

सञ्जीवनी

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको वार्षिक प्रकाशन

वर्ष ४, अङ्क ४। असोज २०८२

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

Deposit & Credit Guarantee Fund

सञ्जीवनी

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको वार्षिक प्रकाशन

सल्लाहकार

श्री रमेश घिमिरे

श्री उषा पौडेल

संयोजक

श्री नवीन भट्टराई

श्री राम के.सी.

सम्पादन मण्डल

श्री विक्रान्त आचार्य

श्री मन्दिरा थपलिया

श्री विदुर पराजुली

श्री अच्युत पन्त

श्री राजु के.सी.

सम्पादन सहयोगी

श्री अन्जना खनाल

श्री बिनोद जि.सी.

श्री मुना नेपाल

श्री विनु के.सी.

श्री दिपक घतानी

श्री सुनिल राज खत्री

डिजाइन लेआउट

श्री श्याम कृष्ण शाही

प्रकाशक

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

टंगाल, काठमाडौं, फोन नं: ०१-५९७०७७५, ४५२९२४९

सञ्चालक समिति

दिनेश घिमिरे

अध्यक्ष

सचिव (राजश्व), अर्थ मन्त्रालय

उत्तर कुमार स्वत्री

सञ्चालक

सहसचिव, अर्थ मन्त्रालय

बिनोद कुमार भट्टराई

सञ्चालक

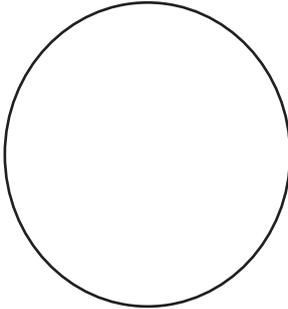
सहसचिव, कानून, न्याय तथा
संसदीय मामिला मन्त्रालय

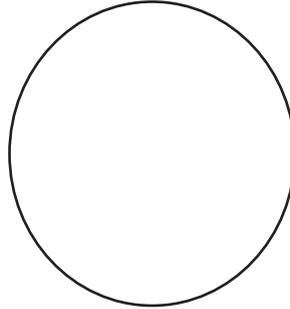
रोशन कुमार सिग्देल

सञ्चालक

कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

सञ्चालक

सञ्चालक

रमेश घिमिरे

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
निकष तथा कर्जा सुरक्षण कोष

व्यवस्थापन समुह

रमेश घिमिरे

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

उषा पौडेल

नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

बिक्रान्त आचार्य

प्रबन्धक
लेखा विभाग

मन्दिरा थपलिया

प्रबन्धक
कर्जा विभाग

बिदुर पराजुली

नायव प्रबन्धक
कानून तथा अनुपालना विभाग

नबीन भट्टराई

नायव प्रबन्धक
योजना तथा अनुसन्धान विभाग

अच्युत पन्त

नायव प्रबन्धक
प्रशासन विभाग

राजु के.सी.

कम्प्युटर अधिकृत
सूचना तथा तथ्यांक विभाग

सम्पादकीय

मुलुकको वित्तीय प्रणालीप्रति आम सर्वसाधारणको विश्वनियता अभिवृद्धि गर्दै वित्तीय पहुँच बृद्धि गर्न तथा समग्र वित्तीय स्थायित्वका लागि स्थापित निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले ५१ औं वर्ष पूरा गरी ५२ औं वर्ष प्रवेश गर्दैछ। यस अवधिसम्म कोषले आफ्ना उद्देश्य बमोजिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आम सर्वसाधारणको आर्थिक हित तथा मुलुकको वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न यथासम्भव प्रयास गर्दै आएको छ। यस सन्दर्भमा कोषले आर्थिक क्षेत्र, बैंक वित्तीय क्षेत्र, सार्वजनिक क्षेत्र, वाणिज्य कानूनको क्षेत्र, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष तथा अन्य समसामयिक विषयसंग सम्बन्धित लेख रचनाहरू समेटेर कोषको वार्षिक प्रकाशनको रूपमा “संजीवनी” को चौथो अंक प्रकाशन गर्ने प्रयास गरिएको छ। जेनजी आन्दोलन र सोबाट सिर्जित परिस्थितिलाई मध्यनजर गर्दै कोषले यो वर्षको वार्षिकोत्सव औपचारिक रूपमा आयोजना नगरे पनि यस प्रकाशनलाई भने निरन्तरता दिन पाउँदा कोष परिवार खुसी छौं।

स्थापनाको हिसाबले कर्जा सुरक्षण गर्ने एसियाकै अग्रणी संस्थामध्येको एक रहेको यस कोषले ५२ वर्ष पार गर्नु आफैमा एक ऐतिहासिक उपलब्धि हो। यस अवधिमा प्राप्त संस्थागत अनुभवलाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा समेत साझा गरी कोषको गरिमा उच्च बनाउन सकिने अवस्था छ। यस अर्थमा कोषले स्थापनाकालदेखि हालसम्मका गतिविधिलाई गौरव गर्दै समयसापेक्ष रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय नवीन अभ्यासलाई अनुशरण गर्दै लैजानु आजको आवश्यकता रहेको छ। यस प्रकाशन सञ्जीवनीले समेत कोषको यस कार्यलाई सघाउ पुर्याउनेमा विश्वस्त छौं।

तीन वर्ष अघिबाट कोषको वार्षिकोत्सवको अवसरमा शुरु गरिएको यस प्रकाशनले कोषसँग सम्बन्धित लेखरचनाहरूको संगालोको रूपमा आफ्नो परिचयलाई विस्तारित गर्दै गएको छ। कोषको बारेमा बुझ्न चाहने सरोकारवालाहरू तथा पाठकको पृष्ठपोषणबाट यसको महत्व अपेक्षा भन्दा बढी रहेको पाइएको छ। मर्नबाट बचाउने सञ्जीवनी बुटीबाट अभिप्रेरित भई मुलुकको वित्तीय क्षेत्रको सञ्जीवनीको रूपमा कोषलाई चित्रण गर्दै यस प्रकाशनको नाम सञ्जीवनी राखिएकोमा सरोकारवालाहरूलाई भ्रमपूर्ण बुझाईबाट बचाउने ज्ञानको सञ्जीवनी बन्दै यस प्रकाशनले थप ख्याति प्राप्त गरेको छ। यस विषयमा समेत कोष परिवार सगौरव सम्पूर्ण सरोकारपक्षलाई योगदानको कदर गर्दछ।

अन्तमा सञ्जीवनीको यस प्रकाशनको निरन्तरताको लागि निकै नै हर्षित छौं। यस अंक प्रकाशनका लागि आफ्ना लेख रचनाहरू पठाई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण व्यक्तित्वहरूप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं। यहाँहरूको विश्वास नै हाम्रो निरन्तरताको आधार हो। त्यस्तै गरी सञ्जीवनी प्रकाशन केही ढिला हुँदा निरन्तर कहिले आउछ भनी चासो राखिदिने शुभेच्छुकहरूप्रति समेत आभार प्रकट गर्दछौं। यस प्रकाशनका लागि प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग र सद्भाव राख्नुहुने सम्पूर्ण नै धन्यवादको असली पात्र हुनुहुन्छ। यस प्रकाशनको परिस्कृत स्वरूपका लागि निरन्तर रूपमा यसरी नै साथ र सहयोग प्राप्त हुनेमा आशावादी छौं। धन्यवाद।

क्र.सं.	विषयसूची	लेखक	पेज नं.
१	सबल वित्तीय प्रणालीको निर्माणमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष : भूमिका, चुनौती र आगामी कार्यदिशा	शिशिरकुमार ढुङ्गाना	१
२	सार्वजनिक खरिदमा जमानतको प्रकार, अवधि, जफत र फिर्ता	जनकराज गौतम	१२
३	वैकिड क्षेत्रमा सफल डिजिटल रूपान्तरण, अब एआईको पालो	परिवर्तन देवकोटा	२३
४	नेपालका तीनै तहका सरकार र खुद राष्ट्रिय बजेट	पुष्प चन्द्र खनाल	२९
५	विप्रेषण आप्रवाहको अवस्था र यसको प्रभाव	कुलचन्द्र पराजुली	३७
६	सामाजिक सञ्जाल, लगानीकर्ता र पूँजी बजार स्थायित्व: फिनफ्लुएन्सर नियमनको सान्दर्भिकता	ऋषि राम पण्डित	४३
७	सम्मिश्रित वित्त: विकासका लागि पूँजी परिचालनको एक माध्यम	नारायण पौडेल	४९
८	डिजिटल गभर्नेन्स र नेपालको यात्रा	टेकबहादुर ओली	५८
९	सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विविध पक्षहरू	नवीन भट्टराई	६२
१०	कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम: अवधारणा, उद्देश्य र नेपालमा यसको अभ्यास	विदुर पराजुली	६६
११	कोषको लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजना, २०८२ को चिनारी	दिनेश कोइराला	७७
१२	नेपालमा वैदेशिक लगानी : सम्भावना,समस्या र सुधारको आवश्यकता	पुष्कर कोइराला	८०
१३	जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणमा कर्मचारी सञ्चय कोष	रामकृष्ण आचार्य	८८
१४	सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा एजेन्सीकरण	रामचन्द्र पराजुली	९२
१५	जलवायु परिवर्तनका सवालहरू	राम बहादुर के.सी.	१००
१६	सहूलियतपूर्ण कर्जा र एक विश्लेषण	बसन्त के.सी.	१०५
१७	नेपालमा प्रशासनिक विकेन्द्रीकरणको अभ्यास	पूर्ण खड्का	११०
१८	नेपालमा कर प्रणालीको वर्तमान संरचना र कार्यान्वयनको अवस्था	विनोद जिासी	११५
१९	नेपालमा वैदेशिक लगानीको सम्भावना, समस्या र आगामी दिशा	चोलाकान्त सुवेदी	१२५
२०	व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारीता	पुष्पा भट्ट	१३१
२१	संघीयता कार्यान्वयन सँगै शाखा कार्यालयहरूको औचित्य	अर्जुन सिंह ठगुन्ना	१३८
२२	वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र समावेशिकरण: एक परिचय	रमेश दाहाल	१४३
२३	स्टार्टअप इन इन्डिया	रमिता शाह	१५२
२४	नेपालको वैदेशिक व्यापारमा आयात/निर्यातको अर्न्तद्वन्द्व र अबको बाटो	भगवान ओली	१५९
२५	आर्थिक विकासमा सरकारी, निजी तथा सहकारी संस्थाहरूको भूमिका	रोजिना नगरकोटी	१६३
२६	निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको सेवा प्रवाहमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगको अवस्था	नारायण कुमार विष्ट	१६९
२७	सरकारी लेखाप्रणालीको व्यवस्था र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको भूमिका	मनिराम जैशी	१७४
२८	कर्मचारीको दैनिकीमा समय र तनावको सन्तुलन	सुनिल राज खत्री	१८१
२९	हरित अर्थतन्त्र र नेपाल	दिपक घतानी	१८७
३०	आर्थिक विकासमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका	गजेन्द्र प्रसाद यादव	१९५

३१	Deposit and Credit Guarantee: Nepalese Perspective	Dr Nabaraj Adhikari	२०२
३२	Credit Information Bureau of Nepal and Financial Intelligence	Maheshwar Kaphle	२०९
३३	Credit Default Swaps: A Global Innovation and Nepal's Untapped Potential	Suman Raj Subedi	२१४
३४	An Overview of Monetary Policy of Nepal	Umesh Thapa	२२०
३५	Need of Deposit Guarantee Funds for Banking Resilience and Public Confidence	Bikash Adhikari	२२६
३६	Crowdfunding Insight from Bhutan: An Overview	Kul Chandra Rijal	२३१
३७	Deficit Financing of Government of Nepal	Rakshya Oliya	२३९
३८	Does enough climate finance solve our climate problems?	Aditya Acharya	२४८
३९	Role of Supervision in Professional Practice with reference to Kadushin Model	Pratigya Bhatt	२५१
४०	Determining Prices of Deposit Products: The Major Approaches	Dwaipayan Regmi	२५८
४१	UNDP in Nepal: Advancing Sustainable Development and Inclusive Growth	Rumit Shrestha	२६६
४२	Analysis of Proposed Amendments to the Securities Act, 2063: Addressing Insider Trading and Market Manipulation	Shishir Dhital	२७५
४३	The Evolving Role of Forensic Accounting in Global and Emerging Financial Systems	CA Dipendra Subedi	२८१
४४	Trends of Cybersecurity Issues in Nepal's Banking Industry	CA Namuna Joshi	२८५
४५	The Importance of Sustainability Reporting as per ISSB	Bikrant Acharya	२८८
४६	Startup Loan Scheme in Nepal: Institutional Framework, Eligibility and Implementation Mechanism	Mandira Thapaliya	२९५
४७	Principles of Deposit Guarantee	Achyut Panta	३००
४८	Korea Credit Guarantee Fund	Ruchi Shrestha	३०६
४९	Job Displacement and AI: Redefining Office Work from a Global Lens to Nepal's Reality	Raju K.C.	३१६
५०	Cybersecurity and Deposit Guarantee in Nepal's Digital Era	Ashish Poudel	३२१
५१	An Overview of Bond Market Development in Nepal	Sudip Ghimire	३२९
५२	Credit Guarantee Systems in South Asia	Aryan Dhungana	३३६
५३	Cooperative Deposit Guarantee: A Necessary Reform or a Moral Hazard?	Nirgesh K.C.	३४०
५४	Artificial intelligence(AI)	Babita Shah	३४५
५५	Management Audit (agency level review)	Anil Kumar Kushwaha	३५०
५६	Concept of Auditing	Mina Kumari Thapa	३५५
५७	Windows 11 feature & tips	Shyam Krishna Shahi	३६०

नेपाली खण्ड

सवल वित्तीय प्रणालीको निर्माणमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष: भूमिका, चुनौती र आगामी कार्यदिशा

– शिशिरकुमार ढुङ्गाना
पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

विषय प्रवेश:

“ऋण र धन, दुवैको सुरक्षण” को नारा सहित नेपालको वित्तीय प्रणालीमा जोखिम व्यवस्थापनका लागि वित्तीय प्रणालीका पात्र र आम सर्वसाधारणको विचमा विश्वासिलो जोखिम व्यवस्थापकको पहिचान बनाएको निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले करिव आधा शताब्दीको यात्रा पार गरेको छ । सिमित कारोवारयुक्त वित्तीय प्रणाली र वित्तीय संस्थाबाट प्रवाह भएका प्राथमिकताप्राप्त कर्जा सुरक्षणको उद्देश्यवाट स्थापना भएको कोषको पृष्ठ सहयोग (Back Stop Services) का कारण तत्कालीन अवस्थामा राज्यको वृहत प्राथमिकतामा रहेको साना किसान विकास कार्यक्रम, ग्रामीण महिला उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम, आय आर्जनका लागि सञ्चालन गरिएको पशु तथा कृषि कार्यक्रम लगायत गरिवी न्यूनीकरण, उद्यमशिलता अभिवृद्धि एवं: खाद्य सुरक्षा प्रवर्द्धन लगायतका विभिन्न प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम सफल रुपमा सञ्चालन भएको देखिन्छ ।

औपचारिक आर्थिक कारोवार विस्तार गरी बैकिङ्ग प्रणालीमा आधारित आर्थिक क्रियाकलाप प्रवर्द्धन गर्न राज्यले अवलम्बन गरेको वित्तीय नीतिको सफल कार्यान्वयनसंगै बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संख्या र कारोवार पनि विस्तार हुदै गएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लगानीलाई लक्षित क्षेत्रमा परिचालित गर्ने ध्येयवाट सञ्चालित कार्यक्रमको पहुँच र प्रभावकारिता वढाउन बैकिङ्ग प्रणालीवाट प्रवाह हुने कर्जाको जोखिममा साभेदारी गर्ने, सीमान्त आय भएका व्यक्तिले बैंड तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा गरेको वचत निक्षेपको सुरक्षा गर्ने र नव अन्वेषणयुक्त आर्थिक क्रियाकलाप मार्फत उद्यमशिलता प्रवर्द्धन गर्न निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको स्थापना भइ क्रियाशील रहेको छ । निक्षेप तथा कर्जाको सुरक्षण गर्ने प्रणाली मूलतः वित्तीय प्रणाली उपर नागरिक विश्वास वढाउँदै वित्तीय पहुँच विस्तार गर्ने माध्यम पनि भएको यथार्थतालाई मध्यनजर राखी विश्वका अधिकांश देशमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण गर्ने प्रणाली विकास भएको छ ।

समावेशी तथा सक्षम अर्थतन्त्रको आधार निर्माणमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण:

अर्थतन्त्रको सवलता र सक्षमता निजी क्षेत्रको लगानी र उत्पादकत्वमा निर्भर रहने गर्दछ। उच्च दरको आर्थिक वृद्धि, उच्च परिमाणमा गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य रोजगारी तथा गुणस्तरयुक्त वस्तु तथा सेवाको उत्पादनका लागि आधारभूत रूपमा निजी लगानी अनिवार्य हुन्छ। विकसित अर्थतन्त्र र आर्थिक क्रियाकलाप निजी लगानी र उत्पादकत्व भएको तथ्यलाई अस्वीकार गर्नुपर्ने कुनै कारण नै छैन। सन् १९८० को दशकपछि क्रमशः शिथिल भएको सार्वजनिक लगानीको भरमा मात्र उच्च आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना र प्रतिस्पर्धी अर्थतन्त्रको आधार तयार हुँदैन। तसर्थ, वित्तीय प्रणालीलाई विश्वाशिलो, भरपर्दो एवं दिगो बनाउन वित्तीय क्रियाकलाप र कारोवारमा राज्यको संरक्षण, सहयोग र सुरक्षा जरुरी हुन्छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा हुने निक्षेपको सुरक्षित परिचालन गर्न ती संस्थाको आधारभूत जिम्मेवारी रहेको हुन्छ। सीमान्त वचतको सुरक्षण मार्फत पूँजी निर्माणको आधार तयार गर्न ती संस्थामा निक्षेपको रूपमा रहेको रकमको सुरक्षा गर्ने प्रणालीले वित्तीय प्रणालीमा आधाभूत रूपमा नागरिकको विश्वास सम्वर्द्धन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। साथै, बैंक तथा वित्तीय संस्था मार्फत निजी क्षेत्रमा प्रवाह हुने उद्यमशिलता अभिवृद्धि गर्ने कर्जाको सुरक्षणवाट निजी क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जाको गुणस्तर र परिमाण दुवै विस्तार भइ पूँजि परिचालनमा सहयोग पुऱ्याउछ। निजी क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जा मध्ये साना तथा लघु उद्यमका लागि प्रवाह हुने कर्जामा कायम रहने उच्च जोखिमलाई स्थानान्तरण गरी ती उद्यमको लागि आवश्यक पूँजीको सुनिश्चितता कायम गर्ने कार्यले सीमान्त वर्गमा वित्तीय पहुँच विस्तार गर्न सहयोग पुगेको छ। वित्तीय समावेशिताको अवधारणालाई व्यवहारमा रुपान्तरण गरी वचत तथा उद्यमशिलतालाई समाजमा स्थापित गर्न निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम प्रभावकारी सिद्ध हुँदै गएको छ।

घरेलु तथा मझौला उद्यमको प्रबर्द्धन गरी पिछडिएका तथा विपन्न वर्गका जनताको आयस्तर तथा रोजगारी अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले बैंक तथा वित्तीय संस्थावाट प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रका कार्यक्रममा प्रवाह भएको कर्जामा सृजना हुन सक्ने जोखिम न्यून गर्न यस प्रकारका कर्जामा सुरक्षण गर्ने उद्देश्यले हालको निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष तत्कालिन कम्पनी ऐन अन्तर्गत कर्जा सुरक्षण निगमको रूपमा वि.सं. २०३१ मा स्थापना भएको हो। कोष स्थापनाको इतिहासले कोषको स्थापना वित्तीय प्रणालीमा स्थायित्व र स्थिरता, नागरिकको निक्षेपको रूपमा रही बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गर्ने कर्जा रकमको सुरक्षा, प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको परिचालनलाई प्रबर्द्धन गर्न भएको देखिन्छ। स्थापनाका प्रारम्भका दिनमा प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा प्रवाह भएका कर्जाको मात्र सुरक्षण गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको कोष आफ्नो कार्य क्षेत्रमा विविधीकरण एवं विस्तार गर्दै हाल निक्षेप सुरक्षण, पशुधन सुरक्षण, साना तथा मझौला उद्यम कर्जा सुरक्षण, लघु वित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा सुरक्षण, बैदेशिक रोजगार कर्जा सुरक्षण जस्ता सुरक्षण कार्यहरूमा

केन्द्रीत रहेको छ । साथै, नेपाल सरकारको निर्देशन अनुरूप तरकारी बाली र पूर्व निर्यात तथा निर्यात कर्जाहरुमा सुरक्षण प्रदान गरी ती क्षेत्रको प्रवर्द्धन मार्फत आय आर्जन तथा रोजगारीका अवसरहरुको विस्तार गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपले सहयोग पुऱ्याउदै समावेशी र सक्षम अर्थतन्त्रको आधार तयार गर्न प्रभावकारी संयन्त्रको रूपमा स्थापित हुदै गएको छ ।

कोषको गतिविधि र वित्तीय प्रणालीको अपेक्षा:

आधा शताब्दीभन्दा लामो संस्थागत अनुभव, सवल र समयानुकूल कानूनी प्रवन्ध, अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवको आदान प्रदान र विस्तारित संगठनको कारण कोषको कारोवार, पहुँच र क्रियाशीलता बढ्दै गएको छ । पशु तथा कृषि कर्जाको सुरक्षणवाट आफ्नो उपस्थिति देखाएको कोषको कारोवारको आकार र दायरा पनि बढ्दै गएको छ । वित्त र मौद्रिक नीति मार्फत सरकार र केन्द्रीय बैंकले अवलम्बन गरेको नीतिको सफल कार्यान्वयनको सहयोगी संयन्त्रको रूपमा कोष वित्तीय प्रणालीमा स्थापित भएको छ । कोषको क्रियाशीलताको कारण नै कर्जा र निक्षेप सुरक्षाको आवश्यकता पुष्टी हुदै गएको र नेपाल सरकारले गरेको नीतिगत प्रवन्धका कारण वित्तीय सुरक्षा र संरक्षणको लागि कोष प्रतिको भरोसा बढ्दै गएको छ । पहिलो वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति (Financial Sector Development Strategy- I) ले निक्षेपकर्ताहरुको सुरक्षा गर्ने र वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने वित्तीय प्रत्याभूतिका थप उपाय अवलम्बन गर्ने रणनीतिको कार्यान्वयन गर्ने निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण सम्बन्धी कानूनी तथा संस्थागत संरचनाको विकास गर्ने, निक्षेप सुरक्षणको दायरा र सीमा बढाउने र कर्जा सुरक्षणको दायरा र सीमा बढाउने कार्य निर्दिष्ट गरेको थियो । नेपाल सरकारले निकट भविष्यमा कार्यान्वयनमा ल्याउने दोस्रो वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीतिले पनि कोष र यसका भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउने रणनीति अवलम्बन गर्ने विश्वास लिइएको छ ।

नेपालको वित्तीय प्रणालीमा कोषको गतिविधि र दायरा विस्तारका लागि निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण ऐन, २०७३, निक्षेप सुरक्षण नियमावली, २०७५ तथा कर्जा सुरक्षण नियमावली, २०७५ जारी गर्नुका साथै कोषको स्वामित्व र सांगठनिक प्रणालीलाई नेपालका अन्य गैर वैङ्किग वित्तीय संस्थाको संगठन संरचना अनुरूप नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व रहने गरी परिवर्तन गरिएको छ । संघीय शासन व्यवस्था अनुरूप सबै प्रदेशमा कोषको प्रादेशिक कार्यालय स्थापना, विकास साभेदारसंगको प्राविधिक सहकार्य, नेपाल राष्ट्र बैंकको सुपरीवेक्षकीय दायरा सहित व्यावसायिक एवं सक्षम संयन्त्रको रूपमा विकास गरिएको छ । नेपाल सरकारको लगानीमा स्थापना भएको कोष नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन सहित समग्र वित्तीय प्रणालीमा स्थायित्व र जोखिम सुरक्षाको अपेक्षा पुरा गर्न क्रियाशील रहेको छ । लघु,घरेलु तथा साना एवं मझौला व्यवसाय सहित सीमान्त वर्गमा प्रवाह हुने कर्जाको विस्तार गरी आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरण गर्ने, गरिवी न्यूनीकरण लक्षित रोजगारीका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, पशुपालनलाई प्रोत्साहित गरी दुध र मासुको उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने, नयाँ निकासीयोग्य वस्तुको पहिचान, प्रवर्द्धन र निकासी अभिवृद्धि गरी व्यापार

घाटा न्यूनीकरण गर्ने, उद्यमशिल र प्रविधि उन्मुख जनशक्ति विकास गरी प्रतिस्पर्धी र समयानुकूल जनशक्ति विकास गर्ने लगायत स्टार्टअप उद्यमको विकास गरी आर्थिक विकासको वलियो आधार तयार गर्न नेपाल सरकारले घोषणा गरेको नीति तथा सञ्चालन गरेको कार्यक्रमका साथै औपचारिक अर्थतन्त्र निर्माणका लागि निक्षेप सुरक्षाका कार्यक्रम सफल रूपमा सञ्चालन गरिरहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकको एकिकृत निर्देशिका वमोजिम निर्दिष्ट गरिएका प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र र वर्ग लक्षित कर्जा कार्यक्रमको सफल सञ्चालन सहित मौद्रिक नीति मार्फत नेपाल राष्ट्र बैंकले लिएको कर्जा विस्तारको लक्ष्य प्राप्तमा पनि कोषको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ ।

वित्तीय प्रणाली र यसका सहयात्री संयन्त्रको प्रमुख चासो नै वित्तीय प्रणालीमा सृजना हुने जोखिमको व्यवस्थापन र वित्तीय प्रणालीको सवलीकरणको निर्माण रहेको देखिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय प्रणालीको स्थायित्वको लागि अवलम्बन गरेको नीतिको पूर्ण कार्यान्वयन सहित बैंक तथा वित्तीय संस्थाको व्यावसायिक कारोवारको दायरा विस्तारमा सृजना हुने जोखिम व्यवस्थापनको अपेक्षालाई पुरा गर्न कोष क्रियाशील रहेको देखिन्छ । यद्यपी, वित्तीय प्रणालीमा विकास भएका नयाँ अवधारणा वमोजिम नयाँ क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जा सुरक्षा व्यवस्था, कर्जा सुरक्षाको दायरा विस्तार एवं कर्जा तथा निक्षेप सुरक्षणका लागि आम नागरिकमा वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि लगायतका वित्तीय प्रणालीको अपेक्षा कोष समक्ष कायमै रहेको पाइन्छ ।

कोषको वित्तीय कार्यकुशलता:

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था, सहूलियतपूर्ण कर्जा र पशुधन कर्जाको सुरक्षण प्रिमियममा नेपाल सरकारको अनुदान विस्तार एवं निक्षेप सुरक्षणको दायरा विस्तार लगायत कोषको क्रियाशीलताका कारण कोषको वित्तीय कार्यकुशलता अभिवृद्धि हुदै गएको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को असार मसान्तसम्म कोषको चुक्ता पूँजी रु. १० अर्ब र जगेडा कोष रु. १७ अर्ब ४३ करोड ८२ लाख सहित कोषको कुल पूँजीकोष रु. २७ अर्ब ४३ करोड ८२ लाख पुगेको छ । अन्य आय समेत गणना गर्दा सोही आर्थिक वर्षमा कोषको कुल आय रु. ६अर्ब १ करोड भएको छ । कोषको नेट वर्थ पनि वृद्धि भइ रु. २७ अर्ब ८२ करोड ९५ लाख पुगेको छ । कोषलाई प्राप्त अधिकार, निक्षेप र कर्जा सुरक्षणको एकाधिकार तथा नेपाल सरकारको नीतिगत सहजीकरणको अनुकूल परिस्थितिमा पनि कोषको क्रियाकलाप र वित्तीय कार्यकुशलता सन्तोषजनक रहेको भएता पनि अपेक्षित देखिदैन । कोषले वित्तीय प्रणालीमा कायम रहेको कर्जा र निक्षेप जोखिम पूर्ण रूपमा वहन गर्न सकेको पाइदैन । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अन्तसम्म वित्तीय प्रणालीमा कायम रहेको कुल निक्षेप रु. ६० खर्ब ८२ अर्ब ५१ करोड ५० लाखको करिब २३ प्रतिशत अर्थात रु. ४० खर्ब ३९ अर्ब को करिब ३५.४० प्रतिशत अर्थात रु. १४ खर्ब ३० अर्ब ४६ करोड मात्र निक्षेप सुरक्षण गरिएको छ । निक्षेप र कर्जा सुरक्षणको उपर्युक्त तथ्याङ्कले कोषको निक्षेप सुरक्षणमा कायम रहेको रु. ५ लाखको सीमा तथा कोषको कमजोर पूर्व क्रियाशील भूमिकाका कारण निक्षेप सुरक्षणको संभावना अबै पनि उच्च रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

कर्जा सुरक्षणको तथ्याङ्कले पनि अधिकांश कर्जा सुरक्षणको दायरा वाहिर रहेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०८०२०८१ को अन्तसम्म बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गरेको कुल कर्जा रु.५१ खर्ब ६७ अर्ब १७ करोडको ५.७३ प्रतिशत अर्थात २ खर्ब ९६ अर्ब ४५ करोड वरावरको कर्जा कोषले सुरक्षण गरेको देखिन्छ । यसरी सुरक्षण गरिएको कर्जा मध्ये नेपाल सरकारले प्रिमियम अनुदान प्रदान गर्ने सहूलियतपूर्ण कर्जा अन्तर्गत कायम रहेको रु.१ खर्ब २० अर्ब २७ करोड, लक्षित वर्गमा प्रवाह भएको रु.३ खर्ब १२ अर्ब १८ करोड, पशुपालन तर्फ रु.१ खर्ब ५५ अर्ब र निकासी तर्फ रु.२६ अर्ब १४ करोड गरी कुल सुरक्षणयोग्य कर्जा रु.६ खर्ब १३ अर्ब ५९ करोडको करिव ४८.१३ प्रतिशत कर्जा मात्र सुरक्षण भएको तथ्याङ्कका आधारमा विश्लेषण गर्दा कर्जा सुरक्षणको रकम सीमाका कारण कोषको उद्देश्य अनुसार सुरक्षण गरिने कर्जाको करिव ५० प्रतिशत कर्जा सुरक्षणको दायरा वाहिर रहको देखिन्छ ।

सिमित परिमाणको कर्जामा संकूचित सुरक्षण, क्षेत्रगत रुपमा परम्परागत कर्जामा केन्द्रीत सुरक्षण तथा परम्परागत कार्य सम्पादन प्रणालीका अतिरिक्त वीमा र सुरक्षणको विचमा रहेको भिन्नतालाई उपयुक्त रुपमा सुसूचित गराउन नसक्दा कोष र कोषवाट सञ्चालित कार्यक्रमले निक्षेप र कर्जा सुरक्षणको दायरा विस्तार गर्न सकेको छैन।

कोषको प्रभावकारिता अभिवृद्धिमा कायम रहेका मुद्दाहरु:

अनुभवी जनशक्ति, लामो संस्थागत अनुभव, सुरक्षण वजारको एकाधिकार, विस्तारित अर्थतन्त्र, बढ्दै गएको उद्यमशिल मान्यता तथा निजी क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह बढाउन अवलम्बन गरिएको नीतिलाई समेत मध्यनजर राख्दा कोषको संरचनागत, वित्तीय, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा वजारीकरणका क्षेत्रमा विशिष्ट पहलको जरुरी देखिन्छ ।कोषलाई प्राप्त अपार अवसर र कोषको सक्षमताको सदूपयोगमा कायम रहेका देहायका मुद्दाको कारण कोषका क्रियाकलाप अपेक्षित रुपमा अगाडी बढ्न सकेको देखिदैन ।

क) कोषले प्रवाह गर्ने निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षणलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो प्रतिष्पर्धी अभिवृद्धि गर्ने उपायको रुपमा अवलम्बन गर्न कानूनी जटिलता कायम रहेको छ । निक्षेप सुरक्षण नियमावली २०७४ को दफा १९ को उपदफा २ ले निक्षेप सुरक्षणको सीमा रु.५ लाख कायम गरेको छ । ऐनमा गरिएको उक्त सीमाका कारण कोषले सो भन्दा बढी निक्षेप रकमको सुरक्षण गर्न नसक्दा वित्तीय प्रणालीमा निक्षेप सुरक्षाको जोखिमलाई अपेक्षित रुपमा कोषले वहन गर्न सक्ने अवस्था देखिदैन । कुल व्यक्तिगत निक्षेपको ३५.४० प्रतिशत निक्षेप मात्र सुरक्षित भएको पछिल्लो तथ्याङ्कले पनि उपयुक्त तथ्यलाई पुष्टि गरेको छ । कोषको वित्तीय र प्राविधिक क्षमताको आधारमा सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वित्तीय अवस्था, ती बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सञ्चालन एवं वित्तीय जोखिमको आधारमा न्यून जोखिम भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको रु.५ लाख भन्दा बढीको निक्षेप सुरक्षण गर्न सक्ने कानूनी प्रवन्धको अभावमा सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाले वित्तीय

वजारमा आफ्नो प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि हेतु हालको सीमा भन्दा बढीको निक्षेप पनि सुरक्षण गराउन सकेको पाइदैन । परिणामस्वरूप बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो व्यवसाय विस्तारको उपायको रूपमा निक्षेप सुरक्षणलाई उपयोग गर्न सकेका छैनन् भने कोषको आय पनि विस्तार हुने संभावना सिमित भएको छ ।

ख) कोषलाई प्राप्त अधिकार वमोजिम जोखिम विश्लेषणको आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तर्फबाट प्रवाह भएका विभिन्न प्रकारका कर्जा मध्ये व्यावसायिक जोखिमको विश्लेषणका आधारमा अतिरिक्त प्रिमियम असूल गर्ने गरी कर्जा सुरक्षण गर्ने व्यवस्थाको अभावमा उद्यमशिलता विस्तार हुन सकेको पाइदैन । कर्जा सुरक्षणको हालको दायरा प्राथमिकता प्राप्त कर्जा, नेपाल सरकारले नीतिगत रूपमा घोषणा गरेको कर्जा, निर्यात कर्जा लगायतका सिमित क्षेत्रमा मात्र केन्द्रीत रहेको छ । नेपाल सरकारको तर्फबाट कर्जा सुरक्षण शुल्क वापतको रकममा अनुदान प्रदान गर्ने ती कर्जामा मात्र कोषको कर्जा सुरक्षण सिमित हुदाँ कर्जा सुरक्षाको अपेक्षा पुरा हुन सकेको पाइदैन । पछिल्लो समयमा व्यवसायको प्रकृति र परिमाणमा पनि ठूलो परिवर्तन आएको सन्दर्भमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गरेका सूचना प्रविधिजन्य कर्जा, व्यावसायिक कृषि कर्जा, Start-Up व्यवसायमा गरिएको कर्जा सुरक्षण हुन नसक्दा ती क्षेत्रमा कर्जा विस्तार अपेक्षित रूपमा हुन नसक्नुको साथै कोषको संभावित आय समेत संकूचित भएको छ ।

ग) कोषको गैर कोष (Un-Funded) दायित्व कोषले सुरक्षण गरेको निक्षेप र कर्जाको परिमाणले निर्धारण गर्दछ । आन्तरिक र बाह्य परिस्थितिमा अनपेक्षित रूपमा सृजना हुने परिस्थितिले वित्तीय वजारमा जोखिमको उच्च संभावना रहन्छ । त्यसैले, बैंक तथा वित्तीय संस्थाका अतिरिक्त वीमा व्यवसाय गर्ने संस्थाले यस प्रकारका संभावित जोखिम व्यवस्थापनका लागि विभिन्न सुरक्षात्मक विधि (Safeguard Methods) विकास गरेको पाइन्छ । निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषमा भविष्यपरक दायित्वको मध्ये गैर कोषमा आधारित भविष्यपरक दायित्वको रकम निरन्तर बढ्दै गई आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अन्तसम्म रु. १६ खर्ब ५४ अर्ब ९२ करोड १४ लाख पुगेको छ । यस प्रकारको दायित्व सोही आर्थिक वर्षको कुल ग्राहस्थ उत्पादनको करिब २९.१ प्रतिशत बराबर रहेको देखिन्छ । सुरक्षण व्यवसायको विस्तारसंगै यस प्रकारको दायित्व बढ्नु पनि स्वभाविक नै हो र कोषको व्यवसाय विस्तारको हालको गति विश्लेषण गर्दा आगामी दिनमा यो दायित्वको आकार अभै बढ्ने निश्चित छ । हालै केही नेपाल ऐन संशोधन ऐन, २०८१ मार्फत सहकारी संघ संस्थामा रहेको वचत सुरक्षाको जिम्मेवारी पनि कोषलाई प्रदान गर्ने गरी सहकारी ऐन, २०७४ तथा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३ मा गरिएको प्रवन्धले कोषको गैरकोष दायित्व बढाउने मात्र नभई सञ्चालन जोखिम पनि अप्रत्यासित रूपमा बढ्ने निश्चित छ । उपयुक्त वस्तुतथ्यलाई विश्लेषण गर्दा कोषको गैर कोष दायित्वको जोखिम व्यवस्थापन गर्न कुनै वैकल्पिक व्यवस्था नहुदाँ उक्त दायित्व स्वभाविक रूपमा नेपाल सरकारको कोषमाथी अतिरिक्त भारको रूपमा रहने हुदाँ यस विषयलाई गम्भीर रूपमा मनन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

घ) कोषले परिचालन गरेको रकमको ठूलो हिस्सा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा संस्थागत निक्षेपको रूपमा जम्मा हुने गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०८१।८२ को चैत्र मसान्तसम्म कोषले अन्य लगानीको रूपमा रु.२५ अर्ब १९ करोड ३९ लाख बैंक तथा वित्तीय संस्थामा निक्षेपमा लगानी गरेको देखिन्छ । वस्तुतः कोषको स्थापना देशभित्र उद्यमशिलताको विकाससंगै लगानीयोग्य पूँजी निर्माणको आधार तयार गर्न गरिएको भएतापनि कोषमा मौज्जात रहेको रकम दिर्घकालीन प्रकृतिका लाभजन्य क्षेत्रमा परिचालन भएको पाइदैन । कोषमा जम्मा भएको तरल सम्पत्ति उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गरी प्रतिफल प्रतिफल प्राप्त गर्ने विधि अवलम्बन नहुँदा एकातर्फ कोषमा रहेको रकम परिचालन गरी तुलनात्मक रूपमा उच्च प्रतिफल प्राप्त गर्न नसकेको तथ्य आर्थिक वर्ष २०८१।८२ मा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले संस्थागत निक्षेपमा प्रदान गर्ने व्याजको व्याजदर न्यून हुदाँ कोषको आय समेत सोही आर्थिक वर्ष रु.२० करोड ६१ लाखमा सिमित हुने संशोधित अनुमानले पनि पुष्टी गरेको छ । कोषमा रहेको रकम मध्ये लगानीयोग्य सीमा सम्मको रकम उच्च उत्पादनशील क्षेत्रमा दिर्घकालीन लगानीको रूपमा एकल वा सहवित्तीयकरण (Consortium Financing) को विधिबाट लगानी गर्न अनुकूल कानूनी प्रावधान नहुँदा कोषमा रहेको लगानीयोग्य रकमको परिचालनबाट अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिदैन ।

ड) कोष स्थापना हुदाँ कोषले प्राप्त गरेको एकाधिकार व्यवसाय क्रमशः कटौती हुदैँ गएको छ । विगतदेखि नै पशुधन सुरक्षणको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने एकल संस्थाको रूपमा रहेको कोषको निर्दिष्ट पशुधन सुरक्षणको कार्य र जिम्मेवारी पशुधन बीमा कार्यक्रमको रूपमा बीमा कम्पनीहरुवाट सञ्चालन गरिएको र सोको लागि नेपाल सरकारले ठूलो परिमाणमा प्रिमियम अनुदान ती कम्पनीलाई उपलब्ध गराइरहेको छ । समान लक्षित सेवाग्राही, पशुधन सुरक्षण कार्यक्रम र पशु बीमा कार्यक्रमको उद्देश्यमा रहेको समानता र ऐनले नै कोषलाई पशुधन सुरक्षणको अधिकार दिनुका साथै सोही कार्यक्रमको सफल सञ्चालनका लागि सबै प्रदेशमा कार्यालय नै स्थापना हुँदा पनि कोषले विगतमा एकाधिकार प्राप्त गरेको व्यवसायलाई निरन्तरता दिन नसक्दा कोषले हाल सञ्चालन गरिरहेका कार्यक्रम भविष्यमा गठन गरिने नयाँ संरचना र नयाँ कार्यक्रमको माध्यमबाट खोसिने जोखिम उच्च रहेको देखिन्छ ।

च) कोष स्थापनाका क्रममा जारी भएको पछिल्लो निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३ जारी भएको करिब एक दशक पुरा हुदैँछ । ऐन जारी भए पछिको हालको अवधिमा वित्तीय प्रणालीमा आएको नविनता एवं आधुनिक कर्जा र निक्षेप योजना, विधि र क्षेत्रमा पनि ठूलो परिवर्तन देखिएको छ । तर कोष सञ्चालनका विविध पक्ष र विषय ऐनमा नै समावेश हुदाँ व्यावसायिक प्रकृतिको कार्य सञ्चालनमा कोषलाई कुनै लचकताको सुविधा उपलब्ध नहुदाँ कोषको व्यवसायको दायरा विस्तार गर्न र समय सापेक्ष सुरक्षण योजना र कार्यक्रमको विस्तारमा चुनौती कायम नै रहेको अनुभूती हुन्छ ।

छ) कोषले सुरक्षण गरेको कर्जाको कर्जा उपयोगिता, कार्यकुशलता एवं सञ्चालन अवस्था सहित

सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सञ्चालन गरेको निरीक्षण प्रतिवेदन माथी कोषको पहुँच कायम हुन सकेको छैन। सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको प्रतिवेदन नै कर्जाको स्थिति पहिचानको आधारको रूपमा रहेको हालको परिस्थितिमा कोषले सुरक्षण गरेका कर्जाको अवस्थिति, कर्जा पुनर्तालिकाको विवरण, कर्जाको साँवा फिर्ता र व्याज भुक्तानीको निरन्तरता लगायतका विषयको तत्कालको तथ्याङ्क (Real Time Data) को अभावमा कोषले जोखिम व्यवस्थापनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने प्रवन्ध, रणनीति र सुधारात्मक उपायको कार्यान्वयन गर्न जटिलता सृजना भएको छ।

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको सञ्चालन र व्यवस्थापन सहित नीतिगत पक्षमा कायम रहेका उपयुक्त मुद्दा र विषय प्रतिनिधि मुद्दा वा विषयको रूपमा रहेका छन्। कोषको सवलता र दूर्बलता सहित कोष सञ्चालनको क्रममा देखिएका चुनौतीको पहिचान गर्न छुट्टै अध्ययनको आवश्यकता रहन्छ। तथापी, पहिचान गरिएका उपर्युक्त विषयले कोषको सुधारका मार्ग चित्र पहिचान गर्न सहजीकरण गर्ने निश्चित छ।

अवको वाटो:

नेपालको आर्थिक विकासमा कोषको योगदान महत्वपूर्ण रहेको तथ्यलाई कसैले पनि नकार्न सक्दैन। साना तथा घरेलु उद्यमको प्रवर्द्धन गर्ने राष्ट्रिय नीति, देशलाई दुध र मासुमा आत्मनिर्भर बनाउन अवलम्बन गरिएको संकल्पलाई साकार रूप दिन कोषको भूमिका उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ। हालै नेपाल सरकारले “उद्यमशील नेपाल” को नारा सहित कार्यान्वयनमा ल्याएको राष्ट्रिय स्टार्टअप उद्यम नीति, २०८० को कार्यान्वयन मार्फत देशभित्र नै उद्यमशीलताको विकास गर्न, स्वदेशमा नै काम र रोजगारीको अवसर सृजना गरी तुलनात्मक र प्रतिस्पर्धात्मक लाभको क्षेत्रको उत्पादकत्व अभिवृद्धिका साथै वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण गरी लगानी विस्तारमा सहयोग पुऱ्याउन कोषको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन कोषको नीति, कार्य सञ्चालन विधि र संरचनामा सुधार गर्नु अपरिहार्य भएको छ। वित्त र मौद्रिक नीतिले लिएको लक्ष्य पुरा गर्दै सवल र सक्षम वित्तीय प्रणालीको निर्माणमा सहजीकरण गर्न कोषको कार्य सञ्चालनको क्रममा देखिएका मुद्दा वा चुनौतीको व्यवस्थापनका लागि आगामी दिनमा देहायका प्रयासलाई गति प्रदान गर्नु वाञ्छनीय हुने देखिन्छ।

क) कोषको स्वामित्व संरचना सम्बन्धी हालको व्यवस्था परिमार्जन गरी कोषको निक्षेप र कर्जा सुरक्षणमा कायम रहेको जोखिम र प्राप्त हुने लाभमा सदस्य तथा बैंकलाई पनि सहभागी गराउने व्यवस्था लागु गर्ने उपयुक्त समय आएको छ। कोषको कार्यक्षेत्रलाई विस्तार गर्न, कोषको अल्पकालीन एवं दिर्घकालीन दायित्व वहन गर्न सक्ने क्षमता वढाउन, कोष सञ्चालनमा व्यावसायिक भावना र दृष्टिकोण स्थापित गर्न कोषको शेयर संरचनालाई पुनर्संरचित गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई पनि निश्चित प्रतिशत शेयर नेपाल क्लियरिङ्ग हाउस लिमिटेडको शेयर संरचनाको ढाँचामा पुनर्वितरण गर्ने व्यवस्थाका लागि हालको ऐनमा संशोधन गर्ने।

ख) कोषको कारोवार र कोषको भविष्यपरक दायित्वको तुलनामा कोषको पूँजीकोष न्यून छ। विश्व

बैंक लगायतका विकास साभेदार संस्थाले कोषको पूँजी न्यूनतम पनि वीस अर्ब रुपैया कायम गर्ने गरी पूँजी वृद्धि गर्नुपर्ने सुभाब निकै अगाडी नेपाल सरकार समक्ष पेश गरेको भएता पनि कोषको पूँजि तदनुरूप वृद्धि हुन सकेको छैन। पूँजीकोष वृद्धि नहुदाँ कोषको वित्तीय सवलता र जोखिम वहन क्षमता पनि न्यून भइ रहेको यथार्थतालाई मध्येनजर राखी पूँजी वृद्धिका लागि कोषको DDA कार्य सम्पन्न गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई पनि कोषको स्वामित्व प्रदान गर्ने ।

ग) निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको व्यवसाय विस्तारका लागि कोषको सेवा वजारीकरण (Service Marketing) गर्ने रणनीति अवलम्बन गर्ने । निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३ तथा निक्षेप सुरक्षण नियमावली, २०७५ र कर्जा सुरक्षण नियमावली, २०७५ मा संशोधन गरी अनिवार्य निक्षेप सुरक्षाको न्यूनतम सीमा र जोखिममा आधारित भइ व्यवसाय विस्तारको लागि कोषको सञ्चालक समितिको निर्णयमा सुरक्षण गर्न सक्ने अधिकतम सीमा तथा कर्जा सुरक्षणका लागि पनि न्यूनतम र जोखिम परिसूचकका आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्था एवं वित्तीय पहुँच अभिवृद्धिका लागि क्रियाशील अन्य कार्यक्रमको सहभागितामा कर्जा सुरक्षणका नयाँ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने गरी व्यवसाय विस्तार र वित्तीय प्रणालीमा विकासित नयाँ प्रकृतिका जोखिम व्यवस्थापनको अधिकार प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने । यस प्रकारको व्यवस्थावाट कोषको प्रभावकारिता, कारोवार, व्यवसाय र उद्यमशिलता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य पुरा गर्न सहयोग पुग्ने निश्चित छ ।

घ) बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा संस्थागत निक्षेपको रूपमा कोष व्यवस्थापन गर्ने मौजुदा प्रणालीमा सुधार गर्न कोषलाई नेपाल सरकारको सुरक्षणमा जारी हुने परियोजना वण्ड, ट्रेजरी विलका साथै ठूला विकास परियोजनामा परियोजना तथा पोर्टफोलियोमा एकल तथा सह वित्तीयकरण कर्जाको लगानी गर्न सक्ने गरी कोषको ऐन संशोधन गर्ने । नेपाल सरकारले हाल संघीय संसदमा प्रस्तुत गरेको वैकल्पिक वित्त परिचालन सम्बन्धी ऐनले व्यवस्था गरेको लगानीका क्षेत्रमा कोषको रकम परिचालन गरी दिर्घकालीन प्रतिफल प्राप्त हुने परियोजनामा लगानी गर्न आवश्यक तयारी गर्ने ।

ङ) कोषको गैरकोष (Unfunded Liability) को व्यवस्थापन गर्न सुरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता अनुभव र अभ्यासका आधारमा सुरक्षणको वैकल्पिक विधि अवलम्बन गर्ने । वीमा व्यवसायमा प्रचलनमा रहेको पुनवीमाको अवधारणालाई कोषले गर्ने सुरक्षणको हकमा पनि उपयोग गर्ने सम्बन्धमा नेपालभित्र नै स्थापना र सञ्चालनमा रहेको पुनवीमा कम्पनीसंगको सहकार्यमा पुनः सुरक्षण गर्ने प्रणाली विकास गर्ने ।

च) कोषको सुरक्षणमा रहेको निक्षेप र कर्जाको अवस्थिति, कर्जा क्रियाशीलता एवं कर्जाको नियमितताको जानकारी अद्यावधिक गर्नुका साथै आवश्यकतानुसार स्थलगत अनुगमनको लागि सूचना प्राप्त गर्न कोष, सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्था र नेपाल राष्ट्र बैंकको विचमा सञ्जालयुक्त विद्युतीय प्रणाली विकास गरी जोखिम व्यवस्थापनका विधि अवलम्बन गर्ने ।

छ) जोखिम अवस्थितिका आधारमा निक्षेप तथा कर्जाको सुरक्षण प्रिमियम निर्धारण गर्न पाउने

स्वायत्तताका लागि कोषको निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण नियमावलीमा संशोधन गर्ने ।

ज) कोषको सम्पत्तिलाई अत्युत्तम र उत्पादनशील प्रयोग गर्नुका साथै प्रशासनिक शिरोभार खर्च न्यूनीकरण गर्न व्यावसायिक संभावनाका आधारमा कोषका प्रादेशिक कार्यालयलाई पुनर्संरचना गर्ने । नेपालमा रहेका अधिकांश बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कर्जा र निक्षेप सम्बन्धी विवरण र सेस्ता केन्द्रीकृत प्रणालीमा आवद्ध भइ सकेको वर्तमान अवस्थामा निर्भर व्यवसाय (Dependent Business) सञ्चालन गर्ने कोषको संरचनालाई छरितो, चुस्त र लागत प्रभावी बनाउन संगठन संरचना पुनरावलोकन गर्ने ।

झ) कोषको सफलताका लागि कोषमा योग्य, सक्षम र उत्प्रेरित जनशक्तिको नियमित उपस्थिति र क्रियाशीलता जरुरी हुन्छ । कोष आफैमा विशिष्टिकृत वित्तीय संस्थाको प्रकृतिको रहेको छ । कोषको अधिकांश कार्य वित्तीय जोखिम विश्लेषण र सोको निदानको उपाय अवलम्बन गर्ने प्रकृतिको रहेको छ । तसर्थ, कोषमा वित्तीय क्षेत्रको विषयमा जानकार पेशागत विशिष्टतायुक्त जनशक्तिको आवश्यकता रहन्छ । उद्यमशिलता प्रवर्द्धन गर्न सहयोगी, निक्षेप तथा कर्जा परिचालन गर्ने सदस्य संस्थाको वित्तीय अवस्थिति र विवरणको सुक्ष्म विश्लेषण गर्न सक्ने र वित्तीय प्रणालीमा देखिन सक्ने आन्तरिक र बाह्य जोखिम परिलक्षित गरी सोको निदानको उपाय सिफारिश गर्न सक्ने जनशक्तिको आवश्यकता रहेको छ । कोषमा प्रवेश गरेका संभावनायुक्त जनशक्तिको कोषको सेवामा निरन्तर सेवारत रहेको पाइदैन । नव प्रवेशी कर्मचारीलाई कोष केवल वित्तीय बजारको प्रशिक्षण प्राप्त गर्ने र अन्यत्र पलाईन हुने स्थलको रूपमा रूपान्तरित भइ रहेको यथार्थतालाई सरकार र व्यवस्थापनले स्वीकार गर्दै सक्षम जनशक्तिको प्रवेश र स्थिरिकरणका लागि हालको संगठन तथा दरबन्दी संरचना परिवर्तन गरी नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएका बैंक, कोष लगायत अन्य वित्तीय संस्थामा कार्यरत जनशक्तिलाई उत्प्रेरित गराउन अवलम्बन गरिएका मौद्रिक र गैर मौद्रिक उत्प्रेरणाका साधनको व्यवस्था सहित जनशक्ति व्यवस्थापन तथा विकासको उपयुक्त योजना तथा नीति अवलम्बन गर्ने ।

ञ) कोषको कार्यक्षेत्रलाई विशुद्ध बैंकिङ तथा वित्तीय संस्थामा मात्र सिमित गर्ने । पछिल्लो समयमा केही नेपाल ऐन संशोधन ऐन, २०८१ ले सहकारी संस्थाको वचत सुरक्षाको जिम्मेवारी पनि कोषलाई प्रदान गरेको छ । सहकारी ऐन, २०७४ ले छुट्टै सहकारी वचत तथा ऋण सुरक्षण कोषको व्यवस्था गरेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्था र सहकारी संस्थाका विचमा ती संस्थाको कार्यप्रकृति, जोखिम तत्व एवं नियमन प्रणाली भिन्न हुने यथार्थतालाई मध्यनजर राखी निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको संस्थागत क्षमता, दक्षता एवं अनुभव र उद्देश्यलाई समेत मध्यनजर राखी नयाँ क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने ।

ट) कोषले सञ्चालन गर्ने निक्षेप तथा सुरक्षाका कार्यक्रमको विस्तार सरकारको नीतिले सृजना गरेको लाभ (Policy Advantage) को दृष्टिकोणभन्दा व्यावसायिक दृष्टिकोण तर्फ निर्देशित हुने । नयाँ योजना, कार्यक्रम र क्रियाकलापमा नविनता कायम गर्न अध्ययन, अनुसन्धानमा आधारित सुधार र नयाँ योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मान्यता विकास गर्ने ।

निष्कर्षः

लामो सञ्चालन अनुभवयुक्त कोषको कार्य र भूमिकालाई समय सापेक्ष बनाउँदा देशभित्र साना तथा मझौला उद्योगको प्रवर्द्धनमात्र नभई Start-Up उद्यमको विकासमा सहयोग पुग्ने निश्चित छ । कोषको विद्यमान पूँजी संरचना, भूमिका, कार्यक्रम र दायराको सम्बन्धमा कानूनतः कायम रहेको सीमा, कोष परिचालनको विधि एवं समय सापेक्ष सुचना प्रणालीको प्रयोगमा कायम रहेको जटिलताले उच्च संभावनाको वावजुद पनि कोषको कारोवार र क्रियाकलाप अपेक्षित रूपमा विस्तार हुन सकेको छैन । सिमित वैकिङ्ग कारोवारको समयमा सिमित क्षेत्रमा प्रवाह हुने सरकारी प्रत्याभूतीयुक्त कर्जाको सुरक्षणको उद्देश्यवाट स्थापना भएको कोषलाई वित्तीय प्रणालीमा विकसित नविन अवधारणालाई आत्मसात गर्न सक्ने सक्षम संयन्त्रको रूपमा विकास गर्नु वित्तीय प्रणालीको लागि मात्र नभई समग्र अर्थतन्त्रको लागि नै महत्वपूर्ण हुने सन्दर्भमा कोष सञ्चालन सम्बन्धी मौजुदा कानूनमा परिमार्जन गरी कोष र वित्तीय प्रणाली दुवैको हितका लागि कोषको कार्यक्षेत्र र क्रियाकला विस्तारमा पूर्ण स्वायत्तता प्रदान गर्न जरुरी देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीः

- » नेपालको संविधान, नेपाल कानून किताव व्यवस्था समिति
- » निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३, नेपाल कानून किताव व्यवस्था समिति
- » निक्षेप सुरक्षण नियमावली, २०७५, नेपाल कानून किताव व्यवस्था समिति
- » कर्जा सुरक्षण नियमावली, २०७५, नेपाल कानून किताव व्यवस्था समिति
- » आर्थिक सर्वेक्षण, २०८१/८२, नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय
- » सार्वजनिक संस्थानको वार्षिक स्थिति समीक्षा, २०८२, अर्थ मन्त्रालय
- » www.nrb.org.np/cms, Nepal Rastra Bank
- » निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषका प्रतिवेदन तथा वेभसाइट
- » www.adb.org/credit-guarantees-challenging-their-role-in-improving-access-to-finance-in-pacific-region.
- » World Bank Technical Paper 56, Credit Guarantee Scheme for Small and Medium Enterprises, 1989
- » वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति, २०७३/७४(२०७७/७८, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- » विभिन्न निकायका वेभसाइटहरु
- » विभिन्न सञ्चार माध्यममा प्रकाशित समाचार तथा सूचना ।

सार्वजनिक खरिदमा जमानतको प्रकार, अवधि, जफत र फिर्ता

-जनकराज गौतम,
पूर्व उपमहालेखा परीक्षक

सारांशः

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुसार परिभाषित सार्वजनिक निकाय (Public Entity) को सार्वजनिक खरिद कार्य-चक्रमा बोलपत्र खरिद तथा सो को दाखिला गरी सहभागी हुने आरम्भको अवस्था देखि नियमानुसार आपूर्ति, कार्य वा सेवा उपलब्धका लागि न्यूनतम मुल्याङ्कित सारभूत रूपमा प्रभावग्राही बोलपत्र भई सफल भएमा उक्त बोलपत्रदाताले सार्वजनिक निकायसंग सम्झौता गर्ने कार्य, अग्रिम पेशकी माग गर्ने र आवश्यकता बमोजिम विभिन्न अवस्थामा जमानतबापतका कागजात पेश गर्नु पर्ने भएकोले सो को किसिम, ढाँचा, अवधि र निर्धारित रकमको बैंक जमानत संलग्न गरी पेश गर्नु पर्नेछ । जोखिमको प्रत्याभूतिको लागि बैंक जमानत आवश्यक भएको हुनाले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५३ को उपदफा (४) मा विदेशी बोलपत्र स्वीकृत भएको बोलपत्रदाताले कार्यसम्पादन जमानत पेश गर्दा बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा उल्लेख भएको निर्धारित ढाँचामा तोकिएको म्यादभित्र वाणिज्य बैङ्कबाट जारी भएको कार्यसम्पादन जमानत (performance security) पेश गर्नु पर्नेछ । विदेशी बैङ्कले जारी गरेको कार्यसम्पादन जमानत नेपालमा स्थापना भएको कुनै वाणिज्य बैङ्कले प्रति प्रत्याभूति (counter guarantee) गरेको भएमा मात्र मान्य हुनेछ । मूल्याङ्कन समितिले बोलपत्रदातासँग दर विश्लेषण सहितको स्पष्टीकरण माग गरी निर्माण कार्यको बोलपत्रको विशेष परीक्षणको अवस्थामा थप कार्यसम्पादन जमानत (additional performance security) दिनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै, सार्वजनिक निकायले गठन गरेको मूल्याङ्कन समितिले बोलपत्र परीक्षणको क्रममा आवश्यक जानकारी माग गरेको अवस्थामा बोलपत्रदाताले बोलपत्रको मुख्य वा सारभूत कुरा परिवर्तन गरेको बारे परीक्षणमा पत्ता लागेमा निजको जमानत जफत गरी (bid security shall be forfeited) उक्त बोलपत्र मुल्यांकनमा समावेश गरिने छैन ।

१. परिचय

सार्वजनिक निकाय (Public Entity) को खरिदको कार्य-चक्रमा जमानत (guarantee) लिनुपर्ने अवस्था, सो को प्राप्ति, नियमन गर्ने, रकम निर्धारण गर्ने, अवधि किटान गर्ने, अभिलेख राख्ने,

प्रतिवेदन तयार गर्ने, सो को फर्स्यौट गर्ने वा जफत गर्ने र सो को आन्तरिक रुपमा जाँच समेत गराउन आवश्यक पर्छ । जमानत प्राप्त गर्ने सम्बन्धी तरिका, कार्यविधि, प्रक्रिया तथा निर्णयलाई अझ बढी पारदर्शी, जवाफदेहीपूर्ण र लागत अनुमानयोग्य (closer to cost estimate) बनाउन, सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता, ईमान्दारीता, जवाफदेहीताको प्रवर्द्धन आवश्यक पर्नेछ । सार्वजनिक खर्चको अधिकतम प्रतिफल हासिल गर्न र सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्य, मालसामान, परामर्श सेवा तथा अन्य सेवा खरिद गर्दा मितव्ययी तथा विवेकपूर्ण ढङ्गको प्रयोग गर्नेछन् । बोलपत्र आह्वानमा जमानतको आवश्यकता, जमानतका किसिम, जमानतको रकम, अबधि, प्रयोजन सकिएपछि सो को फर्स्यौट र जफत हुने अवस्था (conditions of settlement and forfeiture of securities) जस्ता विषयमा सीमित भएर लेख्ने जमर्को गरिएको छ । यस लेखमा सार्वजनिक निकायमा कार्यरत र लेखापरीक्षकले अध्ययन गरेमा निजहरुको कार्यमा सहज हुने ध्येय राखी सार्वजनिक खरिदका महत्वपूर्ण पक्ष बारे केही हदसम्म जानकारी दिलाई निजहरुको पेशागत दक्षता, संगठनात्मक क्षमता र कार्यशैलीमा थप अभिवृद्धि हुन गई सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी कारोवारलाई गल्ती, अनियमितता, गलत अभ्यास र त्रुटीरहित बनाई सुशासन कायमका लागि महत्पूर्ण योगदान पुग्न सक्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

२. खरिदका किसिम

नेपालमा सार्वजनिक निकायको संख्या करिब ४० हजार रहेका छन् । सरकारी कार्यालयले सार्वजनिक खरिद कार्यमा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसारका प्रावधान तथा कार्यविधिको पालना गर्नुपर्छ भने सार्वजनिक निकायको परिभाषामा पर्ने सार्वजनिक संस्थानलगायतले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ संग मिलाउन हुने गरी तयार भएको विनियमावली अनुसार खरिद कारोवार हुनेछ । सार्वजनिक खरिदको वर्गीकरण, न्यूनतम प्राविधिक कागजात, कार्यसम्पादनका सूचक, जमानतको मान्य अबधि तथा अनुमानित खर्च विवरणजस्ता जानकारी यस प्रकार संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

खरिद कारोवारको किसिम	न्यूनतम प्राविधिक कागजात	Desination	कार्य सम्पादन योजना	जमानतको मान्य अबधि	करार व्यवस्थापनमा जमानतका किसिम
(क) निर्माण कार्य (civil works)	Design, Drawing, Cost estimate,	Project Manager	Mile-stone	त्रुटी सच्चाउने दायित्वको अबधि भन्दा जमानतको अबधि कम्तीमा एक महिना बढीको हुने	कार्य सम्पादन जमानत, थप कार्य सम्पादन जमानत, अग्रिम पेशकी जमानत, धरौटी फिर्ता जमानत

(ख) माल सामान (goods)	Specification , Drawing, Standardization	Project Coordinator	Delivery schedule	आपूर्ति वा हस्तान्तरण गर्ने अन्तिम अवधि वा प्रत्याभूतिको अवधि भन्दा जमानतको अवधि कम्तीमा एक महिना बढीको हुने	कार्य सम्पादन जमानत, अग्रिम पेशकी जमानत
(ग) परामर्श सेवा (consultancy service)	Terms of Reference	The Engineer (works)	Work chart	-	-
(घ) अन्य सेवा (other services)	Scope of work statement	Administrator	Job time-table	सेवा गर्ने अन्तिम अवधि भन्दा जमानतको अवधि कम्तीमा एक महिना बढीको हुने	कार्य सम्पादन जमानत, अग्रिम पेशकी जमानत

३. जमानत सम्बन्धी ऐन नियमको व्यवस्था

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुसार “जमानत” भन्नाले कुनै काम टुट्नो नलागेसम्म सुरक्षण वापत राखिएको सुरक्षण जमानत रकम (रिटेन्सन मनी वा अर्नेष्ट मनी) सम्भन्धनु पर्छ र सो शब्दले बोलपत्र जमानत वा कार्य सम्पादन जमानत वा अन्य कुनै कारणले सुरक्षण राख्नु पर्नेमा सो वापत राखिएको रकम समेतलाई जनाउने छ । सार्वजनिक खरिदसंग सम्बन्धित कारोवारमा विभिन्न किसिमका जमानतको आवश्यकता, जमानतको प्रमाण, सुरक्षित राख्ने जिम्मेवारी, फर्स्योट र जफत गर्नुपर्ने अवस्था आदि सम्बन्धमा खरिद सम्भौतामा स्पष्ट किटान गर्न जरुरी हुन्छ ।

जमानत माग गर्न नपर्ने अवस्थाको विषयमा यस ऐन तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार सार्वजनिक निकायले अर्को कुनै सार्वजनिक निकायबाट उत्पादित वा वितरित कुनै मालसामान वा सेवा खरिद गर्नु परेमा त्यस्तो मालसामान वा सेवा उत्पादन वा वितरण गर्ने सार्वजनिक निकायको अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट निर्धारित बिक्री मूल्यमा सोभै खरिद गर्न सक्नेछ । त्यस्तै, सार्वजनिक निकायले कुनै अन्तर्राष्ट्रिय अन्तरसरकारी संस्था वा विदेशी मुलुकको सरकार वा त्यस्तो मुलुकको सार्वजनिक निकायसंग कुनै मालसामान खरिद गर्नु पर्दा त्यस्तो संस्था, सरकार वा निकायबाट निर्धारित बिक्री मूल्यमा सोभै खरिद गर्न सक्नेछ । सार्वजनिक निकायले खरिद गर्नु पर्दा कुनै जमानत माग गर्नु पर्ने छैन । जमानतको माग गर्दा सार्वजनिक निकायले बोलपत्र आह्वान गर्नु अघि बोलपत्र सम्बन्धी कागजात तयार गर्नु पर्नेछ । साथै निकायले बोलपत्र, कार्यसम्पादन वा अन्य आवश्यक कुराको लागि दिनु पर्ने जानकारी सम्बन्धमा लेखापरीक्षकले परीक्षणको क्रममा पहल गर्नु पर्छ ।

(क) बोलपत्र सम्बन्धी कागजात वा पूर्व योग्यता सम्बन्धी कागजात पाईने स्थान, प्राप्त गर्ने तरिका

र सो लागत अनुमान अनुसार लागने दस्तुरको रकम

(ख) बोलपत्र जमानतको मान्य हुने अवधि (validity period), जमानतको रकम, किसिम र मान्य ढाँचा अर्थात्

(ग) बोलपत्र जमानत माग भएकोमा सो जमानतको अवधि बोलपत्रको मान्य हुने अवधि भन्दा तीस दिन बढीको हुनु पर्नेछ ।

(घ) सार्वजनिक निकायले खरिदको प्रकृति अनुसार बोलपत्रदातालाई समानरूपले लागू हुने गरी स्वीकृत लागत अनुमान रकमको दुई देखि तीन प्रतिशत रकमसम्मको सीमाभित्र रही वा निश्चित रकम तोक्यो बोलपत्र आव्हानको सूचनामा बोलपत्रदाताले पत्रसाथ पेश गर्ने बोलपत्र जमानत रकम उल्लेख गर्नु पर्नेछ । यस्तो रकम नगदै वा वाणिज्य बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले जारी गरेको सो रकम बराबरको बोलपत्र जमानत हुनु पर्नेछ । तर लागत अनुमान रकम नखुल्ने वा इकाई दर खुलाउन नमिल्नेमा बोलपत्र आह्वान गरेकोमा सार्वजनिक निकायले बोलपत्र सम्बन्धी कागजात वा पूर्वयोग्यता सम्बन्धी कागजात तथा बोलपत्र आह्वानको सूचनामा बोलपत्र जमानतको लागि एकमुष्ट रकम तोक्न सक्नेछ ।

(ङ) कुनै बोलपत्रदाताले बोलपत्र आह्वान गर्ने सार्वजनिक निकायलाई कुनै खास वाणिज्य बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले जारी गरेको बोलपत्र जमानत ग्राह्य हुने नहुने भन्ने कुरा खुलाई दिन अनुरोध गरेमा त्यस्तो सार्वजनिक निकायले सो सम्बन्धमा तत्कालै जवाफ दिनु पर्नेछ ।

(च) विदेशी बैङ्कले जारी गरेको बोलपत्र जमानत नेपालभित्रको वाणिज्य बैंकले प्रति-प्रत्याभूति (counter guarantee) गरेको हुनु पर्नेछ ।

(छ) सार्वजनिक निकायले बोलपत्रको मान्य हुने अवधिभित्र खरिद सम्झौता गरी सक्नु पर्नेछ । कुनै कारणवश वा मल्ट्याङ्क गर्ने अवधि बढी लाग्न गई म्यादभित्र खरिद सम्झौता गर्न नसकिने भएमा रीत पुगेका सबै बोलपत्रदाताहरूलाई बोलपत्रको मान्य हुने अवधि बढाउन पत्र पठाउनु पर्नेछ ।

(ज) बोलपत्रको मान्य हुने अवधि बढाउने वा नबढाउने भन्ने सम्बन्धमा बोलपत्रदाताले निर्णय गर्न सक्ने छन् । बोलपत्रको मान्य हुने अवधि नबढाउने बोलपत्रदाताको बोलपत्र जमानत जफत गर्न पाइने छैन । बोलपत्रको मान्य हुने अवधि बढाउने बोलपत्रदाताले सोही अनुरूप सम्बन्धित बैङ्कबाट मान्य अवधि समेत थप गरी बोलपत्र जमानत पेश गर्नु पर्नेछ ।

(झ) कुनै बोलपत्रदाताको बोलपत्र जमानत जफत भएको अवस्थामा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले निजले राखेको जमानत रकम आफूलाई भुक्तानी गर्न त्यस्तो जमानत जारी गर्ने बैङ्क समक्ष जमानत मान्य रहेको अवधि भित्रै दावी गर्नु पर्नेछ ।

(ञ) सार्वजनिक निकायले नियम बमोजिम जफत गर्नु पर्ने बोलपत्र जमानत बाहेक अन्य बोलपत्र जमानत खरिद सम्झौता भएको तीन दिनभित्र सम्बन्धित बोलपत्रदातालाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(ट) सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार छुट्टै आइटम बनाई लागत अनुमानमा समावेश गरेको रकमको सार्वजनिक निकायले रकमको भुक्तानी गर्नु भन्दा अगाडि सो आइटमको लागत अनुमानमा समावेश भएकोमा मात्र भुक्तानी दिनु पर्नेछ। खर्चका ती अन्य आइटमहरू मध्ये-बोलपत्र जमानत, पेशकी जमानत र कार्य सम्पादन जमानतको कमिशन खर्च आदि।

४. जमानतका प्रकार

बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्नु अघि सो मुल्याङ्कन समितिले देहायका कुराहरू निक्यौल गर्न

(क) बोलपत्रदाता बोलपत्र पेश गर्न कानून बमोजिम योग्य भएको पुष्ट्याई गर्ने कागजातहरू पेश भए वा नभएको,

(ख) बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा बोलपत्रदातालाई दिइएको निर्देशन अनुरूप बोलपत्र पूर्ण भए वा नभएको र बोलपत्रदाता वा निजको अधिकार प्राप्त प्रतिनिधिको सहीछाप भए वा नभएको,

(ग) बोलपत्र साथ जमानत पेश गर्नु पर्ने भए बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा उल्लेख भए बमोजिमको किसिम, अवधि र रकमको जमानत संलग्न भए वा नभएको,

(घ) कुनै एक सार्वजनिक निकाय जस्तै सरकारी कार्यालय, व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले अर्को कुनै आर्थिक निकायलाई कुनै कार्य, वस्तु वा सेवा खरिद गर्नका लागि केही रकम जमानतको रूपमा उत्पादक, विक्रेता, आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी वा सेवा प्रदायकको हैसियतले केही रकम प्रदान गरी जमानतको रूपमा बैकिङ्ग कागजात देखाउनु पर्छ।

जमानतको नाम र रकम	जमानतको मान्य अवधि	फिर्ता गर्नुपर्ने अवधि
(क) बोलपत्र जमानतको रकम :- सार्वजनिक निकायले बोलपत्रका साथ लागत अनुमानको २ देखि ३ प्रतिशत सम्म वा कुनै निश्चित रकमको किटान गर्ने	बोलपत्र जमानत रकमको मान्य अवधि निम्न अनुसार हुने व्यवस्था रहको छ :- (अ) लागत अनुमानको रकम रु.१० करोड सम्मको भएमा = बोलपत्रको मान्य अवधि+जमानतको लागि थप मान्य अवधि =९० दिन +३० दिन =१२० दिन (आ) सम्भौता रकम रु.१० करोड भन्दा माथिको भएमा =बोलपत्रको मान्य अवधि+जमानतको लागि थप मान्य अवधि =१२० दिन +३० दिन =१५० दिन	सफल भएको बोलपत्रदातासंग खरिद सम्भौता सम्पन्न भएको तीन दिन भित्र असफल बोलपत्र दाताहरूको बोलपत्र जमानतको रकम फिर्ता गर्ने

<p>(ख) कार्य सम्पादन जमानतको रकम- यो जमानत दुई किसिमको अवस्थामा निम्न अनुसार हुनेछ :- (अ) लागत अनुमान भन्दा १५ प्रतिशत सम्म घटेर कबुल गरेमा सम्झौता रकमको ५ प्रतिशत</p>	<p>(अ) खरिद सम्झौतामा उल्लेखित मालसामान आपूर्ति वा हस्तान्तरण गर्नु पर्ने अन्तिम अवधि, प्रत्याभूति (warranty) को अवधि, निर्माण कार्यको त्रुटी सच्याउने दायित्व (defect liabilities) को अवधि भन्दा कम्तीमा एक महिना बढी अवधिको हुनु पर्नेछ। (आ) सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५३ को उपदफा (४) मा विदेशी बैंकले जारी गरेको बोलपत्र जमानत नेपालमा स्थापना भएको कुनै वाणिज्य बैङ्कले प्रति प्रत्याभूति (counter guarantee) गरेको भएमा मात्र मान्य हुनेछ।</p>	<p>(I) सम्झौताअनुसार निर्माण व्यवसायीबाट भएको निर्माण कार्यको त्रुटी सच्याउने अवधि समाप्त भएपछि (II) आपूर्ति कर्ताबाट मालसामान आपूर्तिको वारेण्टी अवधि समाप्त भएपछि</p>
<p>(आ) लागत अनुमानको १५ प्रतिशत भन्दा बढी घटेर कबुल गरेमा</p>	<p>कार्य सम्पादन जमानतको रकम निर्धारण गर्ने तरिका- =(०.८५Xलागत अनुमान)-सम्झौता रकम) X ५० प्रतिशत) + (सम्झौता रकम X ५ प्रतिशत)</p>	
<p>(ग) अग्रिम पेशकी बैंक जमानत:- सम्झौता रकमको २० प्रतिशत सम्म अग्रिम पेशकी दिन सक्ने निर्णय लिन सकिने र स्वीकृत पेशकी रकमको पहिलो पटक आधा पेशकी रकम सम्म दिन सो बराबरको बैंक ग्यारेण्टी लिने</p>	<p>(अ) बैंक ग्यारेण्टीको अवधि खरिद सम्झौता अनुसार पेशकी फछ्यौट गर्नु पर्ने अवधि भन्दा कम्तीमा एक महिना भन्दा बढी अवधिको हुनु पर्ने (आ) विदेशी बैङ्कले जारी गरेको बैङ्क जमानत भए नेपाल भित्रको वाणिज्य बैङ्कले प्रति प्रत्याभूति (counter-guarantee) लिई पेशकी दिनु पर्नेछ। (इ) रासन खरिद सम्झौता भएकोमा कम्तीमा सात महिनाको मान्य अवधि भएको बैङ्क जमानत लिई सम्झौता रकमको पच्चीस प्रतिशतसम्म पेशकी दिन सक्नेछ।</p>	<p>(I) पेशकी फस्यौट गर्दै जाँदा जति रकमले पेशकी फस्यौट भएको हो, सोही रकमले जमानत रकम फुकुवा गर्दै जाने (II) ८० प्रतिशत काम भैसक्दा पेशकी फस्यौट भैसक्नु पर्ने</p>
<p>(घ) थप कार्य सम्पादन जमानत:- बोलपत्रदातासँग कबुल अङ्कको आठ प्रतिशतले हुने रकम बराबरको थप कार्यसम्पादन जमानत लिने</p>	<p>सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्यमा सम्बन्धित बोलपत्रको विशेष मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने अवस्थाहरु मध्ये बोलपत्रदाताले बढी नै न्यून अङ्क कबोल गरेको, सम्बन्धित कार्यको क्षेत्रको दायरा तथा प्राविधिक स्पेसिफिकेशन गलत रुपमा बुझेको, प्राविधिक पक्ष राम्ररी नबुझि न्यून रकम कबोल गरेको, प्रारम्भिक चरणमा नै बढी दरले हुने (front loading) रकमको कार्य उल्लेख गरेको पाइएमा।</p>	<p>निकायले थप कार्यसम्पादन जमानतको रकम अन्तिम बिल भुक्तानी पछि बोलपत्रदातालाई फिर्ता गर्नु पर्ने</p>

<p>(ड) पुनरावलोकनका लागि बैंक जमानत</p> <p>(अ) कबोल रकमको ०.१० प्रतिशत</p> <p>(आ) पूर्वयोग्यताको मुल्य नखुल्नेमा एक मुष्ट रकम</p> <p>(इ) प्राविधिक प्रस्तावको हकमा बोलपत्र जमानतको लागि १० प्रतिशत रकम</p>	<p>(अ) पुनरावलोकनका लागि दिने निवेदन खरिद सम्झौता हुनु भन्दा अघिको कारवाहीमा सीमित भई रु. साठी लाख रुपैयाँ वा सो भन्दा माथिको रकमको खरिद कारवाहीको सम्बन्धमा पुनरावलोकन समिति समक्ष निवेदन दिन सकिने ।</p> <p>(आ) निवेदकले पुनरावलोकनको लागि पुनरावलोकन समिति समक्ष निवेदन दिने बोलपत्रदाता वा परामर्शदाताले विषय अनुसार सात दिनभित्र र सम्झौता भएको मितिले तीस दिनको अवधिभित्र</p> <p>(इ) निवेदकले पुनरावलोकन समिति समक्ष ९० दिनको मान्य अवधि भएको बैंक जमानतसहित निवेदन दिनु पर्नेछ ।</p>	<p>पुनरावलोकनका लागि दावी पुगेमा पुनरावलोकन समितिले त्यस्तो जमानत रकम निर्णय भएको मितिले सात दिनभित्र निवेदकलाई फिर्ता गर्नु पर्ने ।</p>
<p>(च) धरौटी फिर्ताको जमानत-सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२४ (२क१) बमोजिम निर्माण व्यवसायीबाट सार्वजनिक निकायले भुक्तानीमा कट्टी भएको धरौटी बापतको रकम</p>	<p>धरौटी रकम फिर्ता-धरौटी बापतको रकम (retention money) र निर्माण कार्य वा अन्य प्रयोजनबाट कट्टी भएको धरौटी रकम निर्माण व्यवसायीले फिर्ता माग गरी उक्त अवधिमा निर्माण कार्यको कम्तीमा ८० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको, सम्झौताबमोजिम निर्माण कार्य सन्तोषजनक भई चालु अवस्थामा रहेको र अब बाँकी काम निर्धारित समयमा सम्पन्न हुने सुनिश्चित भएको देखियो । यस अवस्थामा नियमानुसार भुक्तानीमा कट्टी गरेको धरौटी रकम बैंक जमानत पेश गरी रिटेन्सन मनी फिर्ता माग गरेमा त्यस्तो रकम फिर्ता दिन सकिनेछ ।</p>	<p>धरौटी फिर्ता लिनका लागि तयार गर्ने बैंक जमानतको अवधि निर्माण कार्यको त्रुटी सच्याउने अवधि भन्दा एक महिना बढी अवधिको हुनु पर्नेछ ।</p>

५. लेखामा अभिलेख

एउटा निर्माण व्यवसायीको ठेक्काको विषयमा ठेकेदारसंग कारोवार गरिएको अभिलेखको रूपमा मलेप फान ५०६ ठेक्कागत अभिलेख खातामा अनिवार्य रूपमा बैंक जमानत संबन्धमा निम्न पक्ष खुलाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ :-

जमानतको पटक	जमानतको प्रकार	बैंक भौचर नं.	जमानत संकेत
जमानत रकम	जमानतको अवधि	जमानत सुरु हुने मिति	जमानत समाप्त हुने मिति
जमानत दिने बैंकको नाम र ठेगाना		जमानत पेश गर्ने बोलपत्रदाताको नाम र ठेगाना	

६. धरौटी रकम फिर्ता संबन्धी एक व्यवहारिक अभ्यास

मानौ, वागमती प्रदेश सरकारको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले आफ्नो वार्षिक कार्यक्रममध्ये आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा भवन निर्माणको लागत अनुमान रु. १६ करोड ५० लाख २५ हजार भएको देखियो । सार्वजनिक खरिदको प्रक्रिया अनुसार सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४७ बमोजिम भवन निर्माण गर्नुपर्ने कामको बोलपत्र मुल्याङ्कन प्रतिवेदनको आधारमा क्वारेन्टाइन निर्माण व्यवसायी कम्पनीले कबोल गरेको रु. १३,४४,९५ को बोलपत्र न्यूनतम मुल्याङ्कित सारभूत रूपमा प्रभावग्राही (lowest evaluated substantially responsive bid) देखिएकोले सोही अनुसार उक्त कम्पनीले प्राप्त गर्न सफल भएकोले मिति २०७७-८-१५ देखि लागु हुने गरी

२०७९-१-१५ सम्म कार्यसम्पन्न गर्ने म्याद तोकिएको रहेछ । क्वारेन्टाइन निर्माण व्यवसायी कम्पनीको निर्माण खरिद सम्झौता बमोजिम सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२४ (२क१) बमोजिम कट्टी भएको धरौटी बापतको रकम (retention money) र निर्माण कार्य वा अन्य प्रयोजनबाट कट्टी भएको धरौटी रकम निर्माण व्यवसायीले फिर्ताको माग गरी धरौटी फिर्ताको बैंक जमानत पेशको लागि रकम तोकनसमेत मिति २०७८-११-१० मा सार्वजनिक निकायमा निवेदन पेश गरेको छ । सोही अनुसार उक्त अबधिमा सम्झौताबमोजिमको निर्माण कार्य कम्तीमा ८२ प्रतिशत कार्य सम्पन्न गरी सो को भुक्तानीसमेत भै सकेको छ । निजबाट निर्माण कार्य सन्तोषजनक भएको र अब बाँकी काम निर्धारित समयमा सम्पन्न हुने सुनिश्चित भएको देखियो । तसर्थ, कति रकमको कुन अबधिसम्मको लागि निजले के कस्तो प्रमाण पेश गरी धरौटी रकम फिर्ता लिन बैंक जमानत पेश गर्नु पर्नेछ ।

समाधान

रु.हजारमा

लागत अनुमान Cost estimate	कबोल रकम रु.	धरौटी फिर्ताको लागि निवेदन	कार्य सम्पन्न भएको ८२ प्रतिशतले हुने रकम रु.	मिति २०७८-११-१० सम्म निजलेभुक्तानी पाएको	धरौटी कट्टी भुक्तानीको ५ प्रतिशत ले हुने	धरौटी फिर्ता जमानतको मान्य अबधि	धरौटी फिर्ता रकम रु.
१६,५०,२५	१३,४४,९५	मिति २०७८-११-१० मा	११,०२,८६	११,०२,८६	५५,१४	२०८०-०२-१५	५५,१४

७.जमानत तथा धरौटिसंबन्धी हिसाव खाता

सार्वजनिक निकायले धरौटी तथा जमानत प्राप्त गर्दा वा फिर्ता, जफत गर्दा, विवरण तयार गर्दा आधिकारिक हिसाव खाताको लागि निम्न मलेप फा.न.को प्रयोग गर्नु पर्छ :-

मलेपफाराम नम्बर	फाराम तथा खाताको नाम	मलेप फाराम नम्बर	फाराम तथा खाताको नाम
६०१	व्यक्तिगत धरौटी खाता	६०२	गोश्वारा धरौटी खाता
६०३	धरौटीको बैंक नगदी हिसाव खाता	६०४	बैंक प्रत्याभूति (bank guarantee) अभिलेख खाता
६०५	सरकारी निकायले अन्य निकायमा राखेको धरौटी खाता	६०६	सरकारी निकायले अन्य निकायमा राखेको धरौटीको गोश्वारा खाता
६०७	धरौटीको वित्तीय विवरण	६०८	सरकारबाट दिइएको प्रत्याभूतिको अभिलेख खाता

८. जमानत जफतको अवस्था

खरिद सम्झौता सम्पन्न भएपछि त्यस्तो खरिद सम्झौता गर्ने बोलपत्रदाता तथा जमानत जफत गर्नु नपर्ने बोलपत्रदाताको बोलपत्र जमानत सार्वजनिक निकायले खरिद सम्झौता भएको तीन दिनभित्र सम्बन्धित बोलपत्रदातालाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ । कुनै बोलपत्रदाताको बोलपत्र जमानत जफत भएको अवस्थामा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले निजले राखेको जमानत रकम आफूलाई भुक्तानी गर्न त्यस्तो जमानत जारी गर्ने बैङ्क समक्ष जमानत मान्य रहने अवधि भित्रै दावी गर्नु पर्नेछ । बोलपत्रदाताले बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा समावेश गरेको बोलपत्र जमानतको रकम देहायको अवस्थामा सार्वजनिक निकायबाट जफत हुने व्यवस्था सार्वजनिक खरिद ऐन नियममा निम्न अनुसार उल्लेख भएको छ :-

Poor Procurement Plan Leads to:

- » निर्धारित अवधि सकिए पछि, बोलपत्रदाताले बोलपत्र संशोधन वा फिर्ता माग गरेमा,
- » बोलपत्रमा देखिएको अङ्कगणितीय त्रुटि सच्याइएको कुरा बोलपत्रदाताले स्वीकार नगरेमा,
- » छनौट भएको बोलपत्रदाताले बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा उल्लिखित शर्त बमोजिम खरिद सम्झौता नगरेमा,
- » बोलपत्रदाताले खरिद सम्झौता गर्ने म्यादभित्र निर्धारित रकमको कार्यसम्पादन जमानत पेश गर्न नसकेमा,
- » सार्वजनिक निकायले बोलपत्र परीक्षणको सिलसिलामा ऐन बमोजिम माग गरेको कुनै जानकारी दिदाँ बोलपत्रदाताले बोलपत्रको मूल्य वा सारभूत कुरा परिवर्तन गरेमा,
- » बोलपत्रदाताले सार्वजनिक खरिद बमोजिमको आचरण विपरीत काम गरेमा ।
- » बोलपत्र पेश गर्ने अन्तिम मिति र बोलपत्र मान्य अवधि भित्र बोलपत्र संशोधन गर्न वा फिर्ता गर्न माग गरेमा
- » पुनरावलोकन समितिबाट निवेदन खारेज भएको अवस्थामा

९. जोखिम

सार्वजनिक निकायले संबन्धित पक्षबाट बैंक जमानत राखेपछि जोखिम न्यून हुने भएता पनि बैंक ग्यारेन्टी आफैमा पनि एउटा जोखिम हुन सक्ने भएकोले उल्लेखित कुनै पनि जमानतमा निम्न किसिमका जोखिम (risks) देखिने हुन सक्छन्:-

- » कानूनले निर्धारण गरेको आवश्यक अबधि भन्दा कम अबधि र कुनै कुनैमा कार्यसम्पादन जमानत बापत घटी रकमको जमानत स्वीकार गर्ने
- » म्याद थप्नको लागि सूचना दिँदा पनि जमानतको म्याद थप नगर्ने हुनाले करार व्यवस्थापनमा निरन्तरता दिन बाधा हुने,
- » कुनै-कुनै मामिलामा नक्कली बैंक जमानत प्राप्त हुने,
- » खरिदकर्ता र सार्वजनिक निकायले समयमा नै जमानतको आवश्यकता सम्बन्धमा माग नगर्ने
- » ठेक्का सम्भौता रद्द गरेकोमा जमानत जफत नगर्ने
- » लागत अनुमानको रकम वृद्धि हुन गएकोमा संभौता संशोधन गरी कार्य सम्पादन जमानत थप हुनुपर्ने

१०. निष्कर्ष

सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणालाई खरिद कारोवारमा सन्तुलनप्रतिको सम्बेदनशीलता सम्बन्धमा ६ वटा उचित (rights) पक्षलाई ध्यान दिएर समाधान हुने गरी कार्य गरेमा सार्वजनिक खरिद कार्यको तर्फबाट सुशासन कायमका लागि महत्वपूर्ण योगदान पुग्न सक्नेछ। सार्वजनिक खरिदमा कामगर्ने पक्षलाई विश्वासमा लिनको लागि बोलपत्र जमानत, कार्यसम्पादन जमानत र पेशकी जमानतलगायत अन्य जमानतको आवश्यकता रहेको कारण कानूनी प्रावधान राखिएको हो। विभिन्न किसिमले नियन्त्रण र जिम्मेवारी पुरा गर्नका लागि जमानतले भूमिका खेल्ने गर्छ। नेपाल बैंक लिमिटेडले आफ्ना विभिन्न शाखाहरूबाट जारी गरिने बैंक जमानतको आधिकारिकता सम्बन्धित सबै पक्षले आवश्यकता अनुसार परीक्षण (Bank Guarantee verification) गर्नु पर्ने जानकारी गराएको छ। सो अनुसार बैंक जमानत जारी भएको पक्ष (bidder), सम्बन्धित कार्यालय र लाभग्राही (beneficiary) ले परीक्षणका लागि website मा खोली NBI Bank Verification गएर बैंक जमानत नम्बर र रकम राखी उक्त बैंक जमानत नेपाल बैंक लिमिटेडको आधिकारिक बैंक जमानत हो की होइन सो बारे सहज रूपमा बैंक जमानतको आधिकारिकताको रुजु (verify) गर्न सकिन्छ। खरिद योजना अर्थात खरिदको गुरु योजना (Master Procurement Plan) र वार्षिक खरिद योजनामा नै समस्या भएमा कमजोर खरिद योजनाबाट हुने कार्यमा जनशक्तिको कार्यदक्षतामा कमी (Inefficiency) आउने, कमशाल मेसिन तथा सम्पत्तिको प्रयोग (use of sub-standard assets),

समयको बर्बादी (waste of time), अर्थहीन प्रयास (meaningless efforts), लागतको दुरुपयोग (loss of cost) आदि हुने गर्छ । त्यस्तो खरिदको व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धी गरी उत्पादक, बिक्रेता, आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी वा सेवा प्रदायकलाई बिना पक्षपात (impartial attitude) सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा सहभागी हुने समान अवसर सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु पर्नेछ ।

सन्दर्भ सामग्री

- » सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३
- » सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४
- » प्रशिक्षण सामग्री
- » नयाँ लेखा ढाँचा, २०७६, नेपाल सरकार
- » आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७
- » लेखापरीक्षण पत्रिका, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, अंक ९३
- » वेबसाइट

बैंकिङ क्षेत्रमा सफल डिजिटल रूपांतरण, अब एआईको पालो

- परिवर्तन देवकोटा

पत्रकार, कारोबार राष्ट्रिय आर्थिक दैनिक

कोभिड १९ को महामारीले विश्वका बैंकिङ अभ्यासमा क्रान्तिकारी परिवर्तन ल्याएको छ । पहिले मानिसहरूलाई बैंकको भौतिक शाखामा घण्टौं लाईन बस्नुपर्ने, चेक साटासाट गर्ने जस्ता परम्परागत प्रक्रियाहरू अपनाउनुपर्ने अवस्था रहेकामा पछिल्लो समय सोही प्रक्रिया मोबाइल र डिजिटल प्रविधिमाफत सहज, छिटो र सुरक्षित तरिकाले गर्न सकिने भएको छ ।

मोबाइल बैंकिङ एप, डिजिटल वালেट र अनलाईन भुक्तानी प्रणालीहरूले बैंकिङ सेवालाई २४ सै घण्टा र सातै दिन उपलब्ध गराइदिएको छ । जसले गर्दा ग्राहकहरू आफ्नो आवश्यकता अनुसार जहाँकहाँबाट पनि सेवा लिन सक्ने भएका छन् । यसले समय र खर्च दुवै बचत गराउँदा ग्राहक अनुभवमा पनि उल्लेख्य सुधार आएको छ । साथै बैंकिङ क्षेत्रलाई पनि अधिक प्रतिस्पर्धात्मक र आधुनिक बनाएको छ ।

कोभिड १९ महामारीले विश्व नै आक्रान्त बनेकोमा यसबाट नेपाल अछुतो हुने कुरै भएन । हरेक क्षेत्र ठप्प हुँदै गर्दा विकल्पको खोजी तीव्र रूपमा गरियो । सोही कारण सुसुप्त अवस्थामा रहेको डिजिटल सेवाले प्रवर्द्धन र प्रोत्साहनको अवसर पायो ।

कोभिड १९ महामारीबाट अनेकौं क्षति त भयो नै । तर समस्या सँगै समाधान पनि आउँछ, भनेभैँ समय विश्वलाई डिजिटल सेवामा रूपान्तरण गर्नका लागि कोभिड १९ को भूमिका उल्लेख्य रह्यो । कल्पना नै नगरिएको अवस्था कोभिडले ल्याइदियो । १० घण्टा मुस्किलले घरमा परिवारसँग बस्न सक्ने मानिस २४ घण्टा, दिन, साता, महिना हुँदै वर्षसम्म नै घरमै सीमित रहन पुगे । यो अवस्थाको त्रासदीपूर्ण सम्झना अभैँ धेरैको मानसपटलमा ताजै छन् । तर यसले सेवा क्षेत्रमा डिजिटाइजेसन र डिजिटल रूपान्तरणका लागि अहम् भूमिका पनि खेल्यो ।

कोभिड १९ महामारीले नेपालमा मात्र हैन एसियाली बैंकिङ क्षेत्रमा नयाँ डिजिटल सेवा विस्तारलाई तीव्र बनायो । हातहातमा मोबाइल फोनको पहुँच भएसँगै डिजिटल रूपान्तरणमा नेपालले पनि फड्को माऱ्यो । सबै बैंक तथा वित्त संस्थाहरूले डिजिटल सेवा विस्तारमा गम्भीर रणनीतिहरू

बनाउनेतर्फ ध्यान दिदै गइरहेका छन् ।

यसैबीचमा सन् २०२३ मा गरिएको एक अध्ययनले एसिया प्रशान्त क्षेत्रका ९० प्रतिशत बैंकका प्रमुखहरूले आगामी तीन वर्षभित्र डिजिटल रुपान्तरणमा लगानी बढाउने योजना बनाएका थिए । बैंकमा डिजिटल रुपान्तरण बढाएर ग्राहक अनुभवलाई उत्कृष्ट बनाउने तथा सञ्चालन प्रक्रियालाई नै स्वचालित बनाउने उनीहरूको उद्देश्य थियो । सोही अनुसार प्रविधितर्फ निर्भर गर्दै समग्र बैंकिङ मोडेलमा नै डिजिटल रुपान्तरण गर्ने क्रमलाई तीव्रता दिइएको छ । नेपालमा पनि यसका लागि विभिन्न प्रयास भइरहेका छन् । फलस्वरूप पाँच वर्षको छोटो अवधिमा नेपालले डिजिटल रुपान्तरणमा फड्को मार्न सफल भएको छ ।

डिजिटल रुपान्तरणको प्रमुख औजारमध्ये एक हो नगदरहित भुक्तानी । सन् २०२० मा विश्वव्यापीरूपमा नगदरहित भुक्तानी कारोबारको सङ्ख्या करिब १० खर्ब रहेकोमा सन् २०२५ मा १९ खर्ब तथा सन् २०३० मा ३० खर्ब पुग्ने प्रक्षेपण छ । नेपालमा समेत पछिल्लो समयमा विद्युतीय भुक्तानीमा उल्लेख्य विस्तार हुँदै गएको छ । विद्युतीय भुक्तानीका पूर्वाधार विकासमा पनि उल्लेख्य प्रगति हुँदै गइरहेको छ । विद्युतीय भुक्तानी कारोबारमा प्रयोग हुने क्यूआर कोड, वालेट खाता, मोबाइल बैंकिङ लगायतमा वृद्धि हुँदै गएको छ । पछिल्लो समयमा अन्तरदेशीय विद्युतीय भुक्तानीले समेत प्राथमिकता पाउँदा डिजिटल रुपान्तरणको अभियानमा टेवा पुगेको देखिन्छ ।

विद्युतीय भुक्तानीका विभिन्न उपकरणको प्रयोगमा सर्वसाधारणको पहुँच निरन्तर बढ्दै गइरहेको छ । २०८२ जेठमा मोबाइल बैंकिङ खाताको सङ्ख्या २ करोड ७४ लाख, डेबिट कार्डको सङ्ख्या १ करोड ३५ लाख तथा वालेट खाताको सङ्ख्या २ करोड ५८ लाख पुगेको छ । विद्युतीय भुक्तानीका लागि उपयोग हुने उपकरण/माध्यममध्ये प्रिपेड कार्डको सङ्ख्या, वालेट खाताको सङ्ख्या, कनेक्ट आइपिएस खाता सङ्ख्या र मोबाइल बैंकिङ खाताको सङ्ख्यामा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । २०७७ साउनको तुलनामा २०८२ जेठमा वालेट खाताको सङ्ख्या ४ गुणा भन्दा बढी पुगेको छ । यस्तै मोबाइल बैंकिङ ग्राहकको सङ्ख्या २ गुणा भन्दा बढी पुगेको छ ।

क्यूआर कोडमा आधारित भुक्तानीमा अत्याधिक वृद्धि भइरहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ५५ लाख क्यूआर कारोबार सङ्ख्याबाट २० अर्ब २८ करोड रुपैयाँको कारोबार भएकोमा २०८०/८१ मा १६ करोड ९३ लाख कारोबार सङ्ख्यामार्फत करिब ५ खर्ब बराबरको कारोबार भएको राष्ट्र बैंकको तथ्यांक छ । हरेक महिनामा यस्तो भुक्तानी बढ्दै गइरहेको छ ।

डिजिटल रुपान्तरणकै कारण भुक्तानी कारोबारमा नगद कारोबारको हिस्सा घट्दै गइरहेको छ । कारोबारका आधारमा कुल भुक्तानी कारोबारमा क्यूआर कोडमा आधारित भुक्तानी, मोबाइल बैंकिङ कारोबार तथा फास्टर पेमेन्ट सिस्टमको माध्यमबाट हुने भुक्तानी कारोबारको हिस्सा बढ्दै गएको छ भने एटिएमबाट नगद निकाल्ने कारोबारको हिस्सा घट्दै गइरहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा कुल विद्युतीय भुक्तानी कारोबारमा एटिएम मेशिनबाट नगद निकाल्ने कारोबारको हिस्सा १६.३५

प्रतिशत रहेकोमा २०८०/८१ मा ९.७० प्रतिशतमा सिमित भएको छ । उक्त अवधिमा मोबाइल बैंकिङबाट भएका कारोबारको हिस्सा २४ प्रतिशतबाट ३१ प्रतिशत र क्यूआर कोडमार्फत भएका भुक्तानी कारोबार सङ्ख्याको हिस्सा १ प्रतिशतबाट १२ प्रतिशत पुगेको राष्ट्र बैंकको तथ्यांक छ ।

अहिले नेपालको सन्दर्भमा डिजिटल भुक्तानीले उल्लेख्य फड्को मार्दै गएको छ । यद्यपी यो अभै प्रयाप्त भने नभएको बैंकहरूको निश्कर्ष छ । फलस्वरूप, बैंकिङ क्षेत्रले समग्र बैंकिङमा डिजिटल रूपान्तरणका लागि विभिन्न रणनीति बनाउँदै आइरहेका छन् ।

परम्परागत बैंकिङ अवधारणामा विस्तारै परिवर्तन ल्याउँदै डिजिटल रूपान्तरणका लागि बैंकिङ क्षेत्रले अभै थप काम गर्नुपर्ने अवस्था नेपालमा मात्र हैन दक्षिण एसियामा पनि आवश्यकता औल्याइएको छ । एसिया प्रशान्त क्षेत्रमा कम्तिमा ८८ प्रतिशत जनसंख्याले कम्तीमा एकपटक डिजिटल माध्यमबाट भुक्तानी गरेका थिए । जुन अघिल्लो वर्षको तुलनामा ६९ प्रतिशतले बढी हो । यस्तै डिजिटल कारोबारको मात्रा पनि वार्षिक औसत ६ प्रतिशतको दरले बढेर सन् २०२३ मा ४ खर्ब २७ अर्ब अमेरिकी डलरसम्म पुगेको थियो ।

यसले डिजिटल भुक्तानी प्रणालीलाई थप प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिएमा यसले कार्यक्षमता बढाउने, लागत घटाउने र वित्तीय पहुँचलाई अभै समावेशी बनाउने उल्लेख्य सम्भावना देखिन्छ । डिजिटल भुक्तानीको वृद्धिलाई स्मार्टफोनको तीव्र प्रयोग, बढ्दो इन्टरनेट पहुँच र सुधारिएको बैंकिङ सेवाले भूमिका खेलि रहेका छन् ।

डिजिटल रूपान्तरणको यस महत्वपूर्ण परिवर्तनमा भूराजनीतिक उद्देश्यले पनि भूमिका खेलेका छन् । भारत र चीनले आफ्ना घरेलु भुक्तानी सेवा प्रणालीलाई अन्तराष्ट्रिय कार्ड सेवा प्रदायकहरू जस्तै भिसा र मास्टरकार्डसँग प्रतिस्पर्धा गर्न प्रोत्साहन दिइरहेका छन् । भारतले सन् २०१६ मा युनिफाइड पेमेन्ट इन्टरफेस (युपीआई) सुरु गरेर मोबाइलमार्फत वास्तविक समयमा कारोबार गर्न सकिने सुविधा दिइरहेको छ । यसले भारतलाई डिजिटल भुक्तानीको क्षेत्रमा नेतृत्वदायी बनाएको छ । नेपालले पनि अन्तराष्ट्रिय इस्युइड कारोबार सञ्चालनका लागि नेपाल क्लियरिङ हाउस लिमिटेडलाई भारतको युपीआईसँग आवद्ध भएर आफ्नो प्रणालीमा आवद्ध बैंक तथा वित्तीय संस्थामार्फत अन्तरदेशीय पर्सन टु पर्सन (पी२पी) कारोबार सञ्चालन गर्ने स्वीकृति प्रदान गरिएको छ, भने फोनपे पेमेन्ट सर्भिस लिमिटेडलाई मर्चेन्ट पेमेन्ट (पी२एम) कारोबार सञ्चालन गर्ने स्वीकृति दिएर कारोबार भइरहेको छ । भारतसँगको अन्तरदेशीय युपीआई सम्भौता महत्वपूर्ण कदम हो । तर नेपालले अन्य छिमेकी तथा क्षेत्रीय मुलुकहरूसँग पनि यस्तो सहकार्य विस्तार गर्नुपर्छ । जसले पर्यटन, श्रमिक रेमिट्यान्स तथा साना-मझौला उद्यमको कारोबारलाई भन्नै सहज र सस्तो बनाउन सहयोग गर्छ ।

डिजिटल भुक्तानीका लागि यी पहलहरू एकदमै राम्रो र बलिया पहलहरू हुन् । तर अभै पनि नेपाल लगायतका एसियाली समाजमा धेरै मानिसहरू सांस्कृतिक मूल्य, परिचय लगायतका कारण परम्परागत विधिहरूलाई प्राथमिकता दिइरहेका छन् । जस्तो कि नेपालीहरूको महान चाड दशैँलाई

लक्षित गर्दै राष्ट्र बैंकले नयाँ नोट छापने गर्दछ। नेपालीहरू दशैँमा टिका ग्रहणपश्चात दिइने दक्षिणा नोट नै होस् भन्ने चाहन्छन्। त्यसकारण पनि नोट निष्काशन गर्न केन्द्रीय बैंक बाध्य बन्दै आएको छ।

सारथक बन्दै डिजिटल बैंक अवधारणा

सरकारले आव २०८२-८३ भित्र नियो (डिजिटल) बैंक स्थापना गर्ने घोषणा बजेटमार्फत गरेको छ। दुर्गम क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच विस्तार गरी ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकास गरिने तथा डिजिटल, मोबाइल र शाखारहित बैंकिङ सेवा विस्तार गरिने बजेटले घोषणा गरेको छ। साथै मौद्रिक नीतिले पनि नियो बैंक स्थापनाका लागि कानूनी र प्रक्रियागत व्यवस्था अगाडि बढाइने घोषणा गरेको छ।

एसिया प्यासिफिक क्षेत्रका विभिन्न मुलुकहरूमा भर्चुअल बैंकको उदय भइरहेकोमा समयमा नेपालमा पनि सरकारले नियो बैंक स्थापना गरेर अगाडि बढ्ने योजना बनाउनु डिजिटल रुपान्तरणका लागि निकै सुखद् पक्ष हो। भौतिक शाखा बिना नै सञ्चालन हुने अनलाईन केन्द्रित यस्तो बैंकले परम्परागत बैंकिङ अभ्यासलाई समेत चुनौति दिन थालिसकेका छन्। यस्ता बैंकहरूले कर्मचारी व्यवस्थापन, बैंकिङ संरचना लगायतका क्षेत्रमा खर्च गर्न नपर्ने हुन्छ। यसले बैंकिङ क्षेत्रलाई थप प्रतिस्पर्धात्मक ब्याजदर र सरल सेवा प्रदान गर्न सक्षम हुनेछन्।

अहिले सारा विश्व नै अनलाईन सेवा केन्द्रित बन्दै गइरहेको छ। ग्राहकहरूले पनि बैंकका भौतिक शाखाको प्रयोग घटाउँदै लगेका छन्। यस्ता नयाँ प्रविधिहरूले बैंकिङ क्षेत्रलाई आधारभूत रुपमा पुनः परिभाषित गरिहरेका छन्। विशेषगरी परम्परागत बैंकहरूले पनि अब डिजिटल रणनीति बनाएर अगाडि बढ्नु विकल्प नभएर आवश्यकता भइसकेको देखिन्छ।

डिजिटल प्रविधिबाट प्राप्त भइरहेको कार्यक्षमता, लागत घटाउने अवसर र भविष्यमा हुन सक्ने वृद्धिको सम्भावनाले पनि बैंकहरूलाई आधुनिक र डिजिटल बन्नका लागि प्रेरित गरिरहेको छ। कृत्रिम बौद्धिकता जस्ता उन्नत प्रविधिहरूलाई आत्मसाथ गर्दै बैंकिङ क्षेत्रलाई थप परिवर्तनशील र व्यवहारिक बनाउँदै गएका छन्।

आफ्नै डिजिटल मुद्राको तयारी

राष्ट्र बैंकले डिजिटल मुद्रा कारोबारका ल्याउने तयारी गरिरहेको छ। यद्यपी यसका लागि केन्द्रीय बैंकले केही समय खर्चिसकेको भएपनि मूर्त रुपमा पाउन सकेको छैन। केन्द्रीय बैंक विद्युतीय मुद्राको विकासको लागि महाशाखा नै बनाएर अगाडि बढिरहेको छ। 'सेन्ट्रल बैंक डिजिटल करेन्सी: आइडेन्टीफाइड पोलिसी गोल्स एण्ड डिजाइन फर नेपाल' नामक अध्ययन प्रतिवेदन बैंकले तयार गरिसकेको छ। २०२६ सम्ममा नेपालको आफ्नै डिजिटल मुद्राको पाइलट परीक्षण सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राष्ट्र बैंकले राखेको छ। नेपालले आफ्नै डिजिटल मुद्रा प्रयोगमा ल्याएसँगै नेपालको डिजिटल

भुक्तानीमा यसले अर्को फड्को मार्नेमा शंका छैन ।

बैंकिङमा एआई रुपान्तरण

कोभिड १९ पछि बैंकिङ क्षेत्रले डिजिटल रुपान्तरणमा फड्को मारेसँगै एआई (कृत्रिम बौद्धिकता) ले पनि उस्तै रुपान्तरण गर्न थालेको छ । पछिल्लो समय बैंकिङ क्षेत्रमा जबरजस्त रुपमा एआई रुपान्तरण भइरहेको हो । परम्परागत सञ्चालन भन्दा फरक तरिकाले कृत्रिम बौद्धिकताले इनपुट डेटामा आधारित नयाँ सामाग्री उत्पादन गर्न सक्छ । यसले कार्यक्षमता बढाउने तथा उत्पादकत्व बढाउन पनि उल्लेख्य भूमिका खेल्छ । एआईको व्यापक प्रयोगले ग्राहक सेवादेखि जोखिम व्यवस्थापनसम्म विभिन्न बैंकिङ कार्यहरूमा उल्लेखनीय वृद्धि सम्भव बनाएको छ । एमसीकिनसी ग्लोबल इन्स्टिच्युटका अनुसार जेनेरेटिभ एआईले विश्वव्यापी बैंकिङ क्षेत्रमा वार्षिक २ सय देखि ३४० अर्ब डलरसम्म मूल्य थप्न सक्छ । जुन यस क्षेत्रको कुल आम्दानीको २.८ देखि ४.७ प्रतिशत बराबर हो । यस्तो वृद्धिको मूल आधार उत्पादकत्वमा आएको सुधार हो ।

एआईले अहिले बैंकमा सामान्य कामहरू स्वचालित बनाउन सहयोग गरिरहेको छ । ग्राहक सेवाका लागि एआई सञ्चालित च्याटबोटको प्रयोगले व्यापकता पाएको छ । नेपालका बैंकहरूले एआई च्याटबोटको प्रयोग केही समयअघिदेखि गर्दै आएका छन् । च्याटबोट नै बैंकिङ क्षेत्रमा ग्राहकका लागि एक महत्वपूर्ण क्षेत्र हो । च्याटबोटले ग्राहकले सोधेको सामान्य प्रश्न र उनीहरूको जिज्ञासाको तत्कालै जवाफ दिने हुँदा यसको प्रभावकारिता बढ्दै गइरहेको छ ।

नेपालका बैंकिङ क्षेत्रले अझै एआईको प्रयोगबाट धेरै लाभ लिन सक्नुपर्ने आवश्यकता छ । ग्राहकको व्यवहार विश्लेषण गर्ने, ग्राहकको आवश्यकता अनुसारका सेवाहरू प्रयोगमा ल्याउने जस्ता काम एआईले सहजै गर्न सक्ने भएकाले बैंकिङ क्षेत्रको अबको यात्रा त्यसतर्फ हुनुपर्ने देखिन्छ ।

यसबाहेक बैंकिङ क्षेत्रले पछिल्लो समय बढ्दो सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रणका लागि पनि एआईको सहयोग लिन सक्नुपर्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि एआई प्रभावकारी सावित हुन सक्ने विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएका छन् । नेपाल अहिले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा कमजोर अवस्था रहेकाले एफएटीएचको ग्रे लिस्टमा छ । यसबाट बाहिर निस्कनका लागि दुई वर्षको समयावधि दिइएकोमा अब साढे एक वर्ष मात्रै बाँकी छ । नेपालमा बढ्दो सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि एआईमा आधारित सामाधानहरूले नियन्त्रण गर्न सक्ने देखिन्छ । शंकास्पद कारोबार र कारोबार ढाँचाको पहिचानलाई स्वचालित बनाउँदै कम लागतमा बढी प्रभावकारी निगरानी सम्भव बनाउनका लागि एआईको भूमिका प्रभावकारी हुन सक्छ । बैंकिङ क्षेत्रले यस्ता प्रविधिको प्रयोग अझै प्रभावकारी गर्न सकिरहेका छैनन् । सिम्फोनी एआई र रेगुलेसन एसियाले हालै गरेको एक अध्ययनले एसिया प्यासिफिक क्षेत्रका ५० प्रतिशतभन्दा बढी बैंक तथा वित्त संस्थाहरूले अझै पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा एआईको प्रयोग गरेका छैनन् । यसले डिजिटल रुपान्तरणमा बैंकिङ क्षेत्रले फड्को मारेपनि एआईको प्रयोग अझै प्रयोगात्मक चरणमै रहेको छ । यसको सफल कार्यान्वयनमा प्रविधि

मात्र नभई बैंकको आन्तरिक डेटा संरचनाले पनि फरक पाउँछ। अहिले धेरै जसो बैंकहरूको कमजोर पक्ष नै डेटा संरचना बलियो नहुनु हो। पुराना संरचनालाई अपग्रेड गर्दै एआईलाई आत्मसाथ गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

साइबर सुरक्षा र साक्षरतामा लगानी वृद्धिको आवश्यकता

डिजिटल भुक्तानी र एआईको प्रयोग बढ्दै जाँदा साइबर आक्रमणको सम्भावना पनि उत्तिकै बढिरहेको छ। नेपालमा हालसम्म बैंकिङ क्षेत्रमा फिसिङ, च्यान्समवेयर, डाटा ब्रीच जस्ता घटनाहरू देखिएका छन्। यसलाई न्यूनीकरण गर्न साइबर सुरक्षा र यससम्बन्धी साक्षरतामा लगानी बढाउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

राष्ट्र बैंकले साइबर सुरक्षा नीति २०८० लागू गरिसकेको छ। यस अन्तर्गत बैंक तथा वित्तीय संस्थाले नियमित 'पेनेट्रेशन टेस्ट' र 'भल्नरेबिलिटी असेस्मेन्ट' गर्नुपर्ने प्रावधान छ। तर धेरै बैंकमा अभ्यास सतही रूपमा मात्रै भइरहेको देखिन्छ। डिजिटल भुक्तानी प्रणालीलाई दीर्घकालीन रूपमा सुरक्षित राख्नका लागि सुदृढ 'डाटा इन्क्रिप्सन', 'मल्टिफ्याक्टर अथेन्टिकेसन', रियल टाइम फ्रड डिटेक्सन सिस्टम जस्ता अत्याधुनिक प्रणालीको कार्यान्वयनलाई अनिवार्य गरिनुपर्छ।

नेपालमा मोबाइल बैंकिङ र वालेट खाताको पहुँच र प्रयोग तीव्र गतिमा बढिरहेको भएपनि ग्रामीण भेगका धेरै मानिसमा डिजिटल साक्षरता छैन। विद्युतीय भुक्तानी प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन डिजिटल साक्षरतालाई व्यापकता दिनुपर्छ। बैंकहरूले गाउँगाउँमा पुगेर क्युआर कोड, मोबाइल बैंकिङ एप र डिजिटल वालेटको प्रयोगबारे मानिसहरूलाई बुझाउन थालेपनि प्रयाप्त भएको छैन। त्यसकारण साक्षरता बढाउनमा ध्यान दिन सक्नुपर्छ।

आगामी वर्षहरूमा डिजिटल रूपान्तरण केवल प्रविधि अपनाउने प्रक्रियामा मात्र सीमित नभई आर्थिक वृद्धिको मेरुदण्ड बन्ने सम्भावना देखिन्छ। नेपालमा ५ जी नेटवर्क, ब्लकचेन र ओपन बैंकिङ जस्ता प्रविधिहरूको विस्तारले बैंकिङ क्षेत्रलाई थप नवप्रवर्तनशील र आधुनिक बनाउन सक्छ। तर यससँगै साइबर अपराध, डाटा गोपनियता तथा अन्य जटिलताहरू पनि बढ्दै जाने जोखिम छ। त्यसैले प्रविधिको विकास, कानूनी संरचना र जनशक्ति तालिमलाई समानान्तर रूपमा अगाडि बढाउनु अपरिहार्य हुन्छ। सरकारी र निजी क्षेत्रले सहकार्य गर्दै डिजिटल र एआई रूपान्तरणबारे दीर्घकालीन रणनीति तयार गरेर अगाडि बढ्नु अबको आवश्यकता हो। यसतर्फ सरोकारवाला सबैले समयमै ध्यान दिनुपर्छ।

नेपालका तीनै तहका सरकार र खुद राष्ट्रिय बजेट

पुष्प चन्द्र खनाल,
सहायक निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक ।

(क) विषय प्रवेश

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ११९ बमोजिम नेपाल सरकारको अर्थमन्त्रीले प्रत्येक वर्ष जेठ महीनाको पन्ध्र गते संघीय संसदका दुवै सदनको संयुक्त बैठकमा आगामी आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा राजस्वको अनुमान, संघीय सञ्चित कोषमाथि व्ययभार हुने आवश्यक रकमहरू, र संघीय विनियोजन ऐन बमोजिम व्यय हुने आवश्यक रकमहरूको अनुमान पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यस्तै, संविधानको धारा २०७ तथा अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा प्रदेशका अर्थमन्त्रीहरूद्वारा आगामी आर्थिक वर्षको लागि राजस्व र व्ययको अनुमान असार १ भित्र प्रदेश सभासमक्ष प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यस्तै, संविधानको धारा २३० तथा अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा स्थानीय सरकारले आफ्नो सभासमक्ष असार १० गतेभित्र आगामी आर्थिक वर्षको लागि वार्षिक आय-व्ययको विस्तृत विवरणसहितको बजेट प्रस्तुत गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । उक्त नीतिगत व्यवस्थाअनुसार नेपाल सरकारका उपप्रधान तथा अर्थमन्त्री विष्णुप्रसाद पौडेलले संसदको संयुक्त बैठकसमक्ष २०८२ जेठ १५ गते आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को लागि वार्षिक आय-व्ययको विस्तृत विवरणसहितको बजेट प्रस्तुत गर्नुभएको छ । त्यस्तै, सातवटै प्रदेश र अधिकांश स्थानीय तहले संविधानले तोकिएको समयभित्र बजेट प्रस्तुत गरेका छन् भने केही स्थानीय तहले हालसम्म पनि बजेट प्रस्तुत गर्न सकेका छैनन् । मिति २०८२/५/१३ गतेसम्म ७५३ स्थानीय निकायमध्ये ६८८ वटा स्थानीय निकायले आगामी आर्थिक वर्षको लागि वार्षिक बजेटको विवरण संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको वेबसाइटमा अद्यावधिक गरेका छन् ।

संघले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि बजेटको विनियोजन गर्दा विकास निर्माणको लागि न्यून बजेट विनियोजन गर्ने, विकास खर्चमा पर्याप्त ध्यान नदिइएको भन्ने समाचारपत्रहरूमा पढ्न पाइन्छ । संघको चालु खर्चमा तल्लो तहका सरकारका लागि विनियोजन गर्ने अनुदान समेत समावेश हुने र सोही अनुदानलाई ती सरकारले आफ्ना मुख्य खर्च (चालु तथा पुँजीगत) मा प्रयोग गर्ने हुँदा उक्त समाचार पूर्ण भन्न सकिने अवस्था रहँदैन । उक्त विवरणको सही जानकारी लिन र राष्ट्रले गर्ने

सम्पूर्ण पूँजीगत खर्चको रकम निकाल्नको लागि तीनै तहका सरकारका खुद बजेट (अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण रकम) लाई तयार गरी सही निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ । यो लेखमा आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को तीनवटै तहका सरकारको बजेटको विश्लेषण गरी खुद राष्ट्रिय बजेटको गणना गर्ने प्रयास गरीएको छ ।

(ख) संघीय बजेट

नेपाल सरकारका अर्थमन्त्रीले प्रस्तुत गर्नुभएको बजेटले उच्च, दिगो एवं फराकिलो आर्थिक वृद्धि हासिल गरी गरीबी निवारण गर्ने, उद्यमशीलता विकास र सार्वजनिक तथा निजी लगानी विस्तार गरी रोजगारी सिर्जना गर्ने, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढाउँदै आर्थिक दक्षता वृद्धि गर्ने, सामाजिक संरक्षण एवं विकासका माध्यमबाट सामाजिक न्याय कायम गर्ने र गुणस्तरीय सार्वजनिक सेवा र सुशासन प्रवर्धन गर्ने उद्देश्य रहेका छन् । साथै, बजेटले दिगो विकास लक्ष्यको प्राप्ति, देशलाई ग्रे लिस्टबाट बाहिर निस्कने रणनीति, आगामी वर्ष विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नतीपश्चातका कार्यहरु, सरकारको दिर्घकालिन सोचको प्राप्ति तर्फ परिलक्षित रहेका छन् । बजेटले उद्यमशीलता, रोजगारी, उत्पादन तथा उत्पादकत्व अभिवृद्धि, प्रतिफलयुक्त गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधारमा लगानी विस्तार, सामाजिक क्षेत्रमा गुणात्मक सुधार, सन्तुलित विकास र सामाजिक सुरक्षाको सुनिश्चितता र नागरिकमैत्री सेवा, भ्रष्टाचार नियन्त्रण र शासकीय सुधारजस्ता विषयलाई प्राथमिकतामा राखेको छ । बजेटको संक्षिप्त विवरण तालिका १ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १ : संघीय सरकारको बजेट

शीर्षकहरू	आ.व. २०८२/२३ को बजेट	प्रतिशत	आ.व. २०८१/८२ को कुल ग्राहस्थ्य उत्पादनसँगको तुलना
चालु खर्च	१,१८१.००	६०.१%	१९.३%
पूँजीगत खर्च	४०७.९०	२०.८%	६.७%
वित्तीय व्यवस्था	३७५.२०	१९.१%	६.१%
कुल खर्च	१,९६४.१०	१००.०%	३२.२%
संघीय सरकारको राजस्व	१,३१५.००	६७.०%	२१.५%
अनुदान	५३.५०	२.७%	०.९%
कुल प्राप्ति	१,३६८.५०	६९.७%	२२.४%
वित्त घाटा	५९५.७०	३०.३%	९.८%
सार्वजनिक ऋण	५९५.७०	३०.३%	९.८%
वैदेशिक ऋण	२३३.७०	११.९%	३.८%

आन्तरिक ऋण	३६२.००	१८.४%	५.९%
------------	--------	-------	------

स्रोत : बजेट वक्तव्य २०८२/८३, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
बजेटमा प्रस्तुत गरिएको चालुखर्च मध्ये अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रु.४१७ अर्ब ८० करोड (२१.३ प्रतिशत) रहेको छ। सो रकममध्ये प्रदेशमा रु.९७.५६ अर्ब (२३ प्रतिशत) तथा स्थानीय तहमा रु.३२०.२६ (७७ प्रतिशत) अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्था गरिएको छ। अनुदानको रकम मध्ये ससर्त अनुदानको अंश सबैभन्दा धेरै अर्थात् ५८ प्रतिशत रहेको छ भने समानीकरण अनुदान तर्फ ३६ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका २: अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण

रकम रु अर्बमा

विवरण	समानीकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	विशेष अनुदान	समपूरक अनुदान	जम्मा
प्रदेश	६०.६६	३०.३५	३.२७	३.२८	९७.५६
स्थानीय तह	८८.९७	२११.५	९.७८	१०.०६	३२०.२६
महानगरपालिका	२.७३	८.८९	०.०८	०.०५	११.७५
उप- महानगरपालिका	३.०९	७.८९	०.२	०.२	११.३८
नगरपालिका	३८.३१	९७.१८	३.७८	३.८४	१४३.११
गाउँपालिका	४४.८४	९७.५	५.७२	५.९८	१५४.०३
कुल जम्मा	१४९.६	२४१.८	१३.०४	१३.३५	४१७.८३
प्रतिशत	३६%	५८%	३%	३%	१००%

(ग) प्रदेशको बजेट

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-७ को दफा-२१ मा रहेको व्यवस्थाअनुसार सातवटा प्रदेशका अर्थमन्त्रीहरूद्वारा आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को लागि राजस्व र व्ययको अनुमान २०८२ असार १ गते प्रदेश सभासमक्ष प्रस्तुत गरेका छन्। सबै प्रदेशको बजेटको आकार दुई खर्ब ८७ अर्ब रुपियाँ रहेको छ जुन पछिल्लो वर्षको बजेट भन्दा तीन प्रतिशत बढी रहेको छ। प्रदेशहरूले कृषि, पूर्वाधार र रोजगारीलाई मुख्य जोड दिएका छन् भने प्रदेशगत आर्थिक विकास, उच्चतम आर्थिक एवं गैरआर्थिक स्रोत परिचालन, चालु खर्च न्यूनीकरण, प्रभावकारी पुँजीगत खर्च व्यवस्थापन, सुदृढ वित्त हस्तान्तरण, वित्तीय संघीयता सबलीकरण जस्ता विषयहरूमा बजेटलाई केन्द्रित गराएका छन्।

तालिका ३: प्रदेशका बजेट र विनियोजन

रकम रु. अर्बमा

प्रदेश	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	अन्तर सरकारी हस्तान्तरण	कुल बजेट	प्रतिशत
कोशी	१४	१७.१	०.१	४.७	३५.९	१२.५%
मधेश	१४.४	३०.३	-	२.३	४७	१६.३%
बागमती	१७.४	४१.४	-	८.७	६७.५	२३.५%
गण्डकी	१०.६	१९.१	०.३	२	३२	११.१%
लुम्बिनी	१२	२३.५	-	३.४	३८.९	१३.५%
कर्णाली	७.८	२०	०.६	४.६	३३	११.५%
सुदूर पश्चिम	१०.२	१९.८	०	३.४	३३.५	११.६%
कुल	८६.४	१७१.२	१	२९.२	२८७.७	१००.०%
प्रतिशत	३०.०%	५९.५%	०.३%	१०.१%	१००.०%	

स्रोत: सम्बन्धित प्रदेशको बजेट वक्तव्य

तालिका ४: प्रदेशका बजेटको स्रोत

रकम रु. अर्बमा

प्रदेश	अनुदान		राजस्व तथा आन्तरिक स्रोत	आन्तरिक ऋण	नगद मौज्जात	कुल बजेट
	संघबाट प्राप्त हुने	राजस्व बाँडफाँड रोयल्टी				
कोशी	१४.५	१२.४	५.९	-	३.१	३५.९
मधेश	१२.७	१२.४	९.५	२	१०.४	४७
बागमती	१४.८	२८.९	६.८	-	१७	६७.५
गण्डकी	१२.२	१०.३	५.५	१.८	२.२	३२
लुम्बिनी	१४	१५.१	७.८	-	२	३८.९
कर्णाली	१६	१०.३	१	-	५.७	३३

सुदूर पश्चिम	१४.२	१०	१.७	-	७.७	३३.६
जम्मा	९८.६	९९.३	३८.१	३.८	४८.१	२८७.९
प्रतिशत	३४.२%	३४.५%	१३.२%	१.३%	१६.७%	१००.०%

स्रोत: सम्बन्धित प्रदेशको बजेट वक्तव्य

(ग) स्थानीय निकायको बजेट

नेपालको संविधान २०७२ तथा अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ २१(३) को व्यवस्थाअनुसार अधिकांश स्थानीय निकायका प्रमुखले आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को लागि राजस्व र व्ययको अनुमान प्रस्तुत गरेका छन्। स्थानीय निकायको बजेटको मुख्य स्रोत संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान, राजस्वको बाँडफाँट तथा अघिल्लो आर्थिक वर्षमा बाँकी रहेको नगद मौज्जात हुने र उक्त विवरणहरू प्रकाशित भइसकेको हुँदा सम्पूर्ण स्थानीय सरकारको बजेट मोटामोटी अनुमान गर्न सकिने अवस्था रहन्छ। आन्तरिक आयले न्यून हिस्सा ओगट्ने हुँदा विगतका वर्षमा प्रकाशित केही तथ्यांकहरूलाई सन्दर्भ राख्न सकिन्छ। यस लेखको प्रयोजनको लागि स्थानीय सरकारको आन्तरिक स्रोत अनुमान गर्दा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को वार्षिक प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गरिएको स्थानीय निकायको आन्तरिक आयलाई संघबाट प्राप्त हुने अनुदानको प्रतिशतलाई आधार बनाइएको छ। सो अनुसार संघबाट प्राप्त हुने अनुदान सँग आन्तरिक आय तुलना गर्दा महानगरपालिकाको हकमा १२० प्रतिशत, उप-महानगरपालिकाको २५ प्रतिशत, नगरपालिकाको १० प्रतिशत र गाउँपालिकाको ५ प्रतिशत रहेको देखिएको छ। सोही अनुपातलाई प्रयोग गर्दा आर्थिक वर्ष २०८२/८३ मा स्थानीय निकायको कुल आम्दानी अन्दाजी ४० अर्ब अनुमान गर्न सकिन्छ। साथै, अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित भएको आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को आर्थिक सर्वेक्षणअनुसार स्थानीय निकायको जम्मा बजेटको विनियोजन गर्दा करिब ६१ प्रतिशत चालु खर्च र ३९ पुँजीगत खर्च र ०.१ प्रतिशत वित्तीय व्यवस्थाको लागि विनियोजन गरेका छन्। सोहीअनुसार कायम राख्दा आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को खर्चको विनियोजन देहाय बमोजिम हुने अनुमान गर्न सकिन्छ।

तालिका ६: स्थानीय सरकारको अनुमानित बजेट

रु. अर्बमा

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	संघबाट प्राप्त अनुदान	३२०.३
२	प्रदेशबाट प्राप्त अनुदान	२९.१६
३	राजस्व बाँडफाँड (संघीय सरकारको बजेटबाट स्थानीय निकायलाई फाँडफाँड हुने)	८२.५

४	आन्तरिक आय	४०.०
५	मौज्दात (असार मसान्तमा स्थानीय निकायको मौज्दात) (महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयअनुसार)	८०.२१
कुल स्रोत		५५२.१
१	चालु खर्च (६१ प्रतिशत)	३३६.८
२	पूँजीगत खर्च (३९ प्रतिशत)	२१४.८
३	वित्तीय व्यवस्था (०.१ प्रतिशत)	०.५
कुल खर्च		५५२.१

स्रोत: संघ तथा प्रदेशका बजेट, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय र लेखकको अनुमान

(घ) कुल राष्ट्रिय बजेट

अन्तरसरकारी वित्तीय व्यवस्थापन ऐन, २०७४ तथा अन्य प्रचलित ऐनमा भएका व्यवस्थाबमोजिम संघीय सरकारबाट प्रदेशलाई तथा स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण हुने अनुदानको रकम हस्तान्तरण गर्ने इकाईको लागि खर्च तथा प्राप्त गर्ने निकायको लागि आम्दानी/स्रोत हुन्छ। तसर्थ, नेपालका सम्पूर्ण ७६१ वटा सरकारको कुल बजेट गणना गर्ने प्रयोजनका लागि उक्त रकमको दोहोरोपनलाई हटाइएको छ।

तालिका ७: कुल राष्ट्रिय बजेटको स्रोत

रकम रु. अर्बमा

सरकार	राजस्व	अनुदान	सार्वजनिक ऋण	आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त राजस्व	नगद मौज्दात	जम्मा	राजस्व	अनुदान	सार्वजनिक ऋण	आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त राजस्व	नगद मौज्दात
संघीय सरकार	१,३१५	५४	५९६	-	-	१,९६४	६७%	३%	३०%	०%	०%
प्रदेश सरकार	९९		४	३८	४८	१८९	५२%	०%	२%	२०%	२५%
स्थानीय सरकार	८३		-	४०	८०	२०३	४१%	०%	०%	२०%	४०%
जम्मा	१,४९७	५४	६००	७८	१२८	२,३५६	६४%	२%	२५%	३%	५%
कुल ग्राहस्थ्य उत्पादनसँगको तुलना	२५%	१%	१०%	१%	२%	३९%					

स्रोत: लेखकको गणना/अनुमान

माथिको तालिका अनुसार नेपालका तीनवटै सरकारको कुल राष्ट्रिय बजेटको आकार २३५६ अर्ब हुने देखिन्छ। कुल बजेटको आकार स्रोतमध्ये राजस्वको अंश ६४ प्रतिशत, अनुदानको अंश २ प्रतिशत,

सार्वजनिक ऋणको अंश २५ प्रतिशत देखिन्छ । साथै, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका आन्तरिक स्रोतबाट ३ प्रतिशत र नगद मौज्जातबाट ५ प्रतिशत स्रोत प्राप्त हुने देखिन्छ । कुल स्रोतमध्ये ८३ प्रतिशत संघले, ८ प्रतिशत प्रदेशले र बाँकी ९ प्रतिशत स्रोत स्थानीय सरकारबाट उपलब्ध हुने देखिन्छ । यस अनुसार संघले राजश्व र सार्वजनिक ऋण नै देशको खर्चको लागि मुख्य स्रोत रहेका छन् ।

तालिका ८: कुल राष्ट्रिय बजेटको परिचालन

रकम रु. अर्बमा

सरकार	स्रोतको परिचालन				प्रतिशतमा		
	चालु खर्च	पुँजीगत खर्च	वित्तीय व्यवस्था	जम्मा राष्ट्रिय बजेट	चालु खर्च	पुँजीगत खर्च	वित्तीय व्यवस्था
संघीय सरकार	७६३	४०८	३७५	१,५४६	४९%	२६%	२४%
प्रदेश सरकार	८६	१७१	१	२५८	३३%	६६%	०%
स्थानीय सरकार	३३७	२१५	१	५५२	६१%	३९%	०%
जम्मा	१,१८६	७९४	३७७	२,३५६	५०%	३४%	१६%
कुल ग्राहस्थ्य उत्पादन सँगको तुलना	१९%	१३%	६%	३९%			

स्रोत: लेखकको गणना/अनुमान

माथिको तालिकामा नेपालका तीनवटै सरकारको बजेटको स्रोत तथा सोको खर्चको विवरण देखिन्छ । यस अनुसार सम्पूर्ण खर्चको ५० प्रतिशत चालु खर्च र बाँकीमध्ये ३४ प्रतिशत पुँजीगत खर्च र बाँकी १६ प्रतिशत वित्तीय व्यवस्थामा खर्च हुने देखिन्छ । कुल खर्चमध्ये ६५ प्रतिशत खर्च संघले, ११ प्रतिशत प्रदेशले र बाँकी २४ प्रतिशत खर्च स्थानीय सरकारले गर्ने देखिन्छ ।

(ड) सारांश

नेपालमा संघियता कार्यान्वयन भइसके पश्चात नेपालको संविधान २०७२ को व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को लागि संघ र सबै प्रदेशका सरकारले बजेट ल्याइसकेका छन् भने केही स्थानिय निकायहरूले अझैपनि बजेट ल्याउन बाँकी रहेको छ । प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि बजेटको विनियोजन गर्दा संघले विकास निर्माणको लागि न्यून बजेट विनियोजन गर्ने, विकास खर्चमा पर्याप्त ध्यान नदिइएको भन्ने विवरणहरू आंशिक रूपमा सत्य भएता पनि तीनै तहका सरकारको बजेटलाई एकिकृत गरेर विश्लेषण गर्दा तल्लो तहका सरकारहरू संघ सँग अत्याधिक निर्भर रहेको देखिएको

छ । कुल बजेटमा संघले मात्र बजेटको अनुपात दुई तिहाई छ भने बाँकी ७६० वटा सरकारले ३५ प्रतिशत ओगटेको देखिन्छ । त्यस्तै, खर्चको विश्लेषण गर्दा समग्रमा ५० प्रतिशत बजेट चालु खर्चमा हुने र ३४ प्रतिशत पुँजीगत खर्चमा हुने हुँदा विकास खर्चमा अत्याधिक न्यून खर्च हुने गरेको विश्लेषणलाई सहि मान्न सक्ने अवस्था रहँदैन । तथापी, बजेटमा विनियोजन भएको रकम खर्च नहुने प्रवृत्ति भने यथावत् नै रहेको छ । त्यसैले विनियोजन कुशलता बढाएर स्रोतको समूचित उपयोग गर्ने र कार्यक्रमको दोहोरोपनलाई हटाउनेतर्फ सबै सरकारको ध्यान जानु आवश्यक देखिन्छ ।

स्रोत:

- » नेपाल सरकारको बजेट वक्तव्य २०८२/८३
- » प्रदेश सरकारहरूको बजेट वक्तव्य २०८२/८३
- » कोष तथा लेखा नियन्त्रककार्यालयको प्रतिवेदन
- » देशको वर्तमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति, नेपाल राष्ट्र बैंक
- » महालेखा परिक्षकको कार्यालयको प्रतिवेदन
- » संघिय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

विप्रेषण आप्रवाहको अवस्था र यसको प्रभाव

कुलचन्द्र पराजुली

शाखा अधिकृत, राष्ट्रिय योजना आयोग

१. विषय प्रवेश

बृहत् अर्थमा, एक स्थानबाट अर्को स्थानमा रकम वा कुनै सामग्री पठाउने प्रक्रियालाई विप्रेषण भनिन्छ। तर संकुचित अर्थमा भने, विदेशमा रहेका कामदारले कामको सिलसिलामा आर्जित गरेको रकम आफ्नो परिवार तथा देशमा पठाउनु नै विप्रेषण हो। नेपाल जस्ता अल्पविकसित देशहरूको अर्थतन्त्रमा विप्रेषणले सकारात्मक र नकारात्मक दुवै किसिमका प्रभावहरू पारिरहेको देखिन्छ। तत्कालीन अवस्थामा विप्रेषणले वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारको घरपरिवारको न्यूनतम आयस्रोतको सुनिश्चितता गर्ने, देशको भुक्तानी सन्तुलनमा सहयोग पुऱ्याउने जस्ता गरेतापनि दीर्घकालीन दृष्टिले हेर्दा, यसले प्रविधि र पूर्वाधारको विकासमा कमी ल्याउने, उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धिमा अवरोध पुऱ्याउने, साथै सामाजिक सुव्यवस्थामा नकारात्मक असर पार्ने देखिन्छ।

२. विप्रेषण आप्रवाहको अवस्था

नेपाल राष्ट्र बैंकका अनुसार आर्थिक वर्ष २०५०/५१ मा जम्मा रु. ३ अर्ब ४६ करोड ९१ लाख बराबरको विप्रेषण भित्रिएको थियो तर पछिल्ला वर्षहरूमा यो परिस्थिति पुरै फेरिएको छ। वर्तमान समयमा, विप्रेषण नै मलुकको वस्तु तथा सेवा आयातको स्रोत जुटाउने, विदेशी मुद्राको सञ्चित बढाउने तथा बाह्य क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्ने माध्यमको रूपमा देखिएको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकका अनुसार आ.व. २०८१/८२ को प्रथम ११ महिनामा नेपालमा १५ खर्ब ३२ अर्ब ९३ करोड बराबरको रकम विप्रेषण मार्फत भित्रिएको अवस्था छ जुन विगतको वर्षको तुलनामा १५.५ प्रतिशतले बढी हो। विगत १० वर्षको औषत विप्रेषण आप्रवाह हेर्दा नेपालमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा विप्रेषण करिब २२ प्रतिशत जति रहेको देखिन्छ। चौथो जीवनस्तर सर्वेक्षण, २०७९/८० ले १९९५/९६ देखि २०२२/२३ सम्मको अवधिमा नेपालका घरपरिवारहरूले प्राप्त गर्ने विप्रेषणको प्रसार र परिमाण दुवैमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको देखाएको छ। उक्त प्रतिवेदन अनुसार, विप्रेषण प्राप्त गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत १९९५/९६ मा २३.४ प्रतिशतबाट २०२२/२३ मा ७६.८ प्रतिशत पुगेको, औसत रकम १९९५/९६ मा रु.१५,१६० बाट २०२२/२३ मा रु. १,४५,०९३ पुगेको, नेपालभित्रबाट प्राप्त हुने विप्रेषणको हिस्सा भने १९९५/९६ मा ४४.७ प्रतिशतबाट २०२२/२३ मा २९.३ प्रतिशतमा झरेको देखाएको छ। सोही योजनाले आ.व. २०७९/८० मा मुलुकको आन्तरिक अर्थतन्त्र तथा बाह्य क्षेत्र

सन्तुलनमा महत्त्वपूर्ण महत्वपूर्ण योगदान रहेको विप्रेषण आप्रवाहको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात २२.८ प्रतिशत रहेको उल्लेख गरेको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी) को अनुपातमा सर्वाधिक विप्रेषण भित्रिने मुलुकको सूचीमा नेपालको नाम अग्रपङ्क्तिमै आउँछ। विश्व बैंक (२०२३) का अनुसार सन् २०२२ मा नेपालको जीडीपीको अनुपातमा सर्वाधिक विप्रेषण प्राप्त गर्ने मुलुकको सूचीमा नेपाल नवौँ स्थानमा छ। यो वर्ष नेपालमा जीडीपीको २३ प्रतिशत विप्रेषण भित्रिएको विश्व बैंकको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ। नेपालजस्ता देशहरूको अर्थतन्त्र नियाल्दा वैदेशिक सहायताबाट प्राप्त राशिभन्दा तेब्वर राशि विप्रेषणबाट प्राप्त भएको तथा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीभन्दा ज्यादा रकमको प्रवाह विप्रेषणबाट भएको स्थिति देखिन्छ। यसका साथै अर्थतन्त्रको संकटग्रस्त अवस्था र संक्रमणकालको व्यवस्थापनमा बाह्य स्रोतका रूपमा ठूलो योगदान विप्रेषणले गर्दै आएको देखिएको छ। जसको ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा कोभिडकालिन अर्थतन्त्रको अवस्थालाई लिन सकिन्छ।

३. विप्रेषणको प्रभावको विश्लेषण

प्राकृतिक स्रोत साधनको प्रचुरता, कृषि, उद्योग, पर्यटन जस्ता क्षेत्रको विकास र विस्तारको उच्च सम्भावना हुँदाहुँदै आन्तरिक उत्पादन न्यून रहेको, स्वदेशमा रोजगारी तथा स्वरोजगारीका अवसर कम रहेको नेपाल जस्ता अर्थतन्त्र भएका मुलुकमा विप्रेषणले सकारात्मक र नकारात्मक दुवै किसिमको प्रभाव पारिरहेको देखिन्छ।

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा विप्रेषणले अर्थतन्त्रलाई चलाईमान बनाएको छ। नागरिकको जीवनस्तरमा क्रमिकरूपमा सुधार हुँदै जानु, वस्तु तथा सेवाको माग बढ्दा बजार चलाईमान भई राजस्व संकलनमा वृद्धि हुनु, वैदेशिक मुद्रा सञ्चिती बढ्नु, विपन्न परिवारको आर्थिक सामर्थ्य बढेर जानु आदिले यसको सकारात्मक प्रभावलाई इंगित गर्दछ। यसैगरी, विप्रेषण आप्रवाहसँगै मुलुकको कुल राष्ट्रिय आय र बचत बढ्दै जाँदा त्यसले लगानीका स्रोत समेत उपलब्ध गराएको छ। लघु, घरेलु तथा मध्यमस्तरीय उद्योग व्यवसायमा भएको विप्रेषणको प्रवाहले देशको आर्थिक विकास र वृद्धिमा दीर्घकालीन प्रभाव पार्ने अवस्था समेत देखिएको छ। चौधरी (२०१०) को अध्ययन प्रतिवेदनले नेपालमा विप्रेषण आम्दानीले आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक असर पारेपनि त्यो अत्यन्तै सानो मात्र रहेको देखाएको छ।

यसका साथै विप्रेषणले विद्यालय भर्ना दर तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुधार ल्याई मानव विकासमा सहयोग पुर्याएको छ भने सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि भई सामाजिक विभेद तथा शोषणका घटनाहरूमा समेत न्यूनता ल्याएको अवस्था समेत छ। नाइजेरियामा भएको एक अध्ययनले विप्रेषणमा दश प्रतिशतले वृद्धि हुँदा गरिबी निवारणमा १.६ प्रतिशतले सुधार आउने गरेको देखाएको छ।

नेपालको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने आर्थिक वर्ष २०५२/५३ मा ४२ प्रतिशत रहेको गरिबी आर्थिक वर्ष २०७९/८० को चौथो जीवनस्तर सर्वेक्षण सम्म आइपुग्दा २०.२७ प्रतिशतमा झरेको देखिन्छ। यसरी गरिबी घट्नुमा विप्रेषणको प्रत्यक्ष प्रभाव परेको भनि सरकारी दस्तावेजहरूमै उल्लेख भएको

देखिन्छ। यसैगरी ग्रामिण क्षेत्रमा रहेका खर र फुसका छानाहरु प्रतिस्थापन गरी सुरक्षित आवासहरु निर्माण बढ्नु देखि सन् २००० मा ०.४४६ रहेको मानव विकास सूचकांक बढेर सन् २०२३/२४ मा ०.६२२ सम्म पुग्नुमा पनि प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा विप्रेषणको योगदान रहेको देखिन्छ।

उपरोक्त मौद्रिक एवं गैर मौद्रिक फाईदा हुँदाहुँदै विप्रेषणले नेपाली अर्थतन्त्र, समाज तथा समष्टिगत क्षेत्रमा नकारात्मक प्रभाव समेत पारेको देखिन्छ। परिवारका सदस्यमा श्रम गर्ने बानीमा न्यूनता ल्याई परनिर्भर संस्कृतिको विकास गराएको, खर्चयोग्य आम्दानि वृद्धि भई आयात बढेको जसले गर्दा मुलुकको राजस्व तथा समग्र अर्थतन्त्र आयातमा आधारित बन्न पुगेको, विप्रेषणको अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानीले मुलुकको अर्थतन्त्रमा डच डिजिजको समस्या उत्पन्न भएको, अवैधानिक च्यानलबाट विप्रेषण आप्रवाह हुँदा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार बढ्न पुगेको, विलासिपूर्ण जीवनशैलीको विकास हुनुका साथै भड्किलो सामाजिक मुल्यसंस्कृतिको विकास हुँदै गएको छ। आमा वा बाबु वा दुवै विदेशिदा यसले सन्ततिको वृत्तिविकास तथा परिवारमा परेको असरको त भन आँकलन नै गर्न सकिने अवस्था छैन।

सम्बन्धित देशमा हुने हिंसा वा युद्धको मारमा परेर होस् या जोखिमयुक्त काम गरेर वा ओभरटाइम ड्युटि गरेर बढी रकम आर्जन गर्ने धुनमा होस वर्षेनी हजारौ नेपाली बिरामी पर्ने र पाँच सय भन्दा बढीले अकालमै मृत्युवरण गर्नुपर्ने कहलिलारगदो अवस्था पनि विप्रेषणले निम्त्याएको समस्या हो भन्दा अतियोक्ति नहोला। जसको ज्वलन्त उदाहरण इजरायल प्यालेस्टाइन युद्धमा १० नेपाली विद्यार्थीले ज्यान गुमाएको विषय, रसियन सैनिकमा अवैधरूपमा भर्ना भइ युद्धमा ज्यान गएको घटना लगायतलाई लिन सकिन्छ।

यसका साथै, अवैधानिक तवरले विदेश जाने प्रवृत्ति मौलाउँदा यसले मानव बेचबिखनलाई टेवा समेत दिइरहेको छ। यसैगरी, विप्रेषण आर्जन गर्ने उद्देश्यले देश छोड्ने दर बढ्दा यसले देशप्रतिको प्रेम र राष्ट्रिय भावनामा समेत आँच पुग्दै गएको छ। सालिके, वाङ्ग र रेगिस (२०२२) को अध्ययनको निष्कर्षले नेपालमा विप्रेषणले गरिबीको अनुपात ५.३५ ले घटाएको छ तर गरिबीको गहिराइ ७.३७५ ले र गरिबीको गम्भीरता ९.२५५ ले बढाएको छ। साथै, विप्रेषण प्राप्त गर्ने समूहभित्रको असमानता घटाए पनि विप्रेषण नपाउने समूहसँग तुलना गर्दा आय असमानता भने बढाएको देखाएको छ।

४. विप्रेषण आप्रवाह र सोको परिचालनमा देखिएका चुनौती

विप्रेषण आप्रवाहलाई पूर्णतः औपचारिक माध्यमबाट भित्राउनु र उत्पादनशील क्षेत्र तथा पुँजी निर्माणका क्षेत्रमा परिचालन गर्नु नै यस क्षेत्रको प्रमुख चुनौती हो। यसका साथै, प्राप्त विप्रेषणलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा परिचालन गर्दै तीन तहकै सरकारको सहकार्यात्मक प्रयासबाट आन्तरिक रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु, विलासीपूर्ण जीवनशैलीलाई निरुत्साहन गर्दै बढ्दो उपभोगी खर्चलाई घटाउनु, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा आम नागरिकको पहुँच स्थापित गरी विप्रेषणलाई बैङ्किङ च्यानलमा आवद्ध गर्नु, विप्रेषण लागत न्यूनीकरण गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीका रूपमा रहेको

देखिन्छ।

५. विप्रेषणलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा ल्याउन भएका प्रयासहरू

विप्रेषणलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा प्रवाह गरी यसबाट अधिकतररूपमा लाभ लिन तथा डज डिजिजको समस्याबाट मुलुकलाई बचाउन नेपालले संवैधानिक, कानूनी, संस्थागत एवं विभिन्न कार्यगत प्रयास गर्दै आएको देखिन्छ। वर्तमान नेपालको संविधानले राज्यका नीति निर्देशक सिद्धान्त अन्तर्गत धारा ५१ को खण्ड (भ) को उपखण्ड (६) मा वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पुँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने नीति लिएको देखिन्छ। यसैगरी सोह्रौँ योजनाले विप्रेषणलाई औपचारिक माध्यमबाट आप्रवाह गराउन प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा अनौपचारिक कारोबार नियन्त्रण गर्ने, बैकिङ्ग माध्यमबाट हुने विप्रेषण आप्रवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने, जलविद्युत तथा कृषि व्यवसाय र पर्यटन उद्योग जस्ता उत्पादनशील क्षेत्रमा विप्रेषणको रकम लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने, विप्रेषण लागत घटाउने, हुण्डी लगायतका अनौपचारिक तथा गैरकानूनी माध्यमबाट हुने कारोबार नियन्त्रण गर्न निगरानी प्रणाली तथा कानूनी उपाय अवलम्बन गर्ने, वैदेशिक रोजगारीलाई उच्च आय हुने मुलुक तथा क्षेत्र केन्द्रित बनाइ विप्रेषण आय अभिवृद्धि गर्दै प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय अभिवृद्धि गर्ने जस्ता नीति लिएको देखिन्छ।

यसैगरी, विप्रेषणको फिक्स्ड डिपोजिट गर्दा १ प्रतिशत बढी व्याज दिने, विप्रेषणको प्रयोग उत्पादनमूलक क्षेत्रमा गर्न वैदेशिक रोजगार बचतपत्रको व्यवस्था, धितोपत्रको प्राथमिक बजारमा वैदेशिक रोजगारमा गएका कामदारहरूको लागि १० प्रतिशत कोटामा अग्राधिकार कायम, रेमिट हाइड्रो लगायतका कार्यक्रमको विकास, श्रम स्वीकृति गर्दा नै बैंक खाता खोल्नुपर्ने, स्थायि लेखा नम्बरमा दर्ता हुनुपर्ने, अनिवार्यरूपमा औपचारिक माध्यमबाट रकम पठाउन प्रतिवद्धता गर्नुपर्ने जस्ता प्रयासहरू गरिदै आएको अवस्था समेत छ।

यसका साथै, वैदेशिक रोजगार विभाग लगायतका संस्थाबाट औपचारिक माध्यमबाट विप्रेषण पठाए नपठाए सम्बन्धमा नियमन र सुपरीवेक्षण गर्ने जस्ता कार्य समेत हुँदै आएको पाइन्छ, भने बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच समेत ग्रामिण तहसम्म विस्तार गर्दै लगेको छ। साथै, रेमिट कम्पनीहरूले पनि आफ्नो शाखा गन्तव्य मुलुकसम्म विस्तार गर्दै लगेका छन्। वैदेशिक रोजगारीमा गएर फर्केका वा यही केही व्यवसाय गर्न चाहने युवाका लागि कृषिलगायतका क्षेत्रमा उद्यम गर्न पुनःकर्जा, व्याज अनुदानलगायतको व्यवस्था गरेको छ।

६. आगामी दिनमा गरिनुपर्ने कार्य

विप्रेषणबाट सकारात्मक लाभ लिन र भविष्यमा यसबाट पर्ने नकारात्मक प्रभावलाई चिर्नको लागि वैदेशिक रोजगारमा जाने अदक्ष कामदारको संख्यामा कटौती गर्दै विप्रेषणको प्राप्तिमा बढोत्तरी गर्न उच्च प्रतिफलयुक्त देशहरूको पहिचान गर्ने र सो तर्फ दक्ष र सीपयुक्त कामदार पठाउन आर्थिक कूटनीतिको सुभ्रबुभ्र पूर्ण प्रयोग गरिनुपर्दछ। विप्रेषणलाई उपभोगमा मात्र खर्च नगरी यसको

निश्चित हिस्सा उत्पादनमुखी क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनुपर्दछ। जसको लागि रेमिट हाइड्रो कार्यक्रम, धितोपत्रको प्रथम बजार अर्थात आइपियोमा विप्रेषणलाई निश्चित कोटामा अग्राधिकार प्रदान गर्ने, विप्रेषण लागत न्यूनीकरण गर्ने, उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जाको व्याजदर घटाउने तथा कर्जा प्रक्रिया सरलीकरण गर्ने जस्ता कार्य गरिनुपर्दछ। पछिल्लो समय भारत, इण्डोनेशिया जस्ता मुलुकले लघु तथा घरेलु उद्योगको व्यापक सुधार गर्दै कठिन श्रमका लागि विदेश जानुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थालाई अन्त्य गर्दै लगेको देखिन्छ, यसबाट पनि नेपालले सिक्नुपर्ने हुन्छ। यसका साथै, वैदेशिक रोजगारले अर्थतन्त्रमा पारेको समग्र प्रभाव विसेर विप्रेषण आवश्यक छैन, वैदेशिक रोजगार बन्द गर्नुपर्छ जस्ता असान्दर्भिक भनाईको पछ्याडि नलागी विप्रेषणको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा प्रवाह गर्दै चिरकालमा स्वदेशमै रोजगारी सिर्जना गर्ने तर्फ भने लाग्नुपर्ने हुन्छ। जसको लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण, विप्रेषणको दीर्घकालिन प्रभाव र असरको विश्लेषण गरी सोको व्यवस्थापन गर्न सक्ने नेतृत्वको विकास, सार्वजनिक प्रशासनमा सदाचार र नैतिकताको प्रवर्द्धन, असल र सभ्य सामाजिक मूल्य संस्कृतिको विकास जस्ता कार्य गर्न सकिन्छ।

७. निष्कर्ष

विप्रेषणले मुलुकको अर्थतन्त्र, समाज र नागरिकको जीवनमा तत्कालिन लाभ दिएपनि चिरकालसम्म यसमाथिको निर्भरताले मुलुकलाई परनिर्भर बनाउँछ। समष्टिगत क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा न्यूनतालाई आयात बढाउँछ र मुलुकलाई विप्रेषणको दुश्चक्रमा पुर्याउँछ। विप्रेषणले धानेको अर्थतन्त्र दीर्घकालिन नहुने भएकोले यसको दुश्चक्रबाट मुलुकलाई छिट्टै नै बाहिर निकाल्न यसबाट भविष्यमा निम्तिन सक्ने सम्भावित जोखिमको आकलन र सोको व्यवस्थापनमा जोड दिनुपर्ने हुन्छ। प्राप्त विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह गर्न भएको प्रयासको अक्षरस कार्यान्वयनमा जोड दिदै स्थानीय सीप, साधन र स्रोतमा आधारित विकास नीतिको अवलम्बन, लगानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह, प्राविधिक शिक्षाको प्रवर्द्धन, उत्पादनमुखी संस्कारको विकास, लघु तथा घरेलु उद्योगमा विकासमा जोड, कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण गरिनुपर्दछ।

सन्दर्भ सामग्री:

- » Nimesh Salike1 Jingyi Wang2 Paulo Regis, 2022, Remittance and its Effect on Poverty and Inequality: A Case of Nepal.
- » NSO -2024_. NEPAL LIVING\ STANDARDS\ SURVEy\ Iv\ 2022/23, Nepal Statistical Office, Government of Nepal, Kathmandu.
- » WDi (2022). World Development Indicators' database. World Bank <https://data.worldbank.org>
- » United Nations Development Programme Nepal. (2024). Annual Report 2024 – UNDP Nepal. Kathmandu:UNDP Nepal.

- » थापा (२०२४), अर्थतन्त्रमा विप्रेषणको विविध पाटा, मिमिरे भोलुम ३५९, नेपाल राष्ट्र बैंक
- » आर्थिक सर्वेक्षण, २०८१/८२, अर्थ मन्त्रालय
- » सोह्रौ योजना (२०८१/८२-२०८५/८६), राष्ट्रिय योजना आयोग
- » बजेट वक्तव्य, २०८२/८३, अर्थ मन्त्रालय

सामाजिक सञ्जाल, लगानीकर्ता र पूँजी बजार स्थायित्वः फिनफ्लुएन्सर नियमनको सान्दर्भिकता

ऋषि राम पण्डित

निर्देशक, नेपाल धितोपत्र बोर्ड

१. परिचय: बदलिँदो सूचनाको परिवेश

कम्प्युटर र सूचना प्रविधिको तीव्र विकास र विस्तारसँगै विश्वव्यापी वित्तीय बजारमा सामाजिक सञ्जाल र डिजिटल प्लेटफर्महरूको प्रभाव बढ्दो छ। पछिल्लो दशकमा इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको विस्तारले सूचना प्रवाहको तरिकामा क्रान्तिकारी परिवर्तन ल्याएको छ। कुनै समय केही सीमित विशेषज्ञ, वित्तीय संस्था वा सञ्चारमाध्यमको एकाधिकारमा रहेको वित्तीय जानकारी आज हरेक व्यक्तिको सहज पहुँचमा उपलब्ध छ।

यही बदलिँदो परिवेशमा वित्तीय बजार विश्लेषण, लगानी सुझाव र लगानीकर्ता शिक्षा तथा सचेतना प्रस्तुत गर्ने पात्र जन्मिएका छन्, जसलाई फिनफ्लुएन्सर (फाइनेन्स + इन्फ्लुएन्सर) (Finfluencer) भनिन्छ। यिनीहरू सामाजिक सञ्जालमार्फत वित्तीय मामिलामा प्रभाव पार्ने व्यक्ति वा संस्था हुन्। नेपालको सन्दर्भमा, विशेषगरी कोभिड १९ को महामारीपछि शेयर बजारमा तीव्र रूपमा नयाँ लगानीकर्ताको उल्लेख्य प्रवेशसँगै फिनफ्लुएन्सरको प्रभाव र सान्दर्भिकता हवात्तै बढेको छ। फिनफ्लुएन्सरले सामाजिक सञ्जाल मार्फत शेयर बजार, लगानी रणनीति, वित्तीय शिक्षा, बजार अपडेट आदि प्रदान गर्दै पूँजी बजारको थप विकास र विस्तारमा योगदान गरेका छन्। तर, सिक्काको अर्को पाटो जस्तै यस प्रवृत्तिका नकारात्मक पक्षहरू पनि छन्। जसले नेपालको समग्र पूँजी बजारको विकास, साना लगानीकर्ताको सुरक्षा र बजार स्थायित्वमाथि प्रश्न खडा गरेको छ। तसर्थ, फिनफ्लुएन्सरहरूले ल्याएको अवसरलाई सदुपयोग गर्दै यसबाट उत्पन्न हुनसक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न नियामकिय ढाँचाको आवश्यकता देखिएको छ।

२. फिनफ्लुएन्सरको उदय र लोकप्रियता

विश्वव्यापी रूपमा सामाजिक सञ्जालको विकाससँगै फिनफ्लुएन्सरको उदय भएकोमा कोभिड १९ को महामारी पश्चात यसको लोकप्रियता चरम बिन्दुमा पुगेको हो। युट्युब, फेसबुक, एक्स, टिकटक, ब्लग जस्ता माध्यमहरूबाट वित्तीय शिक्षा प्रवाह गर्दै युवा र नयाँ लगानीकर्तालाई पूँजी बजारमा आकर्षण र सशक्तिकरण गरिरहेका छन्। चार्टर्ड फाइनेन्सियल एनालिस्ट (सीएफए) इन्स्टिच्युटले

सन् २०२४ मा जारी गरेको 'द फिनफ्लुएन्सर अपील: इन्भेस्टिङ इन द एज अफ सोसल मिडिया' शीर्षकको अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार फिनफ्लुएन्सरहरूको उदयले लगानीकर्ताहरूको व्यवहार, बजार प्रवृत्ति र नियामक ढाँचामा महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको जनाएको छ । सो अध्ययन बमोजिम बेलाईतका ३७ प्रतिशत, अमेरिकाका ३८ प्रतिशत र अष्ट्रेलियाका ६४ प्रतिशत नयाँ पुस्ताका शेयर लगानीकर्ताहरूले लगानीको निर्णय लिँदा फिनफ्लुएन्सरको भर पर्ने गरेको जनाएको छ ।

विकसित पूँजी बजारमा फिनफ्लुएन्सरको प्रभाव बढ्दै गएको देखिएकोमा नेपालको धितोपत्र बजारमा पनि फिनफ्लुएन्सरको प्रभाव उल्लेख्य रहेको देखिन्छ । सस्तो इन्टरनेट र स्मार्टफोनको व्यापकताले बढ्दो डिजिटल पहुँच, अनलाईन ट्रेडिङ प्रणाली (TMS), पूँजी बजारमा युवा लगानीकर्ताको बढ्दो आकर्षण जस्ता आर्थिक, सामाजिक र प्राविधिक कारक यसको उपज हो । यसले वित्तीय साक्षरता बढाउने सकारात्मक भूमिका खेलेसँगै धितोपत्र बजारलाई प्रभावित पार्ने र लगानीकर्तालाई गुमराहमा राख्ने नकारात्मक सम्भावनालाई पनि जन्म दिएको छ । आज कुनै फिनफ्लुएन्सरले एउटा भिडियो वा पोस्टले बजारमा कुनै निश्चित कम्पनीको शेयरको मूल्यमा उतारचढाव ल्याउन सक्ने क्षमता राख्दछ ।

३. नेपालको पूँजी बजारमा फिनफ्लुएन्सर

नेपालमा सामाजिक सञ्जालको माध्यमबाट लगानीकर्तालाई वित्तीय सल्लाह, वित्तीय शिक्षा, धितोपत्र बजार विश्लेषण र लगानी सल्लाह प्रदान गर्नेहरूको संख्या बढ्दो क्रममा रहेको देखिन्छ । युट्यूब च्यानल, फेसबुक पेज, ट्विटर ग्रुप, टिकटक लगायतका प्लेटफर्मको प्रयोग गरी नेप्सेको सूचकांक, प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन (आईपीओ), दोस्रो बजारका सम्भावना र कम्पनीको वित्तीय प्रतिवेदन आदिको जानकारी प्रवाह भईरहेको छ । फिनफ्लुएन्सरले शेयरबजारको लाईभ अपडेट, विश्लेषण र भविष्यको प्रवृत्ति अनुमान गर्ने सामग्रीहरू शेयरगर्ने गरेको पाइएको छ । कतिपयले शेयरबजार तालिम दिने, फण्डामेन्टल र टेक्निकल विश्लेषण सेवा दिई शेयरविश्लेषक सेवा र लगानी सल्लाह सेवा प्रदान गर्न मोबाइल एपको समेत विकास गरेका छन् । व्यक्तिगत र संस्थागत रूपमा शेयरबजार जानकारी दिन सयौंको संख्यामा सामाजिक सञ्जाल एकाउण्ट सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । कतिपयको निशुल्क र कतिपयले सशुल्क लगानी परामर्श तथा सल्लाह प्रदान गर्ने गरेको पाइएको छ । यद्यपी सामाजिक सञ्जालमा बेनामी वा छद्मभेषी पहिचान (फेक आइडी, पेज, ग्रुप) मार्फत निश्चित कम्पनीको शेयर नै तोकेर भविष्यको मूल्य यतिसम्म पुग्छ भनि खरिद वा बिक्री गर्न उक्साउने प्रवृत्ति समेत देखिएको छ ।

४. फिनफ्लुएन्सर: अवसर र चुनौती

फिनफ्लुएन्सरहरूले नेपालको पूँजी बजारमा सकारात्मक भूमिका खेलेका छन् । उनीहरूले नयाँ, साना तथा युवा लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्दै वित्तीय जानकारी सहज, सुलभ र मितव्ययी ढंगबाट सम्प्रेषण गरेका छन् । लगानीकर्तालाई डिजिटल फिनटेकको प्रयोग मार्फत विवेकशिल लगानी निर्णय

लिन सहयोग गरेका छन् । उनीहरूले जटिल वित्तीय अवधारणालाई सरल भाषामा बुझाउँदा सामान्य मानिसहरूलाई पनि शेयर बजार र लगानीका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सहज भएको छ । धितोपत्र नियामक निकायहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संस्था "IOSCO" ले गरेको सर्वेक्षण अनुसार नियमनकारी निकाय भन्दा फिनफ्लुएन्सरले दिने वित्तीय सल्लाहले लगानीकर्ता शिक्षामा अझ सकारात्मक भूमिका खेल्ने निष्कर्ष निस्केको थियो ।

तर, फिनफ्लुएन्सरहरूको उपस्थितिले लाभसँगै चुनौती पनि बढाएको छ । बेनामी वा छद्मभेषी पहिचान सिर्जना गरी धितोपत्रको दोस्रो बजारलाई प्रभावित पार्ने विषयबस्तु (कन्टेन्ट) शेयर गर्ने वा टिप्पणी (कमेन्ट) गर्ने गरेको पाइएको छ । यस्ता गतिविधिले लगानीकर्ताको मनोविज्ञानलाई प्रत्यक्ष असर पार्छ, जसले छुट्टने डर (Fear Of Missing Out) र भेडा प्रवृत्ति (Herd Mentality) सिर्जना गर्दछ । कुनै प्रभावशाली व्यक्तिले आफ्ना सामाजिक सञ्जाल फलोवरलाई त्यो विशेष शेयर खरिद गर्न उक्साइ ठग्ने तथा भित्रि कारोवार गर्ने सम्भावना पनि उत्तिकै छ । उनीहरूले प्रशारण गरेको सूचना तथा जानकारी सही एवं यथार्थ हो वा होइन भनि छुट्याउने र स्वार्थको द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने कार्य थप पेचिलो रहेको छ । सामाजिक सञ्जालमा प्रभाव जमाएका व्यक्ति वा समूहले दिने अभिव्यक्ति तथा केहि व्यक्तिहरू मिलेर सामाजिक सञ्जाल समूह निर्माण गरेर शेयरबजारलाई प्रभावित बनाउने कार्य विश्वव्यापी रूपमा चुनौतीको रूपमा रहेको पाइन्छ ।

५. फिनफ्लुएन्सर नियमनको अभावमा देखिने प्रमुख जोखिम

जब ज्ञान, अनुभव र जवाफदेहिता बिना नै वित्तीय सल्लाह दिइन्छ, त्यसले लगानीकर्तालाई व्यक्तिगत हानी नोक्सानी पुर्याउँदछ । यसभन्दा पनि गम्भिर यसले समग्र धितोपत्र बजार प्रणालीलाई नै धराशायी बनाउन सक्दछ । नेपालमा फिनफ्लुएन्सरहरूको सल्लाहमा देखिएका प्रमुख जोखिमहरूलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

क) स्वार्थको द्वन्द्व: यो सबैभन्दा ठूलो जोखिम हो । फिनफ्लुएन्सरले आफूले पहिले नै किनेको कम मूल्यको शेयर विभिन्न माध्यमबाट प्रचारप्रसार गरी त्यसको कृत्रिम माग सिर्जना गर्न सक्दछन् । जब अरु लगानीकर्ताहरूले त्यो शेयर किन्न थाल्छन् र मूल्य बढ्छ, तब उनीहरू आफूसँग भएको शेयर बेचेर नाफा कमाउँछन् र सोझा तथा साना लगानीकर्ताहरू मूल्य घटेपछि फस्छन् । यसलाई पम्प एण्ड डम्प भनिन्छ । यसको अतिरिक्त फिनफ्लुएन्सरले कुनै कम्पनी वा समूहबाट आर्थिक लाभ लिई कुनै कम्पनीको शेयरको पक्षमा प्रचार गर्ने तर त्यो स्वार्थको सम्बन्धको खुलासा नगर्ने प्रवृत्ति पनि रहन सक्ने देखिन्छ ।

ख) भ्रामक र अपूर्ण जानकारी: धेरै फिनफ्लुएन्सरसँग औपचारिक वित्तीय शिक्षा वा योग्यताको अभाव हुन सक्दछ, भने कुनै अनुसन्धान वा प्रमाण बिना आफ्नो अनुभव वा व्यक्तिगत स्वार्थका आधारमा वित्तीय सामाग्रीहरू प्रस्तुत गरेका हुन सक्दछन् । त्यस्तै, उनीहरूले कम्पनीको सबल पक्ष मात्र देखाउने तर त्यससँग जोडिएको जोखिमहरूलाई लुकाई लगानीकर्तालाई गलत निर्णय लिन उक्साउने प्रवृत्ति देखिन सक्दछ ।

ग) जवाफदेहिताको अभाव: यदि कुनै फिनफ्लुएन्सरको सल्लाह मानेर लगानी गर्दा डुब्यो भने त्यसको जिम्मेवारी कसले लिने भन्ने प्रश्न उठ्छ। उनीहरू कानुनी रूपमा जवाफदेही नहुने तथा 'लगानी गर्दा आफ्नै जोखिममा गर्नुपर्छ' भन्दै पन्छिने सम्भावना रहन्छ। यसले गैरजिम्मेवार सल्लाह प्रदान गर्न थप प्रोत्साहन गर्ने सम्भावना रहन्छ। नेपालमा फिनफ्लुएन्सरलाई कार्यगत अनुमति पत्र (लाईसेन्स) दिने व्यवस्था नहुँदा सूचना तथा जानकारी सम्प्रेषणमा आधिकारिकताको प्रश्न उठ्न सक्नेछ।

घ) बजारमा अस्वभाविक उतारचढाव: हजारौं वा लाखौं फलोअर भएका सेलिब्रेटी फिनफ्लुएन्सरले कुनै निश्चित समयमा कुनै शेयर किन्न वा बेच्न सल्लाह दिँदा यसले बजारको प्राकृतिक माग र आपूर्तिलाई खलबल्याउँछ। यसबाट साना तथा कमजोर आधार भएका कम्पनीहरूको शेयर मूल्यमा अस्वभाविक उतारचढाव ल्याई बजारलाई अस्थिर बनाउने सम्भावना रहन्छ।

ड) सबैलाई एउटै सल्लाह (One-Size-Fits-All Advice): हरेक लगानीकर्ताको वित्तीय लक्ष्य, जोखिम बहन गर्ने क्षमता र लगानी अवधि फरक फरक हुन्छ। तर फिनफ्लुएन्सरले सबैलाई एकै प्रकारका सल्लाह दिने हुँदा सबै लगानीकर्तालाई अनुपयुक्त हुन सक्दछ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र नेपालले सिक्नुपर्ने पाठ

फिनफ्लुएन्सरको समस्या विश्वव्यापी चुनौती बनेको छ। सन् २०२४ मा IOSCO ले जारी गरेको 'फिनफ्लुएन्सर कन्सल्टेशन रिपोर्ट' का अनुसार धेरै देशहरूमा फिनफ्लुएन्सरहरूको गतिविधिहरूलाई समेट्न पर्याप्त स्पष्ट नियमहरूको अभावले लगानीकर्तालाई गलत सूचना प्राप्त भई लगानीकर्ताको हित संरक्षणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्ने देखिएको हुँदा नियमनको आवश्यकता देखिएको जनाएको छ।

यस सम्बन्धमा सेक्युरिटीज एण्ड एक्सचेन्ज कमिसन अफ इण्डिया (सेबी) ले निश्चित शैक्षिक योग्यता र मापदण्ड तोकेर सन् २०२४ मे मा अनुसन्धान विश्लेषक र लगानी सल्लाहकारहरूको विस्तृत नियामकिय ढाँचा तयार गरेको छ। सेबीले नियम उल्लंघन गर्ने धेरै फिनफ्लुएन्सरहरूलाई ठूलो जरिवाना र बजारमा कारोवार प्रतिबन्ध लगाउने जस्ता कारवाहीहरू गरेको छ। अमेरिकाको पुँजी बजार नियामक सेक्युरिटीज एण्ड एक्सचेन्ज कमिसनले फिनफ्लुएन्सरहरूले कुनै कम्पनीबाट भुक्तानी लिएर प्रचार गर्दा उक्त भुक्तानीबारे स्पष्ट खुलासा गर्नुपर्ने नियम बनाएको छ। खुलासा नगर्नेलाई ठगीको मुद्दा चलाईन्छ। अष्ट्रेलियन सेक्युरिटीज एण्ड इन्भेष्टमेन्ट कमिसनले वित्तीय सेवा लाईसेन्स बिना फिनफ्लुएन्सरले वित्तीय उत्पादनबारे सल्लाह दिएमा गैरकानूनी मानिन्छ। यी अभ्यासहरूले नेपाललाई स्पष्ट कानूनी, संस्थागत र नियामकिय ढाँचा तय गरी फिनफ्लुएन्सरलाई स्पष्ट नियमनको दायरामा ल्याउन मार्गदर्शन गर्न सक्दछ।

७. फिनफ्लुएन्सरको नियमन: कसरी गर्ने ?

सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी धितोपत्र बजारलाई प्रभावित पार्ने, गलत सूचना प्रवाह र अनैतिक

अभ्यासहरूलाई न्यूनीकरण गर्नु नियमनकारी निकायको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ । धितोपत्र बजारलाई स्वच्छ, दक्ष र पारदर्शी बनाई लगानीकर्तालाई हुन सक्ने सम्भावित जोखिमको न्यूनीकरण गर्ने जिम्मेवारी नियमनकारी निकायको रूपमा नेपाल धितोपत्र बोर्ड र सम्बद्ध सरोकारवालापक्षहरूको रहेको छ । नियमनको उद्देश्य फिनफ्लुएन्सरहरूलाई निरुत्साहित गर्नु नभई उनीहरूको गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउनु हो । यसको लागि देहाय बमोजिम कदमहरू चाल्न सकिन्छ।

क) परिभाषा र वर्गीकरण: सबैभन्दा पहिले, 'फिनफ्लुएन्सर' र 'लगानी सल्लाह' को स्पष्ट परिभाषा गर्नुपर्छ । सामान्य वित्तीय साक्षरता फैलाउनु र कुनै निश्चित शेयर किन्न वा बेच्नका लागि सिफारिस गर्नु बीचको रेखा स्पष्ट कोरिनुपर्छ । फिनफ्लुएन्सरहरूलाई उनीहरूको सामग्रीको प्रकृतिको आधारमा केवल शैक्षिक सामग्री प्रदायक र लगानी सल्लाह वा विश्लेषण प्रदायक गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

ख) दर्ता, अनुमति र योग्यता: जो व्यक्ति वा संस्थाले निश्चित शुल्क लिएर वा अप्रत्यक्ष आर्थिक लाभ (जस्तै, पेड प्रमोसन, एफिलिएट मार्केटिङ) का लागि लगानी सल्लाह दिन्छ, उसले धितोपत्र बोर्डमा अनिवार्य रूपमा दर्ता हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ । दर्ताका लागि न्यूनतम शैक्षिक योग्यता (जस्तै, वित्त, अर्थशास्त्र वा व्यवस्थापनमा स्नातक), अनुभव र सर्टिफिकेसनको मापदण्ड तोकिनुपर्छ ।

ग) आचारसंहिता र पारदर्शीताको व्यवस्था: सबै फिनफ्लुएन्सरहरू (दर्ता भएका वा नभएका) का लागि एक स्पष्ट आचारसंहिता जारी गर्नुपर्छ । यदि कुनै कम्पनीको बारेमा विश्लेषण प्रस्तुत गर्दा उक्त कम्पनीमा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको लगानी छ भने त्यो अनिवार्य रूपमा खुलासा गर्नुपर्ने नियम बनाउनुपर्छ । कुनै कम्पनी वा व्यक्तिबाट प्रायोजन, विज्ञापन वा अन्य कुनै प्रकारको भुक्तानी लिएर सामग्री बनाएको हो भने त्यो स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ । हरेक सल्लाह वा विश्लेषणसँगै 'लगानी बजार जोखिमको अधीनमा छ र आफ्नो वित्तीय निर्णय आफैले लिनुहोस' भन्ने जस्ता स्पष्ट चेतावनी (Disclaimer) राख्न अनिवार्य गरिनुपर्छ ।

घ) अनुगमन संयन्त्र तथा कारवाही: धितोपत्र बोर्डले सामाजिक सञ्जालमा हुने यस्ता गतिविधिहरूको अनुगमन गर्न एक विशेष इकाई गठन गर्नुपर्छ । नियम उल्लंघन गर्ने, 'पम्प एन्ड डम्प' जस्ता गतिविधिमा संलग्न हुने, वा भ्रामक सूचना फैलाउने फिनफ्लुएन्सरहरूलाई कडा कारवाही गर्नुपर्छ । कारवाहीमा जरिवाना, निश्चित समयका लागि बजारमा कारोबार गर्न प्रतिबन्ध, वा फौजदारी अभियोजनसमेत समावेश हुन सक्छ ।

ड) सरोकारवालाको सहकार्य र लगानीकर्ता सचेतना अभियान: नियमन मात्रै पर्याप्त हुँदैन । धितोपत्र बोर्ड, नेप्से, ब्रोकर एसोसिएसन र अन्य सरोकारवालाहरूले मिलेर लगानीकर्तालाई सचेत बनाउने अभियान चलाउनुपर्छ । लगानीकर्तालाई कसरी आधिकारिक स्रोत पहिचान गर्ने, कसरी सल्लाहलाई प्रमाणित गर्ने र कसरी ठगीबाट बच्ने भन्नेबारे शिक्षित गराउनुपर्छ ।

८. निष्कर्ष

फिनफ्लुएन्सर आधुनिक पूँजी बजारको वास्तविकता र आवश्यकता दुवै हुन् । उनीहरूले वित्तीय

ज्ञानको खाडल पुर्न र बजार विस्तारमा सकारात्मक भूमिका खेलेका छन् । तर, नियमनको अभावमा उनीहरू नै बजार विकृतिको माध्यम बन्ने, साना लगानीकर्ताको सम्पत्ति जोखिममा पार्ने र समग्र बजारको विश्वसनीयतामाथि प्रश्न उठाउने प्रमुख कारक बन्न सक्छन् ।

तसर्थ, अबको बाटो निषेध गर्ने होइन, नियमन हो । फिनफ्लुएन्सरको नियमन अब एक ऐच्छिक विषय नभई बजारको स्थायित्व र लगानीकर्ताको हित संरक्षणका लागि अनिवार्य आवश्यकता बनिसकेको छ । नियमनकारी निकाय र सरोकारवालाहरूले अब ढिला नगरी स्पष्ट, सन्तुलित र कार्यान्वयनयोग्य नियामक ढाँचा तयार गरी पूँजी बजारको स्वस्थ विकास सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । यसले समग्र पूँजी बजारको सुधार गर्नुका साथै लगानीकर्ताको विश्वास र भविष्यको सुरक्षालाई समेत सुनिश्चित गर्दछ ।

(लेखक नेपाल धितोपत्र बोर्डको निर्देशक पदमा कार्यरत रहेका छन् । प्रस्तुत लेख लेखकको निजी विचार हुन् ।)

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- » IOSCO Finfluencers Consultation Report, November 2024
- » Consultation Paper on Association of SEBI Registered Intermediaries/ Regulated Entities with Unregistered Entities (Including Finfluencer), 2023
- » The Role of SEBI in Regulating Social Media Influencers in Indian Securities market, Research Article Published in International Journal of Scientific Research and Engineering Development Volume 7 Issue 3, May-June 2024
- » The Finfluencer Appeal: Investing in the Age of Social Media, January 2024 Published by CFA Institute Research & Policy Center
- » The Rise of Finfluencers: Mapping the Landscape on Thailand's Capital Market, Research Direction, 2024
- » Finfluencers: Exploring the rise, risk and regulations. Humanities and Social Science Studies, Vol. 13, Issue 2, No. 1, July-December: 2024
- » FINRA Investor Education Foundation and CFA Institute. 2023. "Gen Z and Investing: Social Media, Crypto, FOMO, and Family" (May).
- » नेपालको शेयरबजार र सामाजिक सञ्जाल: फिनफ्लुएन्सरको सकारात्मक पक्ष शिर्षकमा कुलचन्द्र रिजालले ३ आश्विन २०८१ मा अभियान दैनिकमा प्रकाशित लेख
- » प्रभाव पारेका केही अनलाईन समाचार शिर्षकमा २०७९ कात्तिक १२ गते हिमालखबरमा सागर बुढाथोकीको रिपोर्ट

सम्मिश्रित वित्त: विकासका लागि पुँजी परिचालनको एक माध्यम

नारायण पौडेल,
सहायक निर्देशक, नेपाल धितोपत्र बोर्ड

पृष्ठभूमी

संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले सन् २०१६ देखि २०३० सम्म विश्वको रुपान्तरण र विकासका हरेक आयाममा कसैलाई पनि नछोड्ने प्रतिवद्धताका साथ सन् २०१५ सेप्टेम्बरमा दिगो विकास लक्ष्य घोषणा गर्यो। उक्त घोषणा अन्तर्गत आर्थिक, सामाजिक र पर्यावरणीय आयाममा रहेर दिगो विकास अन्तर्गत १७ वटा लक्ष्य, १६९ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य र २३२ विश्वव्यापी सूचक निर्धारण भएको छ। दिगो विकास लक्ष्य सबै राष्ट्रमा सहभागितामूलक, अधिकारमुखी र समतामूलक विकास गरी गरीबी र भोकमरी अन्त्य गर्ने, सबैलाई स्वास्थ्य र शिक्षा पुराउने, लैंगिक समानता, सबैका लागि स्वच्छ पानी, सबैमा उर्जाको पहुँच, रोजगारी प्रवर्द्धन, आर्थिक वृद्धि, उद्योग, पूर्वाधार विकास र दिगो शहरीकरण जस्ता १७ वटा विषयहरू समेटिए। जुन लक्ष्य हासिल गर्न विकासोन्मुख देशलाई ठुलो लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने जरुरत देखिएको छ। यस्ता लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक ठुलो लगानी वृद्धि गर्न सरकारी तथा परोपकारी संस्थाको मात्र प्रयास सम्भव हुन सक्दैन। जसको कारण यस समस्यालाई निराकरण गर्न सरकारी तथा परोपकारी संस्था दुवै मिलेर निजी क्षेत्रलाई समेत विकास निर्माण तथा संचालनमा सहभागिता बढाई निजी लगानी वृद्धि गराउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ। यही विषयमा केन्द्रित रही संयुक्त राष्ट्र संघका सदस्यहरू विकासका लागि वित्त सम्बन्धी २०१५ को तेस्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनबाट सम्मिश्रित वित्तको महत्व सम्बन्धमा एउटा सहमतिमा पुगेको पाइन्छ।

वास्तवमा सम्मिश्रित वित्तलाई सार्वजनिक र परोपकारी संस्थाको उत्प्रेरक कोष (अनुदान र पुँजी) द्वारा निजी क्षेत्रको थप लगानी वृद्धि गरी दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्ने माध्यम वा औजारको रूपमा लिइएको छ। अर्थात विकास वित्तलाई प्रभावकारी रूपमा पुनः डिजाइन गरी दिगो र समावेशी विकास गर्न सम्मिश्रित पुँजीलाई नयाँ माध्यमबाट परिचालन गर्ने उद्देश्यका साथ सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको अवधारणा विकास भएको देखिन्छ। जुन अवधारणा लिबरेज, प्रभाव र प्रतिफल जस्ता तीन मुख्य निर्देशित सिद्धान्तद्वारा संरचित भएको छ। यस वित्त व्यवस्थाले दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि व्यवसायिक वित्त बढाउन एवं खुला गर्नका लागि संभावना प्रदान गर्दछ।

आर्थिक विकास र सहयोगका लागि संस्था (ओइसिडि) ले सम्मिश्रित वित्तलाई “विकासशील मुलुकहरुमा दिगो विकासका लागि अतिरिक्त वित्तको परिचालन गर्न विकास वित्तको रणनीतिक प्रयोग” को रूपमा परिभाषित गरेको छ। साथै यस अवधारणाको विकासले व्यवसायिक वित्त (दुवै सार्वजनिक र निजी श्रोतबाट उपलब्ध हुने) लाई जनाउदछ, जुन वर्तमानमा छैन वा प्राय विकास हस्तक्षेपका लागि समर्थन गर्न प्रयोग गरिन्छ।

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्था सम्बन्धी सिद्धान्तहरु

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको प्रभावकारी प्रयोग गर्न एउटा साझा नीतिगत संरचना र मार्ग निर्देशन आवश्यक हुन्छ, जसको लागि ओइसिडि विकास सहायता समिति ले नीतिगत औजारको रूपमा २०१७ मा देहायका पाँच सिद्धान्तहरु अंगीकार गरेको छ, जसको मुख्य उद्देश्य दिगो विकासका समग्र लक्ष्यहरुलाई प्राप्त गर्न विकास वित्त र परोपकारी श्रोतसँगै निजी लगानी समेतलाई खुला गर्दै विकासका लागि आवश्यक वित्तको अभावलाई पूर्ति गर्नु हो।

क. पहिलो सिद्धान्त:

- » औचित्यपूर्ण विकासमा सम्मिश्रित वित्त प्रयोग गर्ने।
- » विकास प्रतिफल र प्रभावहरुलाई बढाउन चालकको रूपमा सम्मिश्रित वित्तमा विकास वित्तको प्रयोग गर्ने।
- » आधारभूत रूपमा विकास वित्तलाई प्रयोगमा ल्याउन विकासको उद्देश्य र अपेक्षित परिणामलाई परिभाषित गर्ने।
- » उच्च कोटीको प्रतिवद्धता प्रदर्शन गर्ने।

ख. दोस्रो सिद्धान्त:

- » व्यवसायिक वित्त वृद्धि गर्नको लागि सम्मिश्रित वित्तको ढाँचा वा संरचना निर्माण गर्नु। व्यवसायिक वित्त विस्तारका लागि अतिरिक्तता सुनिश्चित गर्ने।
- » सन्दर्भ र शर्तहरुमा आधारित लाभ खोज्ने।
- » सहूलियतको प्रयोग न्यूनतम गर्दै बजार असफलतालाई सम्बोधन गर्न सम्मिश्रित वित्तको प्रयोग गर्ने।
- » व्यवसायिक स्थिरतामा ध्यान केन्द्रित गर्ने।

ग. तेस्रो सिद्धान्त:

- » सम्मिश्रित वित्तलाई स्थानीय सन्दर्भमा अनुकूल बनाउने।
- » स्थानीय विकास प्राथमिकतालाई समर्थन गर्ने।

- » स्थानीय वित्तीय बजार विकासको उद्देश्यसाथ सम्मिश्रित वित्तको स्थिरता सुनिश्चित गर्ने।
- » सम्मिश्रित वित्त एउटा गतिलो वातावरण प्रवर्द्धन गर्ने प्रयासका साथ प्रयोग गर्ने ।

घ. चौथो सिद्धान्तः

- » सम्मिश्रित वित्तको लागि प्रभावकारी साभेदारीमा ध्यान केन्द्रित गर्ने ।
- » अरुको कार्य क्षेत्राधिकारलाई सम्मान गर्दै तिनीहरूको कार्य क्षेत्राधिकार र उत्तरदायित्वको आधारमा संलग्न हुन सबै पक्षलाई योग्य बनाउने ।
- » जोखिमको लक्षित, सन्तुलित र दीगो तवरले बाँडफाँड गर्ने ।
- » विकास र विस्तारको उद्देश्य लिने ।

ङ. पाँचौ सिद्धान्तः

- » सम्मिश्रित वित्तलाई पारदर्शिता र परिणाममुखी बनाउन अनुगमन गर्ने ।
- » शुरुवातदेखि नै कार्यसम्पादन र परिणाम मापनलाई स्वीकार गर्ने ।
- » वित्तीय प्रवाह, व्यवसायिक कार्य सम्पादन र विकास परिणाम पत्ता लगाउने ।
- » अनुगमन र मूल्यांकनका लागि उपयुक्त साधन समर्पित गर्ने ।
- » सम्मिश्रित वित्त संचालनमा सार्वजनिक पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने ।

सम्मिश्रित वित्त संचालनको लागि सहयोगी संयन्त्र एवं रणनीतिक उद्देश्यहरू

क. परोपकारी र विकास/प्रभाव लगानी उपलब्धताको माध्यमबाट सार्वजनिक कोषको पहुँच र प्रभावकारिता विस्तार गर्ने ।

ख. सरकारी तथा परोपकारी संस्थाद्वारा उपयुक्त जोखिम न्यूनीकरण गर्न लगानीकर्तालाई जोखिम विरुद्ध पूर्ण वा आंशिक संरक्षण तथा जोखिम व्यवस्थापनको प्रत्याभूति गर्ने ।

ग. सरकारी तथा परोपकारी संस्थाहरूको सहूलियत वित्तको उपलब्धता, बजार सुविधा, भुक्तानीको माध्यमबाट लागतको कमी गर्दै विकासशील देशमा निजी लगानी क्षमता एवं लगानी वृद्धि गर्ने ।

घ. साना तथा लघु उद्यमहरू, कृषि, पूर्वाधार र मुख्य सार्वजनिक सेवाहरू सहित आर्थिक विकासका लागि उपलब्ध स्वदेशी तथा विदेशी पूँजीको लागि सेतुको विस्तार गर्ने ।

सम्मिश्रित वित्तमा उपयोग हुने वित्तीय उपकरण एवं पद्धति

सम्मिश्रित वित्तको व्यवस्थाले विकासोन्मुख देशहरूमा लगानी अवसर सिर्जना गर्दछ, जसले विकास प्रभावलाई उत्प्रेरित गर्दछ। यो विकासशील देशमा लगानीको प्रतिकूल जोखिम प्रतिफल प्रोफाइललाई सम्बोधन गर्न एकलै वा एकै साथ विभिन्न वित्तीय उपकरणहरूको प्रयोगमा समावेश हुन्छ। जसमा

निम्न किसिमका उपकरणहरु समावेश गरिएको छ ।

प्रत्यक्ष लगानी (ऋण, स्वामित्व) लगानी, क्रेडिट लाईन, वण्ड, करेन्सी हेजिङ्ग, राजनीतिक जोखिम बीमा, जमानत, अनुदान, प्राविधिक सहयोग, ग्यारेन्टिज, सिन्डिकेटेड ऋण, कोष र सार्वजनिक-निजी साभेदारी आदि ।

सम्मिश्रित वित्तका प्रवर्द्धक संस्थाहरु एवं सहभागीहरु

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थामा निजी लगानी आकर्षित गर्दै विकास परियोजना निर्माण तथा संचालन गर्न विभिन्न प्रवर्द्धक संस्थाहरुले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका हुन्छन् । जसले सहुलियत तथा गैर सहुलियत किसिमको पुँजी प्रवाह गर्दै निजी लगानीको संरक्षण एवं उचित वित्तीय प्रतिफल लगायतका अन्य जोखिम व्यवस्थापन कार्यहरु मार्फत निजी लगानी बढाउन उत्प्रेरकको भूमिका निर्वाह गर्दछन् । यसर्थ विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनको पुनरावलोकन गर्दा सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थामा देहाय बमोजिमका प्रवर्द्धक संस्थाहरु संलग्न एवं सहभागी हुने गरेको पाइन्छ ।

- क. सरकार तथा सार्वजनिक संस्था,
- ख. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगी दाता/संस्था,
- ग. विकास बैंक तथा वित्तीय संस्था,
- घ. गैर सरकारी संस्था,
- ङ. परोपकारी संस्था एवं सामाजिक संस्था,
- च. उपभोक्ता समिति र नागरिक समाज,
- छ. बहुलक्षित विकास बैंक,
- ज. अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्था,
- झ. प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीकर्ता
- ञ. गैर आवासीय नेपाली,
- ट. सहकारी संस्था,
- ठ. बहुराष्ट्रिय कम्पनी,
- ड. संस्थागत लगानीकर्ता (बैंक, पेन्सन कोष, बीमा, फण्ड, गैर वित्तीय संस्था),
- ढ. व्यवसायिक लगानीकर्ता (संस्था एवं व्यक्ति) आदि हुने देखिन्छ ।

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्था तथा लगानीबाट हुने फाइदाहरु

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्था नवीनतम वित्त स्रोतको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने भएकोले यसले समय

सरकार, लगानीकर्ता, उद्यमी एवं विकास साभेदारहरूलाई समेत फाइदा पुग्ने देखिन्छ। सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको प्रभावकारी प्रयोगबाट निम्न सकारात्मक नतिजा प्राप्त गर्न सकिने अनुमान गर्न सकिन्छ।

- » दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्ने गरी विकासमुखी परियोजनाहरू संचालन गर्न ठूलो लगानी रकमको आवश्यकतालाई पूरा गर्न सरकारी तथा परोपकारी संस्थाहरूको साथमा निजी क्षेत्रलाई समेत सहभागी गराई लगानी बढाउन सकिने।
- » निजी लगानीमा हुने जोखिम कम गर्न सहयोगी हुने।
- » देशमा निजी स्वदेशी तथा विदेशी लगानीमैत्री वातावरणको विकास भई देशलाई आर्थिक समृद्धिको बाटोमा अगाडि बढाउन सकिने।
- » सरकारी तथा विकास साभेदारहरूको विकास बोझलाई कम गर्न विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालनको लागि निजी श्रोतको समेत मिश्रण गरी देशको समग्र आर्थिक, सामाजिक एवं वातावरणीय विकास हासिल गर्न सकिने।
- » आन्तरिक श्रोतको परिचालनलाई विकास कार्यमा बढावा दिई परम्परागत विकास सहायताको निर्भरता कम गर्दै लैजान सकिने।
- » निजी क्षेत्रलाई विकास आयोजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गरी आय आर्जन बढाउन सकिने।
- » धितोपत्र बजारमा समेत लगानीका नयाँ उपकरणहरूको विकास गराई धितोपत्र बजारको विकास र विस्तार एवं स्थायित्व हासिल गर्न सकिने।

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको प्रभावकारी संचालन सम्बन्धी मुद्दाहरू

सम्मिश्रित वित्तको अवधारणा हालसम्म विकासको प्रारम्भिक अवस्थामा रहेको छ। साथै ओइसिडीले प्रतिपादन गरेको सिद्धान्त वाहेक अन्य कानुनी तथा संस्थागत संरचना स्पष्ट रूपमा विकास भै नसकेको अवस्थामा यसको प्रभावकारी संचालनका लागि नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा केही बाधा/व्यवधानहरू उत्पन्न हुन सक्दछ। यसर्थ नेपालको परिवेशमा सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको प्रभावकारी उपयोग गर्न देहायका विषयहरू कठिनाईका रूपमा रहन सक्ने देखिन्छ।

- » दीर्घकालीन प्रतिफल भएका विकास परियोजना संचालनमा स्वदेशी निजी पुँजी आकर्षित नहुनु तथा निजी क्षेत्रको लगानी क्षमता कमजोर हुनु।
- » साभेदारीमा संचालित परियोजनाको प्रभावकारी संचालन तथा व्यवस्थापन गर्दै कारोवार लागत एवं जोखिम कम गर्न नसक्नु।
- » निजी लगानीलाई तलरता प्रदान गर्न आवश्यक व्यवस्था हुन नसक्नु।

- » दिगो विकास परियोजनाहरू निर्धारित समय सीमामा सम्पन्न हुन नसक्नु ।
- » सरकारी तथा विकास साभेदारहरूले विकास कार्यमा निजी लगानीलाई आकर्षित गर्न आवश्यक छुट तथा सुविधा प्रदान गर्न नसक्नु ।
- » गैर आवसीय नेपाली लगायत विदेशी प्रत्यक्ष लगानी प्रवाह गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक कानुनी संरचनाको निर्माण तथा सुधार गरी सहज व्यवस्था गर्न नसक्नु ।

अबको वाटो

स्पष्ट नीति र कानुनी ढाँचा (Clear Policy and Legal Framework):

- » सम्मिश्रित वित्तको स्पष्ट परिभाषा र कार्य क्षेत्र तोकिएको हुनु आवश्यक छ।
- » निजी र सार्वजनिक क्षेत्रबीचको भूमिका, अधिकार, र जिम्मेवारीलाई स्पष्ट रूपमा निर्धारण गर्नुपर्छ।

संस्थागत समन्वय संयन्त्र (Institutional Coordination Mechanism):

- » सरकार, निजी क्षेत्र, विकास साभेदार, र वित्तीय संस्थाबीच प्रभावकारी समन्वय आवश्यक हुन्छ।
- » PPP units, National Development Banks, वा Project Preparation Facilities जस्ता संस्थाहरू सुदृढ गर्नुपर्छ।

जोखिम व्यवस्थापन संयन्त्र (Risk Mitigation Mechanisms):

- » निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न सरकार वा दाताबाट guarantees, insurance, वा concessional loans उपलब्ध गराउनुपर्छ।
- » परियोजनाको वित्तीय र प्राविधिक जोखिमहरू न्यून पार्ने योजना हुनु आवश्यक छ।

पारदर्शिता र उत्तरदायित्व (Transparency and Accountability):

- » परियोजना छनोट, वित्त प्रवाह, र कार्यान्वयनमा पारदर्शिता हुनु आवश्यक छ।
- » निगरानी तथा मूल्यांकन प्रणाली प्रभावकारी बनाउनुपर्छ।

लगानीकर्ताका लागि आकर्षक वातावरण (Investment-Friendly Environment):

- » निजी क्षेत्रका लागि स्थिर नीति, उचित प्रतिफल, र कानुनी सुरक्षा हुनु जरुरी छ।
- » कर छुट, सहूलियत दरमा ऋण, वा जोखिम साभेदारी जस्ता प्रोत्साहनहरू दिन सकिन्छ।
- » क्षमता विकास (Capacity Building):
- » सरकारी निकाय र निजी क्षेत्र दुवैलाई सम्मिश्रित वित्त सम्बन्धी तालिम र सीप आवश्यक

पछ्छ

- » परियोजना पहिचान, तयारी, मूल्यांकन र कार्यान्वयनमा दक्ष जनशक्ति आवश्यक छ।

डाटा र अनुगमन प्रणाली (Data and Monitoring System):

- » परियोजनाको वित्तीय, सामाजिक र वातावरणीय प्रभाव मापन गर्न विश्वसनीय डाटा प्रणाली आवश्यक हुन्छ।
- » डिजिटल रिपोर्टिङ्ग प्रणाली र नियमित समीक्षा व्यवस्था हुनुपर्छ।

सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थाको प्रभावकारी संचालन गर्न निम्न व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

- » सम्मिश्रित वित्त व्यवस्था सम्बन्धी छुट्टै ऐनको व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने ।
- » सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थामा निजी लगानी आकर्षित गर्न निजी लगानीको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि उचित सुविधा, छुट तथा आवश्यक अन्य व्यवस्था (ग्यारेन्टी कोष, बीमा कोष आदि) को व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- » सम्मिश्रित वित्तमा संचालित हुने परियोजनाको स्वीकृति, अनुगमन तथा रेखदेख सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- » कतिपय विकास परियोजनाहरू व्यवसायिक रूपमा संचालन गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- » सम्मिश्रित वित्त व्यवस्था तथा लगानीलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न लगानी बोर्ड, उद्योग विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक, उद्योग मन्त्रालय तथा अर्थ मन्त्रालयको भूमिका, कार्यहरू तथा आवश्यक समन्वय हुनु जरुरी छ । यस अन्तर्गत सम्मिश्रित वित्तमा संचालित हुने परियोजनाको सूची, स्वीकृति, अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने, विदेशी सहायता अनुदान, सहूलियतपूर्ण कर्जा लगायत अन्य प्रत्यक्ष लगानी स्वीकृति, लेखांकन गर्ने र विकास परियोजना संचालन गर्ने संगठित संस्थाको स्थापना स्वीकृति, नियमन एवं अनुगमन गर्ने भूमिका, कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न यी निकायहरूबीच आवश्यक समन्वय हुनु जरुरी हुन्छ ।

निष्कर्ष

समग्रमा सम्मिश्रित वित्त संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले घोषणा गरेका १७ दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न संचालन गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूका लागि आवश्यक पुँजीको अनुमान गर्दै उक्त पुँजी प्राप्त गर्न वित्त सम्बन्धी नयाँ पद्धतिको विकास वा प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यसको मुख्य उद्देश्य विकास वित्त (सार्वजनिक तथा परोपकारी) लाई परिमार्जन गर्दै यस सँगसँगै निजी क्षेत्रमा रहेको वित्तलाई समेत मिश्रित गरी प्रभावकारी परिचालन गर्नु रहेको छ । साथै विकास वित्तले विकास सम्बन्धी

कार्यमा निजी लगानी बढाउन आर्कषित गर्ने तर्फ महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने सन्दर्भलाई जोड दिएको छ । यस पद्धतिलाई थप स्पष्टता र व्यवस्थित गर्ने क्रममा ओइसिडिद्वारा प्रतिपादित मुख्य पाँच सिद्धान्त वाहेक हालसम्म कुनै पनि देशमा विशेष कानुनी एवं संस्थागत संरचनाको व्यवस्था भएको देखिदैन । यसर्थ सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अवलम्बन गरी विभिन्न दीगो विकाससँग सम्बन्धित परियोजनाहरूमा सार्वजनिक तथा परोपकारी संस्थाको प्रयाससँगै निजी क्षेत्रलाई समेत समावेश गराउन स्पष्ट व्यवस्थाहरू गर्नेगरी एउटा छुट्टै कानुनी संरचना तयार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ । यसै सन्दर्भलाई मध्यनजर गर्दै सम्मिश्रित वित्त व्यवस्थामा संचालित हुन सक्ने परियोजना, लगानीका लागि प्रयोगमा ल्याइने उपकरण, परियोजनाको संचालन एवं कार्यान्वयन गर्ने निकाय, पुँजी बजारको माध्यमबाट निजी लगानी प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था, निजी लगानीका लागि उचित प्रतिफलका साथै लगानीको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन लगायतका विषयहरूलाई समेटि एउटा छुट्टै नियमावली बनाई व्यवस्थित रूपमा दिगो विकासमूलक परियोजनामा पुँजी बजारको माध्यमबाट समेत निजी लगानीलाई परिचालन गर्न उपयुक्त हुन जाने देखिन्छ ।

यस व्यवस्था अनुरूप सम्मिश्रित वित्तको व्यवस्था गर्न एवं विकास वित्तमा निजी क्षेत्रको समेत लगानी समावेश गरी विकास परियोजनाहरू संचालन गर्न चाहने संगठित संस्थाले प्रचलित कानुन बमोजिम पब्लिक लिमिटेडको रूपमा संस्थापना भई आफ्नो उद्देश्य हासिल गर्न प्रचलित कानुन एवं सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृति वा अनुमति लिनु पर्ने अवस्थामा सो प्रक्रिया पूरा गरी दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न टेवा पुग्ने विभिन्न विकास परियोजनाहरूको निर्माण तथा संचालन गर्न सार्वजनिक तथा स्वदेशी वा विदेशी सहूलियत सहायता वा अन्य पुँजीको व्यवस्था गरी बाँकी आवश्यक पर्ने पुँजी निजी क्षेत्रबाट संकलन गर्न सक्दछन् ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- » अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता नीति, २०७६
- » विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५
- » विशिष्टीकृत लगानी कोष नियमावली, २०७५
- » जनताको जलविद्युत कार्यक्रम (संचालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७५
- » धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३
- » धितोपत्र दर्ता तथा निष्काशन नियमावली, २०७३
- » नेपालको १५ औं योजना
- » नेपालको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को वार्षिक बजेट
- » नेपाल धितोपत्र बोर्डको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को धितोपत्र तथा वस्तु विनिमय बजार

सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम

- » सार्वजनिक-निजी साभेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५
- » सेबन वेवसाइट
- » नेपालको १६ औँ योजना
- » नेपालको आर्थिक वर्ष २०८०।८१ को वार्षिक बजेट
- » नेपालको संविधान, २०७२ ।

डिजिटल गभर्नेन्स र नेपालको यात्रा

टेकबहादुर ओली

लेखा अधिकृत(व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र)

विषय प्रवेश

शासन, विकास र सेवा प्रवाहमा विद्युतीय माध्यमहरूको प्रयोग गर्नु विद्युतीय शासन (इ-गभर्नेन्स) हो भने आधुनिक डिजिटल प्रविधिको प्रयोगबाट परम्परागत कागजकेन्द्रित सेवा प्रवाह र कार्यप्रणालीलाई विस्थापित गर्ने अवधारणा डिजिटल गभर्नेन्स हो । डिजिटल गभर्नेन्स राज्यका संस्थाहरू नागरिकसमक्ष भर्चुअल रूपमा उपस्थित भई आफ्नो अधिकार, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता निर्वाह गर्ने पद्धती हो । यो वेबसाइट, मोवाइल एप्लिकेसन, सामाजिक सञ्जाल लगायत अन्य इन्टरनेट र वेबमा आधारित वस्तु तथा सेवाहरू मार्फत सरकारको उपस्थिति दर्शाउने इ-गभर्नेन्सकै विकसित र उन्नत स्वरूप हो । डिजिटल गभर्नेन्स सेवा प्रवाह, विकास व्यवस्थापन र प्रशानिक प्रक्रियामा सरलता र दक्षता हासिल गरी नागरिकलाई शासनको सुखद अनुभूति गराउने शासनको नवीनतम उपागम हो । सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको विकासका उपलब्धिहरूबाट फाइदा उठाउँदै सार्वजनिक निकायबाट सेवाग्राहीलाई न्यून श्रम, समय र साधन खर्च गरी अधिकारिक सेवा उपलब्ध गराउनु नै डिजिटल गभर्नेन्सको प्रमुख उद्देश्य हो । तर, डिजिटल गभर्नेन्स सार्वजनिक सेवाको डिजिटाइजेसन र त्यसको प्रवाहमामात्र सीमित छैन यसले डिजिटल पूर्वाधार, इ-सर्भिस, इ-डेमोक्रेसी, इ-कमर्स, डिजिटल साक्षरता, जनशक्ति विकास, अटोमेसन र सञ्जाल तथा सहकार्यको संस्कृतिको समष्टिलाई इङ्गित गर्दछ । डिजिटल गभर्नेन्सले सरकारी कार्यप्रणालीको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने, सबै सरकारी कारोबारमा पारदर्शिता प्रवर्द्धन, भ्रष्टाचार नियन्त्रण, नागरिक सशक्तिकरण एवं शासनमा नागरिकको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने कार्यमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

डिजिटल गभर्नेन्सको आवश्यकता

विश्व बैङ्कको डिजिटल डिभिडेन्स नामक प्रतिवेदनमा इन्टरनेटले कसरी अवसरहरूको विस्तार गर्छ, भनी विभिन्न सफलताका कथाहरू प्रस्तुत गरिएको थियो । सो प्रतिवेदनमा प्रविधिमा गरिएको लगानीले आर्थिक वृद्धि, रोजगारी र सेवा लाभांशका रूपमा प्रदान हुने, डिजिटल प्रविधिले सरकार, निजी क्षेत्र र सेवाग्राही सबैलाई लागत घटाउन मद्दत गर्नुका साथै वस्तु तथा सेवा प्रवाह गर्न छिटो र प्रभावकारी हुने निष्कर्ष निकालिएको थियो । नेपालकै एक अध्ययनले पनि अनलाईन माध्यमबाट

बिल भुक्तानी गर्दामात्र पनि ४० प्रतिशतसम्म लागत कम हुने देखाएको छ। नेपालका सन्दर्भमा सरकारका काम कारबाहीप्रति जनताको धारणा एकदमै नकारात्मक छ। सरकारप्रति नागरिकको सकारात्मक धारणा निर्माणका लागि जनताले अपेक्षा गरेबमोजिम सरल रूपमा सेवा प्रवाह आवश्यक हुन्छ। यसलाई साकार पार्न सरकारी सेवामा जनताको सरल पहुँच सुनिश्चित हुन आवश्यक छ, जुन सूचना प्रविधिको प्रयोग बिना असम्भव प्राय छ। नेपालको भौगोलिक विकटता पनि सहज सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा एक अवरोधकका रूपमा रहेको अवस्थामा ग्रामीण क्षेत्रका जनताहरूसम्म सार्वजनिक सेवाको पहुँच पुऱ्याई सेवा प्रवाहलाई जनअपेक्षित बनाउन डिजिटल गभर्नेन्सको अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्नुको विकल्प छैन। त्यसैले डिजिटल गभर्नेन्स नेपालका लागि आवश्यक मात्र हैन अनिवार्य र अत्यावश्यक बनिसकेको छ।

नेपालको डिजिटल गभर्नेन्स यात्रा

नेपालमा विक्रम सम्वत् २०२८ सालको जनगणनामा पहिलोपटक तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि कम्प्युटरको प्रयोग गरेको पाइन्छ। नेपालको विद्युतीय शासनतर्फको पहिलो पाइलाको रूपमा भने वि.सं. २०३७ मा स्थापना भएको राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रलाई लिइन्छ। त्यसपछि नेपालमा डिजिटल गभर्नेन्सको यात्रा चरणबद्ध रूपमा अधि बढेको छ। २०५७ सालको सूचना प्रविधि नीतिलाई डिजिटल गभर्नेन्सको नीतिगत आधार मानिन्छ। त्यसपछि विद्युतीय सरकार गुर्योजना, २०६०; विद्युतीय कारोवार ऐन, २०६३; सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४; सरकारी निर्णय प्रक्रिया सरलीकरण निर्देशिका, २०६५; सञ्चार तथा सूचना प्रविधि नीति, २०७२; सरकारी निकायको वेबसाइट निर्माण तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८; सरकार निकायद्वारा सामाजिक सञ्जाल प्रयोग गर्ने कार्यविधि, २०७५; डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क, २०७६ र विद्युतीय सुशासन ब्लुप्रिन्टजस्ता नीतिगत व्यवस्थाहरू गरेर सरकारका सेवाहरू क्रमशः डिजिटल रूपान्तरणतर्फ अग्रसर भएका छन्। मन्त्रिपरिषद् बैठक स्वचालित प्रणाली, बजेट व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, एकीकृत सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन प्रणाली, स्वचालित भन्सार र राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली, सवारी चालक अनुमति पत्र, एकिकृत राष्ट्रिय परिचयपत्र, विद्युतीय राहदानी, कर्मचारी सूचना प्रणाली, विद्युतीय खरिद प्रणाली, अनलाईन नक्सापास, व्यक्तिगत घटना दर्ता जस्ता विभिन्न प्रणाली र मोबाइल एप्लिकेसनको प्रयोगले सार्वजनिक सेवाको डिजिटलाइजेसन मार्फत डिजिटल गभर्नेन्सलाई टेवा पुऱ्याइरहेका छन्। हामी अहिले डिजिटल गभर्नेन्सको तेस्रो चरण अर्थात् आफ्नै डिभाइसमा सेवा प्राप्त गर्न सक्ने अवस्थामा त पुगेका छौं तर त्यसो पूर्णतः डिजिटल हुन सकेका छैनौं। जस्तै: सवारी चालक अनुमतीपत्रका लागि फर्म त अनलाईन भछौं तर त्यसका लागि बायोमेट्रिक र शुल्क बुझाउन कार्यालयमा शशरीर उपस्थित हुनुपर्ने बाध्यता छ। सबै सरकारी सेवाहरू एकापसमा अन्तरआवद्ध भई नसकेकाले डिजिटल गभर्नेन्समा अवरोध पुगेको छ। कर्मचारी सञ्चयकोष र महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, आन्तरिक राजस्व विभाग र बैंकहरूबीचको सेवा Interactive Level मा पुगेका देखिन्छन्। डिजिटल वालेट, Connect IPS, फोन पे र क्यूआर जस्ता डिजिटल भुक्तानी प्रणालीले डिजिटल

ट्रान्जेक्सनमा क्रान्तिकारी फड्को मारेको अवस्था छ । हाल सबै सरकारी सेवाहरू एउटै पोर्टलबाट उपलब्ध गराई डिजिटल गभर्नेन्सलाई प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले नागरिक एप सञ्चालनमा ल्याइएको छ ।

डिजिटल गभर्नेन्समा नेपालका चुनौती

नेपालमा डिजिटल गभर्नेन्सका क्षेत्रमा धेरै प्रयास भए पनि यसको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि केही प्रमुख चुनौतीहरू विद्यमान छन् । सबैभन्दा ठूलो चुनौती इन्टरनेट र प्रविधिको असमान पहुँच हो, किनकी ग्रामीण क्षेत्रमा अझै पर्याप्त पूर्वाधार छैन जसले गर्दा धेरै नागरिकहरू अनलाईन सेवाबाट वञ्चित छन् । डिजिटल साक्षरताको कमी अर्को महत्वपूर्ण समस्या हो, जहाँ धेरै मानिसहरूसँग डिजिटल प्रणाली चलाउने ज्ञान र सीप छैन । सूचना प्रविधिको ज्ञान नहुँदा अनलाईन सेवाहरू उपलब्ध भए पनि त्यसको उपयोग हुन सकेको छैन । त्यस्तै, स्पष्ट नीति र कानुनी संरचनाको अभाव पनि एक प्रमुख चुनौती हो, किनभने पुराना कानून र अपर्याप्त नीतिहरूले प्रविधिको विकास र प्रयोगलाई बाधा पुर्याइरहेका छन् । यी सबै समस्या सँगसँगै डेटा सुरक्षा र गोपनीयताको चिन्ता पनि बढ्दो छ, जसले सार्वजनिक निकायहरू एकापसमा डेटा एक्सचेन्ज गर्न चाँहदैनन् भने नागरिकहरू आफ्नो व्यक्तिगत विवरण साभ्या गर्न हिचकिचाउँछन् । अन्तमा, विभिन्न सरकारी कार्यालयहरूबीच समन्वय र सहकार्यको कमीले तथ्याङ्कहरूको आदानप्रदान हुन नसकी डिजिटल गभर्नेन्सलाई दीगो बनाउन कठिनाई पैदा गरेको छ । यी सबै समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न सकेमामात्र नेपालमा डिजिटल गभर्नेन्सलाई पूर्ण रूपमा सफल बनाउन सम्भव देखिन्छ ।

डिजिटल गभर्नेन्सतर्फको अबको बाटो

डिजिटल रुपान्तरणको रणनीति कार्यान्वयनका तीनवटा प्रमुख पक्षहरू हुन्छन् । पहिलो हो- तथ्याङ्क अर्थात् डेटा । भनाइ नै छ, “डेटा नयाँ युगको लागि शक्ति हो ।” हामीले सेवा प्रवाह होस वा विकास निर्माणका कार्य कुनै पनि प्रयोजनका लागि अवलम्बन गर्ने डिजिटल रुपान्तरण तथ्याङ्कमै आधारित हुन्छ । नेपालमा विभिन्न विषयमा पूर्ण तथ्याङ्क नहुँदा नयाँ योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा निर्णय लिन असहजता सिर्जना हुने गरेको छ । बेलैमा तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न सकियो भने त्यसले निर्णय निर्माण र कार्यान्वयनमा सहजता निम्त्याउँछ । हाम्रा सार्वजनिक निकायहरूमा डाटा एक्सचेन्जको संस्कृति नै विकास भएको छैन । नेपालमा वर्तमान समयमा तथ्याङ्कहरू सङ्कलन भए तापनि ती तथ्याङ्कलाई एकीकृत गर्न सकिएको छैन । यसका लागि अहिले उपलब्ध भौतिक पूर्वाधारका अलावा क्लाउडमा आधारित पूर्वाधारको पनि उपयोग गर्न सकिन्छ । दोस्रो हो- संस्थागत संरचना । डिजिटल रुपान्तरणका लागि पूर्वाधार निर्माण गर्दा वा निर्णय गर्दा तह-तह पार गर्दै निर्णय हुने कागजी प्रक्रियामा भै फाइल पुऱ्याउनुपर्ने बाध्यता रहेमा हामीले डिजिटल रुपान्तरण गर्न सक्दैनौ । यसर्थ डिजिटल रुपान्तरणका लागि संयन्त्रहरूलाई धेरै हदसम्म जिम्मेवारीसहितको स्वतन्त्रता प्रदान गर्नुपर्दछ । तेस्रो हो- प्रविधि । विश्वका विकसित देशहरूमा हेर्ने हो भने ठूलो बजेट प्रविधि विकासमा खर्च हुन्छ, तर नेपालमा धेरैजसो अवस्थामा प्रविधिमा गरिने खर्च हाम्रा सार्वजनिक

निकायहरूका लागि कम प्राथमिकतामा पर्दछन् । डिजिटल रुपान्तरणका लागि यो सोच र शैली फेरिनु आवश्यक छ । मुलुकभरका सार्वजनिक निकाय र तिनका सेवाहरूलाई कम्प्युटर सञ्जालमा आवद्ध गरी अभिलेख व्यवस्थापन, तथ्याङ्क आदानप्रदान, सेवा प्रवाह र प्रमाणमा आधारित निर्णय प्रक्रियाको अवलम्बन गर्न तर्फ सरकारको ध्यान जान आवश्यक छ ।

निष्कर्ष

नेपालमा डिजिटल गभर्नेन्सको यात्रा धिमा गतिमा अगाडि बढ्दै गएको छ, तर अझै पनि यसको पूर्ण सफलता सुनिश्चित गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । डिजिटल गभर्नेन्सको अवधारणालाई सरकार वा कर्मचारीतन्त्रले बुझेको त छ तर आत्मसात गरिसकेको छैन, जसले गर्दा सोबमोजिमका नीति, कानून र मापदण्डहरू बन्न सकेका छैनन् । इ-सर्भिस, इ-कमर्स, इ-डेमोक्रेसी जस्ता अभ्यासले सेवा प्रवाहमा सहजता ल्याउने सम्भावना बोकेका छन् भने नीतिगत स्पष्टता, संस्थागत संरचनाको सुदृढीकरण र दक्ष मानव स्रोत विकासले त्यसलाई मजबुत आधार दिन सक्छन् । त्यस्तै, डिजिटल पूर्वाधारको असमान पहुँचलाई विस्तार गरेर ग्रामीण क्षेत्रमा पनि इन्टरनेट र प्रविधि सुलभ बनाउन जरुरी छ । नागरिकलाई डिजिटल सेवामा सहज पहुँच दिलाउन डिजिटल साक्षरता, कार्यसंस्कृतिमा सुधार र कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि महत्वपूर्ण हुन्छ । यी सबै पक्षलाई सन्तुलित रूपमा अधि बढाएर मात्र डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क र विद्युतीय सुशासन ब्लुप्रिन्टजस्ता नीतिहरूले लिएका उद्देश्य हासिल गरी नागरिकमैत्री, पारदर्शी र दिगो डिजिटल गभर्नेन्सको लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विविध पक्षहरू

नवीन भट्टराई

नायव प्रबन्धक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

पृष्ठभूमी:

राज्यले आफ्ना नागरिकहरूलाई राज्यको अनुभूति दिलाउन गर्ने सबै क्रियाकलापहरू सार्वजनिक सेवा हुन्। सार्वजनिक सेवा राज्यको जिम्मेवारी हो भने नागरिकको अधिकार हो। नागरिकलाई सःशुल्क होस् वा निःशुल्क सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नु राज्यको कर्तव्य हो। राज्यले प्रवाह गर्ने सार्वजनिक सेवाहरू मितव्ययी, शीघ्र, नागरिक केन्द्रित र प्रभावकारी हुनुपर्दछ। नेपाल जस्ता लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली भएको मुलुकमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको केन्द्रबिन्दुमा सधैं नागरिक रहन्छन् र नागरिकका अपेक्षा अनुसारको सेवा प्रवाह गर्ने गरिन्छ। विगतमा सार्वजनिक सेवा राज्यकेन्द्रित अवधारणामा थियो भने वर्तमान समयमा नागरिक केन्द्रित भएको छ। सेवा दिएर शासन गर्ने पद्धति अहिले आमनागरिकको सेवा गरेर शासन गर्ने अवधारणामा रूपान्तरण भएको छ। सार्वजनिक सेवाहरू सार्वजनिक वस्तुहरूको रूपमा हरेक नागरिकहरूको पहुँच हुनेगरी देशैभरी दुर दराजसम्म विस्तारित रूपमा रहेका स्थानीय तहहरू प्रदेश कार्यालयहरू र केन्द्रीय स्तरका कार्यालयहरूमार्फत प्रवाह गरिन्छ। हाल सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी पारदर्शी र छरितो बनाउनको लागि अधिकांस सेवाहरू अनलाईन प्रविधिबाट समेत प्रदान गर्न थालिएको छ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन सेवा प्रवाहमा समावेशिता, नवीनतम प्रविधिको प्रयोग, नागरिक सहभागिता, सहशासन, पारदर्शिता, नेटवर्क विस्तार जस्ता माध्यमहरूको प्रयोग गर्ने गरिएको छ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका प्रचलित विधि र माध्यमहरू:

- » विद्युतिय तथा कागजी नागरिक बडापत्र
- » हेलो सरकार, नागरिक एप, नागरिक भेला, नागरिक स्कोर कार्ड
- » सरकारी कार्यालयमा स्वयं उपस्थित भई लिने दिने सेवाहरू
- » सूचना अधिकारी तथा फोकल पर्सन, गुनासो सुनुवाई अधिकारी
- » अनलाईन सेवा र भर्चुअल प्रविधिको प्रयोग
- » सामाजिक सञ्जाल तथा वेवसाइट

- » नागरिक हेल्प डेस्क तथा टोल फ्री नम्बर
- » सार्वजनिक सुनुवाइ, सरोकारवाला छलफल
- » घरदैलो सेवा, घुम्ती सेवा
- » सरोकार मञ्च र नीति नियम समदाय

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा रहेका समस्याहरु

- » प्रक्रियामुखी कानून तथा प्रक्रियागत जटिलता, परम्परागत सोच, उच्च मनोबलयुक्त जनशक्तिको अभावले सेवा प्रवाह चुस्त, गुणस्तरीय र प्रभावकारी हुन सक्दैन। नेपालका सार्वजनिक निकायमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा देखिएका केही प्रमुख समस्याहरु यसप्रकार छन्:
- » सेवा प्रवाहको क्रममा सरकारी निकायहरुबीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुन नसक्नु,
- » प्रक्रियागत ढिलासुस्ती र जिम्मेवारी पन्छाउने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्न नसक्नु,
- » सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन सबै निकायमा टोकन प्रणाली, एकद्वार सेवा प्रणाली र हेल्पडेस्क प्रणाली लागु गर्न नसक्नु,
- » कर्मचारीहरुमा जोखिम नउठाउने र यथास्थितिमा रमाउने मानसिकता रहनु,
- » विद्युतीय माध्यमबाट सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्थालाई स्थानिय स्तरसम्म विस्तार गर्न नसक्नु,
- » कर्मचारीमा सेवकभन्दा शासक हुने प्रवृत्तिमा कमि नहुनु,
- » सेवा प्रवाहको साभ्या मापदण्ड र प्राथमिकता निर्धारण हुन नसक्नु,
- » कर्मचारीहरुको वृत्ति विकास अवसर र मौद्रिक सुविधा पर्याप्त नहुँदा कार्यप्रति उत्प्रेरित नहुने,
- » सेवा प्रवाहमा आधुनिक सूचना प्रविधिको कम प्रयोग हुनु,
- » स्थानीय स्तरसम्म सेवाग्राही मैत्री भौतिक संरचना बन्न नसक्नु,
- » कतिपय कर्मचारीको आचरण र व्यवहार सेवाग्राहीमैत्री नहुनु,
- » संघियता कार्यान्वयन भईसक्दा समेत केन्द्रीकृत कार्यशैली तथा कार्य संस्कारबाट बाहिर आउन नसक्नु,
- » परिवर्तनलाई रोक्ने, काममा आलटाल गर्ने संस्कारबाट बाहिर निस्कन नसक्नु,
- » नव प्रवर्तनको आत्मसात र सिर्जनात्मक काम गर्ने वातावरण नहुनु,

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु:

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा देखिएका समस्या समाधानका केही व्यवहारिक उपायहरु निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ:

- » सेवा प्रवाहका निकायहरूबीच नेटवर्क मार्फत समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- » जनतासँग प्रत्यक्ष जोडिने जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मालपोत, राहदानी विभाग, श्रम कार्यालय जस्ता निकायहरूमा कार्यबोझ अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने,
- » सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सेवाग्राहीलाई छिटो छरितो चुस्त दुरुस्त सेवा प्रवाह गर्ने,
- » सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन सबै सेवा प्रदायक निकायमा टोकन प्रणाली, एकद्वार सेवा प्रणाली र हेल्पडेस्क प्रणाली लागु गर्ने,
- » कर्मचारीहरूको वृत्ति विकास अवसर प्रदान गर्नुका साथै पर्याप्त जीवन निर्वाहमा सहज हुने गरी आर्थिक सुविधा प्रदान गर्ने,
- » जनसम्पर्क हुने निकायमा कार्यरत कर्मचारीहरूको आचरण र व्यवहार सुधार्न कर्मचारीलाई शिष्टाचार, नैतिकता, तनाव व्यवस्थापन जस्ता तालिम दिने,
- » अनावश्यक कानूनी अवरोध हटाई कागजी प्रक्रियाको सट्टा अनलाईन सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्ने,
- » कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्यांकन कार्यविधिमा नभई उपलब्धिका आधारमा गर्ने,
- » नागरिक बडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण जस्त विधिको प्रभावकारी प्रयोग गर्ने,

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सेवा प्रदायकको भूमिका:

- » नागरिक बडापत्रको निर्माण र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु,
- » राज्यले प्रवाह गर्ने सेवा सुविधाको उचित र न्यायोचित शुल्क दस्तुर निर्धारण गर्नु,
- » सेवा प्रवाहलाई सरल सहज सुलभ र सबैको पहुँचयोग्य बनाउनु,
- » सेवाग्राहीसँग समान एवं मर्यादित व्यवहार गर्नु,
- » राजनीति प्रति तटस्थ निष्पक्ष एवं स्वतन्त्र रहेर सेवा प्रवाह गर्नु,
- » नियमित रूपमा घुम्ती सेवा गुनासो सुनुवाई एवं सार्वजनिक सुनुवाई जस्ता कार्यक्रम संचालन गर्नु,
- » नवीनतम प्रविधिको प्रयोग गरी सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, चुस्त, दुरुस्त बनाउनु,
- » सेवा प्रवाहमा मितव्ययीता र आर्थिक अनुशासन कायम गर्नु,
- » सेवाग्राहीका ईच्छा आवश्यकतालाई उच्च प्राथमिकता दिनु,
- » सेवा प्रवाहको शिलशिलामा संविधान ऐन नियमको पालना गर्नु,

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सेवाग्राहीको अधिकार:

- » नागरिक बडापत्र अनुसार सेवा प्राप्त गर्ने र सो अनुरूप नभएमा क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने,
- » बिना कुनै भेदभाव सम्पूर्ण सेवाहरू प्राप्त गर्ने,
- » सरकारका योजना नीति तथा कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुने तथा आफ्ना पिर मर्का गुनासो राख्न पाउने,
- » सामाजिक न्यायमा आधारित सेवा प्राप्त गर्ने,
- » राज्यका साधन स्रोत माथि हक स्थापित र उपयोग गर्न पाउने,
- » सेवामा विकल्प छनौटको अवसर पाउने,
- » मागमा आधारित सेवा प्राप्त गर्ने र उपयोग गर्ने,
- » उपभोक्ता र नागरिक शिक्षा प्राप्त गर्ने,
- » नियमित तथा गुणस्तरीय सेवा प्राप्त गर्ने ।

निष्कर्ष:

उत्कृष्ट सार्वजनिक सेवाको प्रवाह नै सुशासन र लोकतन्त्रको सुखद अनुभव र अनुभूति गर्ने माध्यम हो ।सार्वजनिक सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताबाट नै सरकारको सफलता र असफलता मापन गरिने हुँदा सेवा प्रदायकले जनताको मन जित्ने उद्देश्यले सेवा प्रवाहमा आफ्नो भूमिका खेल्नुपर्दछ । जनताको बदलिदो आवश्यकता, माग एवं चाहना अनुरूप सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विधि, तरिका एवं पद्धतिलाई परिमार्जन गरी सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्ति र सेवाग्राहीको सोच, चिन्तन र शैलीमा रुपान्तरण गर्दै जानुपर्दछ । त्यसैगरी आफ्नो अधिकार प्रति सजग सेवाग्राही भएमा त्यसले सेवा प्रदायकलाई प्रभावकारी रूपमा भूमिका निर्वाह गर्न बाध्य गराउँछ ।

सन्दर्भ सूची:

सामाजिक सञ्जाल तथा राष्ट्रिय स्तरमा प्रकाशित विभिन्न लेख रचनाहरू

कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम: अवधारणा, उद्देश्य र नेपालमा यसको अभ्यास

- विदुर पराजुली

नायव प्रबन्धक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

१. विषय प्रवेश:

कुनै पनि साना वा ठूला उद्योग तथा व्यवसाय स्थापना र सञ्चालनका लागि तीनवटा आधारभूत तत्वहरूको आवश्यकता पर्दछ, जाँगर, सीप र पूँजी। अधिकांश व्यक्तिहरूमा उद्यमशीलताको जाँगर र आत्मबल त प्रशस्त हुन्छ, तर सीप र विशेषगरी पूँजीको अभावले उनीहरूको सम्भावनालाई पूर्णतः उजागर गर्न सक्दैन। यस्तो अवस्थामा आर्थिक सम्भावनालाई वास्तविकतामा रूपान्तरण गर्न पूँजी परिचालनको सबैभन्दा सशक्त माध्यम बैंकिङ प्रणाली हो।

बैंकिङ प्रणालीले व्यक्तिहरूका हातमा छरिएका साना-साना रकमलाई निक्षेपको रूपमा संकलन गरेर त्यसलाई कर्जाको रूपमा लगानी योग्य पूँजीमा रूपान्तरण गर्छ। कर्जा परिचालन मार्फत साना घरेलु व्यवसायदेखि ठूला औद्योगिक परियोजनासम्मको स्थापना र सहज सञ्चालन सम्भव हुन्छ। कर्जाको प्रभावकारी परिचालनले आर्थिक क्रियाकलापमा गतिशीलता ल्याउँछ, रोजगारीको अवसर सृजना गर्छ, आय आर्जन बढाउँछ र उत्पादन वृद्धि गराउँछ। परिणामतः देशको अर्थतन्त्र चलाईमान हुन्छ, आर्थिक ढाँचा बलियो हुँदै जान्छ र समग्र राष्ट्र समावेशी र दिगो आर्थिक समृद्धिको दिशामा अघि बढ्न थाल्दछ।

स्वभाविक रूपमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको प्रकृति नाफामुखी हुने भएकोले उनीहरूबाट सबै वर्ग र क्षेत्रलाई सरल र सहज रूपमा कर्जा प्रवाह गर्न भने त्यति सहज हुँदैन। पर्याप्त र विश्वासिलो धितोको अभावमा न्यून आय भएका, पिछडिएका वर्ग र सीमान्तकृत क्षेत्रका व्यक्तिहरूलाई कर्जा उपलब्ध गराउन बैंक तथा वित्तीय संस्था त्यति उत्साहित हुँदैनन्। देशको समग्र आर्थिक समावेशिता र दिगो विकासका लागि कर्जाको पहुँच सबै वर्ग र भौगोलिक क्षेत्रसम्म विस्तार गर्नु अनिवार्य छ। राज्यस्तरबाट नै कुनै उपयुक्त व्यवस्था गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई त्यस्ता क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्न सकिएन भने, ती वर्गहरू संस्थागत कर्जाको पहुँचबाट वञ्चित हुने अवस्था रहन्छ। यस्ता क्षेत्रमा कर्जा लगानी गर्दा वित्तीय संस्थाहरूले ब्यहोर्नु पर्ने सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण गर्ने एक प्रभावकारी संयन्त्र आवश्यक हुन्छ। यही आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न विश्वका अधिकांश

मुलुकहरूले केन्द्रीय बैंक वा सरकारी संयन्त्रको नेतृत्वमा कर्जा सुरक्षणको व्यवस्था गरेका हुन्छन्। कर्जा सुरक्षण भन्नाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रदान गरेको कर्जाको साँवा तथा ब्याज ऋणीबाट फिर्ता नहुने परिस्थिति उत्पन्न भएमा तोकिएको सुरक्षण निकायले त्यस्तो असुल उपर हुन नसकेको कर्जाको शोधभर्ना दिन संस्थागत जमानी (guarantee) बस्ने व्यवस्थालाई जनाउँछ। यसले बैंकिङ्ग क्षेत्रको कर्जा जोखिमलाई कम गर्ने प्रत्याभूति प्रदान गर्छ भने कर्जा लिने व्यक्तिलाई धितोको अभावमा पनि कर्जा प्राप्तिको सुनिश्चित अवसर दिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा, कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले नेपाल राष्ट्र बैंकको सक्रिय पहल र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक तथा नेपाल बैंक लिमिटेड को संयुक्त लगानीमा वि.सं. २०३१ साल असोज ४ गते कर्जा सुरक्षण निगम प्रा.लि. को स्थापना गरिएको हो। पछि, वि.सं. २०४२ सालमा नेपाल सरकारबाट पूँजी लगानी भएसँगै यो संस्था सरकारी स्वामित्वको संस्थानको रूपमा विकास भई हालसम्म निरन्तर सञ्चालनमा रहेको छ। स्थापनाकालदेखि हालसम्म यस संस्थाले विभिन्न किसिमका कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ, जसको माध्यमबाट साना तथा मझौला उद्यम, पिछडिएका क्षेत्र, महिलाहरू, कृषकहरू लगायतका वर्गको बैंकिङ्ग पहुँचमा उल्लेखनीय वृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउँदै आएको छ। वि.सं. २०६७ सालदेखि यस संस्थालाई निक्षेप सुरक्षणको जिम्मेवारी पनि दिइएको छ। वि.सं. २०७३ सालमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन लागू भएसँगै यस संस्था “निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष (Deposit and Credit Guarantee Fund) को नाममा कार्यरत छ।

यस लेखमा कोषले सञ्चालन गर्दै आएको कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमको विगतदेखि वर्तमानसम्मको सिंहावलोकन प्रस्तुत गर्दै, बदलिँदो परिवेश र चुनौतीहरूका सन्दर्भमा यो कार्यक्रमलाई कसरी सुधार, सुदृढीकरण र आधुनिकीकरण गर्दै साना तथा मझौला उद्यम क्षेत्र, लघु उद्यम क्षेत्र, नवप्रवर्तनशील क्षेत्र जस्ता मुलुकको आर्थिक मेरुदण्ड मानिएका क्षेत्रमा कर्जा लगानीलाई प्रोत्साहित गरी देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्न सकिन्छ, भन्ने विषयमा विश्लेषण प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ।

२. कर्जा सुरक्षणको अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास:

२०औं शताब्दीको प्रारम्भसँगै युरोपको जर्मनी र इटलीजस्ता देशबाट शुरु भएको कर्जा सुरक्षणको अभ्यासले द्वितीय विश्वयुद्धको समाप्ती पश्चात थप व्यापकता पाएको देखिन्छ। मुलुकको समृद्धिका लागि जोश, जाँगर भएर पनि पुँजीको स्रोत नभएका गरिब, पिछडिएका, सीमान्तकृत तथा सुविधाविहीन वर्गलाई बैंक, वित्तीय संस्थाबाट सहज कर्जा प्राप्त गर्ने अवस्था सिर्जना गर्नु पर्छ भन्ने तथ्यलाई स्वीकार गरी त्यस्ता क्षेत्रमा प्रवाह भएका साना प्रकृतिका कर्जाको सुरक्षण गर्नका लागि सरकारी तवरबाट नै कर्जा सुरक्षण प्रदायक संस्थाको स्थापना गर्ने लहर नै चलेको देखिन्छ। विश्व अर्थतन्त्रमा समय समयमा देखा पर्ने आर्थिक मन्दीले पार्ने नकारात्मक असरलाई न्यूनीकरण गरी

वित्तीय प्रणालीको स्थायित्व कायम गर्न पनि विश्वका धेरै देशमा कर्जा सुरक्षणको व्यवस्थालाई थप विकास र विस्तार गर्दै लिएको छ। पछिल्लो समय विश्वव्यापी फैलिएको कोरोना महामारीले अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड मानिएको साना तथा मझौला उद्यममा परेको असरले यस्ता क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जाको सुरक्षण गर्नु पर्ने आवश्यकतालाई भन बल पुग्न गएको छ। यसै क्रममा विभिन्न देशमा साना तथा मझौला उद्यम क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जाको सुरक्षणका लागि नयाँ नयाँ सुरक्षण योजना कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

३. कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमको उद्देश्य:

विशेष गरी देशको समग्र र सन्तुलित विकासको लागि राज्यस्तरबाट थप प्रोत्साहन गर्न आवश्यक देखिएका लक्षित क्षेत्रहरूमा कर्जा प्रवाहको विस्तार गर्न यस्ता क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जाको सुरक्षण गर्ने गरिन्छ। कुनै कारणवश: ऋणीबाट कर्जा असुल उपर नसकेको अवस्थामा सम्बन्धित बैंक वित्तीय संस्थाले तेस्रो पक्षबाट तोकिएको हदसम्म क्षतिपूर्ति दाबी पाउने सुनिश्चितता गरिन्छ, जसका कारण एकातर्फ लक्षित क्षेत्रमा कर्जा प्रवाहलाई प्रोत्साहन मिल्दछ भने अर्को तर्फ कर्जाको जोखिम बहन हुन गई वित्तीय प्रणालीको स्थायित्वमा समेत टेवा पुग्दछ। कर्जा सुरक्षणको उद्देश्यलाई निम्नानुसार बुँदागत गर्न सकिन्छ:

- » वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न सघाउ: कर्जा प्रवाहमा अन्तरनिहित जोखिम न्यूनीकरण गरी वित्तीय प्रणालीको स्थायित्वमा सघाउ पुऱ्याउने।
- » कर्जा पहुँचमा वृद्धि : धितो नभएका, कमजोर धितो भएका, विपन्न वा दूरदराजमा रहेका व्यक्तिहरूलाई संस्थागत कर्जा उपलब्ध गराउन सहयोग गर्ने।
- » आर्थिक असमानता न्यूनीकरण: सबै वर्ग र क्षेत्रमा सहज कर्जा प्रवाहलाई प्रोत्साहन गरी भौगोलिक, सामाजिक, लैङ्गिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछाडि परेको समुदायलाई आर्थिक क्रियाकलापमा सहभागी गराउन सहयोग गर्ने।
- » वित्तीय समावेशता : वित्तीय पहुँच बाहिर रहेका वर्गहरूलाई औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा समेट्न सहयोग गर्ने।
- » आर्थिक सबलीकरण : साना तथा मझौला उद्यम तथा व्यवसायमा लगानी विस्तार मार्फत रोजगारी सिर्जना र आयआर्जन वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने।
- » उद्यमशीलता प्रवर्धन: स्टार्टअप जस्ता उद्यमशील र नवप्रवर्तनको क्षेत्रमा सहज कर्जा प्रवाहलाई मद्दत गर्ने।
- » हरित वित्तलाई प्रोत्साहन: वातावरणमैत्री परियोजनाहरूमा कर्जा लगानीलाई प्रोत्साहित गरी हरित वित्त विकासमा टेवा तथा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा सहयोग पुऱ्याउने।

४. नेपालमा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमको विगत:

३० को दशकको प्रारम्भमा मुलुकको आर्थिक विकासको लागि लगानी विस्तार गर्नु पर्ने क्षेत्रहरु किटान गरी त्यस्ता क्षेत्रलाई प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र नामाकरण गरियो। यस क्षेत्रमा वाणिज्य बैंकहरुलाई आफ्नो कूल कर्जाको तोकिएको प्रतिशतले हुने कर्जा अनिवार्य रुपमा लगानी गर्नु पर्ने नीति अख्तियार गरियो। यसरी अनिवार्य कर्जा लगानी गर्न तोकिएको क्षेत्रमा रहेको जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले तत्कालीन कर्जा सुरक्षण निगमको स्थापना गरियो र ५० को दशकको अन्त्यसम्म लगभग ३० वर्ष प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम नै निगमको मुख्य व्यवसाय रह्यो। स्थापनाको समयमा जम्मा २ वटा मात्र वाणिज्य बैंकहरु राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंक थिए र दुवै बैंकले प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा गरेको लगानी कोषमा अनिवार्य सुरक्षण गराउने व्यवस्था रहेको थियो। चालीसको दशकमा आएर निजी क्षेत्रमा खुलेका केही नयाँ बैंकहरु समेत कोषको यस कर्जा सुरक्षण कार्यक्रममा सहभागी भएको पाइन्छ। तर पचासको दशकमा खुलेका नयाँ वाणिज्य बैंकहरुलाई भने कोषको यस कार्यक्रममा उल्लेखनीय रुपमा सहभागी गराउन सकेको देखिँदैन। ५० को दशकको अन्त्यसम्म आइपुग्दा नेपाल राष्ट्र बैंकले प्राथमिकता प्राप्त कर्जा क्षेत्र कर्जामा अनिवार्य लगानीलाई क्रमशः कम गर्दै अनिवार्य कर्जा लगानीको व्यवस्थालाई खारेज गर्‍यो। फलस्वरुप कर्जा सुरक्षणको अन्य नयाँ कार्यक्रम विकास गर्ने नीति अख्तियार गरेको देखिन्छ।

२०७३ सालमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३ लागू हुन पूर्व कम्पनी ऐन अन्तर्गत स्थापित निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगमले विभिन्न समयमा सञ्चालन गरेका कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमहरुलाई निम्नानुसार क्रमवद्ध गर्न सकिन्छ:

- (१) प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (स्थापनाकालदेखि २०६४ सम्म)
- (२) शिक्षित बेरोजगार कर्जा सुरक्षण सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०४१ साल देखि)
- (३) पशुधन सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०४४ साल देखि हालसम्म)
- (४) क्रेडिट कार्ड सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०५० साल देखि २०५५ सालसम्म)
- (५) वैदेशिक रोजगार कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०६३ साल देखि २०६५ सालसम्म)
- (६) लघु वित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०६४ साल देखि हालसम्म)
- (७) साना तथा मझौला उद्यम कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०६३ साल देखि हालसम्म)
- (८) कृषि कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (वि.सं. २०७३ साल देखि हालसम्म)

उपरोक्त अनुसारका सञ्चालनमा आएका सुरक्षण कार्यक्रमहरु बाहेक पनि विभिन्न समयमा खाद्यान्न तथा तरकारी बाली कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम, शैक्षिक तथा शैक्षिक बेरोजगार कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम, निर्यात तथा पूर्व निर्यात कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम जस्ता सुरक्षण योजनाहरु तर्जुमा गरी लागू गर्ने

प्रयास गरिएको थियो । विभिन्न कारणहरूले यस्ता कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालनमा भने आउने नसकेको इतिहास देखिन्छ।

५. कर्जा सुरक्षणको वर्तमान अवस्था:

विगतको अनुभव र समयसापेक्ष आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी कोषले कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमहरूलाई विविधिकरण गर्दै विभिन्न योजना सञ्चालन गर्दै आएको छ। हाल कोषले निम्न अनुसारका कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ:

क. साना तथा मझौला उद्यम कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम

उद्योग, व्यापार, कृषि, सेवा लगायतका क्षेत्रमा साना तथा मझौला उद्यमकर्ताहरूलाई संस्थागत कर्जा पहुँच वृद्धि गर्ने उद्देश्यले लागू गरिएको कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रममा प्रति कर्जा अधिकतम रु ३ करोड सम्मको सुरक्षण हुने प्रावधान रहेको छ। वार्षिक सुरक्षण शुल्क ०.६० प्रतिशत र कर्जा असुल उपर नभएमा कोषले ऋणीबाट असुल उपर हुन नसकेको साँवा तथा ब्याज रकमको ८० प्रतिशतसम्म दावी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ख. कृषि कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम

कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह प्रोत्साहित गर्न कृषि क्षेत्रमा लगानी भएका कर्जालाई सुरक्षण प्रदान गर्ने कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रममा प्रति कर्जा अधिकतम रु ३ करोड सम्मको सुरक्षण हुने प्रावधान रहेको छ। वार्षिक सुरक्षण शुल्क ०.६० प्रतिशत र कर्जा असुल उपर नभएमा कोषले ऋणीबाट असुल उपर हुन नसकेको साँवा तथा ब्याज रकमको ८० प्रतिशतसम्म दावी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ग. लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम

लघुवित्त संस्था तथा अन्य माध्यमबाट विपन्न वर्गलाई दिइने साना कर्जाहरूको सुरक्षण गरी ती वर्गलाई वित्तीय पहुँचमा ल्याउने कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रममा बिना धितो प्रति कर्जा अधिकतम रु ७ लाख र बिना धितो अधिकतम रु २५ लाख सम्मको सुरक्षण हुने प्रावधान रहेको छ। वार्षिक सुरक्षण शुल्क ०.८० प्रतिशत र कर्जा असुल उपर नभएमा कोषले ऋणीबाट असुल उपर हुन नसकेको साँवा तथा ब्याज रकमको ७५ प्रतिशत दावी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

घ. स्टार्टअप उद्यम कर्जा सुरक्षण योजना

नेपाल सरकारबाट नवप्रवर्तनशील सोच भएका युवाहरूले सञ्चालन गर्न चाहेका स्टार्टअप उद्यमहरूमा लगानी सुनिश्चित गर्न, कर्जा प्रदायक संस्थालाई उत्प्रेरणा दिने उद्देश्यले ल्याइएको योजना हो। नेपाल सरकारले जारी गरेको उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट जारी स्टार्टअप उद्यम कर्जा संचालन कार्यविधि, २०८१ बमोजिम प्रति कर्जा अधिकतम रु १ करोडसम्मको सुरक्षण हुने प्रावधान रहेको छ। कर्जा असुल उपर नभएमा कोषले ऋणीबाट असुल उपर हुन नसकेको साँवा

तथा ब्याज रकमको ८५ प्रतिशत रकम दाबी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ड. पशुधन सुरक्षण कार्यक्रम

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रवाहित कर्जा रकमबाट ऋणी पशुपालक कृषकले खरिद गरेको पशुधनको कोषले सुरक्षण गर्दै आएको छ। प्रति पशुधन सुरक्षणको सीमा अधिकतम रु १ लाख ५० हजार रहेको छ, भने क्षतिपूर्तिको हकमा पशुधनको मृत्यु भएमा सुरक्षण रकमको ९० प्रतिशत र पशुधन अनुत्पादक भएमा सुरक्षण रकमको ५० प्रतिशत क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था रहेको छ। वार्षिक सुरक्षण शुल्क ५ प्रतिशत तोकिएकोमा नेपाल सरकारबाट ८० प्रतिशत रकम अनुदान प्राप्त हुने व्यवस्था रहेको छ।

च. सहूलियतपूर्ण कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम

नेपाल सरकारले लागू गरेको सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न बाणिज्य बैंकहरुबाट प्रवाहित कर्जा समेत कोषले सुरक्षण गर्दै आएको छ। कर्जा सुरक्षणको सीमा, वार्षिक सुरक्षण शुल्क र क्षतिपूर्ति दाबी भुक्तानी सम्बन्धी व्यवस्था लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम अनुसार नै हुने प्रावधान रहेको छ।

२०८२ असार मसान्तको कर्जा सुरक्षण सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	क्षेत्र	कर्जा संख्या	सुरक्षण भएको कर्जा रकम	प्रतिशत
१	पशुधन सुरक्षण	९,२४७	४७ करोड	०.१४
२	लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा	१५,८७,९१६	२ खर्ब ७४ अर्ब ७ करोड	८२.७१
३	साना तथा मझौला उद्यम कर्जा	८,३३९	१९ अर्ब ६७ करोड	५.९४
४	कृषि कर्जा	१४,०२२	१५ अर्ब ४८ करोड	४.५४
५	सहूलियतपूर्ण कर्जा	५९,८६०	२१ अर्ब ९५ करोड	६.६२
६.	स्टार्टअप कर्जा	१६८	१६ करोड	०.०५
	जम्मा	१६,७९,५५२	३ खर्ब ३१ अर्ब ३८ करोड	

(स्रोत: कर्जा सुरक्षण विभाग, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष)

६. कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई विविधिकरण र विस्तार गर्न हालै गरिएका प्रयासहरु:

२०८० सालमा कर्जा सुरक्षण नियमावली, २०७५ मा गरिएको चौथो संशोधनले कोषलाई बजार माग अनुरूप नयाँ नयाँ कर्जा सुरक्षण योजना तर्जुमा गर्न सक्ने नीतिगत आधार तय गरेको छ। कोषको सुरक्षण कोषको आकार, कोषको वित्तीय स्रोत साधन, बजारको माग र आवश्यकता बमोजिम कोषले जलवायु परिवर्तन, नवप्रवर्तन, सूचना प्रविधि, सीप विकास तालिम वा प्रशिक्षण, वातावरण संरक्षण, विपद व्यवस्थापन, वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जा, महिला उद्यमशीलता लगायतका

कर्जा लगानीका क्षेत्र समावेश हुने गरी नयाँ सुरक्षण कार्यक्रम लागू गर्न सक्ने र यस्ता कार्यक्रमको सुरक्षणको सीमा, वार्षिक सुरक्षण शुल्कको दर, दाबी भुक्तानी तथा असुली सम्बन्धी व्यवस्थाका सम्बन्धमा नीति तय गर्न कोषको सञ्चालक समितिलाई पूर्ण अधिकार दिएको छ। साथै, कर्जा सुरक्षणको विस्तार र प्रवर्धनका लागि कोषले प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकाय तथा स्थानीय तहको कार्यालयसँग आवश्यक सहकार्य र सम्झौता गर्ने अधिकार समेत कोषलाई प्रदान गरिएको छ। यस बीचमा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत सुरक्षण प्रक्रिया र दाबी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरलीकरण गर्न कर्जा सुरक्षण तथा शुल्क असुली कार्यविधि, कर्जा अपलेखन कार्यविधि जस्ता कार्याविधिहरु कार्यान्वयनमा ल्याइएका छन्।

नीतिगत व्यवस्थामा भएको परिवर्तन सँगै प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्यमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका लगानीका क्षेत्रलाई सुरक्षण गर्नको लागि प्रादेशिक साना तथा मझौला उद्यम कर्जा सुरक्षण योजना कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। यसरी सुरक्षण हुने कर्जाको दायित्व वहन गर्नको लागि योगदानमा आधारित छुट्टै जोखिम वहन कोष स्थापना गर्ने अवधारणालाई अगाडि बढाइएको छ।

लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा, साना तथा मझौला उद्यम कर्जा र कृषि कर्जा सुरक्षण योजना अन्तर्गत बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई उपलब्ध दाबी भुक्तानी सुविधामा ऋणी तथा व्यवसायमा संलग्न मुख्य व्यक्तिको मृत्यु वा स्थायी अशक्तता एवं परियोजना नष्ट भई कर्जा असूल हुन नसक्दा अतिरिक्त दाबी भुक्तानी रकम उपलब्ध हुने व्यवस्थाका लागि लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजना समेत कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

कोषले गर्ने कर्जा सुरक्षणको आकार अनुरूप अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुरूप कायम गर्नु पर्ने पुँजीकोष पर्याप्तता अनुपातलाई कम्तीमा पनि ५ प्रतिशतमा राख्नको लागि कोषको कर्जा सुरक्षण कोषमा यथोचित रकम व्यवस्थाका लागि समेत नेपाल सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास सभेदार संस्थासँग सहकार्यको प्रयास भइरहेको छ। फलस्वरूप निकट भविष्यमा कोषको कर्जा सुरक्षण कोषमा थप रकम व्यवस्था हुने आशा गरिएको छ।

७. हाल सञ्चालित कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमहरुमा रहेका कमजोरीहरु:

हाल साना तथा मझौला उद्यम क्षेत्रमा परम्परागत धितोमुखी कर्जा प्रवाहले निरन्तरता पाइरहेको र धितो भएको कर्जाहरुको सुरक्षण गराउन बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु इच्छुक नहुने अवस्था रहेको छ। साथै कोषको यस क्षेत्रलाई लक्षित गरी ल्याइएको सुरक्षण कार्यक्रमले कर्जा सुरक्षणको वास्तविक मर्म र सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्न सकेको छैन। कोषको मौजुदा सुरक्षण कार्यक्रमहरुले साना तथा मझौला उद्यम क्षेत्रमा कर्जा प्रवाहलाई प्रोत्साहित गर्न नसक्नुका केही मुख्य कारणहरुलाई निम्नानुसार बुँदागत गर्न सकिन्छ:

» सुरक्षण कार्यक्रमहरुको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुशरणको कमी।

- » पोर्टफोलियोको सुरक्षण हुने तर एकल कर्जा खाताको सुरक्षण नहुने प्रणाली।
- » ऋणीको मृत्यु भएको अवस्था जस्तो विशेष परिस्थितिमा बाहेक कर्जाको डिफल्ट जहिले सुकै भएपनि अन्तिम भुक्तानी मिति पछि मात्र क्षतिपूर्ति भुक्तानी हुने पद्धति।
- » साँवा र ब्याज गरी २५ प्रतिशत असुल उपर भएको अवस्थामा मात्र दाबी गर्न सकिने अव्यवहारिक शर्ती।
- » न्यून जोखिम साभेदारी (क्षतिपूर्ति दाबी भुक्तानी ५६ प्रतिशतदेखि ६० प्रतिशतसम्म)।
- » वासल २ मापदण्ड विपरित सुरक्षित कर्जाको उच्च जोखिमभार गणना गरिनु पर्ने नियामकीय प्रावधान।
- » खराब कर्जा र दाबी खर्चको बढ्दो प्रवृत्ति।
- » सरकारबाट कोषलाई प्राप्त हुनु पर्ने सुरक्षण शुल्क अनुदान भुक्तानीमा ढिलाई।
- » बैंक वित्तीय संस्थाको सुरक्षण आवश्यकता पूर्ति हुने गरी नयाँ सुरक्षण कार्यक्रम लागू गर्न आवश्यक सुरक्षण कोषको अभाव।

हाल मुलुकमा 'क', 'ख', 'ग', 'घ' वर्ग गरी १०५ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्था रहेका छन्। कोषले सञ्चालनमा ल्याएका मौजुदा सुरक्षण कार्यक्रमहरूमा 'घ' वर्गका ५५ संस्था मध्ये ३८ संस्था मात्र आवद्ध रहेका छन्। ती कार्यक्रमहरूमा अझै १७ वटा संस्थाहरूलाई आकर्षित गर्न सकिने अवस्था छ। त्यसै गरी 'क', 'ख', 'ग', वर्गका ५० वटा बैंक वित्तीय संस्था मध्ये हालसम्म ४ वटा मात्र कोषका लघु कर्जा बाहेकका कार्यक्रमहरूमा आवद्ध रहेका छन्। साना तथा मझौला उद्यमसँग सम्बन्धित कोषका मौजुदा सुरक्षण कार्यक्रमहरूमा विद्यमान उपरोक्त कमीकमजोरी र उनीहरूको आवश्यकता पूर्ति हुने किसिमका नयाँ सुरक्षण कार्यक्रमको अभावका कारण कोषका कार्यक्रममा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको आवद्धता न्यून रहेको हो।

८. कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमको अबको कार्यदिशा:

कोषको सुरक्षण कार्यक्रम परम्परागत रहेको छ। यसले Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), विश्व बैंक, कर्जा सुरक्षण सेवा प्रवाह गर्ने अग्रणी अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूले प्रस्ताव गरेका तथा अनुशरण गर्दै आएका कर्जा सुरक्षण सम्बन्धी सिद्धान्त र अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई आत्मसात गर्न सकेको छैन। मुलुकको वित्तीय क्षेत्रको माग र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई समेत ध्यानमा राख्दै कोषले नयाँ सुरक्षण उपकरणको विकास गर्नुको विकल्प रहेको छैन। विशेष गरी घ वर्ग बाहेकका अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाका कर्जालाई सुरक्षणको दायरामा ल्याउने किसिमले सुरक्षण उपकरणको तर्जुमा गर्नु पर्ने वर्तमानको अवस्था रहेको छ। निम्नानुसारका विषयलाई सही सम्बोधन गर्ने उद्देश्यबाट कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई संशोधन तथा परिमार्जन गरिनु पर्ने देखिन्छ:

- » सरकारी अनुदानमा आधारित मौजुदा सुरक्षण कार्यक्रमहरूलाई व्यवसायिक रूपले आत्मनिर्भर कार्यक्रमहरूमा प्रतिस्थापन गर्ने ।
- » एकल कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम (Individual Credit Guarantee Scheme) लागू गर्ने ।
- » हरित लगानी, लैङ्गिक वित्तीय समावेशता, नवप्रवर्तन लगायतका दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग गर्ने क्षेत्रहरूमा कर्जा लगानी प्रोत्साहित गर्ने गरी सुरक्षण कार्यक्रमहरूको तर्जुमा तथा पुर्नतर्जुमा गरी लागू गर्ने।
- » मिश्रित लगानी (Blended Finance) अवधारणा अनुसार स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र सम्बद्ध अन्य सरकारी निकाय तथा विकास साभेदार, दातृ निकायसँगको सहकार्यमा योगदानमा आधारित सुरक्षण कोष स्थापना गरी सुरक्षण उपकरणहरू जारी गरी व्यवसायको दायरा विस्तार गर्ने।
- » प्रभावकारी जोखिम साभेदारी (De-risking) हुने किसिमले नवीनतम सुरक्षण उपकरणहरू तर्जुमा गर्ने ।
- » अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई अनुशरण गरी कर्जा सुरक्षण जोखिम वहन कोषलाई सुदृढ बनाउने तथा सो कोषको पर्याप्ततालाई ध्यानमा राखेर मात्र थप कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम विस्तार गर्ने ।
- » जोखिममा आधारित सुरक्षण शुल्क प्रणाली अवलम्बन गर्ने।
- » क्षतिपूर्ति दावी भुक्तानी गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास First Loss Default Claim को सिद्धान्त पालना गर्ने।

९. कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई स्थानीय तहसम्म विस्तार गर्न गर्नु पर्ने कार्यहरू

नेपालमा संघीयता लागू भएको एक दशक पुग्न लाग्दा स्थानीय तहहरू क्रमशः सबल र सक्षम बन्दै गएका छन्। यस्तो अवस्थामा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई स्थानीय तहसम्म विस्तार गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि निम्नलिखित कार्यहरू गर्नुपर्दछः

क. स्थानीय तहसँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकतामा आधारित सुरक्षण योजना कार्यान्वयनः प्रत्येक स्थानीय तहको आर्थिक र सामाजिक अवस्था फरक हुन्छ। तसर्थ, स्थानीय स्तरका कृषि, साना व्यवसाय, महिला उद्यमशीलता, पर्यटन, हस्तकला आदि क्षेत्रलाई समेट्ने गरी स्थान विशेषको आवश्यकता सम्बोधन हुने किसिमले विभिन्न प्रकारका सुरक्षण योजनाहरू विकास गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

ख. जोखिम वहन कोषको स्थापनाः मिश्रित लगानी (Blended Finance) अवधारणा अनुसार स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र सम्बद्ध अन्य सरकारी निकाय तथा विकास साभेदार, दातृ निकायसँगको

सहकार्यमा योगदानमा आधारित सुरक्षण कोष स्थापना गरी स्थानीय आवश्यकता अनुरूपका सुरक्षण योजना कार्यान्वयनमा ल्याउनु उपयुक्त देखिन्छ। यो कोषले स्थानीय स्तरमा प्रदान गरिने कर्जाहरूको जोखिम वहन गर्नेछ।

ग. क्षमता अभिवृद्धि: स्थानीय तहका कर्मचारी, समुदाय र सरोकारवालाहरूलाई कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम बारे जानकारी प्रदान गर्न तालिम र कार्यशाला सञ्चालन गर्नुपर्छ। यसले स्थानीय स्तरमा कार्यक्रमको प्रभावकारिता बढाउनेछ।

घ. सूचना प्रविधिको उपयोग: कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई डिजिटल प्लेटफर्म मार्फत स्थानीय तहमा विस्तार गर्न सकिन्छ। कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमका साना भन्दा साना कार्यलाई पनि डिजिटलाईज गर्न सकिँएमा कार्यक्रममा थप प्रभावकारिता आउनेछ।

ङ. सीमान्तकृत समुदायलाई प्राथमिकता: महिला, दलित, आदिवासी जनजाति र अन्य सीमान्तकृत समुदायलाई लक्षित गरी विशेष कर्जा सुरक्षण योजनाहरू लागू गर्नुपर्छ। यसले सामाजिक समावेशिता र समानतालाई प्रोत्साहन गर्नेछ।

१०. नयाँ कर्जा सुरक्षण योजना विस्तारका सम्भावित क्षेत्रहरू:

आजको युग नवप्रवर्तन, हरित विकास र समावेशी अर्थतन्त्र को युग हो। बदलिँदो परिवेश अनुसार निम्न क्षेत्रहरूमा कर्जा सुरक्षण विस्तार गर्न सकिन्छ:

- » जलवायु अनुकूल कृषि तथा हरित प्रविधि: जलवायु परिवर्तनले कृषि प्रणालीमा असर पुऱ्याइरहेकाले, जलवायु सहनशील प्रविधि अपनाउने कृषकलाई प्राथमिकतामा राखी सुरक्षण योजना ल्याउन सकिन्छ।
- » नवप्रवर्तन र सूचना प्रविधि क्षेत्र: स्टार्टअप, टेक उद्यम, डिजिटल सेवा प्रदायक आदि क्षेत्रमा युवा नेतृत्वका उद्यमहरूलाई समेट्ने गरी सुरक्षण योजना विकास गर्नले देशमा नवप्रवर्तनलाई टेवा पुग्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।
- » सीप विकास तथा तालिम कार्यक्रममा हुने लगानी: तालिम केन्द्रहरू, सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने संस्थाहरू, प्राविधिक शिक्षण केन्द्रहरूसँगको सहकार्यमा यस्ता तालिम लिन चाहने युवाहरूलाई प्रदान गरिने सानास्तरका कर्जामा सुरक्षण प्रदान गर्न सकिन्छ।
- » विपद व्यवस्थापन र पुनर्निर्माण: भूकम्प, बाढी, डुबान आदि विपदपछिको पुनर्निर्माणका लागि दिइने कर्जामा सुरक्षणको व्यवस्था हुनु आवश्यक छ।
- » वैकल्पिक तथा नवीकरणीय ऊर्जा: सौर्य, बायोग्यास, हाइड्रो लगायत वैकल्पिक ऊर्जामा लगानी गर्न कर्जा सुरक्षणले वित्तीय संस्थालाई उत्प्रेरित गर्न सक्छ।
- » महिला उद्यमशीलता: महिला नेतृत्वका साना उद्यम, घरेलु उद्योग आदिमा लक्षित सुरक्षण

योजना ल्याई महिला सशक्तिकरणलाई बल दिन सकिन्छ।

११. उपसंहार

कोषबाट सञ्चालित कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमले उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्दै संस्थागत कर्जा प्रवाह विस्तार गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएको तथ्य निर्विवाद छ। तर, हाल कोषले सुरक्षण प्रदान गरेको कूल कर्जामध्ये घ वर्गका लघुवित्त संस्थाहरूको कर्जा हिस्सा अत्यधिक देखिनुका कारण घ वर्ग बाहेकका अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाका कर्जालाई सुरक्षणको दायरामा ल्याउनु कोषसमक्ष प्रमुख चुनौतीका रूपमा उभिएको छ।

कार्यक्रममा विद्यमान कमजोरीहरूलाई क्रमशः सुधार गर्दै बदलिँदो आर्थिक, वित्तीय तथा सामाजिक परिवेशअनुरूप यसको संरचनागत र कार्यगत रूपान्तरण गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ। यसका लागि मजबुत जोखिम बहन कोषको स्थापना, एकल कर्जा सुरक्षण योजना (Individual Credit Guarantee Scheme) को प्रभावकारी कार्यान्वयन, बजारको आवश्यकता र मागअनुसार सुरक्षण योजनाको तर्जुमा तथा पुनर्तर्जुमाका साथै कार्यक्रमको पहुँच क्षेत्रीय तथा स्थानीय तहसम्म विस्तार गर्नु अत्यावश्यक रहेको छ।

त्यसैगरी, बहुपक्षीय सहकार्यलाई सुदृढ गर्दै बहुआयामिक सुधार योजनाहरू कार्यान्वयन गर्नु, स्थानीय तहसँगको सहकार्य विस्तार गर्नु, सुरक्षणका नयाँ सम्भावनायुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गर्नु तथा बहुपक्षीय सहभागितामा योगदानमा आधारित जोखिम कोष स्थापना गर्नुजस्ता कदमहरू चाल्न सकिएमा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमलाई अभि प्रभावकारी र दिगो बनाउन सकिने स्पष्ट देखिन्छ।

आजको सन्दर्भमा जलवायु परिवर्तन, नवप्रवर्तन, हरित ऊर्जा, विपद् व्यवस्थापन, महिला सशक्तिकरणजस्ता प्राथमिकताका क्षेत्रहरूलाई लक्षित गरी विशेष कर्जा सुरक्षण योजनाहरू विकास गर्दै जानु समयको माग हो। यसै अनुरूप कर्जा सुरक्षणका अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई अनुशरण गरी रणनीतिक ढंगले कर्जा सुरक्षण योजनामा सुधारका साथै कोषको संस्थागत क्षमता सुदृढीकरणका समग्र सुधार योजना कार्यान्वयन गर्न सकेमा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम नेपालका लागि दिगो, समावेशी र नवप्रवर्तनशील आर्थिक रूपान्तरणको सशक्त आधार बन्नेमा विश्वस्त हुन सकिन्छ।

कोषको लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजना, २०८२ को चिनारी

दिनेश कोइराला,

अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विषय प्रवेश:

कर्जा सुरक्षण नियमावली, २०७५ बमोजिम हाल संचालनमा रहेको लघु वित्त तथा विपन्न वर्ग सुरक्षण कार्यक्रम लगायत साना तथा मझौला उद्यम, कृषि कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम अन्तरगतका लघु कर्जाहरुको सुरक्षण कभरेज ७५ देखि ८० प्रतिशत मात्र रहेको छ। कोषलाई सदस्यहरुले वार्षिक रुपमा ०.३ देखि ०.४ प्रतिशतका दरले सुरक्षण शुल्क बुझाउनु पर्ने (अनुदान बाहेक) व्यवस्था रहेको छ। सदस्य संस्थाहरुले कोषको सुरक्षण योजनाले नसमेट्ने बाँकी कर्जा जोखिमबाट बच्न बीमा कम्पनीबाट ऋणीको म्यादी जीवन बीमा गराई बीमा पोलीसी समेतलाई कर्जाको सुरक्षणको रुपमा प्रयोग गर्दै आएका छन्। यस्तो परिपाटिले जीवन बीमा गर्न नचाहने ऋणीलाई अनावश्यक आर्थिक भार सिर्जना भईरहेको र कोषको सुरक्षण योजनाको उद्देश्य समेत प्रतिकुलता सिर्जना भएको छ। यसै सन्दर्भमा कोषले लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजना, २०८२ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

योजनाको उद्देश्य:

लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा, साना तथा मझौला उद्यम कर्जा र कृषि कर्जा सुरक्षण योजना अन्तर्गत सदस्य संस्थालाई उपलब्ध दावी भुक्तानी सुविधामा ऋणी तथा व्यवसायमा संलग्न मुख्य व्यक्तिको मृत्यु वा स्थायी अशक्तता एवं परियोजना नष्ट भई कर्जा असूल हुन नसक्दा अतिरिक्त दावी भुक्तानी रकम उपलब्ध हुने व्यवस्था गरी सदस्य संस्थालाई लघु कर्जा प्रवाह गर्न प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजना, २०८२ को रहेको छ।

अतिरिक्त सुरक्षण योजना लागू हुने क्षेत्र:

कोषले संचालन गरेका सुरक्षण कार्यक्रमहरु जस्तै लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग, साना तथा मझौला उद्यम, कृषि लगायतका क्षेत्र साथै सो क्षेत्र अन्तरगतको उपक्षेत्रमा प्रवाहित कोषको सुरक्षणमा रहेका तोकिएको कर्जा रकमको सीमा भित्रका सम्पूर्ण कर्जाहरुमा अतिरिक्त सुरक्षण योजना लागू हुने व्यवस्था रहेको छ।

अतिरिक्त सुरक्षण योजना लागू हुने कर्जा रकमको सीमा:

उल्लिखित क्षेत्र अन्तरगत प्रवाहित रु. १० लाख सम्मको कर्जाको सुरक्षणमा अतिरिक्त सुरक्षण योजना लागू हुनेछ।

अतिरिक्त सुरक्षण शुल्क:

लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजनामा आबद्ध बैंक तथा वित्तीय संस्थाले बुझाउने नियमित सुरक्षण शुल्कमा थप वार्षिक ०.१५% शुल्क बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस्तो थप सुरक्षण शुल्क सम्झौता मिति देखि कर्जाको अन्तिम भुक्तानी मिति वा दावी मिति जुन पहिले हुन्छ सोही मितिसम्म प्रत्येक त्रयमासमा एक चौथाइका दरले कर्जाको बाँकी साँवा व्याजमा भुक्तानी गर्नु पर्नेछ।

दावीको भुक्तानी हुने अवस्था:

योजना बमोजिम सुरक्षणमा रहेको कर्जाको ऋणी वा निजको पति पत्नी, फर्म/कम्पनीको प्रोप्राइटर वा मुख्य संचालक वा निजको पति पत्नी को मृत्यु वा स्थायी अशक्तता र प्राकृतिक प्रकोपको कारणबाट परियोजना नष्ट जस्ता घटना सम्झौता मिति पश्चात कर्जाको अविधि भित्र घटी कर्जाको साँवा व्याज असुल हुन नसकेमा (Loan Statement बाट कर्जा नियमित भएको नदेखिएमा) कोषले कर्जाको बाँकी साँवा व्याजको शतप्रतिशत रकम एकमुष्ट भुक्तानी गर्नेछ। अतिरिक्त सुरक्षण योजना बमोजिम देहायका अवस्थाहरूमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले शत प्रतिशत दावी प्राप्त गर्नेछन्।

- » ऋणी वा निजको एकासगोलको पति वा पत्नीको मृत्यु वा पूर्ण स्थायी अशक्त भएकोमा ।
- » ऋणी फर्म वा कम्पनी भएमा त्यस्तो फर्म वा कम्पनीको प्रोपराइटर वा मुख्य संचालक वा निजको एकासगोलको पति वा पत्नीको मृत्यु वा पूर्ण स्थायी अशक्त भएको ।
- » बाढी, पहिरो, भुकम्प, आगजनी, खडेरी, आँधीबेहरी, चट्याङ, ज्वालामुखी, डढेलो जस्ता मानवीय नियन्त्रण भन्दा बाहिरका घटनाले परियोजना पूर्ण नष्ट भएकोमा।
- » प्राकृतिक वा रोगजन्य कारणले बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिई खरिद भएको सम्पूर्ण पशुधनको मृत्यु भएकोमा।

दावी भुक्तानीको मागको निवेदनसाथ पेश गर्नुपर्ने मुख्य कागजातहरू:

- » उल्लिखित घटनाहरू भएको पुष्टि हुने कागजातहरू जस्तै मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र, नाता प्रमाणित प्रमाणपत्र(ऋणीको पति/पत्नीको हकमा), अशक्तताको प्रमाणपत्र, स्थानिय प्रशासनले जारी गरेको परियोजना नष्ट भई भएको क्षति सहितको विवरण उल्लेख भएको पत्र, पशु प्रविधिकले जारी गरेको मृत्यु प्रमाणित पत्र, पशुधन मृत्यु सम्बन्धमा स्थलगत निरिक्षण प्रतिवेदन इत्यादी दावी भुक्तानी प्राप्त गर्न पेश गरिने निवेदन साथ संलग्न गराउनु पर्नेछ।

- » ऋणी, प्रोपराइटर, मुख्य संचालकको एकासगोलको पति वा पत्नीको मृत्यु वा पूर्ण स्थायी अशक्त भएको अवस्थामा ग्राहक पहिचान विवरण (उक्त विवरणबाट मृतक वा अशक्त व्यक्तिको नाम पुष्टि हुनुपर्ने/ग्राहक पहिचान विवरणको ढाँचा योजनाको अनुसूची ४ मा दिइएको)
- » सुरक्षित कर्जाको क्षतिपूर्ति दावी भुक्तानी विनियमावली, २०८१ को अनुसूची-२ बमोजिम भुक्तानी म्याद अघि दावीका लागि पेश गर्नुपर्ने कागजातहरु जस्तै कर्जा विवरण (तोकिएको ढाँचामा), लोन स्टेटमेन्ट, सीएलआर रिपोर्ट, रिपेमेन्ट सेडुल, लोन डिड।
- » कर्जा लगानी भएको व्यवसायको वित्तीय अवस्था र कर्जा असुली हुन नसकेको कारण समेत खुलेको बैंक वित्तीय संस्थाले गरेको कर्जा निरीक्षण प्रतिवेदनको प्रतिलिपि।

योजनामा सदस्यता लिने प्रक्रिया:

यस योजना कोषको नियमित सुरक्षण कार्यक्रममा विशेषता थप गरी घटना पश्चात यथासक्के चाडो अतिरिक्त क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने नयाँ कार्यक्रम हो । यसर्थ यस योजनाको सदस्यताको लागि कोषको संचालनमा रहेको कार्यक्रमको सदस्यता लिनु पूर्व शर्तको रुपमा रहेको छ। यस योजनामा सदस्यता लिनको लागि सदस्य संस्थाले संस्थागत निर्णय सहित कोषमा निवेदन दिनुपर्ने र सदस्य संस्थासँग कोषले गर्ने सम्झौताको ढाँचा योजनाको अनुसूची १ बमोजिम हुनेछ।

निष्कर्ष:

सुरक्षणमा रहेको कर्जा खराब भएमा सत प्रतिशत क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न सकिने व्यवस्था सहित निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले कार्यान्वयनमा ल्याएको लघु कर्जा अतिरिक्त सुरक्षण योजनाले सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कर्जा नोक्सानी जोखिमलाई सुन्य बनाउन सकिने भएको छ। कोषको सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाले योजनाको व्यवस्था बमोजिम प्राप्त दावी भूक्तानी रकमलाई सोभै ऋणीको कर्जा खातामा समायोजन गर्न सकिने भएकोले सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको खराब कर्जाको हिस्सालाई योजनाले उल्लेख्य रुपमा घटाउनेछ। कोषको सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो लघु कर्जाको पूर्ण सुरक्षणका लागि ऋणीको म्यादी जीवन बीमा गराउनुपर्ने बाध्यताबाट यस योजनाले छुटकारा दिनेछ भने ऋणीको बीमा खर्चमा भारी कटौती भई बीमा प्रिमियम वापतको रकमले ऋणीलाई कर्जाको साँवा, ब्याज घटाउनमा सहयोग गर्दछ।

नेपालमा वैदेशिक लगानी: सठभावना, समस्या र सुधारको आवश्यकता

पुष्कर कोइराला,

अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

वैदेशिक लगानी भन्नाले कुनै एक मुलुकका व्यक्ति, कम्पनी, संस्था वा सरकारले अर्को मुलुकको उद्यममा दीर्घकालीन लाभ प्राप्त गर्ने उद्देश्यले पूँजी लगानी, ऋण लगानी तथा प्रविधि स्थानान्तरणमार्फत गरेको लगानीलाई बुझिन्छ। वैदेशिक लगानी अन्तर्गत सामान्यतः प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (एफडिआइ) तथा वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानी (एफपिआइ) पर्दछन्। नयाँ कम्पनीको स्थापना गर्न आवश्यकता अनुसार शेयर (इक्विटी) तथा ऋण लगानी गरी वा पहिल्यै दर्ता भइसकेको कम्पनीको सम्पत्ति वा शेयर खरिद गरी वा त्यस्तो कम्पनीमा विदेशी ऋण लगानी गरी वा प्रविधि, सीप, ज्ञान, पेटेन्ट, ब्रान्ड वा मेशिनरी प्रदान गरेर प्रविधि हस्तान्तरण को माध्यमबाट प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी गरिन्छ। कुनै देशका व्यक्तिहरू वा संस्थाहरूले अर्को देशको धितोपत्र बजारमा उपलब्ध शेयर, बन्ड, म्युचुअल फन्डजस्ता वित्तीय उपकरणमार्फत अर्को देशमा अप्रत्यक्ष रूपमा गर्ने लगानी वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानी अन्तर्गत पर्दछन्। यसरी गरिने पोर्टफोलियो लगानीमा भने व्यवसाय सञ्चालन तथा नियन्त्रणमा विदेशी लगानीकर्ताको प्रत्यक्ष संलग्नता हुँदैन।

नेपालजस्तो अतिकम विकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकहरूमा पुर्वाधार निर्माण, औद्योगिकीकरण, तथा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गर्नका लागि पूँजीको अभाव हुने हुनाले सोको पूर्ति गर्न र विदेशी लगानी मार्फत नयाँ प्रविधि, व्यवस्थापकीय सीप र दक्षता मुलुकमा भित्राउन सकिने हुनाले विकासोन्मुख मुलुकहरूले वैदेशिक लगानी भित्राउन अथक प्रयास गरिरहेकै हुन्छन्। नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको दिगो विकास लक्ष्य: आवश्यकता पहिचान, लागत अनुमान तथा वित्तीय रणनीति प्रतिवेदन अनुसार दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनका लागि सन् २०२४ देखि २०३० सम्मको लागि करिब २११ खर्ब ६५ अर्ब रुपैयाँ (वार्षिक औसतमा ३० खर्ब २३ अर्ब रुपैयाँ) लगानी आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको छ। राज्यको कर तथा गैरकर राजस्व उल्लेख्य रूपमा विस्तार हुन नसकेको, कर्जाको ब्याजदर अत्याधिक न्यून रहेको अवस्थामा समेत निजी क्षेत्रको कर्जा लगानी बढ्न नसकेको, वैदेशिक सहायता निरन्तर घट्दै गएको वर्तमान अवस्थामा दिगो विकास लक्ष्य तथा नेपालका दीर्घकालीन राष्ट्रिय आकांक्षा पूरा गर्न वैदेशिक लगानी एक प्रभावकारी र विश्वासिलो माध्यम बन्न सक्दछ।

विश्वमा करिब ४१ ट्रिलियन अमेरिकी डलरभन्दा बढि रकम एफडीआईका रूपमा लगानी भइसकेको अनुमान गरिन्छ जुन वैश्विक कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ३८ प्रतिशत हाराहारी हुन आँउछ । अफ्रिका, दक्षिण तथा पूर्वी एसिया, तथा ल्याटिन अमेरिका एफडीआईको गन्तव्यका रूपमा उदाउँदै गएका छन् । देशगत रूपमा अमेरिका, चीन,नेदरल्याण्ड सिंगापुर जस्ता मुलुकहरुले उच्च मात्रामा एफडीआई भित्राइ रहेका छन् ।दक्षिण एसियाली देशहरुमा भने क्रमशः भारत, पाकिस्तान,बङ्गलादेश, श्रीलंकामा वैदेशिक लगानी उच्च रहेको छ ।

सन् १९८० को दशकमा सुरुवात गरीएका आर्थिक उदारीकरण र विश्वव्यापीकरणका लहरसँगै नेपालमा पनि विदेशी लगानी भित्राउन विभिन्न नीतिगत व्यवस्था गरेको पाइन्छ । वैदेशिक स्रोतलाई आफ्नो प्राथमिकताका क्षेत्रमा उपयोग गर्ने नीतिको घोषणा संविधानमै गरिएको छ। विदेशी लगानीलाई सहजिकरण र व्यवस्थित गर्न विदेशी लगानी तथा प्रवधि हस्तान्तरण ऐन,२०७५, सार्वजनिक-निजी साभेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५ औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६, विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन, २०७३ जस्ता कानून निर्माण भइसकेका छन् । वैदेशिक लगानी नीति २०७१, औद्योगिक नीति २०६७ तथा राष्ट्रिय बौद्धिक सम्पत्ति नीति २०७३ मा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न विभिन्न प्रावधान राखिएका छन् ।

संस्थागत रूपमा उद्योग विभाग, कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय, लगानी बोर्ड, एकल बिन्दु सेवा केन्द्र, औद्योगिक तथा लगानी प्रवर्द्धन बोर्ड, प्रादेशिक लगानी प्राधिकरण जस्ता संस्थाहरुको स्थापना भइसकेका छन्। यी सबै संस्थाहरु सदैव सरकार, व्यवसायी, सर्वसाधारण तथा नागरिक समाजका चासोका केन्द्रका रूपमा समेत परिचित भएका छन्।

नेपालमा २०८१ असारसम्म रू. ४७ खर्व ६५ अर्व ८९ करोड बराबरको कुल लगानी स्वीकृत भएको छ। स्वीकृत कुल लगानीमध्ये उद्योग विभागबाट स्वीकृत भएको लगानी ६८.१५ प्रतिशत र लगानी बोर्ड नेपालबाट स्वीकृत भएको लगानी ३१.८५ प्रतिशत रहेको छ।

उद्योगमा कुल स्वीकृत लगानी (अर्बमा)

आर्थिक वर्ष	लगानी बोर्ड नेपाल	उद्योग विभाग	कुल जम्मा
२०७६/७७ असारसम्म	६०७.१६	२१२७.०६	२७३४.२२
२०७७/७८	१३५.८१	१५६.६४	२९२.४५
२०७८/७९	१२२.६८	३३९.५९	४६२.२७
२०७९/८०	१६७.५९	२१४.२३	३८१.८२
२०८०/८१	३४३.४३	२३९.१९	५८२.६२
२०८१/८२ फागुनसम्म	१४१.१५	१७१.३६	३१२.५१
जम्मा	१५१७.८२	३२४८.०७	४७६५.८९

स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/०८२

२०८१ मंसिरसम्म विदेशी लगानी स्वीकृत गरिएका परियोजनामध्ये कुल लगानी स्वीकृतको आधारमा सबैभन्दा बढी लगानी चीनको ४४.० प्रतिशत र भारतको १९.४ प्रतिशत रहेको छ। यसैगरी, स्वीकृत लगानी संख्याको आधारमा समेत सबैभन्दा बढी चीनको ४०.९ प्रतिशत र भारतको १२.६ प्रतिशत रहेको छ। नेपालमा स्वीकृत विदेशी लगानी को क्षेत्रगत वितरण विश्लेषण गर्दा, सेवा क्षेत्रमा २९.३%, ऊर्जा क्षेत्रमा २५.५%, र पर्यटन क्षेत्रमा २४.०% उत्पादनमूलक क्षेत्रमा १४.०% लगानी भएको छ भने खनिज क्षेत्रका उद्योगहरूमा विदेशी लगानी सबैभन्दा कम १.५% मात्रै रहेको छ। (स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/०८२)

नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा प्रकाशित नेपालमा एफडिआइ नामक सर्वेक्षण प्रतिवेदनमा विगत २८ वर्षमा नेपालमा स्वीकृत प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी मध्ये केवल ३५ प्रतिशत मात्र वास्तविक रूपमा नेपालमा प्रवाह भएको तथ्य उल्लेख गरिएको छ। यो तथ्यांकले नेपालमा विदेशी लगानीको अवस्था निकै कमजोर रहेको संकेत गर्दछ। छिमेकी मुलुकहरू भारत, बङ्गलादेश, र श्रीलङ्कासँग तुलना गर्दा नेपालमा विदेशी लगानी प्रस्तावहरू निकै कम आउने र तिनमा पनि अधिकांश केवल स्वीकृतिमा मात्र सीमित रहने वास्तविक लगानीमा परिणत नहुने देखिएको छ। यस्तो लगानीको प्रादेशिक वितरणमा समेत गहिरो अन्तर देखिन्छ। प्रत्यक्ष लगानीमध्ये सबैभन्दा बढी बागमतीमा ५९.७ प्रतिशत, गण्डकिमा १५.१ प्रतिशत, कोशीमा १४.७ प्रतिशत, मधेशमा ८.८ प्रतिशत छ भने लुम्बिनी, कर्णाली तथा सुदूरपश्चिममा प्रदेशमा एक प्रतिशतभन्दा कम छ।

नेपालले लगानीलाई सहज बनाउन विभिन्न ६ देशहरूसँग वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धन तथा संरक्षण सम्झौता (विप्पा) र ११ देशहरूसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता (डबल ट्याक्सेशन अवोइडेन्स एग्रीमेन्ट) गरिसकेको छ। त्यस्तै, साफ्टा, बिमेष्टेक र विश्व व्यापार संगठनको सदस्य समेत भइसकेकाले वर्तमान अवस्थामा उत्पादित वस्तुलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा सहज पहुँच समेत उपलब्ध छ।

विदेशी लगानीकर्तालाई राजनीतिक जोखिमबाट सुरक्षा दिने बहुपक्षीय लगानी प्रत्याभूति संस्था (मिगा) को पनि नेपाल सदस्य भइसकेको छ। संविधानले निजी सम्पत्ति संरक्षणको ग्यारेन्टी गरेको छ। निजी क्षेत्रमैत्री नीति र कानून तर्जुमा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन समेत गर्ने गरिएको छ। स्वामित्वमा १००% सम्म लगानी अनुमति दिने, लाभांश र पूँजी फिर्ता(रिप्याट्रिएसन)मा सहज नीति अवलम्बन गरिएको छ। करका दरहरू सामान्यतया २५% छन् भने प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू (ऊर्जा, पूर्वाधार, निर्माण) मा २०% लागू हुन्छ। ती दरहरूमा समेत केही क्षेत्र/स्थानका लागि पूर्ण र आंशिक कर छुट (ट्याक्स होलिडे) उपलब्ध गराइएको छ। यसर्थ करका दरहरू तुलनात्मक रूपमा प्रतिस्पर्धात्मक नै छन्।

भारत र चीनबीचको रणनीतिक स्थानमा अवस्थित नेपालमा प्राकृतिक स्रोतहरूको पर्याप्तताले जलविद्युत्, कृषि, पर्यटन क्षेत्रमा पर्याप्त अवसरहरू, सस्तो श्रमशक्तिको उपलब्धताले व्यवसायको

लागत घटाउने अवसर लगानीकर्तालाई उपलब्ध गराएको छ। नेपालमा विशेषगरी सफ्टवेयर विकास, विजनेस प्रोसेस आउटसोर्सिङ (विपिओ), डेटा सेन्टर लगायत सूचना प्रविधि, जलविद्युत् तथा अन्य क्लिन इनर्जी, कृषि प्रशोधन उद्योगहरू, सांस्कृतिक र साहसिक पर्यटन, सिमेन्ट उत्पादन जस्ता क्षेत्रहरूमा विदेशी लगानीकर्ताका लागि सम्भावनाका क्षेत्रहरू हुन सक्दछन् ।

निर्यातजन्य उद्योगको विकास एवं प्रवर्द्धन गर्न देशका विभिन्न स्थानमा विशेष आर्थिक क्षेत्र (सेज) स्थापना गरिएको छ। लामो समयदेखि खेपिरहेको उर्जा संकट लगभग समाधान भई नियमित विद्युत आपूर्ति हुने वातावरण बन्दै गएको छ। फिच रेटिडले गरेको सार्वभौम साख मूल्यांकन (सोभरेन क्रेडिट रेटिड) मा नेपालले बीबी माइनस पाएको छ। बीबी माइनस (स्पेक्युलेटिभ ग्रेडिड) आफैँमा उत्कृष्ट रेटिड नभए पनि नेपालमा लगानीका लागि अत्यधिक जोखिम छ भन्ने त्रास भने हटाइदिएको छ।

एकल बिन्दु सेवा केन्द्रमा अख्तियारी सहित अनिवार्य कर्मचारी पठाउनुपर्ने व्यवस्था, लगानी स्वीकृतिका लागि स्वचालित प्रणाली लागू, लगानीसँग सम्बन्धित विभिन्न नौवटा कानूनमा भर्खरै संशोधन गरी पछिल्लो समयमा लगानीको वातावरणमा थप सुधार गर्ने प्रयास गरिएको छ।

यी सम्भावना र प्रयासका बावजूद पनि नेपालमा अपेक्षित रूपमा वैदेशिक लगानी भित्रिन सकेको छैन। अपेक्षित रूपमा लगानी आउन नसक्नुमा कुनै एक कारण, व्यक्ति वा निकाय मात्र जिम्मेवार छैनन्।

विभिन्न राजनैतिक आन्दोलन र १० वर्षे सशस्त्र संघर्षपछि बनेको संविधान र त्यसपछि बनेको सरकार समेत स्थिर हुन सकेका छैनन्। राजनीतिक अस्थिरतासँगै आउने नीतिगत अस्थिरता, बदलिरहने राजनीतिक समीकरण, राजनीतिक दल र राजनीतिज्ञकै वैदेशिक लगानी प्रति फेरिरहने दृष्टिकोणले लगानीकर्तामा अनिश्चितता उत्पन्न गरिरहेको छ। भन्सारका दरहरूमा हुने अनावश्यक चलखेलले व्यवसायीको प्रतिस्पर्धात्मक कन्फिडेन्स कमजोर हुँदै गएको छ।

वैदेशिक विनिमयमा हुने उतारचढावबाट सिर्जित जोखिम घटाउन हेजिङ्ग बन्दोबस्त गर्न सकिएको छैन। लगानीकर्ताहरूले आफ्नो नाफा, लाभांश वा लगानी फिर्ता गर्नका लागि विदेशी मुद्रा साट्ने वा स्थानान्तरण गर्ने प्रक्रिया भन्कटिलो र बढी समय लाग्ने प्रकृतिको छ।

नेपाली निजी क्षेत्रपनि सकेसम्म आफू साभेदार भई विदेशी लगानी भित्राउन प्रयास गर्ने, आफू साभेदार हुन नसके विदेशी पूँजी, प्रविधि र सीपसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने डरले वैदेशिक लगानी असहज बनाउन तथा रोक्नतर्फ लबिङ गर्ने गरेको देखिन्छ।

लगानीको स्वीकृति तथा अन्य आवश्यक व्यवसायिक अनुमति स्वीकृतिको प्रक्रिया जटिल, भन्कटिलो र निकै समय लाग्ने प्रकृतिको छ। सम्पूर्ण सेवाहरू एकद्वार प्रणालीबाट दिने भनिए पनि सो प्रभावकारी हुन नसकेको भन्दै सिङ्गल विन्डो बट मल्टिपल डोर भनी खिसी हुन थालेको छ।

विदेशी लगानीकर्ताले सरकारको मात्रै नभई पुराना लगानीकर्ताको अनुभव र गरेको नकारात्मक

टिप्पणीले पनि लगानीको वातावरण विगाने भएकाले, लगानीकर्ताको सुखद अनुभव सिर्जना हुन नसक्दा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालको छवि सुधार्न सकिएको छैन। नेपालको लगानी बेचेर फर्कने क्रममा एनसेलको मातृ कम्पनी आजियाटाले नेपालमा लगानीको वातावरण नभएको टिप्पणी गर्यो। पूँजीगत लाभ जस्तो सामान्य विषयमा समेत फरक-फरक निकायबाट फरक-फरक निर्णय हुनु, वास्तविक दायित्व समयमा निश्चित नहुनु, राजनैतिक स्तरबाटै एनसेल बहिष्कार अभियानलाई सहयोग पुग्ने कार्यहरू हुनु, एनसेलका टावर फोड्ने कार्यहरू राजनैतिक दलबाट समेत हुनु, यस्ता कार्यमा संलग्नलाई राजनीतिक संरक्षण हुनु, र राज्यले न्यूनतम सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्न समेत नसक्नु जस्ता घटनाले एनसेल वास्तवमै हैरानिमा परेको अनुभव गर्न सकिन्छ। विदेशी लगानी भित्रिएको हुँदासिन सिमेन्टले पनि धादिङमा आफ्नो उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने क्रममा थुप्रै भ्रमेला बेहोर्नुपरेको गुनासो गर्यो। नेपालकै ठूलोमध्ये एक आईटी कम्पनी कोटिभिटीले निर्यात गरेको सेवामा राजस्व अनुसन्धान विभागले मुल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्याख्यासहित मुद्दा हालेपछि कोटिभिटीले लगानीको वातावरण नरहेको तर्क गर्यो। विश्वमै प्रतिष्ठित स्ट्यान्डर्ड चार्टर्ड बैंकलाई तोकिएका क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह गर्नुपर्ने न्यूनतम प्रतिशतभन्दा कम कर्जा प्रवाह गरेको भन्दै ठूलो जरिवाना गरिएको छ। यस्ता समाचार अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा फैलिँदा लगानीकर्ताले नेपालमा लगानी गर्न सुरक्षित महसुस गर्दैनन्। लगानीकर्ताले नेपालमा राजस्व विभागको निर्णय, नियामक निकायको नियमन तथा अदालतको फैसलामा समेत न्याय महसुस गर्न सकेका छैनन्।

त्यस्तै, विकास आयोजनाका लागि वन तथा आरक्षण क्षेत्रको जमिन प्रयोग गर्न निकै चुनौतिपूर्ण छ। परियोजना क्षेत्रमा एउटा मात्रै रुख काट्नु परे पनि सो प्रक्रियामा लाग्ने समय र भन्भट लगानीकर्तालाई धेरै महँगो पर्न गएको छ। स्थानीय स्तरमा समेत वातावरण संरक्षण, शेयर, रोजगारी जस्ता विषयलाई लिएर हुने स्थानीय अवरोधहरू पनि साना छैनन्। वातावरण संरक्षणका विषय, योजनाबाट नकारात्मक प्रभाव पर्ने नागरिकलाई उचित अवसरको माग स्वाभाविक भए पनि आयोजना सञ्चालनमै बाधा पुऱ्याउने र लगानीकर्तालाई निरुत्साहित गर्ने गरी अधिक माग राख्ने तथा सौदाबाजी गर्ने प्रवृत्तिले लगानीको वातावरण भन कमजोर बन्दै गएको छ।

मुलुक एफएटिएफको सघन निगरानी सूची (ग्रे लिस्ट) मा परेसँगै वित्तीय कारोबारको लागत बढ्ने र अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा विश्वास घट्ने भएकाले लगानीमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिन्छ। औद्योगिक क्षेत्रमा विद्युतको नियमित आपूर्ति नहुने, आधारभूत यातायात तथा सञ्चार पूर्वाधारको कमी, भौगोलिक जटिलता, बाढी पहिरो जस्ता समस्याले व्यवसायको लागत बढाउने र अनिश्चितता पैदा गर्ने हुँदा यसले पनि लगानीकर्तालाई विकर्षित गर्दछ। साथै, जग्गाको अत्यधिक मूल्यबृद्धिले ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि जग्गा खरीद गर्दा लागत बढी लाग्ने, लगानीको ठूलो हिस्सा जग्गामा खर्च भइ लगानीको प्रतिफल कम हुन जान्छ यसले लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्न चुनौतीपूर्ण बनाउदै गएको छ।

आम नागरिक, प्रशासनिक नेतृत्व र राजनीतिज्ञमध्ये कतिपयले वैदेशिक लगानीले पूँजी, प्रविधि र

सीप भित्राउने पक्षलाई नजरअन्दाज गर्दै प्राकृतिक स्रोत दोहन गर्ने र नाफा कमाएर भाग्छन् भन्ने नकारात्मक भावना राख्ने, त्यही अनुरूप काम गर्ने र त्यसलाई प्रचारप्रसार गर्ने शैलीले लगानीको वातावरण अझ कमजोर बनाइरहेको छ।

नेपालमा केहि हुनै नसकेको अवस्था पक्कै होइनातुलनात्मक रूपमा राजनैतिक स्थिरता बन्दै गएको छ। बन्दहडताल र आन्दोलनहरू पनि धेरै हदसम्म कम भएका छन्। विद्युत आपूर्तिको समस्या समाधान हुँदै गएको छ भने औद्योगिक सम्बन्ध बिगानै गरी मजदुरसम्बन्धी समस्या पनि देखिएका छैनन्। तुलनात्मक रूपमा सञ्चार, सडकजस्ता पूर्वाधारहरूको विकास पनि भइरहेको छ। सरकार पनि लगानीकर्तालाई सुन्ने र लगानीमैत्री कानून निर्माणका लागि निरन्तर सक्रिय देखिन्छ। लगानी भित्राउन नियमित रूपमा लगानी सम्मेलन समेत गरिरहेको छ, प्रादेशिक स्तरमा समेत यस्ता सम्मेलनहरू हुन थालेका छन्। विदेशी लगानी भित्राउन विभिन्न निकायहरूले आ-आफ्नो ठाउँबाट फरक-फरक प्रयास गरिरहेका छन्।

यद्यपि, मुलुकमा अपेक्षित मात्रामा लगानी आउन सकेको छैन। अपेक्षित रूपमा लगानी आउन नसक्नुमा कुनै एक कारण मात्र जिम्मेवार छैन। यसका लागि हाम्रा नीति, कार्यप्रणाली, संस्थागत संरचना, सोच र कार्यव्यवहारमै परिवर्तन आवश्यक देखिन्छ। राष्ट्रिय लगानी प्रवर्द्धन तथा सहजीकरण निकायको रूपमा कार्य गर्न प्रधानमन्त्री नै अध्यक्ष हुने लगानी बोर्ड गठन भएको लामो समय भइसक्दा पनि लगानीको माहोल बन्न नसक्नुले नेपालमा सुधारको ठुलो धक्का (बिग पुस) आवश्यक रहेको देखाउँछ।

लगानीको उद्देश्य नै प्रतिफल आर्जन गर्नु हो । सामान्यतया लगानीकर्ताको पहिलो रोजाइ समेत आफ्नो मुलुक नै हुन्छ। आफ्नै मुलुकमा भन्दा बढि प्रतिफलका लागि नै लगानीकर्ताले अन्य मुलुकमा वैदेशिक लगानीकर्ताका रूपमा लगानी गर्ने हुना उदाहरणका लागि अमेरिकी लगानीकर्ताका लागि जोखिम र प्रतिफलका हिसाबले अमेरिका भन्दा नेपाल आकर्षक नदेखे सम्म नेपालमा लगानी गर्ने बिषय उनीहरूका लागि तर्कपूर्ण हुदैन। यसर्थ लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षण गर्ने उपाय भनेको लगानीकर्ताको जोखिम घटाउने र तुलनात्मक रूपमा उच्च मुनाफा सुनिश्चित गराउने नै हो । लगानीमा हुन सक्ने जोखिम घटाउन लगानी गर्दा लाग्ने लागत तथा समय घटाउदै प्रवेश सहज बनाउने (इजि इन्ट्रि), व्यवसायको सुरक्षा एबम सहज सञ्चालन (इजि अपरेसन), लगानी र मुनाफा फिर्तामा सहजता(इजि एक्जिट) दिन सक्नुपर्दछ ।

वैदेशिक लगानीप्रति सबै राजनीतिक दल र नेतृत्वको साझा सहमति, लगानी संरक्षण तथा नीतिगत सुधार र तिनको दिगो कार्यान्वयनप्रति एक्यबद्धता र प्रतिबद्धता अपरिहार्य छ। राज्यले इज अफ डुइङ्ग बिजनेसमा सुधार गर्नुपर्नेछ। यसको लागि व्यवसाय दर्ता र दर्तापश्चात आवश्यक पर्ने अनुमति दिने प्रक्रिया सजिलो बनाउनु पर्नेछ। दर्ता गर्दा लाग्ने समय र लागत घटाउनुपर्नेछ। यसका लागि अनलाईन माध्यमबाट नै सम्पूर्ण दर्ता गर्ने र अनुमति दिने प्रणाली लागू गर्न सकिन्छ। आधारभूत

औद्योगिक पूर्वाधार जस्तै विद्युत, यातायात, सञ्चारको सहज, भरपर्दो व्यवस्था सुनिश्चित हुनुपर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा हुने भन्सार तथा गैरभन्सार अवरोध घटाउन र भन्सार प्रशासनको सुधारका लागि पनि आवश्यक कदम चाल्नुपर्नेछ। यसले लगानीकर्तालाई आफ्नो व्यापार चक्र छिटो र प्रभावकारी बनाउन, ढुवानी र कस्टम क्लियरिङमा लाग्ने समय र अतिरिक्त खर्च घटाउन सहयोग गर्छ। साथै, प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने मेसिन उपकरणमा लाग्ने भन्सार लगायतका शुल्कमा कटौती गरी लगानीकर्तालाई थप आकर्षित गर्न सकिन्छ।

बहुसंख्यक जनता कृषिमा संलग्न भए पनि जमिन बाभो रहन थालेको तथ्य एकातर्फ छ भने, कृषि कर्मका लागि दक्षिण कोरिया, इजरायल जस्ता मुलुकहरू युवा जनशक्तिको रोजगारीको आकर्षक गन्तव्य बन्न थालेको तथ्य अर्कातर्फ छ। यी मुलुकहरूले अवलम्बन गरेको प्रविधि र सीपलाई आम कृषकसम्म पुऱ्याउनका लागि कृषिमा समेत एफडीआई भित्राउन डराउन हुँदैन।

सरकारी संयन्त्रमा सुशासन, पारदर्शिता र सहजताले लगानीको वातावरण थप मजबुत बनाउन अभिप्रेरित गर्दछ। लगानीकर्तालाई सहजीकरण गर्न र लगानी प्रवर्धन गर्न सबै निकायहरू उत्तिकै जिम्मेवार हुनुपर्नेमा नेपालमा सरकारी निकायहरूले लगानीकर्ताले पेश गरेको प्रस्ताव तथा कागजातको आधारमा हुन्छ वा हुँदैन भनेर निर्णय मात्र गर्ने गर्दछन्। यस्तो अवस्थामा प्रधानमन्त्री नै अध्यक्षता गर्ने लगानी बोर्डले परियोजनाहरूको पहिचान गर्ने, त्यसमा लगानीकर्ता खोज्ने, लगानीकर्तालाई भित्राउन सहजीकरण गर्ने, लगानीकर्तालाई व्यवसाय सञ्चालनमा सहयोग गर्ने लगायतका कार्यहरू गर्नुपर्ने हुन्छ। लगानी स्वीकृति दिएपछि जिम्मेवारी सकिए जसरी बस्नु हुँदैन बरु लगानीकर्ताको चासो, व्यवसाय सञ्चालनका कठिनाइ, कानुनी तथा संरचनागत गुनासा र सुभावा लिदै थप सुधारका कार्यहरू निरन्तर गरिरहनु पर्नेछ। लगानी बोर्ड, कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय, उद्योग विभाग लगायतका कार्यालयहरूको पुनर्संरचना गर्दै तिनको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ। कूटनीतिक नियोग र जनशक्तिलाई समेत लगानी प्रवर्धनका लागि उपयोग गर्न सकिन्छ।

श्रमिकमैत्री श्रम कानूनहरूको दुरुपयोग गर्दै उद्योगमा हुने अनपेक्षित अभ्यासहरू जस्तै बन्द, हडताल, तालाबन्दी रोकन लचिला श्रम सम्बन्धी कानून अवलम्बन गर्न र नो वर्क नो पे को व्यावहारिक कार्यान्वयन गर्न राज्यले सहजीकरण गर्नुपर्छ। लगानी तथा मुनाफा फिर्ता लाने प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउनुपर्नेछ, साथै विदेशी विनिमय जोखिम व्यवस्थापन गर्न हेजिड सेवा उपलब्ध गराउनुपर्नेछ। जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी प्रक्रिया पनि सरलीकरण गर्नु पर्दछ।

परियोजनाको निर्माण सुरु भइसकेपछि वा कहिलेकाहीं व्यवसाय सञ्चालनमा आइसकेपछि वन, वातावरण, शेरमा स्वामित्व, रोजगारी जस्ता विषयमा हुने स्थानीय अवरोध व्यवस्थापन गर्न राज्यले कठोर नीति अवलम्बन गर्नुपर्छ। यसमा सबैले मनन गर्नुपर्ने विषय के हो भने, कुनै लगानीकर्ताले लगानीबाट प्रतिफल नपाई सरकारी वा स्थानीय अवरोधका कारण बहिर्गमन हुनुपरेमा, उक्त लगानी मात्र फिर्ता हुने हुँदैन, अन्य लगानीकर्ताले लगानी गरिसकेका लगानीकर्ताले समेत सहज

बहिर्गमनको बाटो रोज्ने र सम्भावित नयाँ लगानीकर्ताहरु समेत निरुत्साहित हुने जोखिम उच्च हुन्छ। त्यसैले राज्यले लगानीकर्ताको संरक्षणमा अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गर्ने पछ्याे यदि राज्यले सबै पक्षबाट संरक्षण र सहयोगको वातावरण सुनिश्चित गर्न सकेन भने, दीर्घकालीन रूपमा देशको लगानीको वातावरण अझ कमजोर बन्दै जान्छ।

निष्कर्षमा

नेपालमा पूर्वाधार निर्माण, औद्योगिकीकरण र उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको अधिकतम उपयोगका लागि पुँजीको अभाव पूर्ति गर्न वैदेशिक लगानी एक प्रभावकारी उपाय हो। त्यसैले, राज्यले लगानी भित्राउन, लगानी र मुनाफा फिर्ता लैजान तथा व्यवसाय सञ्चालन (इन्ट्र,अपरेसन र एक्जिट) मा सहजता प्रदान गर्दै लगानीकर्ताको जोखिम घटाउने र त्यस्तो लगानीमा प्रतिफलको सुनिश्चितता दिलाउँदै अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गर्न आवश्यक छ। राजनीतिक दलहरूको वैदेशिक लगानी प्रतिको बुझाइलाई साभ्ना बनाउँदै, त्यसको कार्यान्वयन प्रतिको दृढ प्रतिबद्धता, उदारीकृत नीति र नीतिगत स्थायित्वको सुनिश्चितता, लगानीकर्तालाई सहजीकरण गर्ने संस्थागत संयन्त्रको विकास, तथा सुधारिएको प्रशासनिक संरचना मार्फत लगानी अनुकूल वातावरण सिर्जना गरी वैदेशिक लगानीलाई नेपालको समृद्धिको असल सहयात्री बनाउन सकिन्छ।

सन्दर्भ सामाग्री

- » राष्ट्रिय योजना आयोग (२०८१). दिगो विकास लक्ष्य: आवश्यकता पहिचान, लागत अनुमान तथा वित्तीय रणनीति प्रतिवेदन, २०८१ काठमाडौँ: राष्ट्रिय योजना आयोग।
- » नेपाल राष्ट्र बैंक (२०८१). नेपालमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी सम्बन्धी सर्वेक्षण प्रतिवेदन (२०२२/२०२३) काठमाडौँ: नेपाल राष्ट्र बैंक।
- » अर्याल, रमेश (२०७५) नेपालमा वैदेशिक लगानीको अवस्था र सम्भावना , प्रशासन: द नेपालिज जर्नल अफ पब्लिक एडमिनिस्ट्रेशन।
- » आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/२०८२, (२०८२,जेठ). नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय।
- » नेपाल कानून आयोग.Website: <https://lawcomission.gov.np/>
- » Department of Industry. (2080/2081). Industrial statistics: Fiscal year 2080/2081. Tripureshwor, KathmanduM Department of Industry.
- » Department of Industry, One Stop Service Center. (2024). Foreign investment in Nepal 2024: Policy, procedure, promotion and investment trends – A complete guide for investors. Kathmandu: Department of Industry.
- » International Monetary Fund. (2023, December). Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), country data and country group aggregates,International Monetary Fund.

जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणमा कर्मचारी सञ्चय कोष

रामकृष्ण आचार्य

कर्मचारी सञ्चय कोष

पृष्ठभूमि

एक्काइसौं शताब्दीको विश्वका लागि जलवायु परिवर्तन अब केवल एक वातावरणीय चुनौती मात्र होइन, आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक संकटको रूपमा देखिएको छ। संगठित उपायहरू तुरुन्त अवलम्बन गरिएनभने भविष्यका पुस्ताहरू गम्भीर रूपमा प्रभावित हुने कुरा वैज्ञानिक तथ्यहरूले प्रमाणित गरिरहेका छन्। यस्तो अवस्थामा, राज्य, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, तथा वित्तीय संस्थाहरूको भूमिकामा पनि व्यापक परिवर्तनको आवश्यकता देखिन्छ।

नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रले जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असरहरू तुलनात्मक रूपमा बढी भोगिरहनु परेको र भविष्यमा त्यस्ता असरहरू अझ भयावह हुने तथ्यहरू बाहिर आएका छन्। तर, सीमित स्रोत साधन बीच पनि ती समस्याहरूको दीर्घकालीन समाधानका लागि हाम्रो ध्यान वित्तीय संस्थाहरू, विशेषतः सार्वजनिक कोषहरूमा जानु आवश्यक छ। यिनैमध्ये एक प्रमुख संस्था हो, कर्मचारी सञ्चय कोष (Employees Provident Fund), जसले कर्मचारीहरूको दीर्घकालीन वित्तीय सुरक्षा सँगसँगै वातावरणीय दिगोपनामा समेत भूमिका खेल्न सक्छ।

कर्मचारी सञ्चयकोषको संक्षिप्त परिचय

कर्मचारी सञ्चय कोष नेपालको एक सार्वजनिक स्वायत्त गैर बैंकिंग वित्तीय संस्था हो, जसको स्थापना कर्मचारी सञ्चय कोष ऐन, २०१९ बमोजिम वि.सं. २०१९ सालमा भएको थियो। यो कोषले नेपालको सार्वजनिक निकायका निजामति, नेपाल प्रहरी, नेपाली सेना, शिक्षकहरू, विशेष सेवा अन्तर्गतका कर्मचारीहरू, विभिन्न सार्वजनिक संस्थान तथा निजी संस्थाका कर्मचारीहरूको सञ्चय कोष, निवृत्तिभरण कोष संकलन एवं परिचालन गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरू संचालन गर्दछ।

कोषमा कर्मचारीले आफ्नो मासिक तलबको १० प्रतिशत योगदान गर्छन् भने सोही बराबर रकम रोजगारदाता संस्थाले पनि योगदान गर्नुपर्छ। यसरी जम्मा भएको रकम कोषले सुरक्षित तथा लाभदायक विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्छ, जसमार्फत सदस्यहरूलाई ब्याज, मुनाफा तथा विभिन्न

सेवाहरू (जस्तै: कर्जा, स्वास्थ्य बीमा, पेन्सन आदि) उपलब्ध गराउँदछ ।

हाल कर्मचारी सञ्चयकोषले ६ लाख भन्दा बढी योगदान कर्ताहरूको रकम संकलन तथा व्यवस्थापन गरिरहेको छ, र यसको पछिल्लो वित्तीय प्रतिवेदन अनुसार कर्जा तथा लगानी, सम्पति, नगद तथा नगद समान, अन्य सम्पति गरी लगभग साँढे पाँच खर्ब रुपैयाँ वासलात छ ।

कर्मचारी सञ्चयकोषले आजकाे दिन सम्म जलविद्युत क्षेत्रको प्रवर्धन तथा विकासको लागि निर्माणाधीन १० वटा परियोजनामा भन्डै ७० अर्ब रकमलगानी गरेको पाइन्छ । नेपाली श्रोत प्रयोग गरी निर्माण सम्पन्न ४५६ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना, रसुवागढी, सान्जेन, मध्यभोटेकोशी आदि परियोजनामा कोषले ऋण लगानी गरेको छ भने वि. सं. २०७४ मा बेतन कर्णाली सञ्चयकर्ता हाईड्रोपावर कम्पनी स्थापनामा समेत कोषको सहभागिता रहेको छ । विसं २०७५ सालसम्म कर्मचारी सञ्चयकोषले आफ्ना योगदानकर्ताहरु तथा कर्मचारीहरुलाई जलविद्युत परियोजनाहरुको प्रमोटर शेयर मा लगानीको अवसर स्वरुप निश्चित अंश आरक्षणको व्यवस्था गर्ने गरेको थियो ।

जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र वित्तीय संस्थाहरू

जलवायु संकट समाधान गर्न केवल वातावरण सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन मात्र पर्याप्त हुँदैन । यसको वित्तीय पक्ष अभि संवेदनशील हुन्छ । विश्वका ठूला पेन्सन फन्ड, राष्ट्रिय कोष तथा बैंकहरूले वातावरणमैत्री लगानी रणनीति अवलम्बन गर्न थालेका छन् । Green Finance वा Sustainable Investment जस्ता अवधारणाले वित्तीय संस्थाहरूलाई नाफामुखी मात्र होइन, वातावरणीय उत्तरदायित्वमुखी बनाउने प्रयास गरेका छन् ।

नेपालको सन्दर्भमा जलवायु वित्त (climate finance) अभि प्रारम्भिक चरणमा छ । तर कर्मचारी सञ्चय कोष जस्तो ठूला वित्तीय संस्थाहरूले इच्छाशक्ति र दूरदर्शिताका साथ कदम चाल्न सकेमा जलवायु न्यूनीकरणमा उल्लेखनीय योगदान गर्न सक्छन् ।

कर्मचारी सञ्चय कोषले खेल्न सक्ने प्रमुख भूमिकाहरू

कोषले लगानी गर्ने क्षेत्रहरूलाई पुनरावलोकन गर्दै पुनःनवीकरणीय ऊर्जा, हरित भवन, तथा सफायातायात प्रणालीमा लगानी गर्न सक्छ । जलविद्युत् परियोजनाहरूमा लगानी यसका केही उदाहरण हुन्, तर अभि सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा, तथा ऊर्जाजन्य पूर्वाधारमा पनि कोषले लगानी विस्तार गर्न सक्दछ । यी परियोजनाहरूमा लगानीगर्दा कोषलाई दीर्घकालीन प्रतिफलको सुनिश्चितता मात्र होइन, कार्बन उत्सर्जन न्यूनीकरणमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्ने अवसर प्राप्त हुन्छ ।

वातावरणीय, सामाजिक, शासकीय (Environmental, Social, Governance - ESG) मानकलाई कोषले लगानीको निर्णय गर्दा नाफा मात्र होइन, वातावरण, सामाजिक उत्तरदायित्व र सुशासनलाई समेत प्राथमिकता दिन सक्छ । यसले कोषलाई थप पारदर्शी, उत्तरदायित्वपूर्ण र दिगो बनाउँछ ।

इ एस् जी मूल्याङ्कन प्रणालीका आधारमा लगानीक्षेत्रको छनोट गर्दा वातावरणमैत्री व्यवसायहरू प्रोत्साहित हुन्छन् ।

त्यसैगरी, कोषले आफ्नो लगानी संरचना पुनरावलोकन गरेर, fossil fuels, प्रदूषण फैलाउने उद्योग, तथा वातावरणीय मानक उलंघन गर्ने व्यवसायहरूबाट क्रमिक रूपमा लगानी हटाउने नीति (Divestment Strategy) अवलम्बन गर्न सक्छ । यो रणनीति जलवायु नीतिप्रति कोषको प्रतिबद्धताको संकेत मात्रै होइन, दीर्घकालीन वित्तीय जोखिम न्यूनीकरणको उपाय पनि हो ।

कोषले आफ्ना सदस्यहरूलाई सौर्य प्यानल जडान गर्न, विद्युतीय सवारी साधन किन्न, वा ऊर्जा दक्ष उपकरणहरू प्रयोग गर्ने उद्देश्यका लागि सस्तो ब्याजमा विशेष हरित ऋण योजना (Green Lending Schemes) ल्याउन सक्छ। यसले व्यक्तिगत तहमा वातावरणीय सचेतना बढाउनुका साथै हरित प्रविधिको प्रयोगलाई लोकप्रिय बनाउने छ ।

कर्मचारी सञ्चय कोषजस्तो संस्थाले खेल्न सक्ने अर्को भूमिका भनेको, भविष्यमा Green Bonds जारी गरेर वातावरणमैत्री परियोजनाहरूका लागि पूँजी संकलन गर्न सक्छ । यो अभ्यास अहिले विश्वका धेरै पेन्सन फन्डहरूले गरिरहेका छन् । यस्ता बण्डले दिगो पूर्वाधार निर्माणलाई वित्तीय सहयोग दिन सक्छन्, जसले अन्ततः राष्ट्रिय जलवायु लक्ष्य पुरा गर्न सघाउँछ ।

त्यसका साथसाथै, नीतिगत दबाव र सचेतना विस्तार कोषको अर्को भूमिका हुन सक्छ । कर्मचारी सञ्चय कोषजस्तो राष्ट्रिय कोषले वातावरण मैत्री रणनीति अपनाउँदा, अन्य वित्तीय निकायहरूमा पनि त्यसको सकारात्मक प्रभाव पर्न सक्छ । संस्थागत तहमा यस्तो प्रतिबद्धता देखिँदा नीति निर्माता, निजी क्षेत्र, तथा सर्वसाधारण समेत प्रेरित हुन्छन् । त्यसका अतिरिक्त, कर्मचारी सञ्चय कोषले आफ्ना कर्मचारी तथा ग्राहकलाई लक्षित गरेर जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी शिक्षा र सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सक्छ, जसले दीर्घकालीन मानसिक रूपान्तरण ल्याउन मद्दत पुऱ्याउँछ।

सम्भावना र चुनौतीहरू

कर्मचारी सञ्चय कोष जस्तो दीर्घकालीन वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन गर्ने संस्थाले जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणको क्षेत्रमा देखाउने चासो केवल सामाजिक उत्तरदायित्व होइन, यो रणनीतिक अवसर पनि हो। जलवायु सम्बन्धी जोखिमहरू अब आर्थिक स्थायित्व सँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित बन्न थालेका छन् । यस परिप्रेक्ष्यमा, कोषसँग केही उल्लेखनीय सम्भावनाहरू छन्:

कर्मचारी सञ्चय कोषको लगानी दीर्घकालीन प्रकृतिको हुन्छ, जुन जलवायु अनुकूल परियोजनाहरू (जस्तै, जलविद्युत्, हरित पूर्वाधार, र नवप्रवर्तनशील प्रविधि)मा स्थायित्वका साथ लगानी गर्न उपयुक्त मानिन्छ ।

कर्मचारी सञ्चय कोषले आफ्नो लगानी रणनीति जलवायुमैत्री दिशामा पुनःपरिभाषित गर्दा, अन्य सरकारी तथा निजी वित्तीय संस्थाहरूमा पनि सकारात्मक दबाव सिर्जना हुन सक्छ । अर्थात्,

सार्वजनिक उदाहरणद्वारा अरूमा उत्प्रेरणा जगाउने अवसर पनि कोषलाई छ ।

कर्मचारी सञ्चय कोष जस्तो ठूला संस्थाहरूले वातावरणीय वित्तका लागि आवश्यक कानुनी सुधार र नीति निर्माणको प्रक्रिया प्रभावकारी बनाउन योगदान गर्न सक्छन् । यसले सरकारलाई हरित अर्थतन्त्रतर्फको मार्गचित्र बनाउने प्रेरणा दिन सक्छ ।

त्यसैगरी, Green Bonds, Climate Funds, वा हरित ऋण योजना जस्ता नयाँ वित्तीय उपकरणको प्रयोगद्वारा कर्मचारी सञ्चय कोषले नेपालमा हरित वित्त बजारको विकासमा नेतृत्व लिन सक्छ ।

त्यसो त सम्भावनाहरू सँगसँगै कोषका लागि चुनौतीहरू पनि नभएका भने होइनन् । हालको कानुनी संरचनाले कर्मचारी सञ्चय कोषलाई स्पष्ट रूपमा वातावरणीय मूल्याङ्कन अनुसार लगानी निर्णय गर्न प्रेरित गर्दैन । जलवायु अनुकूल वित्तीय नीति तथा कर प्रोत्साहनहरूको अभाव छ । त्यसैले, अहिलेको अवस्थामा नीतिगत अस्पष्टता र प्रोत्साहन अभाव एउटा मुख्य चुनौती हुन सक्छ ।

त्यस्तै, कोषको अहिलेको प्राथमिक दायित्व भनेको योगदान कर्तालाई सुरक्षित प्रतिफल दिनु हो । जलवायुमैत्री परियोजनाहरूले दीर्घकालीन लाभ दिन सक्छन् तर प्रारम्भिक चरणमा जोखिम बढी हुन्छ, जसले नाफा र सामाजिक उत्तरदायित्व बीच द्वन्द्व सिर्जना गर्न सक्छ ।

अर्को चुनौती भनेको प्राविधिक विशेषज्ञता र तथ्याङ्कको अभावहुन सक्छ । जलवायु जोखिम मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक सामग्री, तथ्याङ्क, तथा विश्लेषणात्मक क्षमता अझै विकासको चरणमा छन् । यसले लगानीको निर्णय प्रक्रियामा चुनौती सिर्जना गर्न सक्छ ।

अन्त्यमा, कोषको भित्रै वातावरणीय मुद्दालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने मानसिक र संस्थागत रुपान्तरण आवश्यक छ । जलवायु मुद्दा केवल, 'समाज सेवा' हैन, अहिलेको परिस्थितिमा 'रणनीतिक वित्तीय मुद्दा' हो भन्ने बुझाई निर्माण गर्नुपर्छ ।

निष्कर्ष

कर्मचारी सञ्चय कोषको मूल उद्देश्य कर्मचारीहरूको आर्थिक तथा सामाजिक सुरक्षामा केन्द्रित भए पनि, आजको जलवायु संकटले यसको भूमिका विस्तार गर्न आह्वान गरेको छ । यो कोषले चाहँदा वातावरणमैत्री लगानी रणनीति, सचेतना अभिवृद्धि, र हरित योजनाहरूको प्रवर्द्धन मार्फत जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणमा, र जलवायु परिवर्तनका असरहरूसँग जुध्न महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्छ । सार्वजनिक वित्तीय संस्थाहरूको उत्तरदायित्व अब केवल आर्थिक लाभमा सीमित रहन सक्दैन । विकासको गति र दिगोपनाको गन्तव्यबीच सन्तुलन कायम गर्न कर्मचारी सञ्चय कोषजस्तो संस्थाहरूको भूमिका अब अत्यावश्यक भएको छ ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा एजेन्सीकरण

रामचन्द्र पराजुली

सहायक अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विषय प्रवेश

सर्वसाधारण (Principal) र सेवा प्रदायक (Agent) विच प्रत्यक्ष सम्बन्ध विकासका लागि एजेन्सी सिद्धान्तको विकास भएको हो । जहाँ Principal प्रति Agent प्रत्यक्ष जवाफदेही रहन्छन् । सार्वजनिक सेवा र निजी क्षेत्रबाट सेवामा मौलिक रूपमा भिन्नता रहेकाले Principal Agent Relation सुधार्ण प्रशासनिक सेवाको एजेन्सीकरणको अवधारणाको विकास भएको हो । एजेन्सी मुलत करारीय सम्बन्धको संयन्त्र हो, नागरिक सेवा र सन्तुष्टिका लागि यसको विकास गरिएको हो । यो मुख्यत सेवा प्रदायक निकायलाई सरकारी संरचनाबाट सीमित स्वायत्तता दिइ नतिजा केन्द्रीत गर्ने विधि हो । एजेन्सीकरणले परम्परागत रूपमा प्रवाह हुदै आएको सार्वजनिक सेवालाई रुपान्तरणकारी परिवर्तन गर्दछ । एजेन्सीकरण त्यस्तो प्रकृया हो । जसले सरकारका क्रियाकलापलाई एजेन्सी जस्तो ठाडो संगठनका रूपमा रुपान्तरण गर्ने र सरकारको मन्त्रालय वा विभाग बाहिर राख्ने गर्दछ । सार्वजनिक व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण औजार हो । एजेन्सीकरणले नीति निर्माण र कार्यान्वयनलाई छुट्टाई सरकारलाई बृहत विषय जस्तै नीति तर्जुमा, रणनीति निर्माण तर्फ केन्द्रित हुन प्रेरित गर्दछ । यसले गर्दा सार्वजनिक नीतिको उत्तम कार्यान्वयन हुन्छ, जहाँ कम राजनीति र वढी व्यवस्थापकीय गुण हुन्छ, त्यहाँ कार्य प्रभावकारिता कम राजनीति वढी व्यवस्थापकीय गुण हुन्छ । यसै मान्यतामा एजेन्सी निर्माण गरिन्छ । आकारमा ठुला कठोर पदसोपान, अस्पष्ट अधिकार क्षेत्र र आजीवन वृत्तिको अवधारणा विद्यमान भएका सरकारी विभाग वा कार्यालयलाई साना, निश्चित उद्देश्यमा केन्द्रित, अर्ध स्वायत्त र सरकारका एकाइमा परिणत गर्ने कार्यलाई एजेन्सीकरण भनिन्छ । एजेन्सीकरण त्यस्तो प्रक्रिया हो जसले अर्ध-स्वायत्तता सार्वजनिक संगठनको सिर्जना गर्दछ । एजेन्सीहरु कर्मचारीतन्त्रीय शैली भन्दा पृथक व्यापारमैत्री शैलीबाट सञ्चालित हुन्छन् । यसलाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहको आधुनिक मोडेल मानिएको छ ।

सार्वजनिक क्षेत्रको सुधारमा सन् १९८० को दशकदेखि सार्वजनिक प्रशासन प्रभावकारी बनाउने शासकीय औजारका एजेन्सीकरणको अवधारणा ल्याइएको हो । सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता निष्पक्षता र प्रभावकारिता कायम गर्ने संवैधानिक दायित्व रहन्छ । नागरिकको घरदैलोसम्म सेवा पुर्याउने, विकास प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, संघीय व्यवस्थालाई कम खर्चिलो बनाउने कार्य

जटिल बन्दै गइरहेको छ । पारदर्शिता र जवाफदेहितालाई सुदृढ बनाउदै शासन सञ्चालनमा सदाचारिता, मितव्ययीता कायम गर्ने तथा सेवा प्रवाहमा नागरिकको विश्वास बढाउने काम चुनौतीपूर्ण छ ।

परम्परागत सार्वजनिक प्रशासनको कमभंगताको क्रममा एजेन्सीकरणको उदय भएको हो । यो प्रशासनिक संरचनाको बाह्य विकेन्द्रीकरणको एक स्वरूप हो । एजेन्सीहरुको विशिष्टीकृत कार्य विवरण अनुरूप कार्य सम्पादन गर्दछन् । तर नीतिगत निर्णय गर्ने कुनै अधिकार हुदैन । एजेन्सीबाट प्रवाह सेवा जवाफदेही, गुणस्तरीय र सुलभ मूल्यमा उपलब्ध हुने अपेक्षा राखिएको हुन्छ । एजेन्सीलाई प्रशासन सुधारको रणनीतिका रूपमा अपनाइएको छ । एजेन्सीहरु सरकारी, अर्ध-सरकारी वा निजी क्षेत्रका हुन सक्छन् ।

एजेन्सीकरणको विकासक्रम

सन् १८८९मा उड्रो विल्सनले प्रशासनलाई राजनीतिबाट अलग गरी प्रशासन छुट्टै विधाका रूपमा रहनुपर्छ भन्ने मान्यता अगाडि सारे । सन् १९८० को दशकमा नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (New Public Management) को अवधारणासँगै बेलाईतमा कार्यमूलक विशिष्टीकृत संस्थाको परिकल्पना Next Step Agency को शुरुवात भएको थियो । यसले शासनलाई दक्षताको सिद्धान्तलाई आत्मसात गरेको थियो । युरोपियन युनियन र स्केनडेभियन देशहरुले एजेन्सीहरुको सफल र प्रभावकारी उपयोग गरिरहेको देखिन्छ । नर्वेको स्थानीय सरकारले एजेन्सी मार्फत सेवा प्रवाह गर्दछ । नीति तर्जुमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र नीति कार्यान्वयन गर्ने एकै हुनुहुदैन भन्ने मान्यताका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई नीति निकायबाट छुट्टाई एजेन्सीकरणको स्वरूप दिइएको हो ।

एजेन्सीकरणको चरित्र

राज्यसेवाको पुनर्संरचना र आविश्कार निरन्तर चल्ने प्रकृया हो । विसौ शताब्दीको उत्तरार्धबाट विकास भएको नवउदारवाद र एक्काइसौ शताब्दीमा तिब्रतर विस्तार भएको नागरिकको चेतनाको स्तरले सेवा वितरण प्रणालीलाई अरु प्रभावकारी स्वायत्त बनाउन माग भयो । सेवाको गुणस्तर विस्तार गर्न, सेवाको लागत घटाउन, प्रत्यक्ष जवाफदेहिता कायम गर्न, प्रतिस्पर्धात्मकता र सेवाग्राही सन्तुष्टि विस्तार गर्न शासकीय बैधता कायम गर्न, निरन्तर सुधार, सेवा अन्वेषण गर्ने साधन एजेन्सीकरण हो ।

एजेन्सीकरण एजेन्ट थियरीसँग सम्बन्धित छ, जुन निम्नलिखित तत्वहरुमा केन्द्रित हुन्छ ।

- » संरचनागत (Structural Operation) कार्य विशेष संगठन निर्माण गर्ने ।
- » व्यवस्थापकीय स्वयत्तता (Managerial Autonomy) कर्मचारी, वित्त, लक्ष्य निर्धारण, अनुगमन, र प्रतिवेदन सम्बन्धमा निर्णय गर्न स्वयत्त ।
- » व्यवस्थापकीय उत्तरदायित्व (Managerial Accountability) कर्मचारी वित्तीय व्यवस्थापनलाई

नियमन भन्दा पनि लचकता दिइ कार्यसम्पादनसँग त्यसको आवद्धीकरण गर्ने ।

- » कार्यसम्पादन सम्भौता गरी लक्ष्य किटान गर्ने र त्यसैका आधारमा कार्य सम्पादन अनुगमन गर्ने र प्रतिवेदन गर्ने ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनको अवधारणा नै एजेन्सीकरणको अभ्यासलाई बल पुर्याउने कारकका रूपमा देखिएको छ ।

एजेन्सीकरण किन ?

- » शसकीय संयन्त्रमा बहुसहकर्ताहरूको उपस्थितिमा वितरणकारी सरकारको अवधारणाको विकास गर्न,
- » क्षेत्रगत विज्ञता र विशिष्टताको आधारमा कार्यक्षेत्र विनियोजन गर्न,
- » लोककल्याणकारी राज्यको रूपमा सरकारी निकायहरूलाई संलग्नता तथा व्यवसायिकता, गुणस्तरीयता र स्वयत्तता आवश्यक पर्ने सरकारी संरचना भित्रै वा वाह्य रूपमा संस्था स्थापना गर्न ।

एजेन्सीकरण कसरी गर्ने ?

- » कामको स्वरूपको आधारमा भिन्न संस्थाको सृजना गरेर,
- » कामको विज्ञताको आधारमा भिन्न संस्थाको सृजना गरेर,
- » कानूनी स्वयत्तताको आधारमा भिन्न संस्थाको सृजना गरेर,
- » कानूनी र बजेट स्वयत्तताको आधारमा भिन्न संस्थाको सृजना गरेर,
- » कानूनी, बजेट र कार्य स्वयत्तताको आधारमा भिन्न संस्थाको सृजना गरेर,

एजेन्सीकरणका रूप

- » सरकारको आफ्नै प्रत्यक्ष संलग्नता जनताको प्राथमिक आवश्यकतासंग सम्बन्धित विषयहरूमा सरकारको प्रत्यक्ष संलग्नता रहने गर्दछ । शिक्षा, स्वास्थ्य र नागरिक सुरक्षा जस्ता विषयहरू । यसमा बजेट नीति निर्माण सबै सरकारको अधिकार क्षेत्र पर्दछन् ।
- » स्वायत्त संस्थाको निर्माण सरकारको मूल नीति नियमको अधिनमा रहेर बजेट आन्तरिक कार्य सञ्चालनका विधि नीति निर्माण र व्यवस्थापनमा समेत अधिकार रहने गरी सरकारले स्वयत्त संस्थाको स्थापना गर्न सक्दछ ।
- » विशेष कानूनको निर्माणद्वारा स्वयत्त संस्थाहरूको निर्माण- सार्वजनिक संस्थानहरू, विकास समितिहरू ।

एजेन्सीकरणको क्षेत्र

सरकारले गर्ने के कस्ता कार्यहरु एजेन्सी मार्फत गर्न सकिन्छ, तीनै यसका क्षेत्रहरु हुन । एजेन्सीकरण गर्न सक्ने विषयहरु सरकारको सहायक (Non-core) कार्य सम्बन्धित हुन्छन् । सामान्यतया राज्यका प्रमुख सेवाहरु एजेन्सीकृत हुन सक्दैनन । राज्यका प्रमुख सेवा भन्नाले यी पाँच सेवाहरु पर्दछन् । जसको व्यवस्थापन गर्न नै राज्य सृजना गरिएको हो । सरकारले देहायका प्रमुख कार्य (Core) बाहेकका कार्यहरु एजेन्सी मार्फत गर्न सक्दछ ।

- » राज्यइच्छा निर्धारणसँग सम्बन्धित कामहरु - (नीति नियम र कानून निर्माणका कामहरु)
- » आन्तरिक सुरक्षा - (जीवन, स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता र सम्पतिको सुरक्षाका कामहरु)
- » परराष्ट्र सम्बन्धि - (वैदेशिक सम्बन्ध, सन्धि, अभिसन्धि, कुटनीति र युद्ध सम्बन्धि कामहरु)
- » वाट्य सुरक्षा - (रक्षा सम्बन्धि, सीमा सुरक्षा, सार्वभौमसत्ता र स्वतन्त्रता)
- » मुद्रा तथा वित्त - (मुद्रा निष्कासन र करारोपण सम्बन्धि कामहरु)
- » न्याय निरुपण - (विभिन्न चाख, विवाद निरुपण गरी न्याय दिने कामहरु)

अन्य कामहरु जसको दायरा अति नै ठूलो छ, सम्भावना र विशिष्टताका आधारमा एजेन्सीकरणमा लैजान सकिन्छ ।

सान्द्रा भान थीलका अनुसार पाँच प्रकारका संगठन संरचना मार्फत राज्य सेवा व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ।

- » पहिलो संगठनहरु (टाइप '०') यी परम्परागत प्रशासकीय संगठन हुन्, मन्त्रालय, विभाग, निर्देशनालय यसका उदाहरण हुन ।
- » दोस्रो संगठनहरु (टाइप '१') सरकारी संरचना अन्तरगत सीमित स्वयत्तताको उपयोग गरी कानूनी व्याक्तिका रुपमा रहन्छन् । जस्तो (Next Step Agency)
- » तेस्रो संगठनहरु (टाइप '२') कानूनी स्वायत्तता सहित मन्त्रालयवाट अलग राखिन्छन् र स्वायत्त संस्था हुन्छन् जस्तो कि लगानी बोर्ड नेपाल ।
- » चौथो संगठनहरु (टाइप '३') सरकार मातहतका सीमित शेयर कम्पनीका रुपमा व्यापारी सेवा सञ्चालन गर्दछन् जस्तै खाद्य संस्थान
- » पाँचौ संगठनहरु (टाइप '४') बहुराष्ट्रिय स्तरका क्षेत्रीय संगठन यसको उदाहरणमा सार्क संगठन। माथिका टाइपहरु मध्ये टाइप '१', '२', '३' संगठनहरु एजेन्सी संगठन हुन टाइप '०' र '४' कर्मचारीय विशेषता राख्दछन् । राज्य सेवालार्ई जनमुखी ग्रहणशील र नतिजामुखी बनाउन प्रशासनिक संरचनालाई सीमित स्वयत्तता सहित कार्य विनियोजन गर्ने काम नै प्रशासनको एजेन्सीकरण हो ।

एजेन्सीकरणको तरिका

- » छुट्टाएर - मन्त्रालय र विभाग टुक्राएर कार्यमूलक संगठन र स्रोत सहितको व्यवसायिक इकाई गठन गरेर,
- » गाभेर - विभिन्न इकाईहरू कुनै एउटै विभागमा गाभी कार्यक्षेत्र बृहत गरेर,
- » नयाँ सृजना गरेर - कुनै विभाग अन्तरगत नयाँ संगठन वा इकाई खडा गरेर ।

एजेन्सीकरणको निर्माणका औजारहरू

विधायन

कार्यकारी आदेश

संवैधानिक प्रावधान

एजेन्सीकरणका उद्देश्यहरू

- » कार्यदक्षता वढाइ सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु,
- » पारदर्शिता, जिम्मेवारी स्पष्ट पारी उत्तरदायित्व वढाउनु,
- » उच्च मनोबलयुक्त व्यवसायिक प्रशासन हुनु,
- » नवीनता र प्रतिस्पर्धालाई प्रोत्साहन दिनु,
- » वढि सेवा उन्मुख नागरिक नजिक प्रशासन हुनु,
- » राजनीतिकर्मीको प्रशासनिक संयन्त्र बुझ्ने क्षमतामा वृद्धि गर्नु,
- » सरकारी खर्चमा कार्यदक्षता ल्याउनु,
- » लक्ष्यहरू स्पष्ट पारी परिणाम उन्मुख कार्य मार्फत कार्य सम्पादन व्यवस्थापन गर्न,
- » विशेषक्षता र सुधारिएको सेवा गुणस्तरवाट कार्य क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने,
- » एजेन्सीहरूको लचिलो प्रकृतिले नवप्रवर्तनलाई प्रोत्साहन दिन्छ ।

एजेन्सीकरणका चुनौती र मुद्दाहरू

१) समन्वय र एकीकरण

- » खण्डीकरण : धेरै एजेन्सीहरूको सृजनाले सार्वजनिक सेवामा खण्डीकरण निम्ताउन सक्छ, यसले विभिन्न क्षेत्रहरूमा गतिविधि र नीतिहरू समन्वय गर्न गाह्रो बनाउँछ ।
- » दोहोरोपन: एजेन्सीहरू बीच एकअर्कामा खप्टिएको जिम्मेवारीले स्रोतहरूको अनावश्यक प्रयोग र कुशल प्रयोग नहुन सक्छ ।

२) जवाफदेहिता र निगरानी

- » जवाफदेहिता कमी: अर्ध-स्वायत्त एजेन्सीहरूमा परम्परागत सरकारी विभागहरू जस्तै निरीक्षणको

कमी हुन सक्छ, जसले सम्भावित रूपमा पारदर्शिता र जवाफदेहिताका समस्याहरु निम्ताउँछ ।

- » **जटिल रिपोर्टिङ संरचनाहरु:** तालुकदार मन्त्रालयहरु र एजेन्सीहरु विचको सम्बन्ध जटिल हुन सक्छ, जसले उचित निरीक्षण र व्यापक सरकारी नीतिहरूसँग समायोजन गर्न चुनौतीहरु सिर्जना गर्न सक्छ ।

३) स्रोत बाँडफाँड

- » **वजेट अवरोधहरु:** एजेन्सीहरुले वित्तीय सीमितताहरु सामना गर्न सक्छन्, जसले प्रभावकारी रूपमा सेवाहरु प्रदान गर्ने क्षमतालाई असर गर्छ ।
- » **असमान स्रोत वितरण:** एजेन्सीहरुको स्वायत्तताले स्रोत बाँडफाँडमा असमाता निम्ताउन सक्छ, केही एजेन्सीहरुले अरुको तुलनामा बढी रकम र ध्यान प्राप्त गर्छन्, जसले सम्भावित रूपमा सेवा प्रवाहमा असमानता निम्ताउँछ ।

४) राजनीतिक प्रभाव र स्वतन्त्रता

- » **राजनीतिक हस्तक्षेप:** स्वायत्तताको बाबजुत समेत एजेन्सीहरु राजनीतिक दबाव र प्रभावमा पर्न सक्छन् ।
- » **नीति एकरूपता:** विशेष गरी राजनीतिक एजेन्डाहरु परिवर्तन हुँदा एजेन्सीका गतिविधिहरु राष्ट्रिय नीति र प्राथमिकताहरूसँग समरूप छ भनी सुनिश्चित गर्नु चुनौतीपूर्ण हुन सक्छ ।

५) कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन

- » **मापदण्ड परिभाषित गर्नु चुनौतीपूर्ण:** सार्वजनिक सेवा वितरणका सबै पक्षहरु सजिलै मापनयोग्य नहुने हुनाले उपयुक्त कार्यसम्पादन मापदण्ड स्थापना गर्न गाह्रो हुन सक्छ ।
- » **मात्रात्मक परिणामहरुमा केन्द्रित:** एजेन्सीहरुले सेवाको गुणस्तर र सार्वजनिक कल्याणका महत्वपूर्ण पक्षहरुलाई बेवास्ता गर्दै गुणात्मक परिणामहरु भन्दा मापनयोग्य नतिजालाई प्राथमिकता दिन सक्छन् ।

६) सार्वजनिक धारणा र विश्वास

- » **पारदर्शितका मुद्दाहरु:** एजेन्सीहरुको अर्ध-स्वायत्त प्रकृतिले अस्पष्टताको धारणा निम्ताउन सक्छ, तिनीहरुको सञ्चालन र निर्णयहरुमा जनताको विश्वास घटाउन सक्छ ।
- » **सेवा प्रवाहमा एकरूपता नहुन सक्ने:** एजेन्सीको कार्यसम्पादनमा परिवर्तनशीलताले असन्तुलित सेवा प्रवाह हुने अवस्था ल्याउन सक्छ, जसले सरकारी सेवाहरुमा जनताको विश्वासलाई घटाउँछ ।

नेपालमा एजेन्सीकरण

सार्वजनिक संस्थानलाई समय क्रममा राज्यद्वारा अगुवाइ गरिएको पूँजीवाद (State-led Capitalism) को रूपमा अपनाइएको पाइन्छ। सन् १९९०को दशकमा सार्वजनिक संस्थानलाई पूर्ण रूपमा राज्यको लगानी र नियन्त्रणमा राख्दा दक्ष र कुशल नभएको हुदाँ वित्तीय र बजार विश्लेषण गरी निजीकरण वा लिक्विडेसन वा साभेदार मर्जिङ्ग वा डिरेगुलेसन गर्ने नीति लिएको पाइन्छ। संस्थानको रूपान्तरण गर्न प्रशासन सुधार आयोग, २०४८ को प्रतिवेदनले संस्थानलाई निजीकरण गर्नुपर्ने सुझाव दिएको थियो। सरकारले पुर्याएका सेवाले जनताको आवश्यकता सम्बोधन गर्न सकेनन्, सेवाहरु लक्षित वर्गमा पुग्न सकेनन्, सेवाहरुको गुणस्तर सन्तोषजनक भएन सेवा पुर्याउने क्रममा उपलब्ध साधनहरु र (मानवीय, वित्तीय र बस्तुगत) कुशल उपयोग हुन सकेको छैन। यी कमजोरीहरु सम्बोधन गर्न सरकारले निजी क्षेत्रबाट सम्पादन हुन सक्ने सेवाबाट हात भिक्ने, निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको सम्भावनाको उपयोग गर्ने वातावरण बनाउने विशिष्टीकृत र स्वायत्त एवं तदर्थ संरचना उपयोगमा ल्याउने काम भयो। जसमा सरकारी संरचना बाहिर संस्थान प्रधिकरण बोर्ड, समिति, कोष, स्वायत्त संस्था र साभेदारी संस्थाको स्थापना र उपयोग गर्ने काम भयो। नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह हुने गरी तीन तहको शासकीय संरचना तयार गरेको छ। सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली २०६४, मा वस्तु तथा सेवा खरिद सम्बन्धी व्यवस्था छ। कम्पनी ऐन, २०६३ तथा निजीकरण ऐन २०५० तर्जुमा भइ लागु भएको छ। आवधिक योजनाले सार्वजनिक संस्थानलाई प्रतिस्पर्धी, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ बनाउने लक्ष्य राखेको छ।

उपसंहार

सार्वजनिक सेवालाई सक्षम, सुदृढ, जनउत्तरदायी एवं परिणाममुखी बनाई वितरण गर्नु नै प्रशासनिक सेवा प्रवाहको सफलता हो। सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा समस्या आए पश्चात विभिन्न विकल्पको खोजी हुन्छ। एजेन्सीकरण पनि सेवा व्यवस्थापन गर्ने एउटा विकल्पको रूपमा देखा परेको छ। यसका पायोनियर मुलुकहरुकमा पनि स्वास्थ्य कृषि बजारीकरण सेवामा मिश्रीत र विकास समिति र स्वायत्त संस्थाहरुमा न्यून नतिजा देखिएको छ। सेवा एजेन्सीकरणका लागि स्वयत्तचा प्रवर्द्धन र नियन्त्रण सांगठनिक पहिचान, कार्यसंस्कृति, उपलब्धिको प्रदर्शन दरिलो नियमन पूर्वशर्तका रूपमा काम गर्दछन्। सार्वजनिक क्षेत्रका कर्ता अर्थात कर्मचारीतन्त्रले परम्परागत शैलीको निरन्तरताको क्रम भङ्गको लागि प्रयोग गरिएको प्रकृया एजेन्सीकरण हो। तथापि यो सेवा व्यवस्थापनको रामवाण (पेनाकी) भने होइन। कार्यप्रणालीको निक्षेपण गरी सेवा लागत घटाउने सन्दर्भमा स्थानीय सरकारका वडा तथा सेवा केन्द्रलाई कार्यमूलक बनाउन सकिन्छ। प्रशासनिक पुनः संरचनाको विकास हुँदै गरेको हाम्रो जस्तो मुलुकमा यसको प्रभावकारिता वढि हुने क्षेत्र एकिन गरी महत्तम उपयोगद्वारा सेवा प्रवाहको अभूतपूर्व उपलब्धि हासिल गर्न सकिने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ।

सन्दर्भ सामाग्री

- » कृष्ण प्रसाद दाहाल, सार्वजनिक सेवाका आधुनिक मोडल, <https://www.nayapatrikadaily.com/news-details/77346/2021-12-26>
- » गजेन्द्र प्रसाद यादव, सेवा प्रवाहमा एजेन्सीकरण, <https://www.prasashan.com/2019/11/15/151592/>
- » गोपीनाथ मैनाली, विकास, व्यवस्थापन र व्यावसायिकता, ऐश्वर्य प्रकाशन, २०७४ ।
- » डा. दामोदर रेग्मी, सरकारी सेवाको एजेन्सीकरण, <https://www.prasashan.com/2018/01/31/54334/>
- » तोमनाथ उप्रेती, सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा एजेन्सीकरण र अर्धबजारीकरण
<https://singhadurbanews.com/2025/02/163922>
- » Overman, Sjors, and Sandra van Thiel, Agencification and Public sector Performance, Public Management Rive, 18(4),2016

जलवायु परिवर्तनका सवालहरु

राम बहादुर के.सी.

सहायक अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

पृष्ठभूमि:

लामो समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डलको तापक्रम, हावाको वहाव र वर्षातमा हुने अनपेक्षित फेरबदलको कारण पृथ्वी र यसको कुनै भागको औसत मौसमा हुने परिवर्तनलाई जलवायु परिवर्तन भनिन्छ । सामान्य अर्थमा पृथ्वीको वायुमण्डलको तापक्रमको वृद्धिले जल तथा वायु र वातावरणमा देखिने नकारात्मक परिणाम नै जलवायु परिवर्तन हो । यो मानवीय क्रियाकलावहरुले पृथ्वीमाथि गरेको अतिक्रमणको परिणाम हो । वनविनाश, शहरीकरण, वन डडेलो लगायतका मानवीय गतिविधिहरु, औद्योगिक विकास, आणविक भट्टीहरु, सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोगका कारण सिर्जित कार्बनडाइ अक्साइड, मिथेन, सल्फरडाइ अक्साइड, क्लोरोफ्लोरो कार्बन जस्ता ग्यासहरु वायुमण्डलमा तह बनाएर बसेका हुन्छन्, जसले सूर्यको प्रकाशलाई सोस्ने गर्दछ । वायुमण्डलमा थिग्रिएका यस्ता ग्यासको तहले सूर्यबाट पृथ्वीमा प्राप्त हुने विकिरणलाई पुनः पृथ्वीबाट परावर्तित भई फर्कने क्रममा सोसेर राख्ने भएकोले पृथ्वीको तापक्रम बढ्दै जान्छ । यो जलवायु परिवर्तनको विश्वव्यापी उष्णता (Global Warming) प्रभाव हो । हाल विश्वको तापक्रम प्रतिवर्ष 0.056 डिग्री सेल्सियस प्रति वर्षको दरले बढ्दै गएको छ । जलवायु परिवर्तनको कारण सन् २०६० देखि २००५ सम्ममा विश्वको तापक्रम ०.७४ डिग्री सेल्सियस बढेको र सन् १९६१ देखि २००३ सम्म समुन्द्री सतह १.८ मिमि प्रति वर्षको दरले बढेको वैज्ञानिक अध्ययनले देखाएको छ । जलवायु परिवर्तनको परिणाम स्वरूप देखिएको विश्वव्यापी उष्णताको कारण समुन्द्री देशहरु डुब्ने अवस्थामा पुगेका छन्, भने हिमाली देशहरुको हिमतालहरु फुटेर हिमआँधी आउने, सेता हिमालका हिउँ पग्लिएर कालापत्थरमा परिणत हुँदै गएका छन् ।

जलवायु परिवर्तन हाल विश्वसामु देखा परेको साभा, गम्भीर र विकराल चुनौती हो । विश्वव्यापी रूपमा बढेको यस समस्याको लागि विश्वका औद्योगिक तथा धनी राष्ट्रहरु मुख्य जिम्मेवार रहेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरुले सार्वजनिक गरेका छन् भने विश्व समुदाय नै जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्याहरूसँग जुध्न हातेमालो गर्दै अगाडि बढ्ने संकल्प गरेका छन् ।

जलवायु परिवर्तनका सूचकहरु:

- » पृथ्वीको तापक्रम बढ्दै गई पृथ्वीमा बस्न कठिन हुने,
- » उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा रहेका घाँसे मैदान मरुभूमीकरण हुँदै जानु,
- » बाढीपहिरो, भूक्षय, चट्याड, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी र विश्वव्यापी उष्णता बढोत्तरी,
- » आणविक हिउँद तथा वायुमण्डलीय धुमिलताको समस्या,
- » हिमाली क्षेत्रमा हिमताल विष्फोट, पहाडमा बाढी पहिरो, तराईमा बस्ती डुवानको समस्या,
- » तिब्र गतिमा हिउँ पग्लिएर समुन्द्री सतह बढ्न गई टापु राष्ट्रहरु डुब्ने खतरा,
- » नयाँ किसिमका रोगहरु देखा पर्ने: Covid 19,
- » खाद्यान्न उत्पादनमा असर पर्ने,
- » पानी पर्ने समय, मात्रा र अन्तरालमा परिवर्तन भईरहेको,
- » साविकको मौसमी समयतालिकामा परिवर्तन,
- » हिमालबाट छिटो-छिटो हिउँ पग्लिएर सेता हिमालहरु कालो पहाडमा परिवर्तन हुनु,
- » पहाड र हिमाली क्षेत्रमा समेत लामखुट्टे र मलेरिया जस्ता रोगको प्रकोप देखिनु,
- » जैविक विविधतामा ह्रास आउने तथा पृथ्वीको सौन्दर्य विग्रीने,
- » दुर्लभ जीवजन्तुको प्रजाती लोप हुन सक्ने,

जलवायु परिवर्तनले नेपालमा परेको नकारात्मक असरहरु:

जलवायु परिवर्तनको कारक हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा नेपालको भूमिका ज्यादै न्यून भएता पनि विकसित र औद्योगिक राष्ट्रहरुले गरेको प्राकृतिक स्रोतमाथिको अत्यधिक दोहनबाट जलवायु परिवर्तनमा देखिएको नकारात्मक असरहरुले नेपालको कृषि, जलस्रोत, जैविक विविधता तथा मानव स्वास्थ्य लगायतका विभिन्न क्षेत्रमा निम्न असरहरु देखा परेको छ :

- » हिमालमा हिउँ पग्लिने क्रम वृद्धि हुँदा हिउँपहिरो, हिमताल विष्फोट भई ठुलो मात्रामा जनधन र भौतिक पूर्वाधारमा क्षति (हालै चीन र नेपालको मितेरी पुल क्षेत्रमा घटेको घटना)
- » भूक्षय, बाढी, पहिरोका घटना बढ्नाले माटोको उर्वरा शक्ति घट्दा कृषि उत्पादनमा ह्रास,
- » नयाँ-नयाँ रोगव्याधि र किटाणु निस्किएर बालीनालीमा क्षति,
- » पानी पर्ने समयमा फेरबदल र मौसम गडबडीले समयमा खेती लगाउन समस्या,
- » पहाडमा भेलबाढी, पहिरो र नदी तटिय क्षेत्रमा डुवान,
- » तराईमा नदीको धार बदलिएर हुने बालीनाली, बस्ती डुवान, कटान र असामान्य खडेरी जस्ता

प्रकोपमा वृद्धि,

- » हिमाली भेगमा तीव्र गतिमा हिउँ पग्लिदा हिमनदीहरू पनि अन्य नदी जस्तै बन्ने जोखिम बढ्दा जलविद्युत उत्पादनमा कमी भई उर्जा सङ्कट बढ्न सक्ने,
- » देशका विभिन्न भागमा लामो खडेरीले खानेपानी आपूर्ति तथा सिंचाईको लागि पानीको अभाव,
- » जलवायुमा देखिएको परिवर्तन अनुसार आफूलाई ढाल्न नसक्दा वनस्पति र जीवजन्तु लोप हुने सम्भावना,
- » वनविनाश, वनडढेलो बढ्दा वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको प्राकृतिक वासस्थानमा असर,
- » बढ्दो उष्णताको कारण भ्रूणपाखला, लामखुट्टेबाट सर्ने रोग लगायत नयाँ-नयाँ रोगहरू देखा परेका,
- » बाढी पहिरोका घटनामा भएका वृद्धिले शुद्ध पिउने पानीको अभावले पानीजन्य रोगको प्रकोप बढेको,

जलवायु परिवर्तनको समस्यासँग जुध्न नेपालको प्रयासहरू:

नेपाल जलवायुजन्य जोखिमका हिसावले ५१ औं स्थानमा र जलवायु परिवर्तनको असरसँग जुध्न सक्ने क्षमताको आधारमा १२५ औं स्थानमा छ। यसरी हेर्दा नेपाल जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलन हुन अनि परिवर्तनका असरसँग जुध्न सक्ने क्षमता अत्यन्त कमजोर छ। तथापि नेपालले जलवायु परिवर्तनको समस्यासँग जुध्न निम्न प्रयासहरू गरेको छ:

- » नेपालले जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम र राष्ट्रिय जलवायु नीति, २०६७ कार्यान्वयनमा रहेको,
- » जलवायु परिवर्तनको समस्या हेर्ने गरी प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा जलवायु परिषद र वातावरण मन्त्रालयमा छुट्टै इकाईको रूपमा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाको स्थापना भई कार्यान्वयनमा रहेको ,
- » जलवायु परिवर्तनको समस्या सँग जुध्न सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूले नवीकरणीय र स्वच्छ उर्जा प्रवर्द्धन, जनचेतना अभिवृद्धि, अनुकूलन नमुना कार्यक्रम जस्ता विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेका छन्।
- » नेपाल जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिको पक्षराष्ट्र भएको हुनाले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विश्व सम्मेलनहरूमा भाग लिई आफ्नो समस्याहरू विश्वनेताहरू समक्ष उठाउने गरेको,
- » नेपालले जलवायु परिवर्तनबाट नेपालका हिमालका हिउँहरू पग्लिएर काला पहालमा परिवर्तन भएको विश्वसामु उजागर गर्न सन् २००९ मा सागरमाथा आधार शिविर कालापत्थरमा मन्त्रिपरिषद बैठक बसेर विभिन्न जलवायुमैत्री निर्णय गर्दै कालापत्थर घोषणापत्र जारी गरेको,

- » नेपालले सन् २००९ देखि प्रत्येक दुई वर्षमा आयोजना गर्दै आएको “सगरमाथा सम्बाद” कार्यक्रम यस वर्ष २०२५ को लागि काठमाडौंमा तीन दिने कार्यक्रम आयोजना गरी Sagarmatha Call for Action शिर्षकमा २५ बुँदे घोषण पत्र जारी गरी सम्पन्न गरेको,

जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू:

- » उर्जा र इन्धनको लागि प्रयोग भईरहेको पेट्रोलियम पदार्थ र कोइलाको प्रयोगमा कमी ल्याउने,
- » वातावरणमैत्री दिगो विकास, हरित विकासको अवधारणलाई आत्मसात गर्ने,
- » जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी हालसम्म भएका/गरेका सन्धि सम्झौताको कार्यान्वयन गर्ने,
- » नवीकरणीय उर्जाको प्रवर्द्धन गरी उपयोगमा ल्याउने,
- » रासायनिक मलको प्रयोग कम गर्दै प्राङ्गारिक खेतीको विकास र विस्तार गर्ने,
- » वायुमण्डलमा रहेका हरितगृह ग्याँसको मात्रामा कमी ल्याउन हरितगृह सोस्ने बोटबिरुवाको संख्यामा वृद्धि गर्ने,
- » विश्वव्यापी रूपमा जागरुक र जनचेतना अधिवृद्धि गर्ने,
- » Polluter Pays Principal लाई कडाईकासाथ व्यवहारमा लागु गर्ने,
- » यातायातजन्य, औद्योगिक र फोहोरमैलाजन्य प्रदूषण कम गर्ने,
- » प्राकृतिक सम्पदा, जैविक विविधताको संरक्षणमा ध्यान दिने,
- » औद्योगिकीकरण गर्दा वातावरणीय प्रभावको मूल्याङ्कनलाई अनिवार्य गर्ने,
- » योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई वातावरणमैत्री बनाउने,
- » रासायनिक, जैविक तथा आणविक हतियारको उत्पादन तथा प्रयोगमा कटौती गर्दै बन्देज गर्ने

जलवायु परिवर्तनको समस्यासँग जुध्न अन्तराष्ट्रिय स्तरमा भएका प्रयासहरू:

- » जलवायु परिवर्तनको समस्यासँग विश्वका राष्ट्रहरू एकताबद्ध भएर जुध्नका लागि सन् १९९२ मा ब्राजिलको रियो दि जेनेरियो शहरमा भएको पृथ्वी सम्मेलनले संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि पारित गरेको थियो । उक्त महासन्धिमा १९४ देशले सहमति जनाएका थिए ।
- » उक्त महासन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने राष्ट्रहरूबीच जलवायु परिवर्तनको समस्या सँग जुध्न छलफल र भावी योजना बनाउन प्रत्येक वर्ष विश्वव्यापी सम्मेलन हुन्छ । यस सम्मेलनमा सदस्य राष्ट्रहरूले आफूले भोग्नु परेका जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी समस्याहरू पक्षराष्ट्रहरूमाभन्दा उठाउने गर्दछन् ।
- » सन् १९९७ मा पक्ष राष्ट्रहरूको तेस्रो सम्मेलनले क्योटो अभिसन्धि पारित गरेको थियो । यसमा धनी राष्ट्रहरूले विकासोन्मुख राष्ट्रहरूमा स्वच्छ उर्जा परियोजनाहरूमा लगानी वृद्धि गरी हरितगृह

ग्याँस उत्सर्जनको मात्रा घटाउन सक्ने प्रावधान राखिएको छ ।

- » गरिव राष्ट्रहरूलाई अनुकूलनमा सहयोग गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु महासन्धि अन्तर्गत अति कम विकसित राष्ट्रहरूको कोष, हरित जलवायु कोष, जलवायु अनुकूलन कोषको व्यवस्था गरेको छ ।

निष्कर्ष

विश्वव्यापीरूपमा वातावरणमैत्री उपकरणहरूको उत्पादन र प्रयोगलाई बढाउने, ठूला उद्योगधन्दाहरू स्थापना गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनलाई अनिवार्य गर्ने, प्लाष्टिकजन्य र शिशाजन्य वस्तुहरूको न्युन एवं पुनः प्रयोग गर्ने, व्यवस्थित शहरीकरण गर्ने, वृक्षारोपण गर्ने, वनविनाश रोक्ने र विश्वव्यापी रूपमा राष्ट्रहरूबीच सहयोग र समन्वय बढाएर जलवायु परिवर्तनको असरलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । जलवायु परिवर्तन र सो बाट सिर्जित विश्वव्यापी उष्णताको दर कम गर्न विश्व समुदाय, अन्तराष्ट्रिय संघसंस्थाहरू सबैको साभा प्रयास हुनु जरुरी देखिन्छ ।

सन्दर्भ सूची:

- » अधिकारी सुरेश, शासन प्रणाली तथा समसामयिक विषय, करीयर पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.ली.
- » अर्याल रमेश, समसामयिक विषयहरू, गुडलक पब्लिकेशन एण्ड डिस्ट्रिब्युसन प्रा.ली.
- » <https://sagarmathasambaad.org>
- » <https://www.google.com>

सहलियतपूर्ण कर्जा: एक विश्लेषण

बसन्त के सी

सहायक अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा १९९४ कार्तिक ३० गते नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापना पश्चात व्यापारिक प्रयोजनको लागि कर्जा उपलब्ध हुने अवसर जुट्यो । बि.स २०१६ सालमा आएर औद्योगिक विकास निगमको स्थापना भए पश्चात औद्योगिक वातावरण सहज हुन पुग्यो । बि.स २०२४ सालमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने हेतुले कृषि विकास बैंक लिमिटेडको स्थापना भयो । त्यस यता निजी क्षेत्र बाट समेत बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उदय भए सँगै कर्जा उपलब्धतामा सहज हुदै गयो । यसै गरी ग्रामिण क्षेत्र साथै विपन्न वर्गको उत्थान गर्ने हेतुले लघुवित्तको समेत विकास हुदै गयो । यो सँगै वित्तीय पहुँचमा उल्लेखनिय सुधार भयो । तथापी महिला , दलित, विपन्न वर्ग, स्टार्टअप व्यवसाय , उत्पिडित वर्ग,शैक्षिक बेरोजगार जसको धितो उपलब्धता हुन सक्दैन त्यस्ता वर्गको लागि समेत सहज कर्जा उपलब्ध गराउनु सरकारको दायित्व हुन आउँछ ।

सोही कुरालाई महसुस गर्दै नेपाल सरकारले २०७५ सालमा सहलियतपूर्ण कर्जाको सुरुवात गर्‍यो । मुलुक भित्रै उद्यमशिलता विकास गरि गरिवि र बेरोजगारीको समस्या सामाधान गर्ने साथ साथै उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको निर्माणमा टेवा पुर्याउने हेतुका साथ यस कार्यक्रमको उदय भएको पाईन्छ ।

२. सहलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रम

नेपाल सरकार , अर्थ मन्त्रालयले २०७३ मा जारी गरेको व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी कर्जामा प्रदान गरिने ब्याज अनुदान सम्बन्धि कार्यविधि २०७३ र भुकम्प पिडितको घर निर्माणको लागि ऋण उपलब्ध गराउने कार्यविधि २०७४,समेतलाई समाहित गर्दै सहलियतपूर्ण कर्जा सम्बन्धि एकीकृत कार्यविधि २०७५ आएको हो ।

लक्ष्य

कार्यविधिको प्रस्तावना अनुसार कृषि तथा पशुजन्य क्षेत्र, शिक्षित बेरोजगार, बैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका, महिला उद्यमशिलता, दलित महिला, विपन्न वर्ग तथा सिमान्तिकृत समुदायका विधार्थिलाई लक्षित गरी उनिहरुमा उद्यमशिलता विकास गरी स्वरोजगार बनाई आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणमा

टेवा पुगोस भनी यस कार्यविधिको तर्जुमा गरिएको देखिन्छ ।

कर्जाको प्रकार र सिमा

कर्जा सम्बन्धि कार्यविधि बमोजिम बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गर्ने कर्जा र सिमा देहाय बमोजिम छ ।

- » व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी विकास कर्जा पाँच करोड रुपैया सम्म ।
- » शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा सात लाख रुपैया सम्म ।
- » विदेशवाट फर्केका युवा परियोजना कर्जा दश लाख रुपैया सम्म ।
- » महिला उद्यमशिलता विकास कर्जा पन्ध्र लाख रुपैया सम्म ।
- » दलित समुदाय व्यवसाय कर्जा दस लाख सम्म ।
- » उच्च र प्राविधिक शिक्षा कर्जा पाँच लाख रुपैया सम्म ।
- » भूकम्प पिडितको निजी आवास निर्माण कर्जा तिन लाख रुपैया सम्म ।
- » युवा स्वरोजगार कर्जा पाँच लाख रुपैया सम्म ।

ब्याजदर एवं शर्त

नेपाल सरकारले ब्याज अनुदान प्रदान गर्ने कर्जामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आधार दरमा दुई प्रतिशत विन्दु दरमा बढी दर नहुने गरी ब्याजदर कायम गर्नु पर्ने छ । कर्जाको ब्याज, कर्जा सूचना शुल्क, बिमा प्रिमियम र कर्जा सुरक्षण शुल्क बाहेक अन्य कुनै पनि शुल्क लिन पाईने छैन ।

३. धितो, कर्जा सुरक्षण र बिमा सम्बन्धि व्यवस्था

धितो सम्बन्धि व्यवस्था

- १। बैंक तथा वित्तीय संस्थाले व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी विकास कर्जाको हकमा दश लाख रुपैया सम्म पारिवारिक सदस्यको व्यक्तिगत जमानीमा र दश लाख भन्दा माथि परियोजना धितोको आधारमा प्रवाह गर्न सकिनेछ ।
- २। शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जाको हकमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले उक्त ऋणीको सक्कल शैक्षिक प्रमाण पत्र धितो राखि कर्जा प्रदान गर्न सक्नेछन् ।
- ३। विदेशवाट फर्केका युवा परियोजना कर्जाको हकमा परियोजना धितो राखि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कर्जा प्रदान गर्न सक्नेछन् ।
- ४। महिला उद्यमशिलता विकास कर्जाको हकमा एकल वा सामुहिक जमानीमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रदान गर्न सक्नेछन् ।

- ५। दलित समुदाय व्यवसाय कर्जाको हकमा एकल वा सामुहिक जमानीमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रदान गर्न सक्नेछन् ।
- ६। उच्च र प्राविधिक शिक्षा कर्जाको हकमा पारिवारीक सदस्यको व्यक्तिगत जमानीमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रदान गर्न सक्नेछन् ।
- ७। भूकम्प पिडितको निजी आवास निर्माण कर्जाको हकमा सामुहिक वा धितोको आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रदान गर्न सक्नेछन् ।

कर्जा सुरक्षण सम्बन्धि व्यवस्था

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले अनिवार्य रुपमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषमा कर्जाको सुरक्षण गराउनु पर्ने छ । कोषको नियमन र निर्देशनको परिधि भित्र रहि कर्जा सुरक्षण गराउनु पर्ने छ ।

बिमा सम्बन्धि व्यवस्था

व्यावसायिक परियोजना धितो लिई कर्जा प्रवाह गरेको हकमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले अनिवार्य रुपमा बिमा कम्पनीमा बिमा गराउनु पर्ने छ ।

४. सहुलियतपूर्ण कर्जा वितरणमा संलग्न निकायको भूमिका

सहुलियतपूर्ण कर्जा परिचालन तथा जोखिम व्यवस्थापन गर्न मुख्यतया बैंक तथा वित्तीय संस्था, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष र बिमा प्राधिकरणको उल्लेखनिय भूमिका रहेको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्था

निवेदकले यस कार्यविधि बमोजिम सहुलियतपूर्ण कर्जाको लागि निवेदन दिएमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कर्जाको प्रकार, उद्देश्य, माग रकम ,जोखिमको स्तर , बिमा, सुरक्षण लगायतको विश्लेषण गरी कर्जा सदुपयोग हुने गरी कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने छ । कर्जा प्रवाह गर्न नसकिने भएमा सो को कारण स्पष्ट पारी लिखित रुपमा जानकारी दिनु पर्ने छ ।

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सहुलियतपूर्ण कर्जा प्रवाह गर्नको लागि कर्जा सुरक्षणको लागि निवेदन प्राप्त भएमा कार्यविधिको प्रकृया बमोजिम सहमति प्रदान गर्ने । यसरी प्रवाह भएका कर्जाको असुलीमा समस्या पर्न गई कर्जा खराब वर्गमा गएमा प्राप्त दावी उपर अध्ययन गरी दावी भुक्तान गर्ने ।

बिमा प्राधिकरण

यस कार्यविधि बमोजिम परियोजना धितो राखि कर्जा प्रवाह भएको हकमा उक्त परियोजनाको बिमा गर्ने र यसरी बिमा गरिएका परियोजनामा क्षति पुगी बिमा कम्पनीमा दावी आएमा सरल तरिकाबाट

किनारा लगाउन सकिने व्यवस्था मिलाउने ।

५.सहूलियतपूर्ण कर्जाको प्रगति स्थिति

आ.व २०८१/८२ पौष मसान्त सम्मको नेपाल राष्ट्र बैंक वाट जारी प्रगति विवरण देहाय बमोजिम रहेको छः

(रु हजारमा)

क्र.स	कर्जाको प्रकार	ऋणी संख्या	स्वीकृत कर्जा	बाँकी कर्जा
१	ब्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी विकास कर्जा	४१,४८५	९५,९०१,०४२	७१,४७२,४९२
२	शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा	९२	४७,५५०	१६,८०१
३	विदेशवाट फर्केका युवा परियोजना कर्जा	६३६	५१६,०४२	१७२७४०
४	महिला उद्यमशिलता विकास कर्जा	६६,१८६	६७,७५४,१६५	२९,३०९,९९५
५	दलित समुदाय व्यवसाय	७२९	५२१,९४०	२१८,३१७
६	उच्च र प्राविधिक शिक्षा कर्जा	७७	२७,३११	१६,२९४
७	भूकम्प पिडितको निजी आवास निर्माण कजा	५९	१५,२९६	२४८०
८	कपडा उद्योग सन्चालनको लागि	९६	१,०४०,९०३	८९५,८६५
८	सि टि भि टि वाट दिने तालिम	२	४००	६८
९	युवा स्वरोजगार कर्जा	६३	२०,२५०	११,५५६
	कुल	१०९,४२५	१६५,८८४,८९८	१०२,११६,६०९

आ.व २०८१/८२ पौष मसान्त सम्म सहूलियतपूर्ण कर्जाको लागि प्रदान गरिएको कुल ब्याज अनुदान रकम (रु हजारमा) २५,५५८,२००.

६.सहूलियतपूर्ण कर्जा सदुपयोगिता सम्बन्धि विवेचना

नेपाल राष्ट्र बैंकले केहि महिना अगाडि गराएको एक अध्ययनले सात प्रतिशत सहूलियत कर्जा दुरुपयोग भएको भेटिएको छ । जोशी एण्ड भण्डारी अडिट फर्मवाट गरिएको नमुना सर्वेक्षणले सात प्रतिशत सहूलियत कर्जा दुरुपयोग भएको पाईएको हो । परामर्शदाताले गरेको स्वतन्त्र मुल्याङ्कनमा १ लाख ७० हजार ०४६ जना ऋणीहरु मध्ये ३१ हजार ६ सय ७४ ऋणीको अध्ययन गरेको थियो । यसरी कर्जा दुरुपयोग भएको पाईए पछि नेपाल राष्ट्र बैंकले यस्ता ऋणीहरुवाट ब्याज अनुदान फिर्ता गराउने, कर्जा स्वीकृतिमा संलग्न कर्मचारीलाई कारवाही गर्ने साथै बैंक प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई समेत सचेत गराउने कार्य गरेको छ ।

७. आगामी कार्यदिशा

मुलुक भित्र उद्यमशिलता विकास गरी एकातर्फ गरिबी र बेरोजगारीको समस्या सामाधान गर्ने र अर्को तर्फ उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी समुन्नत अर्थतन्त्र निर्माणमा टेवा पुर्याउने अभिलासाले सहुलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रमको तर्जुमा गरेको देखिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट गरिएको स्वतन्त्र अध्ययनले ७ प्रतिशत कर्जा दुरुपयोग गरेको भनि पाईएकाले आगामी दिनमा यस तर्फ सजग रहदै विद्यमान व्यवस्थालाई थप परिमार्जन गर्दै लैजानु पर्ने देखिन्छ । यस कार्यविधिले परिकल्पना गरेभै आगामी दिनमा मुलुकमा गरिबी निवारण,रोजगारी तथा स्वरोजारी सिर्जना,उत्पिडित समुदायको आर्थिक सामाजिक उत्थान र महिला उद्यमशिलतामा विकास भएको हुनेछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- » नेपाल राष्ट्र बैंक प्रतिवेदन,समाचार ।
- » सेतो पाटि , नेपाली पैसा लेख ।
- » www.nrb.org.np
- » www.setopati.com
- » www.nepalipaisa.com

नेपालमा प्रशासनिक विकेन्द्रीकरणको अभ्यास

पूर्ण खड्का

स.अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विकेन्द्रीकरणको मूलभूत अर्थ केन्द्रमा रहेको अधिकार तल्लो तहसम्म पुर्याउने अथवा अधिकारको बाँडफाँड गर्नु हो। यसलाई केन्द्रीय एवं माथिल्लो निकायबाट गरिदै आएको काम, कर्तव्य, अधिकार, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता स्थानीय स्तरको निकाय एव तल्लो तहका इकाइहरूमा प्रत्यायोजन र निक्षेपण गराउने प्रकृयाको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ। संक्षेपमा विकेन्द्रीकरण सार्वभौम जनताको अधिकार स्थानीय तहसम्म पुऱ्याइ जनतालाई नै उपयोग गर्न सक्ने अवसर दिनु हो। नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक र भौगोलिक दृष्टिले जटिल संरचना भएको मुलुक हो। देशका विभिन्न भागमा बसोबास गर्ने जनताका आवश्यकता, प्रथामिकता र समस्या फरक फरक हुन्छन्। त्यसैले शासनको सम्पूर्ण निर्णय, नीति, सेवा प्रवाह र स्रोत व्यवस्थापन केन्द्रबाट मात्रै सम्भव हुँदैन। यसको एक मात्र दिर्घकालिन समाधान विकेन्द्रीकरण हो।

यहाँ नेपालको प्रशासनिक विकेन्द्रीकरणको लागि भएका, गरिएका अभ्यासका बारेमा संक्षिप्त चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ। माथि भनिए जस्तै सार्वजनिक प्रशासन सञ्चालनको लागि आवश्यक कार्य, अधिकार र जिम्मेवारीलाई विभिन्न तहका निकाय वा स्थानमा हस्तान्तरण गर्नु प्रशासनिक विकेन्द्रीकरण हो। यसलाई भारतीय समाजशास्त्री Iqbal Narain ले यसरी परिभाषित गरेका छन्, "It implies the right to freedom of implementing a project which includes the necessary right to associated planning from the stand pont"। यसर्थ प्रशासनिक विकेन्द्रीकरणले लोककल्याणकारी राज्यको अबधारणलाई अझ मजबुत बनाउँछ। नेपालमा विकेन्द्रीकरणका थुप्रै अभ्यास हुँदै आज मुलुकनै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा प्रवेश गरेको छ। नेपालमा विभिन्न कालखण्डमा यस सम्बन्धी भएका अभ्यास र यसका सफलता असफलतालाई संक्षिप्त रूपमा यहाँ उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ।

गाँउघरका समस्या समाधानका लागि बुढापाका र जान्ने बुझ्ने मानिसहरूको भेला वा कचहरीको निर्माण गर्ने कार्यको थालनीलाई विकेन्द्रीकरणको विजारोपणको सुरुवात मान्न सकिन्छ। यसरी कचहरी र भेलाको निर्माण कार्य कहिलेबाट सुरुवात भएको एकिन भन्न नसकिए पनि लिच्छवीकाल र मल्लकालमा यस्ता भेलाहरूको अस्तित्व रहेको देखिन्छ, तथापी त्यसवेला केन्द्रीकृत शासन प्रणालीनै रहेको तथ्यलाई नर्कान सकिन्न। वि.सं. १९५२ मा नेपाललाई १२ जिल्ला र २३ तहसिलमा विभाजन

गरी स्थानीयस्तरका कार्यको सम्पादन स्थानीयस्तरबाटै गर्ने कामलाई नेपालमा विकेन्द्रीकरण शासन प्रणालीको आरम्भ विन्दुकोरुपमा लिदा अतिशयोक्ति नहोला । त्यसवेला तराइको भुभागलाई जिल्ला र पहाडी भुभागलाई तहसिलमा विभाजन गरेको पाइन्छ । पछि चन्द्र शमशेरको पालामा तहसिलहरुलाई पनि भु-क्षेत्र विभाजन गरी जिल्लामा परिणत गरेर जिल्लाको संख्या ३५ पुगेको पाइन्छ ।

वि.सं. १९७६ सालमा शहरी क्षेत्रमा नगरपालिका गठन र वि.सं. १९८३ मा गाउँस्तरमा मान्यजन कचहरीको स्थापनाले विकेन्द्रीकरणले एउटा खुड्किलो उक्लिएको मान्न सकिन्छ । यस्तै वि.सं. १९८७ मा भक्तपुरमा २ वटा, ललितपुरमा ६ वटा र काठमाडौंमा १ वटा गरी जम्मा ९ पञ्चायतहरु गठन गरिए । पछि चार वा पाँच वटा मौजा अन्तर्गत एउटा पञ्चायत गठन गर्ने अधिकार बडाहाकिमहरुलाई दिएर पञ्चायतहरुको विस्तार गरेको पाइन्छ । यसै क्रममा वि.सं. २००३ सालमा सरकारले विशेष ऐन जारी गरी तराइमा थप पञ्चायतहरु गठन गर्नुका साथै पञ्चायतहरुलाई सीमित न्यायिक निर्णय गर्न र कर उठाउन अधिकार दिए पश्चात नेपालमा विकेन्द्रीकरणको अभ्यासले नयाँ गन्तव्य तय गरेको पाइन्छ । श्री ३ पदम शमशेरको पालामा नेपाल सरकार वैधानिक कानून, २००४ जारी गरी त्यसमा ग्राम, नगर र जिल्ला पञ्चायत गठन गरी विकास निर्माणको अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने प्रस्ताव गरिएपनि सो पूरा हुन नसकेपछि उनी शासन सत्ता छोडेर भारततिर लागे पनि मोहन शमशेरले उक्त कानून जारी गरेको तर प्रस्तावित विकेन्द्रिकरणको कार्यलाई वेवास्ता गरिएको पाइन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ ले विकेन्द्रीकृत शासन व्यवस्थालाई अफ बढवा दिइएको पाइन्छ । त्यही वेलामा ३५ जिल्लामा विकास अधिकृतहरुको व्यवस्था गरिएको थियो । यसै अनुरूप वि.सं. २०१८ सालमा देशलाई १४ अञ्चल र ७५ जिल्लामा विभाजन गरिएको थियो ।

नेपालको संविधान, २०१९ गाउँ, नगर, जिल्ला र अञ्चलस्तरका पञ्चायतहरुको व्यवस्था गरिएको थियो । यस अन्तर्गत गाउँ पञ्चायत ऐन, २०१८, नगर पञ्चायत ऐन, २०१९ र जिल्ला पञ्चायत ऐन, २०१९ जारी गरी गाउँ, नगर र जिल्ला पञ्चायतको गठन र सञ्चालन प्रकृया तय गरिएको थियो । यी विभिन्न ऐनहरुका आधारमा २०४६ सालसम्म २०१५ वटा गाउँ पञ्चायत, ३३ वटा नगर पञ्चायत र ७५ वटा जिल्ला पञ्चायतहरुको गठन भइसकेको थियो । वि.सं. २०२० सालमा राजा महेन्द्रले विश्वबन्धु थापाको अध्यक्षतामा प्रशासन शक्ति विकेन्द्रीकरण आयोग गठन गरेका थिए । सोही आयोगको सिफारिसका आधारमा वि.सं. २०२२ पौष १ गते स्थानीय प्रशासन अध्यादेश, २०२२ जारी भयो । यसैक्रममा ३५ प्रशासकीय जिल्ला र ७५ विकास जिल्लाको अवधारणा खारेज गरी ७५ वटा जिल्लामात्र कायम गरिएको थियो । वि.सं. २०२४ सालमा तात्कालिन रा.प.स. श्री भोजराज घिमिरेको अध्यक्षतामा विकेन्द्रीकरण समिति, २०२४ गठन भयो । यस समितिले अञ्चलाधिसको अधिकार क्षेत्र बढाउन तथा लेखा परीक्षणको अधिकारसमेत दिन सुझाव दिइएको पाइन्छ । यसै सिलसिलामा वि.सं. २०२६ सालमा तात्कालिन रा.प.स. श्री जय प्रकाशको अध्यक्षतामा अर्को उच्च स्तरीय आयोग गठन भयो । उक्त आयोगले अधिल्लो घिमिरे आयोगले दिएको सुझावलाई समर्थन

गर्दै विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उर्तान केन्द्रीयस्तरको प्रतिबद्धता आवश्यक ठहर्याएको थियो । उक्त आयोगले शान्ति सुरक्षाको अधिकार सहायक अञ्चलाधिस र विशेष अधिकृतद्वारा प्रयोग हुने र प्रमुख जिल्ला अधिकारी विकास अधिकृतको रूपमा रहने व्यवस्था गरेको थियो । तर कालान्तरमा विशेष अधिकृत र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबीच समन्वयमा समस्या देखिन थालेपछि विशेष अधिकृतको पद खारेज गरी शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्थाको जिम्मा पनि प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दिइने र विकास कार्यक्रमको जिम्मा जिल्ला पञ्चायतलाई दिने नीति उपयुक्त हुन्छ, भन्ने विचारको विकास भएको देखिन्छ । वि.सं. २०२८ मा राजा विरेन्द्रको राज्यरोहण पश्चात राजनीतिमा अनुदारवादको गलत अभ्यास चरम उत्कर्षमा पुगेको कारण सिंहदरबार माथि दरबार हावी भएको पाइन्छ । जसको विरोध राजासँग नजिक भएर काम गरेका सुर्य बहादुर थापा र डा. भेष बहादुर थापाले समेत गरेका थिए । राजा महेन्द्रले सिंहदरबार अगाडी सारेर शासन चलाउन खोजेको देखिन्छ, भने त्यसको ठिक विपरित राजा विरेन्द्रको चाहाना दरबार बलियो बनाउने देखिन्छ । यी कमजोरीका बावजुद पनि राजा विरेन्द्रको विकास सम्बन्धी सोच भने दिर्घकालिन परिणाम दिने खालको थियो भन्ने तथ्य नर्कान सकिन्न । राजा स्वयंको अध्यक्षतामा २०२९ जेष्ठ १७ गते राष्ट्रिय विकास परिषदको गठन गरेबाट भने उनको विकास सम्बन्धी सोचको बारेमा थप पुष्टी हुन्छ । असन्तुलित विकासको कारण कुनै क्षेत्र निकै पछाडि पर्दै गएकोले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समेत समस्या पर्ने देखी यसलाई सम्बोधन गर्न राजा विरेन्द्रले राष्ट्रिय पञ्चायतको २०औं अधिवेशनलाई सम्बोधन गर्ने क्रममा ४ विकास क्षेत्रको घोषणा गरेका थिए । वि.सं. २०२९ सालमा कायम ४ विकास क्षेत्रलाई पछि २०३७ सालमा ५ विकास क्षेत्रमा कायम गरिएको थियो ।

यसैक्रममा स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ र जिल्ला प्रशासन योजना, २०३१ अनुसार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई अधिकार सम्पन्न बनाउने काम भयो । यसको ध्येय शान्ति, सु-व्यवस्था र विकासलाई जिल्ला प्रशासनको जिम्मेवारी एकिकरण गरी एकिकृत जिल्ला प्रशासनको मोडल बनाउने भन्ने थियो । राजनीतिक प्रतिनिधीहरु बढी राजनीतिक काममा व्यस्त हुने हुँदा प्रमुख जिल्ला अधिकारी मातहत जिल्लाका सबै विकाससँग सम्बन्धित कार्यालयहरु राखी काम गराउँदा प्रभावकारी हुन सक्ने अबधारणामा यो योजना लागू भएको पाइन्छ । अञ्चलाधिस र प्रमुख जिल्ला अधिकारीको दोहोरोपना हटाउन शान्ति सुरक्षा ऐनको आदेश जारी गर्दा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले अञ्चलाधिसहरुको प्रत्यायोजित अधिकार अनुसार गर्नुपर्ने गरी जिल्ला भित्रका सबै विकाससँग सम्बन्धित कार्यालयहरु जिल्ला कार्यालयका शाखाहरुमा परिणत गरियो । शिक्षा, कृषि, स्वास्थ्य जस्ता कार्यालयहरु जिल्ला कार्यालयको शाखाका रूपमा बदलिए भने अदालत, राजस्व, रक्षा, प्रहरी, सञ्चार जस्ता कार्यालयहरु स्वायत्तता बनाइयो । स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ ले तोकेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको भूमिकालाई जिल्ला प्रशासन योजना, २०३१ ले अझ विस्तारित र स्पष्ट बनाइ दिएको देखिन्छ । तर पनि प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गर्नुपर्ने कार्यहरु यति धेरै भएकै उनीहरुनै यसबारे अनविज्ञ हुने स्थिति सृजना हुने देखियो । परिणामस्वरूप प्रमुख जिल्ला अधिकारीले शान्ति सुरक्षामा यथेष्ट ध्यान दिन नसकेकोले

सरकारले विकेन्द्रिकरण ऐन, २०३९ जारी गरी जिल्लाको सर्वाङ्गण विकासमा जनप्रतिनिधिहरूलाई संलग्न गराउने गरी विकेन्द्रीकरण योजना लागू गरियो। जिल्ला पञ्चायतको सचिवमा Local Development Officer खटाउने तथा सुरक्षा र विकास छुट्टाछुट्टै प्रशासनिक व्यवस्था अन्तर्गत काम गर्ने भए ।

वि.सं. २०४६ सालको जन आन्दोलन पछि देशमा बहुदल आयो। बहुदलीय प्रजातन्त्रले विकेन्द्रीकरणलाई लोकतान्त्रिक शासनको आधार मानेको देखिन्छ। यसै सिलसिलामा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ जारी भयो जसले गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिलाई व्यापक अधिकार दियो। Bottom to top Planning को अवधारणमा योजना निर्माण गर्न थालियो। यहि अवधिमा वि.सं. २०४९ र वि.सं. २०५४ मा गरी २ वटा स्थानीय निर्वाचनहरू सम्पन्न भए तर विडम्बना बदलिँदो राजनीति अस्थिरता र माओवादी द्वन्द्वका कारण आवधिक निर्वाचन अन्तर्गत वि.सं. २०५९ मा स्थानीय चुनाव हुन सकेन र विकेन्द्रीकरणको अभ्यास कमजोर सावित भयो। यद्यपी राजा ज्ञानेन्द्रले वि.सं. २०६२ मा गराएका नगरपालिकाको निर्वाचनमा २२ दल सहभागी भएपनि ठुला राजनीतिक दलहरू भने बहिष्कार गरेको कारण सो सफल हुन सकेन। निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको अभावमा गाउँ विकास समितिका सचिव र स्थानीय विकास अधिकारी मार्फत सबै निर्णयहरू हुन थाल्यो जसले विकासको क्रममा रहेको विकेन्द्रीकरणको अभ्यासलाई अझ कमजोर बनाएको पाइन्छ।

२०६२र ६३ को दोस्रो जनआन्दोलनबाट प्राप्त उपलब्धिस्वरूप संविधानसभाबाट निर्मित नेपालको संविधान, २०७२ जारी भएपश्चात संविधानको प्रस्तावनामानै नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था हुने उल्लेख गरिएको छ। यो संविधानको धारा ५६ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको सरकार रहने व्यवस्था गरिएबमोजिम अनुसूची - ४ मा सात वटा प्रदेशको वर्गिकरण, अनुसूची- ६ मा प्रदेशको अधिकारक्षेत्र र अनुसूची - ८ मा स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्रको बारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। यसले प्रशासनिक विकेन्द्रीकरणमात्र नभई राजनीतिक र वित्तीय विकेन्द्रीकरणका समेत संवैधानिक व्यवस्था गरेको देखिन्छ। तर कार्यान्वयनको पाटोमा भएको ढिलासुस्ती, फितलोपना र राजनैतिक दाउपेचका कारण सम्बन्धित कानूनहरू समयमै नबन्दा उक्त संविधान जारी भएपश्चात २०७४ र २०७९ गरी २ वटा स्थानीय तह र प्रदेशको आवधिक निर्वाचन भइसक्दा पनि कतिपय विषयहरूमा निर्णय गर्ने अधिकार केन्द्रमानै सीमित रहेको पाइएको छ र राजनीतिक स्वार्थकाकारण स्थानीय तह र प्रदेशलाई अधिकार सम्पन्न बनाउने भन्दा केन्द्रकै मातहतमा राख्न उद्धत भएको समेत देखिएको छ। संघीय निजामती ऐन जारी हुन नसकेकोले तीन तहका कर्मचारीहरूको अधिकार र कर्तव्य सम्बन्धमा असपष्टता रहेको देखिन्छ। शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेर तहाँ समेत दुविधा सृजना भएको छ। प्रदेश प्रहरी ऐन निर्माण र कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। यसरी लामो चुनौतिपूर्ण अभ्यासहरूबाट आजको अवस्थामा आइपुगेको नेपालको प्रशासनिक विकेन्द्रीकरण संवैधानिकरूपमा सफल सावित भएपनि कार्यान्वयनको चरणमा अझ गर्नुपर्ने धेरै बाँकी

रहेको छ ।

(लेखक सार्वजनिक प्रशासनका विद्यार्थी हुन)

सन्दर्भ सामग्री

- » www.onlinekhabar.com मा प्रकाशित निर्वाचन सम्बन्धी समाचार
- » सार्वजनिक प्रशासनका आधारभुत शिद्धान्त, प्रा.डा.भिमदेव भट्ट
- » नेपालको संविधान, २०७२
- » नेपालमा विकेन्द्रीकरणको प्रयास, पूर्व सचिव युवराज पाण्डे
- » सुनेको शासन, भोगेको प्रशासन, उमेश प्रसाद मैनाली
- » अतृप्त अवसर, डा.स्वर्णिम वाग्ले

नेपालमा कर प्रणालीको वर्तमान संरचना र कार्यान्वयनको अवस्था

विनोद जि.सी.,

सहायक अधिकृत, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

राज्यको उत्पत्ति सँगसँगै विश्वभर नै कर संकलन गर्ने अभ्यास गरेको पाईन्छ। राज्यको सुरक्षा, सेवा प्रवाह र शासन सञ्चालनको लागि राजा-महाराजाहरूले कर संकलन जनताबाट गरेको पाईन्छ। समयसापेक्ष करका प्रकारहरू बढ्दै गए, जसमा मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, भन्सार दर, आय कर जस्ता करहरूको दायरा विस्तार हुँदै हाल आई पुग्दा यी करहरू प्रचलनमा रहेका छन्। सेवा प्रवाहको क्रममा बुझाउनु पर्ने गैर करहरू पनि विस्तार हुँदै गएको पाईन्छ। जसअन्तर्गत सेवा शुल्क, दण्ड, जरिवाना, रोयल्टी पर्दछन्। कर संकलनको मूल अभिष्ट शासन संचालन, विकास निर्माण, प्रभावकारी सेवा प्रवाह, सूशासन प्रवर्द्धन, समाजिक कल्याणको लागि गर्ने गरिन्छ। जून नियमानुसार संकलन गर्ने गरिन्छ।

परिचय:

राज्यले कर संकलन र परिचालनलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक नीति र कानून, सङ्गठन संरचना, जनशक्ति व्यवस्थापन, करको लक्ष्य निर्धारण, संकलन, संरक्षण, सञ्चित कोष दाखिला, अभिलेख, कर विवरण तयारी, प्रतिवेदन लगायतका सम्पूर्ण गतिविधि व्यवस्थित गर्ने कार्यको समष्टिगत संयन्त्रलाई कर प्रणाली भनिन्छ। राज्यमा मौजुदा कर सम्बन्धी नीति, नियम, संस्था, जनशक्ति, साधनस्रोत, कार्यप्रक्रिया र व्यवहारको समष्टिबाट निर्मित एकिकृत कार्यप्रणाली निर्माण हुने गर्दछ। यस अन्तर्गत विभिन्न कर संरचना, तत् सम्बन्धी नीति, कानून, पद्धति, प्रक्रिया र संस्थागत प्रबन्ध पर्ने गर्दछन्। यो आर्थिक कार्यप्रणालीको एक अभिन्न अङ्ग रहेको रूपमा रहेको हुन्छ।

कर प्रणालीलाई व्यवस्थित तुल्याउन नेपालको संविधानले भाग १०, १६ र १९ मा कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको अवस्था छ। संघीय शासन प्रणालीमा संघीय इकाईहरूले प्राप्त गरेको आर्थिक अधिकारको क्षेत्र किटान गर्दै संविधानले आफ्नो क्षेत्राधिकारमा मात्रै ती इकाईहरूले कर लगाउन पाउने व्यवस्था गरेको छ। साथै कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन कानूनी, नीतिगत, संस्थागत र कार्यक्रमिक व्यवस्थाहरू समेत गरिएको छ।

विश्वमा बहु-प्रचलित कर प्रणाली अन्तर्गत प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कर प्रणाली प्रचलित रहेकोमा

नेपालमा पनि प्रमुख यी दूई कर प्रणाली अभ्यास र प्रचलनमा रहेका छन्। प्रत्यक्ष कर अन्तर्गत आय कर, सम्पत्ति कर पर्दछन् भने अप्रत्यक्ष कर अन्तर्गत मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार दर, अन्तःशुल्क कर पर्दछन्। नेपालको सन्दर्भमा प्रत्यक्ष करको हिस्सा करिव ३० प्रतिशत र अप्रत्यक्ष करको हिस्सा ७० प्रतिशत रहेको छ। कर प्रणालीबाट समग्र शासन संचालन, सेवा प्रवाह र विकासमा महत्वपूर्ण टेवा पुग्दछ।

करका प्रकारहरु: करको भार बहन एवं दर र विधिको आधार र गैर करको रुपमा विभाजन गरी अभ्यास गरिएको हुन्छ। जून तपशिल बमोजिम रहेका छन्।

१. भार-बहनको आधारमा;

प्रत्यक्ष कर: करदातामाथि करको भार प्रत्यक्ष रुपमा पर्ने कर प्रणाली प्रत्यक्ष कर हो। करको दायित्व अरुमा सार्न नसकिने हुन्छ। वास्तविक करदाताबाट सरकारले सिधै कर संकलन गर्ने पद्धति हो। आय र सम्पत्तिमा आधारित कर हो। प्रगतिशिल ढङ्गले लागू गर्न सकिन्छ। जस अन्तर्गत आय कर, सवारी कर, सम्पत्ति कर पर्दछन्।

अप्रत्यक्ष कर: वास्तविक करदाता वा उपभोक्ता नभई उत्पादक वा व्यापारीबाट उठाईने कर हो। करको भार उपभोक्तामा सार्न सकिने हुन्छ। वास्तविक करदाताबाट प्रत्यक्ष रुपमा नभई बजार संयन्त्रबाट अप्रत्यक्ष रुपमा उठाउने करको रुपमा लिईन्छ। सबैलाई समान ढङ्गले लागू हुन्छ। यो बस्तु तथा सेवामा आधारित कर हो। जस अन्तर्गत भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि पर्दछन्।

२. दर र विधिको आधारमा:

समानतामूलक कर: धनी गरिब सबैका लागि बराबरी दरमा कर लगाउने पद्धति हो। प्रगतिशिल कर: गरिवलाई कम र धनीलाई बढी दरमा कर लगाउने पद्धति हो। प्रतिगामी कर: धनीलाई गरिवलाई भन्दा कम दरमा लगाउने वा छुट दिने पद्धति हो। अधोगामी कर: शुरुमा आमदानीमा भएको वृद्धिकै अनुपातमा करको दरमा पनि वृद्धि हुने र एउटा निश्चित विन्दु पछि यस्तो वृद्धि कम हुँदै गएर अन्त्यमा प्रतिगामीमा करमै परिणत हुने प्रणाली हो।

३. गैर कर राजश्व:

सरकारले करबाहेकका विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त गर्ने आमदानी नै गैर कर राजश्व हो। यसमा प्रशासनिक आय अनुदान तथा उपहार र व्यापारिक आयहरु पर्दछन्। नेपालमा गैर कर राजश्वका स्रोतहरुमा दस्तुर तथा शुल्क, दण्ड जरिवाना र जफतबाट प्राप्त आमदानी, लाभांश प्राप्ति, सरकारी वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त आय, रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्रीको आय, साँवा, व्याज भूक्तानीबाट आय, अनुदान रकम, दान दातव्य उपहार आदिबाट प्राप्त आय पर्दछन्।

महत्व तथा आवश्यकता :

» सार्वजनिक सेवाहरुको प्रबन्ध गर्न एवं सार्वजनिक पूर्वाधारहरुको विकास गर्न,

- » उपलब्ध स्रोत साधनको उपयोग गरी विकास निर्माणका कार्य गर्न,
- » उद्यमशिलताको विकास गरी रोजगारीको प्रबन्ध गर्न,
- » उद्योगधन्दा स्थापना गरी समृद्ध राष्ट्र निर्माण गर्न,
- » राज्य व्यवस्था संचालन गर्न, आर्थिक वृद्धि र रोजगारी सिर्जना गर्न,
- » सरकारका नीति योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न,
- » राज्यमाथि सिर्जित वित्तीय दायित्व भूक्तानी गर्न,
- » सामाजिक न्याय समानता एवं समतामुलक समाज निर्माण गर्न,
- » राज्यको कल्याणकारी एवं संरक्षणकारी दायित्व पूरा गर्न,
- » शान्ति सुरक्षा र प्रतिरक्षा एवं कुटनीतिक सम्बन्ध विस्तार गर्न,

कानूनी प्रावधान र कर संरचना:

नेपालको कर प्रणालीलाई नेपालको संविधान, आवधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, वार्षिक बजेट, साल बसाली जारी हुने ऐनहरूले नीतिगत मार्गदर्शन गर्नुका साथै वैधानिकता प्रदान गरेको अवस्था छ। संघीय एकाईहरूबीचको अधिकारको बाँडफाँडसँगै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार क्षेत्रको स्पष्ट क्षेत्राधिकार किटान गरिएको छ। अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले संघीय एकाईहरूबीचको राजश्व संकलन र बाँडफाँडको आधार स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ। केन्द्र सरकारको लागि सबैभन्दा धेरै राजश्व संकलन हुने गरी कराधारको निर्धारण गरिएको छ। राजश्वको कुल आकारमध्ये करको हिस्सा करिब ९० प्रतिशत ओगटेको छ। करमध्ये भण्डै ७० प्रतिशत हिस्सा कर मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क जस्ता अप्रत्यक्ष करले ओगटेको छ भने कर राजश्वको करिब ३० प्रतिशत हिस्सा प्रत्यक्ष करले ओगटेको छ। प्रत्यक्ष कर मध्ये करिब ८० प्रतिशत हिस्सा आयकरले र बाँकि अन्य करले ओगटेको अवस्था छ।

नेपालले कर प्रणालीमा न्यून दर, दायरा विस्तार र असुली सुदृढीकरण गर्दै जाने रणनीति अख्तियार गरेको छ। कर प्रणालीलाई करदातामैत्री बनाउन कर निर्धारणमा स्वयं प्रणाली, कर सहूलियत, करदाता शिक्षा कार्यक्रम जस्ता उपकरणको अवलम्बन गरिएको छ। मोबाइल बैकिङ्ग र विद्युतीय भुक्तानी प्रणाली मार्फत समग्र कर प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउँदै लैजाने प्रयास गरिएको छ। विद्युतीय उपकरणहरूको प्रयोगले नेपालको कर प्रणाली आधुनिक कर प्रणालीमा रूपान्तरण हुँदै गएको र कर प्रणालीलाई व्यवस्थित तुल्याउन नेपालको संविधानले कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। आफ्ना प्रतिनिधिबाट निर्धारित कानून मुताबिक मात्र राज्यले कर असुल गर्ने कुराको निक्कै संविधानले गरेको हुन्छ। संघीय शासन प्रणालीमा संघीय एकाईहरूले प्राप्त गरेको आर्थिक अधिकारको क्षेत्र किटान गर्दै संविधानले आफ्नो क्षेत्राधिकारमा मात्रै

ती इकाईहरूले कर लगाउन पाउने व्यवस्था गरेको छानेपालको कर प्रणालीलाई कर विशेष लक्षित विभिन्न ऐनहरू, नियमहरू तथा कार्यविधिहरूद्वारा पर्याप्त कानूनी आधार प्रदान गरिनुका साथै कर प्रणालीलाई पूर्वानुमानयोग्य तुल्याइएको छ।

नेपालमा हाल मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर, अन्तःशुल्क कर, भन्सार महसुल, स्थानीय कर तथा अन्य विभिन्न करहरू प्रचलनमा रहेका छन्। सघीय कर प्रणालीका लागि देशभर कर व्यवस्थापन गर्ने प्रशासनिक संयन्त्रहरू विस्तारित छन्। स्थानीय तह र प्रादेशिक कर प्रणालीका लागि नविनतम प्रयासहरू भइरहेका छन्।

नेपालमा भएका कानूनी एवं संरचना स्वरूप:

नेपालमा राजश्व प्रणालीलाई व्यस्थित तुल्याउन नेपालमा कानूनी, संस्थागत एवं संरचनागत प्रबन्ध गरिएको छ। जसलाई निम्नानुसार दृष्टिगत गर्न सकिन्छ।

संवैधानिक प्रबन्ध:

संविधानको धारा ११५, २०३ र २२८ मा कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन। धारा ६० मा संघ प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतबाट राजश्व उठाउन सक्छन्। धारा ५९ मा संघले साभा सूचीका विषयमा र आर्थिक अधिकारका अन्य क्षेत्रमा प्रदेशलाई समेत लागू हुने गरी आवश्यक नीति मापदण्ड र कानून बनाउन सक्ने प्रबन्ध रहेको छ।

संविधानको अनुसूची ५ ले भन्सार अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर, संस्थागत आय कर, व्यक्तिगत आय कर र पारिश्रमिक करलाई संघको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेको छ। अनुसूची ६ ले सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र पर्यटन तथा कृषी आयमा लाग्ने करलाई प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र समावेश गरेको छ। अनुसूची ८ मा सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क, सवारी साधन कर, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमी कर र मनोरञ्जन कर जस्ता करलाई समेटिएको छ।

कानूनी एवं संरचनागत प्रबन्ध:

मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा विनियमावली २०५३, आय कर ऐन, २०५८ तथा नियमावली २०५९, अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ तथा नियमावली २०५९, भन्सार ऐन, २०६४ तथा विनियमावली २०६४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा विनियमावली २०७७, अन्तर सरकारी वित्त हस्तारण ऐन, २०७४, राष्ट्रिय स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, विभिन्न निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू सबै कानूनहरूले स्वयं कर निर्धारणमा आधारित आधुनिक कर प्रणालीको सिद्धान्त अवलम्बन गरिएको अवस्था छ।

त्यसैगरी, संरचनागत तर्फ तालुक निकायको रूपमा अर्थ मन्त्रालय र सो अन्तर्गत आन्तरिक राजश्व

विभाग,भन्सार विभाग,राजश्व अनुसन्धान विभाग,सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र र नेपाल राजश्व परामर्श समिति रहेका छन्।

आन्तरिक राजश्व विभाग अन्तर्गत राजश्व कार्यालयहरु-ठुला करदाता कार्यालय-१,मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय-१, आन्तरिक राजश्व कार्यालय-४३ र करदाता सेवा कार्यालय-३९ गरी कुल-८४ वटा कार्यालयहरु रहेका छन्,भने भन्सार विभाग अन्तर्गत भन्सार कार्यालयहरु- मूल भन्सार कार्यालय-३९ छोटी भन्सार कार्यालय-१३३ गरी कुल-८४ वटा कार्यालयहरु रहेका छन्।

सम्पत्ति शुद्धिकरण अनुसन्धान विभागले सहयोगी भूमिका खेल्छ।राष्ट्रिय स्रोत तथा वित्त आयोग-तीन तहबीच राजश्व बाँडफाँड र अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तारण आधार तथा ढाँचा सिफारिस गर्दछ। प्रदेश एवं स्थानीय राजश्व परामर्श समितिहरु समेत रहेका छन्।

वर्तमान स्वरूप र कार्यान्वयन अवस्था र स्थिति:

आर्थिक सर्वेक्षण २०८०/८१ को तथ्यांक अनुसार कूल गाहस्थ उत्पादन सँग राजश्वको अनुपात १८.५५ प्रतिशत रहेको छ,विगत १० वर्षमा कूल गाहस्थ उत्पादनको तुलनामा राजश्व संकलनको अनुपात औसत १९.७३ प्रतिशत रहेको।सोही अवधीमा कूल सरकारी खर्चमा राजश्वको योगदान औसत ७५.६ प्रतिशत रहेको पाईन्छ।

नेपालको कूल राजश्वमा कर राजश्वको हिस्सा ८९.२ प्रतिशत छ, भने गैर कर राजश्वको हिस्सा १०.८ प्रतिशत रहेको छ।त्यसकारण सरकारी राजश्वमा गैर कर राजश्व पनि महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहेको पाईन्छ।आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को लागि अपेक्षित राजश्व संकलन १३ खर्व १५ अर्वको लक्ष्य राखिएको छ।कुल बजेटको ६६.९६ प्रतिशत हुन आउँछ।

करको दायरा विस्तार हेर्दा २०८१ फागून सम्म हेर्दा स्थायी लेखा नम्बर लिने करदाताको संख्या ६७ लाख ३७ हजार नाघेको छ।मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदाता ३ लाख ४३ हजार रहेका छन्, भने अन्तशुल्कमा दर्ता १ लाख २३ हजार पुगेको देखिन्छ।

करदाताको विवरण

दर्ताको प्रकार	२०८१ असार सम्म	चालु आर्थिक वर्ष सम्मको थप	२०८१ फागून सम्म
व्यवसायिक स्थायी लेखा नम्बर	१९४४१०१	८१९९०	२०२६०९१
व्यक्तिगत स्थायी नम्बर	४२४८७०४	४२७५८४	४६७६२८८
करकट्ट गर्ने निकायले लिएको स्थायी लेखा नम्बर	३३३२८	१६६५	३४९९३
जम्मा लेखा नम्बर	६२२६१३३	५११२३९	६७३७३७२

मूल्य अभिवृद्धि कर	३२७४१७	१६३५४	३४३७७१
अन्तशुल्क	११७३६८	६३०४	१२३६७२

आन्तरिक राजश्व कार्यालय २०८१

समग्रमा नेपालमा कूल जनसंख्याको करिब २२ प्रतिशत व्यक्तिहरु करको दायरामा आएको देखिन्छ।

राजश्व बाँडफाँडको स्तिथि: आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/८२ को प्रतिवेदन अनुसार:

चालु आर्थिक वर्षको फागुन सम्ममा संघीय विभाज्य तथा संचित कोषमा दाखिला भएको कुल राजश्व संकलन ७ खर्व २० अर्व ३५ करोड रहेको छ। जुन गतवर्षको अवधीको तुलनामा १२.७ प्रतिशले बढी हो।

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व.२०८०/८१(रु करोडमा)	२०८१ फागुन सम्म (रु करोडमा)
१.	कर राजश्व	९४४५७	६३८८०
२.	गैर कर राजश्व	११४३३	८१५५
३.	कूल राजश्व	१०५८९०	७२०३५

स्रोत:महालेखा नियन्त्रक कार्यालय-२०८१

राजश्व संरचनामा: (आ.व.२०८०/८१ का अनुसार)

क्र. सं.	राजश्वको प्रकार	राजश्वको हिस्सा (%)
१	मूल्य अभिवृद्धि कर	२९.३
२	आय कर	२६.७
३	भन्सार कर	१९.००
४	अन्तशुल्क	१३.८
५	गैर कर राजश्व	१०.८
६	कर राजश्व	८९.२
७	कुल राजश्व	१००.००

स्रोत:महालेखा नियन्त्रक कार्यालय-२०८१

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कूल गार्हस्थ उत्पादनमा संघ,प्रदेश र स्थानीय तहले संकलन गरेको राजश्व अनुपात क्रमशः:१८.७८, १७.९, २.०३ प्रतिशत रहेको छ। कूल गार्हस्थ उत्पादनको तूलनामा राजश्व अनुपातमा नेपाल विश्वका धेरै मुलुक भन्दा अगाडी रहेको देखिन्छ। सन् २०२१ मा नेपालमा यो अनुपात १९.९ प्रतिशत रहेकोमा, एसिया प्यासिफिकमा १९.८ प्रतिशत, आसियानमा १४.५ प्रतिशत, ल्याटिन अमेरिकनमा २१.७ प्रतिशत, र अफ्रिकामा १६ प्रतिशत रहेको थियो।

तीन तहको कर संकलनको अधिकार:

संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	साभा
मुख्य करको रुपमा- भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर ,संस्थागत आयकर, व्यक्तिगत कर पारिश्रमिक कर रहेका।	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, कृषी आयमा करा।	सम्पत्ति कर, घरवहाल कर,घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, भूमी कर।	सेवा शुल्क ,दस्तुर, दण्ड, जरिवाना, प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी र पर्यटन शुल्क ईत्यादि।
गैर करको रुपमा- राहदानी शुल्क, भिसा शुल्क, पर्यटन शुल्क, सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना रहेका ।	पर्यटन शुल्क सेवा शुल्क दस्तुर दण्ड जरिवाना रहेका।	पर्यटन शुल्क, सेवा शुल्क, दस्तुर,दण्ड जरिवाना रहेका।	

नेपमलको कर प्रणालीमा देखा परेका समस्या तथा चुनौतीहरु:

- » अनिवार्य रुपमा कर विजक जारी गर्ने प्रचलन नभएको,समयमै कर प्रतिवेदनको अभ्यासको कमी रहेको,
- » कर संकलनमा चुहावट गर्ने पक्षहरुलाई कानूनी कारवाही गर्न नसकिएको,करदाताहरुमा करदाता शिक्षा एवं चेतनाको जागरण गर्न नसकिएको,
- » राजनीति र नीतिगत अस्थिरताले लगानी र उत्पादनमुखी कर प्रणालीको विकास गर्न सकिएको छैन।
- » करका दर र कानूनी प्रबन्ध तथा सारभूत प्रक्रिया एवं सालवसाली आर्थिक ऐनहरु बारम्बार परिवर्तन भईरहनु,
- » कर कानूनहरुको समय सापेक्ष सुधारको कमी र न्यून पालना हुँदा करको आधार र दायरा वृद्धि हुन नसकेको,प्रभावकारी आन्तरिक अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रणाली कमजोर रहेको,
- » कर निर्धारण गर्दा कर तटस्थता राजश्व जोखिम र अर्थतन्त्रमा पर्न सक्ने असरको अध्ययन र अनुसन्धानको अभ्यासको कमी रहेको,
- » करको नयाँ क्षेत्र पहिचान गरी करको दायरा विस्तार गर्न नसकिएको, (सामाजिक संञ्जाल, फुटपातमा रहेका साना व्यवसायलाई पूर्ण रुपमा कर प्रणालीमा आवद्ध गर्न नसकिएको)

- » कर प्रशासनमा एकिकृत करदाता सूचना प्रणाली करदाताको एकिकृत जोखिम पत्ता लगाउने प्रणाली र AI प्रयोगको प्रणाली विकास हुन नसकेको,
- » भन्सारका दरहरुलाई आन्तरिक उत्पादनको संरक्षण गर्ने गरी पूनःसरचना गर्न नसक्दा अर्थतन्त्र र उपयोगको लागत अप्रत्यक्ष रुपमा वृद्धि भएको,
- » आर्थिक कारोबारमा नगदमा हुने भूक्तानी न्यून गरी बैकिङ्ग र विद्युतीय भूक्तानी प्रणालीको विस्तार गर्न नसकिएको, (e-Sewa, payment Khalti जस्ता भूक्तानी प्रणालीको कम प्रयोग)
- » करदाता सेवालालाई पूर्णत मानव सम्पर्करहित विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउन नसकिएको साथै करदाताको व्यवसाय दर्ता र बहिर्गमन समापनका कार्यविधिहरु बोझिलो र भ्रन्भटिलो रहेका,
- » राजश्व शिर्षकहरुमा समयसापेक्ष सूधार गरी एकल राजश्व खाता प्रणाली विकास पूर्ण रुपमा नभएको,बक्यौता कर संकलनको कार्य प्रभावकारी नभएको,
- » आधुनिक कर प्रशासनको लागि विशिष्टकृत संरचना र दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको, खुला सीमाना व्यवस्थापन गर्न नसक्दा चोरी पैठारी बढ्दै गएको,
- » तीन तहको राजश्वमा दोहोरोपना हुन गएको जस्तै सवारी साधन कर प्रदेश र स्थानीय तह दुवै तहले उठाउने गरेको,
- » संविधान विपरीतका कोषहरु सञ्चालनमा रही तिनको रकम सरकारको विकास वित्तको रुपमा प्रयोग हुन नसकेको,
- » गैर कर प्रशासन कमजोर रहेको: आवश्यक छाता नीति तथा कानून नहुनु, आधार,दर,क्षेत्र,मापदण्ड सिद्धान्त स्पष्ट नहुनु,विशिष्टकृत निकाय र जनशक्तिको अभाव हुनु, करका दरमा समयसापेक्ष अद्यवधिक नगरिनु, कर छली गर्ने बढी प्रचलन हुनु,कानूनी कारबाही फितलो हुनु।
- » बहदो सूचना प्रविधि क्षेत्रको व्यवसायलाई कानूनी प्रबन्ध गरी नियमन गर्दै करको दायरामा ल्याउन नसकिएको,घर जग्गाको यथार्थपरक मूल्यांकन गर्न र कारोबार मूल्यमा कर लगाउन नसकिएको,

चुनौतीको सामना गर्न गर्नुपर्ने सन्तुलन तथा उपायहरु:

- » करको दर कम गरी दायरा विस्तार गरेर सबै आर्थिक कारोबारलाई समावेश गरी प्रविधिमैत्री प्रणालीको विकास गर्ने,अनलाईन डिजिटल व्यवसायलाई करको दायरामा ल्याउने,
- » सक्षम कर प्रशासन विकास गरी Digital Payment प्रणालीको विकास गरी पारदर्शी कर प्रणाली अवलम्बन गर्ने,नगद कारोबार न्यूनीकरण गर्दै बैकिङ्ग र विद्युतीय भूक्तानी विस्तार गर्ने,
- » करका सिद्धान्तहरुलाई पूर्ण रुपमा लागू गर्ने,करको बक्यौता संकलन रकम कार्यलाई प्रभावकारी

बनाउने, कर विवाद समाधानको प्रभावकारी व्यवस्था गर्ने र कर फिर्ता प्रक्रिया सरलीकरण र प्रभावकारी बनाउने,

- » नविनत्तम प्रणालीको उपयोग गरी राजश्व प्रणालीलाई प्रगतिशिल स्वचालित र पारदर्शी बनाई जिम्मेवार नागरिक निर्माण गर्ने,
- » कर प्रशासनमा एकिकृत करदाता सूचना प्रणाली, करदाताको एकिकृत जोखिम पत्ता लगाउने प्रणाली र AI प्रयोगको प्रणाली विकास र कार्यान्वयन गर्ने,
- » अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई औपचारिककरण गर्ने साथै बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय व्यापार सम्झौताको प्रभावको अध्ययन गरी आवश्यक पूनरावलोकन गर्ने,
- » अनिवार्य रूपमा कर विजक जारी गर्ने प्रचलन नभएको, समयमै कर प्रतिवेदनको अभ्यासको कमी रहेको,
- » गैर कर प्रशासन कमजोर रहेको: आवश्यक छाता नीति तथा कानून बनाउने, आधार, दर, क्षेत्र, मापदण्ड सिद्धान्त स्पष्ट बनाउने, विशिष्टकृत निकाय र जनशक्तिको उचित प्रबन्ध गर्ने, दरमा समयसापेक्ष अद्यवधिक गर्ने, कर छली गर्नेलाई कडा कारवाही गर्ने,
- » तीन तहको राजश्वमा दोहोरोपना अन्त्य गर्ने जस्तै सवारी साधन कर प्रदेश र स्थानीय तह दुवै तहले उठाउने भन्दा पनि कुनै एक तहलाई जिम्मेवारी प्रदान गर्ने,
- » राजश्व बोर्डको गठन गरी कर प्रशासनलाई सक्षम र व्यवसायिक बनाउने र राजश्व प्रशासनको सदाचारीता र ईमान्दारितामा सुधार गर्ने,
- » प्रभावकारी अनुगमन र नियन्त्रण प्रणाली करदाता शिक्षाको प्रबन्ध कर छली चुहावट तथा न्यून विजकीरण नियन्त्रण जोखिममा आधारित भन्सार मूल्यांकन कर परीक्षण र अनुसन्धानमा जोड दिने,
- » अनावश्यक कोषहरू खारेज गरी सञ्चालन गरिने कोषहरूको रकम समेत सरकारको विकास वित्तको रूपमा प्रयोग प्रयोग गर्ने,
- » मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भएका वस्तु तथा सेवाको संख्या घटाउने मूल्य अभिवृद्धि करमा बहु-दर सम्बन्धी अध्ययन गरी लागू गर्ने, कारोबार सीमा बढाउने र छुट पुनरावलोकन गर्ने,
- » एकल राजश्व खाता प्रणाली विकास गर्ने, कर निर्धारण गर्दा कर तटस्थता राजश्व जोखिम र अर्थतन्त्रमा पर्न सक्ने असरको अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने, घर जग्गाको यथार्थपरक मूल्यांकन गर्न र कारोबार मूल्यमा कर लगाउने,
- » आयत हुने र उत्पादन हुने औद्योगिक र अन्तशुल्क जन्य वस्तुको मूल्य उत्पादन र लेवलिङ सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड लागू गर्ने,

उपसंहार :

कर प्रणालीलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाई कर भुक्तानी प्रति आम जनमानसमा स्वाचालित कर प्रणाली विकास गर्नुपर्दछ। करको दर र दायरा विस्तार गरी प्रविधिमा आधारित भई सचेत र जागरुक नागरिकको साथै करदाता शिक्षा मार्फत कर प्रणालीको भूमिका विस्तार गर्दै जानुपर्दछ। वर्तमान समयमा कर प्रणालीमा धेरै हिस्सा अप्रत्यक्ष करले ओगटेको हुँदा प्रत्यक्ष करको हिस्सा बढाउनु पर्दछ। करको दायरामा आउन नसकेका क्षेत्रहरू: सामाजिक संजाल, अनिवार्य कर विजक जार, Pan for all, कर मैत्री वातावरण, कर कानूनको सशक्त कार्यान्वयन गरी कर प्रणालीबाट आधार भूत, आकस्मिक, नियमित, विकासात्मक, सेवा प्रवाह, शासन संचालन शासन सत्ता जस्ता आयमहरूबाट आमूल परिवर्तन गरी राष्ट्रले लिएको दिगो, शान्ति, सुशासन कायम राख्दै सुखी नेपाली समृद्ध नेपालको सपनालाई साकार रूप प्रदान गर्न पक्कै पनि दुई मत रहदैन।

सन्दर्भ सामग्री:

- » नेपालको संविधान,
- » आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/८२,
- » ऐन, कानून तथा कार्यविधिहरू,
- » Online Portal News,
- » नेपाल सरकार शाखा अधिकृत चौथो पत्र नोट (सुरेन्द्र अर्याल र प्रकाश दाहाल)

नेपालमा वैदेशिक लगानीको सम्भावना, समस्या र आमामी दिशा

चोलाकान्त सुवेदी

प्रधान सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

(१) परिचय

वि.सं. २०४६ सालको राजनितिक परिवर्तन पश्चात सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक उदारिकरणको नीति संगै औपचारिक रुपमै नेपालमा वैदेशिक लगानीको लागि ढोका खुल्ला भएको हो । आन्तरिक पूँजी परिचालन र वैदेशिक सहायताले मात्र लगानीको आवश्यकता र उपलब्ध स्रोत साधन विचको अन्तरलाई पूर्ति गर्न नसकिने देखिएकोले ठुला परियोजनामा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी परिचालन गर्नु आवश्यक छ । तिव्र औद्योगिकरणको माध्यमबाट तुलनात्मक र प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा स्वदेशी एवं विदेशी लगानी परिचालन मर्फत आर्थिक सम्वृद्धि हासिल गर्न विदेशी लगानी आवश्यक छ । वैदेशिक लगानीलाई प्रवर्द्धन र व्यवस्थित गर्न नेपालमा विभिन्न नीतिगत, कानुनी र संरचनागत व्यवस्थाहरु गरिएको कारण पछिल्ला वर्षहरुमा लगानिको प्रतिवद्धतामा वृद्धि भएता पनि सो अनुरुप लगानी आप्रवाह हुन भने सकेको छैन । प्रतिवद्धता अनुरुपको वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्नको लागि सवल लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

(२) वैदेशिक लगानीको परिभाषा

मुनाफाको उद्देश्य लिई एक देशको लगानीकर्ताले अर्को देशमा गर्ने लगानीलाई वैदेशिक लगानी भनिन्छ । विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५ का अनुसार विदेशी लगानीकर्ताले विदेशी मुद्रामा उद्योग वा कम्पनीमा गरेको सेयर लगानी, विदेशी लगानीको रकमबाट आर्जित मुनाफाको पुनलगानी, पूँजी कोषमा गरेको लगानी, लिज लगानी, धितोपत्रको दोस्रो बजार मार्फत सुचिकृत धितोपत्रमा गरेको लगानी, नेपालमा स्थापना भएको सेयर वा सम्पत्ति खरिद गरी गरिने लगानी, प्रविधि हस्तान्तरणका माध्यमबाट गरिने लगानी साथै नेपालमा स्थापित कम्पनीले विदेशी पूँजी बजारमा धितो पत्र जारी गरी वैकिड प्रणली मार्फत प्राप्त भएको लगानीलाई वैदेशिक लगानीको रुपमा परिभाषित गरेको छ । वैदेशिक लगानीले वैदेशिक स्रोत, साधन, सिप, र प्रविधिको प्रवाहलाई फराकिलो बनाई अन्तरदेशिय सम्बन्धलाई सुमधुर र प्रगाढ बनाउन सहयोग पुग्दछ ।

(३) नेपालमा वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धन गर्नको लागि भएका प्रयासहरू

नेपालमा वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्था निम्नानुसार छन् :

संवैधानिक व्यवस्थाहरू

- » नेपालको संविधानको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा राष्ट्रिय हित अनुकूल आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पूँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई आकर्षित गर्दै पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन एवं परिचालन गर्ने ।
- » गैरआवासीय नेपालीहरूको ज्ञान, सीप, प्रविधि र पूँजीलाई राष्ट्रिय विकासमा उपयोग गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको ।

नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्थाहरू

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५ अनुसार मुलुकको आर्थिक सम्वृद्धिको लागि श्रोत साधनको अधिकतम परिचालन गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धि र रोजगार उन्मुख बनाउन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धन, पूर्वाधार विकाश र वस्तु तथा सेवाको उत्पादनको क्षेत्रमा विदेशी पूजी, प्रविधि र लगानीलाई आकर्षित गर्न लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्दै राष्ट्रिय मार्फत दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने उद्देश्य लिईएको ।

- » विदेशी लगानीसँग सम्बन्धित अन्य सम्बन्धित कानुनहरू निजीकरण ऐन २०५०, कम्पनी ऐन २०६३, औद्योगिक व्यावसाय ऐन २०७६ गैरआवासीय नेपालीसम्बन्धी ऐन २०६४, मध्यस्थता ऐन २०५५, करार ऐन २०५६, सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३, औद्योगिक नीति २०६७, वाणिज्य नीति २०८१ लगायतका रहेका छन् ।
- » सोढौँ आवधिक योजनाको रूपान्तरणकरी नीतिको बुदा नं. ६ मा तुलनात्मक लाभ भएका उर्जा, पर्यटन, तथा सूचन प्रविधि लगायतका क्षेत्रमा स्वदेशी तथा विदेशी लगानी वृद्धि गर्न कानुनी तथा प्रक्रियागत सरलिकरण गर्ने कुरा उल्लेख छ ।

संस्थागत व्यवस्थाहरू

- » उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
- » लगानी बोर्ड
- » उद्योग विभाग
- » कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय
- » एकल विन्दु सेवा केन्द्र : लगानीकर्तालाई प्राप्त हुने छुट सुविधा वा सहूलियत र उद्योगको लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार सम्बन्धी सेवा एकै थलोवाट उपलब्ध गराउनको लागि उद्योग विभाग

अन्तर्गत स्थापना गरिएको ।

अन्य प्रयासहरु

- » ६ मुलुकसंग विष्पा सम्झौता र ११ मुलुकसंग दोहोरो कर छुट सम्बन्धी सम्झौता गरिएको ।
- » समय समयमा लगानी सम्मेलन आयोजना गरी लगानीलाई आकर्षित गर्ने प्रयास गरिएको ।
- » विदेश स्थित कुटनीतिक नियोगको परिचालन गरिएको ।

(४) नेपालमा वैदेशिक लगानीका लागि अवसरहरु

- » वैदेशिक लगानी तथा प्रविधी हस्तान्तरण ऐन, सार्वजनिक निजि साभेदारी र लगानी ऐन र विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐनमा समसामयिक सुधार गरी प्रकृयागत सरलिकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
- » वैदेशिक लगानीको लागि आवश्यक सबै प्रशासनिक प्रकृयाहरु एकै स्थलवाट सहज रुपमा उपलब्ध गराउनुका साथै निकायगत समन्वय कायम गर्न उद्योग विभाग अन्तर्गत एकल विन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गरिएको ।
- » ठुलो लगानी र बजारको सम्भावना रहेका भारत र चिन जस्ता राष्ट्रहरु छिमेकी राष्ट्रको रुपमा रहेका ।
- » भारत र चिनका अतिरिक्त अन्य देशहरूसंग पनि दोहोरो कर मुक्ति लगायत लगानी र व्यापार विस्तार गर्न दुई पक्षिय तथा बहुपक्षिय सम्झौताहरु भएको ।
- » उत्पादित सामानको निर्यातमा भारतको लागि खुला सिमाना र करमा छुट छ भने युरोपियन देशको लागि कर तथा परिमाणत्मक बन्देज नरहेको ।
- » सार्वभौम साख मुल्याङ्कनमा नेपालले डबल बी माइनस स्कोर प्राप्त गर्नुले विदेशी लगानीकर्ताले नेपालमा लगानी गर्न सुरक्षित रहेको महशुस हुने देखिएको ।
- » साना लगानीकर्ता लाई पनि लगानी गर्ने वातावरण मिलाउन लागानीको न्युनतम सिमा २ करोड कायम गरिएको र सुचना प्रविधिको क्षेत्रमा लगानीको न्युनतमा सिमा कायम नगरिएको ।
- » उद्योग सञ्चालनको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको ।
- » कुल जनसंख्याको करिव ६२ प्रतिशत सक्रिय जनसंख्या हुनुले पर्याप्त मात्रामा जनसक्तिको उपलब्धता रहनु साथै अधिक बेरोजगारीको कारण सस्तो श्रम शक्ति प्राप्त हुनु ।
- » वैदेशिक लगातिकर्ता उनिहरुका प्रतिनिधी र आश्रित व्यक्तिहरुको लागि सहज भिजा प्रणालीको व्यवस्था गरिएको।
- » विगतको तुलनामा सरकार स्थिर बन्दै गएको ।

- » वढी भन्दा वढी क्षेत्रका उद्योग व्यावसायहरु सत प्रतिशत वैदेशिक स्वामित्वमा सञ्चालन गर्न अनुमती दिइएको।
- » नविकरणीय उर्जा जस्तै विद्युत, सौर्य उर्जा, वायु उर्जा र जैविक उर्जाको प्रयोगको पर्याप्त सम्भावन रहेको ।
- » नेपाल WTO, MIGA, UNICTRAL, SAFTA, BIMSTEC जस्ता अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरुको सदस्य मुलुक रहेको ।

(५) वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्याहरु

वैदेशिक लगानी सम्बन्धमा विभिन्न नीतिगत, कानुनी, संरचनागत र प्रकृयागत व्यवस्थाहरुको वावजुद पनि निम्न समस्याहरुको कारण प्रतिवद्धता अनुरूपको लगानी अप्रवाह हुन नसकेको देखिन्छ :

- » ऐन कानुनहरु समयानुकूल परिमार्जन हुन नसक्नु । कानुनहरु जस्तै वैदेशिक लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५ र कम्पनी ऐन २०६३, गैर आवासिय नेपाली सम्बन्धी ऐन २०६४ विचमा एक आपसमा असामन्जस्यता रहनु ।
- » वैदेशिक लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५ र कम्पनी ऐन २०६३ मा विदेशी लगानी रहेको कम्पनीको सेयरको खरिद विक्री गर्दा सेयरको मुल्याङ्कन गर्ने सम्बन्धमा कुनै पनि व्यवस्था नहुनुले सेयरको खरिद विक्रीमा समस्या हुनु ।
- » लगानीको प्रतिवद्धता र वास्वविक लगानी विचको अन्तर र यसको कारण पत्ता लगाई समस्या समाधानका लागि उपयुक्त नीतिगत सुधार नगरिनु ।
- » वैदेशिक लगानी सम्बन्धी हरेक प्रशासनिक कार्यहरु एकै थलोवाट उपलब्ध गराउनको लागि उद्योग विभाग अन्तर्गत एकल विन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना भएता पनि निकायगत प्रतिनिधित्वको कमीले गर्दा कतिपय प्रशासनिक कामको लागि फाइल वोकेर सम्बन्धीत निकायमै पुग्नुपर्ने बाध्यता छ । केन्द्रका प्रतिनिधीहरुमा पर्याप्त अख्तियारी, आवश्यक तालिम तथा दक्षताको कमी, सुचना प्रविधिको प्रयोगमा कमी जस्ता समस्याले अन्तरनिकाय समन्वय र सेवा प्रवाहमा कठिनाई हुनु ।
- » परिवर्त्य मुद्राको विनिमयदरमा हुने परिवर्तनवाट सृजना हुन सक्ने जोखिमवाट जोगिन हेजिड फन्डको अभाव हुनु ।
- » उद्योगको खारेजी प्रकृया लामो हुनुको साथै उद्योग बन्द गरी आफ्नो लगानी फिर्ता लैजान समेत जटिलता हुनु ।
- » औधोगिक पूर्वाधारको कमी हुनु ।
- » लगानी मैत्री वातावरणको कमी हुनु ।

- » कर नीतिहरु लगानीमैत्री नहुदा र छुट सुविधा सम्बन्धी प्रावधानहरु कमजोर हुदा लगानीकर्ता प्रोत्साहनमा कमी देखिन्छ।
- » लगानीको लागि राजनैतिक तथा प्रशासनिक र आर्थिक स्थिरता कायम हुन नसक्नु ।
- » कर्मचारीतन्त्रमा प्रक्यामुखी र तदर्थतावाद हावी हुनु ।
- » प्रविधिमुखी कार्य प्रणालीको कमी हुनु ।

(६) आगामी कार्यदिशा

नेपालमा प्रभावकारी वैदेशिक लगानीको लागि धेरै पक्षहरु बाधक रहेकोले निम्न अनुसारका नीतिगत, कानुनी, प्रक्यागत र व्यवस्थापकीय सुधार आवश्यक देखिन्छ :

- » कम्पनी ऐन, औद्योगिक व्यावसाय ऐन, विदेशी विनिमय सम्बन्धी ऐन, हेजिड सम्बन्धी कानुन, लिक्विडेसन सम्बन्धी कानुन परिमार्जन गर्दा विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐनसंग अनुकूल हुने गरी परिमार्जन गर्ने ।
- » वैदेशिक लगानी सम्बन्धमा विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५ र कम्पनी ऐन २०६३, गैर आवासिय नेपाली सम्बन्धी ऐन २०६४ विचमा एक आपसमा सामन्जस्यता कायम गर्ने ।
- » स्थानीय स्रोत, साधन, सिप, प्रविधि र कच्चा पदार्थको अधिकतम परिचालन गरि रोजगारी प्रदान गर्ने र निर्यातमुलक उद्योगहरुलाई विशेष कर छुट र सुविधाहरु उपलब्ध गराउने ।
- » एकलविन्दु सेवा केन्द्रमा १४ ओटै निकायको निकायगत प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्दै प्रतिनिधीहरुलाई पर्याप्त अधिकार प्रत्यायोजन, उनिहरुको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा प्रदान गरी निकायगत समन्वय र सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- » विदेशी लगानीको प्रभाव मुल्याङ्कन गर्दै उल्लेख्य प्रतिफल र रोजगारी सृजना गर्ने लगानीकर्तालाई सम्मान तथा पुरस्कार प्रदान गर्न सकेमा थप लगानी आकर्षित गर्न सकिन्छ ।
- » विदेशी लगानीकर्ताले आफ्नो लगानी र प्रतिफल सहज रुपमा फिर्ता लैजाने वातावरण मिलाउने ।
- » विदेशी लगानी रहेको कम्पनीको सेयरको खरिद विक्री गर्दा सेयरको मुल्याङ्कनमा लेखापरिक्षकबाट प्रमाणित म्गभ र्म्षिन्भलअभ ब्रामष्ट च्भउयचत पेश गर्न लगाउने ।
- » श्रमिकहरुको क्षमता विकासको लागि तालिम प्रदान गर्ने र कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्ने नेपाली व्यावसायीहरुलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सहुलियत दरमा कर्जा उपलब्ध गराई त्यस्तो कर्जाको सुरक्षण निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषबाट गराउन सके सिपयुक्त जनशक्ति र कच्चा पदार्थको उपलब्धता मार्फत वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

- » उद्योग सञ्चालनको लागि स्विकृती लिदा, उद्योग दर्ता गर्दा, खारेजी गर्दा र नियमन गर्दा अटोमेसन प्रणालीको प्रयोग गर्न सके प्रकृयागत कठिनाई कम हुन गई काम सहज, छिटो, छरितो र प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
- » विशेष आर्थिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, औद्योगिक क्लस्टर, अन्तरदेशिय आर्थिक क्षेत्र जस्ता औद्योगिक पूर्वाधारको विकाश र निर्माणमा जोड दिदै उक्त क्षेत्रहरुमा उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- » प्रविधिमैत्री प्रशासनमा जोड दिने ।
- » उद्योग व्यावसाय सञ्चालनको लागि पर्याप्त विद्युत, पानी, यातायातको सुविधा र प्रभावकारी सञ्चार प्रणालीको विकाश गर्ने ।
- » औद्योगिक सुरक्षा र कुशल व्यावसायिक वातावरण सृजना गर्ने ।
- » आर्थिक कूटनीतिमा विशेष जोड दिदै विदेश स्थित कूटनीतिक नियोगहरुको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वढाइ परिचालन गर्ने।

निष्कर्ष

साधन स्रोत र प्रविधि न्यून भएको हाम्रो जस्तो मुलुकमा रोजगारी र आय आर्जन सहितको उच्च दिगो र फराकिलो आर्थिक सम्वृद्धि हासिल गर्न वैदेशिक लगानीको अपरिहार्यतालाई नकार्न नसकिने हुँदा यस सम्वन्धमा प्रतिवद्धता अनुसारको वैदेशिक लगानी आप्रवाह वृद्धि गर्न सबै राजनैतिक शक्तिहरु विच साझा सहमती कायम हुनु आवश्यक छ । वैदेशिक लगानी सम्वद्ध ऐन कानून र संरचनामा सुधार गरी प्रकियागत सरलिकरणमा जोड दिनु पर्दछ । लगानीकर्तालाई ठुला पूर्वाधार परियोजना र प्रविधिको क्षेत्रमा केन्द्रित गर्दै आकर्षक छुट सहूलियत र सम्मानपूर्ण व्यावहार गर्नुपर्ने देखिन्छ । वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्याहरुलाई समयमा नै सम्बोधन गर्न सके देखिएका सम्भावनालाई वास्तविकतामा बदल्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री :

- » नेपालको संविधान २०७२
- » औद्योगिक व्यावसाय ऐन २०७६
- » वैदेशिक लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०७५
- » वैदेशिक लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नियमावली २०७७
- » नेपालमा विदेशी लगानी प्रकृयालाई प्रभावकारी बनाउन गठित कार्यदलको प्रतिवेदन, २०७७
- » नेपाल राष्ट्र बैंक द्वारा विभिन्न समयमा प्रकाशित प्रतिवेदनहरु

व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारीता

पुष्पा भट्ट

प्रधान सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

परिचय

आजको प्रतिस्पर्धात्मक व्यवसायिक वातावरणमा संगठनहरूको दीर्घकालीन सफलता केवल उत्पादन वा सेवा आपूर्ति गर्ने क्षमतामा मात्र निर्भर रहदैन, तर सही समयमा सही निर्णय लिन सक्ने क्षमतामा पनि भर पर्छ। यस्तै निर्णयहरू प्रभावकारी रूपमा लिनको लागि व्यवस्थापनसँग विश्वसनीय, सटिक र समयमै उपलब्ध हुने वित्तीय तथा गैर वित्तीय जानकारीको आवश्यकता पर्छ। यस सन्दर्भमा, व्यवस्थापन लेखा प्रणाली (Management Accounting System – MAS) एउटा महत्वपूर्ण उपकरण हो जसले व्यवस्थापकहरूलाई योजना बनाउन, नियन्त्रण गर्न, समन्वय गर्न र निर्णय-निर्माणमा सहयोग गर्दछ।

व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारिताले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादन (Managerial Performance) मा महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ। विशेष गरि वित्तीय संस्था जस्तै बैंक, बीमा कम्पनी, सहकारी, संस्था आदिमा वित्तीय निर्णयहरू रणनीतिक रूपमा लिनुपर्ने भएकाले, व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रयोग अनिवार्य बन्दै गएको छ।

व्यवस्थापनलेखा प्रणालीले संगठनलाई वित्तीय र गैर वित्तीय दुवै प्रकारका सूचनाहरू उपलब्ध गराउँछ, जसको प्रयोग गरेर व्यवस्थापकहरूले संगठनको कार्यसम्पादन सुधार गर्न सक्छन्। यस प्रणालीको प्रभावकारीता भनेको, यसले संगठनमा लक्ष्य प्रप्तिमा सहयोग पुऱ्याउने क्षमता हो।

नेपालमा सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी सबै क्षेत्रहरूमा दैनिक कार्य सम्पादनमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रयोग बढ्दो क्रममा छ। तर यसको प्रभावकारिता कतिको छ र व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा यसले के कस्तो योगदान पुऱ्याएको छ यही प्रश्नमा यो लेख केन्द्रित छ।

१. व्यवस्थापन लेखा प्रणाली र व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनको अवधारणा

व्यवस्थापन लेखा प्रणाली भन्नाले संगठनमा आन्तरिक निर्णयकर्ताहरूलाई आर्थिक र सन्चालन सम्बन्धी उपयुक्त सूचना प्रदान गर्ने प्रणाली हो। यसले आन्तरिक निर्णयकर्ताहरूलाई आवश्यक

वित्तीय तथा सन्चालन सम्बन्धी सूचना संकलन, प्रशोधन, विश्लेषण र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गर्दछ । यसको मुख्य उद्देश्य व्यवस्थापकहरूलाई निर्णय निर्माणका लागि आवश्यक जानकारी प्रदान गर्नु, संगठनको योजना र नीति निर्माणलाई सहयोग पुर्याउनु, कार्य प्रवाहको नियन्त्रण र अनुगमन गर्नु, संगठनका स्रोतहरूलाई कुशल व्यवस्थापन गर्न सहयोग पुर्याउनु, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका लागि सहयोग पुर्याउनु हो ।

व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारिता यसको सूचना सम्बन्धी विशेषताबाट नापिन्छ । Chanhall / Morris (1986) को वर्गीकरण अनुसार यसका चार प्रमुख विशेषताहरू छन् जसमा

- » **दायरा (Scope):** वित्तीय डाटा मात्र नभई, भविष्यमूखी र बाह्य वातावरण सम्बन्धी जानकारी पनि समावेश,
- » **एकीकरण (Integration):** संगठनका विभिन्न विभाग तथा कार्य क्षेत्रबीच सूचना प्रवाहको एकरूपता,
- » **एकत्रीकरण (Aggregation):** विभिन्न स्रोतका तथ्याङ्कलाई अवश्यक स्तरमा संयोजन गरेर स्पष्ट प्रतिवेदन पेश गर्नु,
- » **समयबद्धता (Timeliness):** आवश्यक जानकारी सही समयमा उपलब्ध गराउनु ताकि तत्काल निर्णय लिन सकियोस् ।

व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादन भनेको व्यवस्थापकले आफ्नो जिम्मेवारी अन्तर्गत लक्ष्य पूरा गर्न कस्तो स्तरको दक्षता र प्रभावकारिता देखाइएको छ भन्ने कुरा जनाउँछ । यसमा निर्णय गर्ने क्षमता, कार्यसम्पादन गुणस्तर, संसाधनको उचित उपयोग, कर्मचारी प्रोत्साहन र नवप्रवर्तनको क्षमता समावेश हुन्छ ।

२. व्यवस्थापन लेखा प्रणालीका प्रमुख उपकरणहरू

व्यवस्थापन लेखा प्रणालीका प्रमुख उपकरणहरू निम्न छन्, जसको प्रयोगले व्यवस्थापकलाई व्यवस्थापकीय निर्णय लिन सहयोग गर्छ,

- » **बजेटिङ र योजना उपकरणहरू** – यस अन्तर्गत संगठनमा वार्षिक र त्रैमासिक बजेट तथा पूर्वानुमान गर्न आवश्यक पर्ने उपकरणहरू जस्तै मास्टर बजेट (Master Budget), लचिलो बजेट (Flexible Budget), नगद बजेट (Cash Budget), सन्चालन बजेट (Operational Budget), पूँजी बजेटिङ (Capital Budgeting), SWOT विश्लेषण, भिन्नता विश्लेषण (Variance Analysis), घुम्ने बजेट (Rolling Budget), What-if विश्लेषण आदि पर्छन् ।
- » **लागत प्रणाली उपकरण** – यी उपकरणहरूले लागत विश्लेषण गरी स्रोतको आदर्शतम उपयोग गर्न सहयोग गर्छन् । यसमा आधारभूत लागत प्रणाली (Basic Costing System), प्रत्यक्ष लागत प्रणाली (Direct Costing / Variable costing), पूर्ण लागत प्रणाली (Absorption Costing),

गतिविधिमा आधारित लागत प्रणाली (Activity Based Costing), प्रक्रिया लागत प्रणाली (Process Costing), मानक लागत प्रणाली (Standard Costing), लक्षित लागत प्रणाली (Target Costing), जीवन-चक्र लागत प्रणाली (Lifecycle Costing), सिमान्त लागत प्रणाली (Marginal Costing) आदि पर्छन् ।

- » निर्णय समर्थन (Decision support) उपकरण – यस अन्तर्गत लागत-लाभ विश्लेषण (Cost-Benefit Analysis), सापेक्ष योगदान विश्लेषण (Contribution Margin Analysis), सान्दर्भिक लागत विश्लेषण (Relevant Cost Analysis) पूँजी बजेटिङ प्रविधि (Capital Budgeting Techniques), उत्पादन गर्ने कि किन्ने निर्णय उपकरण (Make or Buy Decision Tools) संवेदनशीलता विश्लेषण (Sensitivity Analysis) रणनीतिक विश्लेषण (Strategic Analysis), Break-even analysis आदि पर्छन् ।
- » कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन (Performance Evaluation) उपकरण – यस अन्तर्गत सन्तुलित स्कोरकार्ड (Balanced Scorecard), मापदण्ड तुलना (Benchmarking), Key Performance Indicator (KPI), Branch Report, बोनस निर्धारण आदि पर्छन् ।
- » अनुगमन र नियन्त्रण (Monitoring and Controlling) उपकरण – यस अन्तर्गत बजेट नियन्त्रण (Budgetary Control), मानक लागत र विचलन विश्लेषण (Standard Costing and Variance Analysis), आन्तरिक लेखापरीक्षण (Internal Audit), निरन्तर निगरानी प्रणाली (Continuous Monitoring System) आदि पर्छन् ।

३. व्यवस्थापन लेखा प्रणाली र व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादन बीचको सम्बन्ध

व्यवस्थापन लेखा प्रणाली र व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनबीचको सम्बन्ध गहिरो र पारस्परिक छ । व्यवस्थापन लेखा प्रणालीले व्यवस्थापनलाई निर्णय गर्न, योजना बनाउन, नियन्त्रण गर्न र मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक सूचना प्रदान गर्छ । यी क्रियाकलापले सिधै व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा प्रभाव पार्दछ । Gnawali (2021) का अनुसार, बजेटिङ, नियन्त्रण, निर्णय समर्थन, लागत प्रणाली र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन सबै व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको अंग हुन र यसको प्रयोगले संगठनात्मक असर गर्छ । Maharjan (2024) आधुनिक MAS अभ्यास (बजेटिङ, रणनीतिक विश्लेषण, प्रदर्शन मापन आदि) ले व्यवस्थापकहरूको कार्यसम्पादनमा सकारात्मक प्रभाव पार्छ ।

यी दुई बीचको सम्बन्धलाई तलका बुँदाहरूबाट स्पष्ट पार्न सकिन्छ :

- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीले व्यवस्थापकहरूलाई समयमै, सटीक, सान्दर्भिक र वित्तीय तथा गैर वित्तीय सूचना दिन्छ र सोही सूचनाको प्रयोग गरि व्यवस्थापकले सही र प्रभावकारी निर्णय लिन सहयोग पुर्याउँछ । प्रभावकारी निर्णय क्षमताले उच्च व्यवस्थापकीय कार्य सम्पादन दर्शाउँछ ।
- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीबाट प्राप्त डाटा प्रयोग गरी लक्ष्य निर्धारण र रणनीति बनाउने काम

सजिलो हुन्छ, जसले गर्दा संगठित योजना बन्छ, र योजनाबद्ध क्रियाकलापले व्यवस्थापकलाई कार्यदिशामा स्पष्टता दिन्छ ।

- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीले Actual / Planned प्रदर्शनबीचको अन्तर देखाउँछ, यसले व्यवस्थापकहरूले कहाँ सुधार गर्नुपर्ने हो भन्ने कुरा पत्ता लगाउन मद्दत गर्छ । जसको नतिजा संस्थाको निरन्तर सुधार हुन गई व्यवस्थापकको उत्कृष्ट कार्यसम्पादन हासिल हुन्छ।
- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीबाट प्राप्त सूचनाले Key Performance Indicators (KPIs) तोक्न र व्यवस्थापकहरूको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ, जसले उत्तरदायित्व र प्रोत्सहन प्रणालीलाई पारदर्शी बनाउँछ । फलस्वरूप उत्तरदायियुक्त वातावरणमा उच्च र गुणस्तरीय कार्य प्रदर्शनमा मद्दत पुग्छ ।
- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीले संगठनको विभिन्न विभागहरू बीच सहकार्य बढाउँछ ।
- » व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको सहयोगले संगठनात्मक स्रोतको अधिकतम र कुशलप्रयोग गर्न मद्दत गर्छ, जसले संगठनमा लागत नियन्त्रण भई अधिकतम नाफा हासिल गर्न सकिन्छ ।

४. नेपालका वित्तीय संस्थाहरूमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रयोग

नेपालका सबै जसो बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, ठूला उत्पादन र सेवा कम्पनीहरूले व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रयोग गर्दै आएका छन् । बैंकिङ्ग क्षेत्रमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीबाट दैनिक वित्तीय स्थिति, तरलता अनुपात, जोखिम मूल्याङ्कन र कर्जा/निक्षेपको स्थिति बारे जानकारी व्यवस्थापकलाई उपलब्ध गराइन्छ । जस्तै नेपाल ब्याङ्क बैंकले डिजिटल उपकरण –YONO, इन्टरनेट बैंकिङ्ग प्रयोग गर्दै शाखा स्तरको डेटा व्यवस्थापन लेखा प्रणाली मार्फत व्यवस्थापन गर्दछ । यसले विशेष गरी रिपोर्टिङ, बजेट समीक्षा र जोखिम विश्लेषणमा सुधार हुन्छ ।

नेपालका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा व्यवस्थापन लेखा प्रणाली मुख्यतया निम्न क्षेत्रमा प्रयोग हुँदै आएको छ

- » **बजेटिङ र पूर्वानुमान** – बैंकहरूले वार्षिक तथा त्रैमासिक बजेट तयार गर्न व्यवस्थापन लेखा प्रणाली प्रयोग गर्छन् । यसले शाखा स्तर देखि केन्द्रीय कार्यालय सम्म खर्च, आम्दानी र लागानीको अनुमान गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- » **लागत नियन्त्रण** – व्यवस्थापन लेखा प्रणाली मार्फत बैंकका विभिन्न विभागको लागत संरचना विश्लेषण गरेर अनावश्यक खर्च घटाइन्छ ।
- » **कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन व्यवस्थापन** – लेखा प्रणालीबाट प्राप्त सूचनाका आधारमा कर्मचारी र विभागको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरिन्छ, र बोनस र बढुवाको निर्णय लिइन्छ ।
- » **जोखिम विश्लेषण** – कर्जा जोखिम, बजार जोखिम र सन्चालन जोखिमको मापनमा व्यवस्थापन

लेखा प्रणालीले आवश्यक वित्तीय सूचनाहरू उपलब्ध गराउँछ ।

- » **रणनीतिक योजना** – नयाँ शाखा विस्तार, नयाँ वित्तीय उत्पादनको सुरुवात तथा उपकरण वा डिजिटल बैकिङ्ग प्रणाली अपनाउने निर्णयमा व्यवस्थापन लेखा प्रणालीबाट प्राप्त तथ्याङ्क महत्वपूर्ण हुन्छ ।

५. व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारितामा असर पार्ने कारकहरू

- » आधुनिक सफ्टवेयर र डिजिटल उपकरणहरूको प्रयोगले डेटा संकलन, विश्लेषण र प्रतिवेदन सजिलो र छिटो बनाउँछ । ERP प्रणाली, क्लाउड कम्प्युटिङ आदि MAS को प्रभावकारिता बढाउने उपकरण हुन् ।
- » नेतृत्वको इच्छाशक्ति र सहयोगले MAS को सफलता कार्यान्वयनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । उच्च व्यवस्थापनले यसको महत्व बुझेर प्रयोग गरेको खण्डमा प्रणाली प्रभावकारी हुन्छ ।
- » योग्य र प्रशिक्षित लेखा कर्मचारी बिना MAS प्रभावकारी हुदैन । व्यवस्थापकको रिपोर्ट बुझ्ने र व्याख्या गर्ने क्षमताले व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको उपयोगिता बढाउँछ ।
- » स्पष्ट जिम्मेवारी, अधिकारी र सूचना प्रवाह भएको संरचनाले MAS लाई सहज बनाउँछ । विकेन्द्रित बनावटले तल्लो तहसम्म निर्णय प्रक्रिया पुऱ्याउँछ ।
- » सही र समयमै उपलब्ध हुने वित्तीय तथा गैर वित्तीय जानकारी MAS को मेरुदण्ड हो । त्रुटिपूर्ण र ढिला डेटाले :ब्ल लाई असर पार्न सक्छ ।
- » लगातार सुधार गर्न चाहने संगठनमा MAS लाई अपग्रेड गर्ने र प्रयोग गर्ने प्रेरणा बढी हुन्छ । कर्मचारीहरूको सक्रिय सहभागिता पनि यसमा महत्वपूर्ण हुन्छ ।
- » ठूलो र जटिल संरचना भएका संस्थामा :ब्ल को आवश्यकता र उपयोगिता बढ्छ । उत्पादन, सेवा वा परियोजना अनुसार MAS फरक हुन सक्छ ।
- » बजारको प्रतिस्पर्धा, सरकारको नीति, कर प्रणाली , आर्थिक अवस्था आदिले MAS मा प्रभाव पार्न सक्छ ।
- » MAS लाई संगठनको आवश्यकता अनुसार अनुकूल गर्न सक्नु यसको प्रभावकारिता बढाउने कारक हो । सबै संस्थाले एउटै खालको MAS प्रयोग गर्दा यसको असर घट्न सक्छ ।
- » पर्याप्त बजेट र प्राविधिक स्रोतले MAS को गुणस्तर निर्धारण गर्छ ।

६. व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन

व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन भनेको यस प्रणालीले संगठनलाई कतिको प्रभावकारी ढंगले निर्णय लिन, योजना बनाउन, नियन्त्रण गर्न तथा समग्र कार्यसम्पदन सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ भन्ने कुरा विश्लेषण गर्ने प्रक्रिया हो । यसको मूल्याङ्कनबाट प्रणालीमा रहेका

कमजोरी सुधार गर्न सकिने पक्षहरु तथा उपलब्ध सफलताहरु पहिचान गर्न सकिन्छ ।

व्यवस्थापन लेखा प्रणालीको प्रभावकारिता मूल्याङ्कनमा निम्न प्रभावहरु देखिन्छन्

सकारात्मक पक्ष

- » निर्णयको गुणस्तमा सुधार – व्यवस्थापन लेखा प्रणालीले वित्तीय र सन्चालन सम्बन्धी विश्लेषणात्मक डाटा प्रदान गर्दा रणनीतिक निर्णय बढी यर्थातपरक हुन्छ ।
- » पारदर्शिता र जवाफदेहिता – आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली मजबुत भएर अनियमितता घट्छ ।
- » प्रतिस्पर्धात्मक लाभ – बजार प्रवृत्ति पहिचान गरेर समयमै रणनीति परिवर्तन गर्न सक्ने क्षमता बृद्धि हुन्छ ।
- » जोखिम न्यूनिकरण, जोखिम मापन र व्यवस्थापन क्षमता सुधार हुन्छ ।
- » समन्वय – विभिन्न विभागबीच सूचना प्रवाह सजिलो ।

सीमितता र समस्या

- » प्राविधिक अभाव - ग्रामिण क्षेत्रमा आधुनिक MIS/MAS प्रयोगमा कठिनाई हुने,
- » मानव संसाधन कमी - दक्ष लेखा तथा :क्ष विशेषज्ञको अभाव,
- » डेटा गुणस्तरमा समस्या - सही र अद्यावधिक सूचनाको अभाव,
- » उच्च लागत - अत्याधुनिक MAS प्रणाली खरिद र सन्चालन खर्चिलो,
- » परिवर्तन प्रतिरोध तथा पुरानो तरिका अपनाउने प्रवृत्ति
- » अप्रयाप्त IT पूर्वाधार
- » डेटा गोपनीयता र साइबर सुरक्षा जोखिम
- » कानुनी तथा नियामक जटिलता

७. सुधारका उपायहरु

- » प्राविधिक लगानी बढाउने – आधुनिक सफ्टवेयर र हार्डवेयरमा लगानी गर्नुपर्ने,
- » मानव संसाधन विकास – व्यवस्थापक र लेखा कर्मचारीलाई नियमित तालिम र कार्यशाला,
- » डेटा मापदण्ड – एकरूप डेटा प्रविष्टि र व्यवस्थापन प्रणाली विकास,
- » नियमित मूल्याङ्कन – MAS को प्रभावकारिता समय समयमा परिक्षण र सुधार,
- » संगठन संस्कृति सुधार – पारदर्शिता, नवप्रवर्तन र तथ्याङ्क आधारि निर्णयप्रति प्रोत्साहन,
- » प्रविधि पूर्वाधारमा लगानी – उच्च क्षमताको सर्भर, नेटवर्क र सुरक्षा प्रणाली,

- » अद्यावधिक र सही डेटा सुनिश्चित गर्ने नीति,
- » परिवर्तन व्यवस्थापन – कर्मचारीलाई नयाँ प्रणाली अपनाउने प्रेरित गर्ने,
- » तालिम कार्यक्रम – :AS र MIS सम्बन्धि नियमित तालिम,
- » मूल्य लाभ आधारित निर्णय – लागतको तुलनामा MAS लाभ विश्लेषण,
- » संस्कृति सुधार – परिवर्तन व्यवस्थापन र नवप्रवर्तन प्रोत्साहन,

८. निष्कर्ष

व्यवस्थापन लेखा प्रणाली कुनै पनि संगठनको निर्णय निर्माण, नियन्त्रण र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा आधारशीला समान हो । यसको प्रभावकारिताले गुणस्तरीय व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्छ, जसले संगठनको नाफा बृद्धि र दीर्घकालीन प्रतिस्पर्धात्मकता निर्धारण गर्छ । नेपालमा, विशेषगरि वित्तीय क्षेत्रमा MAS को प्रभावकारी प्रयोगका उदाहरण देखिन्छन्, जसले व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ । निर्णयको गुणस्तर, पारदर्शिता, लागत नियन्त्रण र जोखिम व्यवस्थापन क्षमतामा उल्लेखनीय सुधार भएको छ । वित्तीय संस्थाहरूमा डिजिटल बैकिङ्ग र MIS को व्यापक प्रयोगले :ब्व को प्रभावकारीता बढेको हुनसक्छ । तर साना तथा मध्यम उद्योग तथा व्यवसायहरूमा यसको प्रयोग सन्तुष्टिजनक छैन । प्राविधिक, सांस्कृतिक र आर्थिक चुनौतीहरू अझै बाकी छन् । त्यसैले भविष्यमा MAS लाई अझ प्रभावकारी बनाउन प्रविधि, मानव संसाधन, तालिम, डेटा गुणस्तर, नीति नियममा सुधार गर्दै जानुपर्छ । यसरी मात्र :ब्व को पूर्ण क्षमता उपयोग गरी व्यवस्थापकीय कार्यसम्पादनलाई दीर्घकालीन रूपमा सुधार गर्न सकिन्छ ।

संघीयता कार्यान्वयनसँगै शाखा कार्यालयहरुको औचित्य

अर्जुन सिंह ठगुन्ना

प्रधान कम्प्युटर सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

नेपालमा लामो समय देखि एकात्मक राज्य सत्ता संचालन हुँदै आएको थियो । देशको साधनस्रोत, क्षेत्राधिकार सीमित व्यक्ति र ठाँउमा मात्र केन्द्रीय हुन पुग्यो । समग्र साधन स्रोत निश्चि वर्ग, क्षेत्र, जाती विशेषमा सीमित हुन थाले पछि, दिनप्रतिदिन असमानता, विभेद, बेरोजगारी अशिक्षा, गरिबी दिनप्रतिदिन बढ्दै गयो । बहुसंख्यक जनता आधारभूत आवश्यकताबाट बन्चित हुनु पर्ने परिस्थिति उत्पन्न हुन थालेपछि, आम नागरिकमा राज्य प्रति व्यापक निराशा पैदा भई देश गृहयुद्ध तर्फ उन्मुख हुन पुग्यो।

आम जनताको लामो सङ्घर्ष र बलिदानि पश्चात २०६३ बैशाख ११ गते देशमा लोकतन्त्र स्थापना भयो । तत्पश्चात राजनितिक दल र आम नागरिकको माग अनुसार २०६५ जेठ १५ गते देशमा लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना भई संघीयता सहितको नयाँ संविधानको माग ज्वलन्त रूपमा उठ्न थाल्यो । आम नागरिकको माग वमोजिम देशमा दुई चोटी संविधान सभाको चुनाव सम्पन्न भई २०७२ असोज ३ गते संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको समानुपातिक र समावेशिता सहितको नयाँ संविधान जारी भयो । तत् पश्चात राज्यको सम्पूर्ण संरचना संघीय प्रणाली अनुसार सात प्रदेशमा विकेन्द्रीत हुन पुग्यो । राज्यका समग्र संरचनाहरु विकेन्द्रीकरण भए सँगै आम नागरिकहरुले आफ्नो घर दैलोमै राज्यबाट प्राप्त गर्न सकिने विभिन्न सेवा सुविधा प्राप्त गर्न थाले ।

देश संघीयतामा गए सँगै कोषले पनि संघीयताको मर्म अनुसार आफ्नो संरचनाहरु परिमार्जन गर्नु पर्ने आवश्यकता देखियो। आम जनताको निक्षेप र कर्जाको सुरक्षण गर्न, बैंक तथा वित्तिय क्षेत्रहरुमा गरिब तथा विपन्न वर्गका नागरिकको सहज पहुँच पुयाउन, जनतालाई स्वदेशमै व्यवसायी बनाएर आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गरी देशको विकास गर्न, पशुधनको सुरक्षण गर्न, नेपाल सरकारले २०३१ सालमा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको स्थापना गरेको थियो । बिगत लामो समय सम्म कोषले आफ्नो सेवा प्रवाह केन्द्रीय कार्यालय टंगाल काठमाण्डौ र थप दुई तीन शाखा कार्यालयहरुबाट सेवा दिइरहेको अवस्थामा देश संघीयतामा गएसँगै सातै प्रदेशमा कोषले आफ्नो शाखा कार्यालय स्थापना गरी सेवा सुचारु गर्यो । शाखा कार्यालय स्थापना सँगसँगै सबै शाखा कार्यालयहरुका लागि आवश्यक पर्ने जग्गा खरिद गरी सुविधा सम्पन्न भवन निर्माण लगायतका कार्य सम्पन्न गरियो ।

कोषले पछिल्लो समयमा शाखा कार्यालयहरु आफ्नै भवनबाट संचालन गर्दै आएको छ । हाल देशै भरी कोषका शाखा कार्यालयहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

- » कोशि प्रदेशको शाखा कार्यालय बिराटनगर
- » मधेश प्रदेशको शाखा कार्यालय जनकपुर
- » बागमति प्रदेशको शाखा कार्यालय चितवन
- » गण्डकी प्रदेशको शाखा कार्यालय पोखरा
- » लुम्बिनी प्रदेशको शाखा कार्यालय बुटवल
- » कर्णाली प्रदेशको शाखा कार्यालय सुर्खेत
- » सुदूरपश्चिम प्रदेशको शाखा कार्यालय धनगढीमा
- » मुख्य शाखा कार्यालय कोषको केन्द्रीय कार्यालय टंगाल,काठमाण्डौमा स्थापना भएका छन् ।

हाल कोषले सात वटै प्रदेशमा आफ्नो शाखा कार्यालयहरु स्थापना गरिसकेको छ, भने केन्द्रीय कार्यालयमा मुख्य शाखा कार्यालय स्थापना भई समग्र काम कारवाही व्यवस्थित रुपमा संचालन गर्दै आएको छ । विगतका वर्षहरुमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले कोष सँग सम्भौता गरे अनुसारका कामकारवाही केन्द्रीय कार्यालयबाट मात्र भइरहेको अवस्थामा पछिल्लो समयमा सातै प्रदेशमा शाखा कार्यालयहरु स्थापना भई केन्द्रीय कार्यालयमा पनि छुट्टै मुख्य शाखा कार्यालय स्थापना भए पछि कोषको सेवा प्रवाहमा धेरै हदसम्म सुधार आएको देखिन्छ ।

हाल सातवटै प्रदेशमा शाखा कार्यालयहरुको स्थापना भए सँगै अधिकांश बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग पशुधन सुरक्षण र लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा, साना तथा मझौला उद्यम कर्जा, कृषि कर्जा, शैक्षिक कर्जा तथा शैक्षिक बेरोजगार व्यवसाय कर्जा, निर्यात कर्जा लगायतको सम्भौता भइरहेको छ । सम्भौता भए सँगै पशुधन सुरक्षण र लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जाको प्रिमियम रकममा उल्लेख्य मात्रामा बृद्धि भएको देखिन्छ, भने कर्जा अशुलि प्रक्रियामा सहजता भएको देखिन्छ । खराब कर्जाको क्षतिपूर्ति दाबीमा न्युनिकरण हुनु, पशुधन तथा कर्जाको क्षतिपूर्ति दाबीमा धेरै हदसम्म सजिलो भएको छ । शाखा कार्यालयहरुमा हरेक सदस्य संस्थाहरूसँग कोषका प्रतिनिधिको प्रत्यक्ष सम्पर्क रहने हुँदा सदस्य संस्थाहरुबाट हुन सक्ने अबान्छित गतिविधिमा कमि आएको र सदस्य संस्थाहरुलाई काम गर्दा देखिएका विभिन्ना समस्याहरुको सहज रुपमा समाधान भएको देखिन्छ ।

शाखा कार्यालय स्थापना भए पश्चात निम्न उपलब्धी हासिल भएको छ :

- » प्राय अधिकांश लघुवित्तहरूसँग पशुधन सुरक्षण र लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जाको सम्भौता भएको छ ।

- » पशुधन सुरक्षणमा विगत भन्दा धेरै सुधार भएको छ ।
- » कर्जा अशुली कार्यमा सहजता भएको छ ।
- » सदस्य संस्थाहरुबाट खराब ऋणीहरुको क्षतिपूर्ति दाबीमा न्युनिकरण आएको छ ।
- » शाखा कार्यालयहरुबाट संकास्पद लागेका पशुधनको/लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जाको क्षतिपूर्ति दाबी गर्दा आवश्यकता अनुसार अनुगमन गरिएको छ ।
- » लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा र पशुधनको क्षतिपूर्ति सम्बन्धित प्रदेशबाट दिदै आएको कारण केन्द्रीय कार्यालयमा कार्यबोझ धेरै हदसम्म कम भएको छ ।
- » सदस्य संस्थाहरुले कोषको विनियमावलीले तोकेअनुसार समयसिमा भित्र पशुधन तथा कर्जाको क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेका छन्।
- » कोषको आम्दानीमा सुधार आएको छ ।
- » प्रत्येक सदस्य संस्थाहरुसँग कोषका प्रतिनिधिहरुको प्रत्यक्ष सम्पर्क रहने हुँदा सदस्यसंस्थाहरुका समस्या तथा गुनासाहरु सहज रुपमा समाधान गरिएका छन् ।
- » कोषको नीतिनियम तथा कार्यक्रमहरुका बारेमा विभिन्न समयमा तालिम तथा अन्तरक्रिया जस्ता कार्यक्रम संचालन गरी ब्यवसाय विस्तारमा थप सहजता भएको छ ।
- » प्रदेश र स्थानिय तहहरुसँग सहजीकरण गर्न सहयोग पुगेको छ ।
- » हरेक प्रदेशमा कोषको प्रतिनिधित्व भएको हुँदा भाबी दिनमा थप ब्यवसाय विस्तार गर्न सहजता हुने देखिन्छ ।

शाखा कार्यालयहरुको विस्तारको औचित्य

(क) **स्टाटअर्फ कर्जाको सुरक्षण गर्नु**— राज्यले स्टाटअर्फ कजार्मा ठुलो रकम लगानी गरेको छ । उक्त रकम निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले सुरक्षण गरेको छ । उक्त ठुलो रकम सहि सदुपयोग हुन सकेको छ, छैन नियमित रुपमा अनुगमन गर्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ, यदि कर्जा प्रदान गरे पश्चात अनुगमन गर्न सकिएन भने उदेश्य अनुसार प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिदैन । तसर्थ समयमै सम्बन्धित निकायहरुले नजिकबाट निगरानी गर्नु उतिकै आवश्यकता देखिन्छ ।

(ख) **सहकारी संस्थाहरुको निक्षेप र कर्जाको सुरक्षण गर्नु** – सरकारले सरकारी संस्थाहरुको निक्षेप तथा कर्जाको सुरक्षण कोषले गर्ने भने सँगै सोही अनुरूप कोषले आफ्नो क्षमता बृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ । हरेक स्थानित तह सम्म सहकारी संस्थाहरुको विस्तार भएको छ । आम नागरिकहरुको खरबौ पैसा सहकारीहरु सँग रहेको तर विगतमा राज्यको स्पष्ट नीतिको अभाव, नियामक निकाय नहुनुले सहकारी संचालकहरुले लाखौ नागरिकहरुको पैसा अपचलन गरी सम्पर्क बिहीन भएका छन् । तसर्थ विगतको घटनाबाट पाठ सिक्दै सहकारीहरु लाई नियामक निकायबाट नियमित निगरानी

गर्नु आवश्यकता देखिन्छ । यस कार्यमा कोषको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा जिल्ला स्थानिय तह सम्म आफ्नो उपस्थिति जनाउनु पर्ने देखिन्छ

(ग) प्रादेशिक साना तथा मझौला उद्यम कर्जा सुरक्षण- यस योजना बमोजिम कर्जा सुरक्षण गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, वा स्थानिय तहले तोकेको क्षेत्र तथा व्यवसाय र समितिले समय समयमा तोकेको अन्य क्षेत्र तथा व्यवसायसँग सम्बन्धित साना तथा मझौला उद्यमको लागि प्रवाह गरेको कर्जाहरुको कोषले सुरक्षण गर्नेछ । यसर्थ प्रादेशिक तथा स्थानिय तह सम्म व्यवसाय विस्तार भएसँगै कोषले प्रादेशिक कार्यालयहरुलाई थप जनशक्ति व्यवस्थापन गरी जिल्ला जिल्ला तहसम्म आफ्नो पहुँच पुयाउनु पर्ने देखिन्छ ।

(घ) रोजगारमुखी सीप विकास तालिम कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्नु - कोषले पछिल्लो समयमा विभिन्न स्थानिय तहहरुसँग रोजगारमुखी सीप विकास तालिमको सुरक्षण कार्यक्रमको सम्भौता गर्दै आएको छ । निकट भविष्यमा यो कार्यक्रम देशैभरीका स्थानिय तहहरुसम्म फैलिने देखिन्छ । यस कार्यक्रमले स्थानिय तहमा सीप सिक्ने जाँगर भएका र बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रबाट पैसा पाउन नसकेका वर्गलाई प्रत्यक्ष समेट्ने छ । फलस्वरुप व्यक्तिको क्षमता पहिचान र सीपको विकास गरी स्वरोजगार बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका निबार्ह गर्ने छ ।

पछिल्ला आर्थिक वर्षहरुमा कोषको शाखा कार्यालयहरु विस्तार भएसँगै आम्दानीमा उल्लेख्य सुधार गरेको देखिन्छ । गत आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ को चैत्र मसान्त सम्ममा लघुवित्त तथा विपन्न वर्ग कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम अर्न्तगत १५१०४७६ ऋणीहरुको रु २ खर्ब ५६ अर्ब ६५ करोड १५ लाख ८२ हजार रकम कोषमा सुरक्षण भएको छ । यस अवधिमा ३८०६ ऋणीहरुको रु १९ करोड ७४ लाख २४ हजार पहिलो किस्ता र २८०७ जना ऋणीहरुको रु ४ करोड ९० लाख ७३ हजार दोस्रो किस्ता गरी कुल रकम रु २४ करोड ६४ लाख ९७ हजार दाबी भुक्तानी गरिएको छ । उक्त रकम शाखा कार्यालयहरुबाट धेरै रहेको छ ।

त्यस्तै गरी गत आर्थिक वर्षकै चैत्र मसान्त सम्ममा विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिई ३७३३ जना कृषकहरुले खरिद गरेको ७०५५ वटा पशुधनहरुको रु ४२ करोड ५६ लाख ८० हजार बराबरको पशुधन कर्जा कोषमा सुरक्षण भई रु १ करोड ९८ लाख ३५ हजार सुरक्षण शुल्क आम्दानी प्राप्त भएको थियो । यसै अवधिमा २६० पशुपालक कृषकको २७० वटा पशुधनको रु १ करोड ८ लाख ९६ हजार बराबर दाबी भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम शाखा कार्यालयहरुको अधिकतम रहेको छ । जुन आगामि दिनमा थप विस्तार हुने देखिन्छ ।

तसर्थ कोषको व्यवसाय विस्तार गर्न आम्दानीमा वृद्धि गर्न, केन्द्र, प्रदेश र स्थानिय तहहरु सँग एकआपसमा समन्वय गर्न, नयाँ नयाँ सम्भावित व्यवसायको खोजी गर्न शाखा कार्यालयहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ । आगामी दिनमा शाखा कार्यालयहरुलाई थप सबल र सक्षम बनाई कोषले आफ्नो उपस्थिति हरेक स्थानिय तह सम्म पुयाउनु पर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

- » कर्जा सुरक्षण नियमावली २०७५(चौथो संशोधन) ।
- » निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको अर्धवार्षिक बुलेटिन ।
- » निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको वार्षिक प्रकाशन सन्जीवनी ।
- » नेपालको संविधान २०७२ ।

वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र समावेशिकरणः एक परिचय

रमेश दाहाल

प्रधान सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

पृष्ठभूमि

आर्थिक विकासको यात्रामा वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरण यी तीन विषयहरू अत्यन्त महत्वपूर्ण स्तम्भका रूपमा रहेका छन्। यी तीनवटै अवधारणाहरू एक अर्कासँग घनिष्ठ रूपमा जोडिएका छन् र समग्र आर्थिक कल्याणका लागि अपरिहार्य छन्। नेपाल जस्तो विकासशील देशमा यी क्षेत्रहरूको महत्व अझै बढी छ, जहाँ ठुलो जनसंख्या अझै पनि औपचारिक वित्तीय सेवाहरूबाट वञ्चित छ।

वित्तीय पहुँच

सामान्यतया वित्तीय भन्नाले रूपैया तथा पैसासँग सम्बन्धित कारोबारलाई बुझिन्छ र पहुँच भन्नाले प्राप्त हुन सक्ने वा नसक्ने, नजिकमा रहे नरहेको भन्ने बुझिन्छ। यसरी वित्तीय पहुँचले वित्तीय संस्थाहरूका सेवाहरू नागरिकको वरीपरी भए नभएको भन्ने विषयलाई जनाउँदछ। यसले बैंक तथा वित्तीय संस्थाका सेवाहरू आम जनसंख्याले लिनसक्ने गरी केन्द्र देखि स्थानीय तहसम्म पुर्याउने कार्यलाई बुझ्न सकिन्छ। अर्थात् बढीभन्दा बढी जनताहरूलाई आवश्यक पर्ने बैंकिङ सुविधाहरू उनीहरूलाई पायक पर्ने स्थान, गाउँ, नगर, वडा तहसम्म पुर्याउने कार्यलाई वित्तीय पहुँच भन्न सकिन्छ। बैंक तथा वित्तीय कारोबार गर्ने संस्थाहरू के कस्तो भूभाग क्षेत्रमा आफ्ना सेवा सुविधाहरू विस्तार गर्न सकेका छन् तिनै कार्यलाई वित्तीय पहुँच विस्तार भए नभएको मान्न सकिन्छ। वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि हुँदा ससाना व्यवसायको बढोत्तरी हुने दक्ष कामदारलाई रोजगारीको सिर्जना हुने, देशको आर्थिक वृद्धि, वित्तीय स्थायित्व र सरकारको वित्तीय क्षेत्रमा नियन्त्रण गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्दछ। वित्तीय पहुँच वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरणका लागि उपयुक्त सन्तुलन कायम राख्ने एवं आवश्यकता अनुसार आर्थिक प्राविधिक सहयोग पुर्याई वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा एउटा AFI नामको संस्था क्रियाशील रहेको छ। अर्थात् बर्षभिलक आयच प्लबलअर्ष्वि प्लअगिकष्यल यस संस्थामा विश्वका ९५ देशका ११४ संस्थाहरू सदस्य छन्। नेपालबाट नेपाल राष्ट्र बैंकले सन् २०१० डिसेम्बर २ मा सदस्यता प्राप्त गरेको हो। यसको

सदस्यता प्राप्त गरिसकेपछि नेपाललाई वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्न थप दबाव बढ्यो र फलस्वरूप २०७३ साल ७ महिना २९ मा भएको नेपाल राष्ट्र बैंक ऐनको दोस्रो संशोधनमा नेपाल राष्ट्र बैंकका तीन उद्देश्यमध्ये एउटा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने भन्ने रहेको छ। यसैगरी वित्तीय साक्षरता एवं पहुँच अभिवृद्धि गर्ने एफआईको कार्यक्रमलाई सघाउ पुग्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले २०७३ साल पौष २२ मा वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति लागु गरी वित्तीय पहुँच अभिवृद्धिलाई एउटा प्रमुख स्तम्भको रूपमा राखेपछि यसको व्यापकता बढ्दै गएको पाइन्छ। वित्तीय पहुँचले व्यक्ति वा समुदायले औपचारिक वित्तीय संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने सेवाहरू जस्तै बचत खाता, ऋण, बीमा, र भुक्तानी सेवाहरूमा पहुँच राख्न सक्ने क्षमतालाई जनाउँछ। यसले केवल सेवाहरूको उपलब्धता मात्र नभएर ती सेवाहरूको गुणस्तर, पहुँचयोग्यता, र किफायतीपनालाई समेत समेट्छ।

वित्तीय पहुँचका आयामहरू

भौगोलिक पहुँच, वित्तीय संस्थाहरूको भौतिक उपस्थिति र डिजिटल प्लेटफर्महरूको पहुँच, नेपालमा पहाडी र हिमाली क्षेत्रहरूमा बैंकहरूको शाखाहरू कम भएकाले यो एक प्रमुख चुनौती हो। आर्थिक पहुँच वित्तीय सेवाहरूको लागत र व्यक्तिको आर्थिक क्षमताबीचको सम्बन्ध, न्यूनतम बचत खाता खोल्नका लागि आवश्यक रकम, ऋणका लागि आवश्यक जमानत, र सेवा शुल्कहरू यसमा समावेश छन्। सामाजिक पहुँच जातीय, लैंगिक, धार्मिक, र सामाजिक पृष्ठभूमिका आधारमा हुने भेदभावरहित सेवा प्राप्त महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, र अल्पसंख्यक समुदायहरूको पहुँचले यसमा विशेष स्थान पाउँछ।

वित्तीय पहुँचको अवस्था

- » देशका सबै स्थानीय तहमा वाणिज्य बैंकको शाखा विस्तार भएको छ। विद्युतीय माध्यमबाट हुने कारोबारलाई प्रवर्द्धन गर्ने गरी नीतिगत तथा संरचनागत परिवर्तन भएको छ। वित्तीय साक्षरता तथा ग्राहकहीत संरक्षणमा जोड दिइएको कारण वित्तीय पहुँचमा सुधार भएको छ। नेप्से परिसूचक तथा बजार पुँजीकरणमा गत आर्थिक वर्षको तुलनामा वृद्धि भएको छ। बीमाको दायरा र प्रिमियम सङ्कलन बढेको छ।
- » पुँजीकोष र तरलता अनुपात नियामकीय सीमाभन्दा अधिक रहेकोले बैंकिङ्ग क्षेत्र सबल अवस्थामा रहेको छ। निक्षेप तथा कर्जाको व्याजदर घटे पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कर्जा प्रवाह अपेक्षित रूपमा बढ्न सकेको छैन।
- » २०८१ फागुनसम्म २० वाणिज्य बैंक, १७ विकास बैंक, १७ वित्त कम्पनी, ५२ लघुवित्त वित्तीय संस्था र १ पूर्वाधार विकास बैंक गरी १०७ बैंक तथा वित्तीय संस्था सञ्चालनमा रहेका छन्। यसैगरी, वित्तीय प्रणालीमा ३७ बीमा कम्पनी, ३२ हजारभन्दा बढी सहकारी संस्था, कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष सामाजिक सुरक्षा कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष तथा म्युचुअल फण्ड समेत सञ्चालनमा रहेका छन्।

- » वित्तीय प्रणाली (सहकारी संस्था, सामाजिक सुरक्षा कोष र म्युचुअल फण्ड बाहेक) को सम्पत्ति तथा दायित्व संरचनामा बैकिङ्ग क्षेत्रको अंश उच्च रहेको छ । २०८१ पुस मसान्तमा वित्तीय क्षेत्रको कुल सम्पत्ति तथा दायित्व संरचनामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको अंश ८५.६ प्रतिशत रहेको छ ।
- » वित्तीय प्रणालीको सम्पत्ति र दायित्व मध्ये नेपाल राष्ट्र बैंकको अंश १७.४ प्रतिशत, वाणिज्य बैंकको अंश ५६.८ प्रतिशत र बैकिङ्ग क्षेत्रका अन्य वित्तीय संस्थाको अंश ११.४ रहेको छ भने बीमा क्षेत्र तथा सम्भौतीत बचत परिचालन गर्ने संस्थाको अंश १४.४ प्रतिशत रहेको छ । बैकिङ्ग तथा सम्भौतीत बचत परिचालन गर्ने संस्था (बीमा क्षेत्रसहिता) को कुल सम्पत्ति तथा दायित्व कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २१०.९ प्रतिशत रहेको छ ।

वित्तीय साक्षरता

बैंक तथा वित्तीय कारोबारका सम्बन्धमा जानकारी राख्न सक्ने अवस्थालाई वित्तीय साक्षरता भनिन्छ । वित्तीय साक्षरताको तह पनि फरकफरक रहन्छ सामान्य वित्तीय सेवाहरूका बारेमा जानकारी राख्ने, अथवा वित्तीय सेवा सुविधाहरू उपभोग गर्ने र वित्तीय विषयका सम्बन्धमा गहिरो विश्लेषण व्याख्या र वित्तीय कानून निर्माण गर्ने तहका सबै अवस्थाहरू वित्तीय साक्षरता अन्तर्गत पर्दछन् । यसरी वित्तीय संस्थाको वित्तीय सेवाका सम्बन्धमा जानकार देखि वित्तीय स्वास्थ्य परिक्षण गर्ने सम्मका सबै कार्यहरू वित्तीय साक्षरताका चरणहरू हुन । सामान्यतया बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सेवाहरूबारे लक्षित वर्गसम्म जानकारी दिने उद्देश्यले सञ्चालन गरिने जनचेतनामूलक कार्यक्रमलाई वित्तीय साक्षरता भन्न सकिन्छ। यस अन्तर्गत वित्तीय क्षेत्रको मूलधारमा नभएका आम जनसंख्या र लक्षित वर्गलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको जानकारी तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट कारोबार गर्दा हुने फाइदाहरू नगर्दा हुने बेफाइदाहरू बचत गर्ने तौर तरिका बचत परिचालन, ऋण कारोबार जस्ता विषयको जानकारी गर्दछ । उनीहरूलाई बैंक वित्तीय संस्थामा खाता खोल्न उत्प्रेरित गर्ने, जनचेतनामूलक कार्यक्रम नै वित्तीय साक्षरता हो। यस्तो साक्षरता कार्यक्रम लक्षित वर्गलाई मात्र प्रदान गरिन्छ, लक्षित वर्ग अन्तर्गत विद्यार्थी, बालबालिका, सीमान्त वर्ग, आदिवासी, किसान र पिछडिएका वर्गहरू पर्दछन् । वृहत रूपमा वित्तीय साक्षरता भन्नाले वित्तीय अवधारणाहरू बुझ्ने, वित्तीय जानकारी मूल्याङ्कन गर्ने, र आफ्नो आर्थिक कल्याणका लागि प्रभावकारी निर्णयहरू लिन सक्ने क्षमतालाई जनाउँछ । यसमा बजेट बनाउने, बचत गर्ने, लगानी गर्ने, ऋण व्यवस्थापन गर्ने, र जोखिम व्यवस्थापन गर्ने सीपहरू समावेश छन् । वित्तीय स्रोत साधनलाई आफ्नो विभिन्न आवश्यकता तथा चाहना पूरा गर्नका लागि प्रभावकारी रूपमा वित्तीय स्रोत साधन अर्थात् रूपैयाँ पैसाको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा निर्णयहरू गर्न सिकाउने ज्ञान तथा सिप र कलालाई वित्तीय साक्षरता भन्ने गरिन्छ अत वित्तीय साक्षरतालाई वित्तीय परनिर्भरताबाट वित्तीय स्व-निर्भरतासम्म पुर्याउने माध्यमका रूपमा समेत लिइन्छ । वित्तीय समावेशीकरणलाई बढावा दिई बढीभन्दा बढी

जनतामा बैंकिङ तथा वित्तीय सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा पनि विभिन्न निकायहरु कार्यरत रहेको तथा यसतर्फको प्रयासमा आफ्नो सार्थक भूमिका निर्वाह गर्नको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले पनि प्रतिबद्धता जनाइसकेको छ । त्यस्तै नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय साक्षरता मार्गदर्शन २०७८ जारी गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी हुन निर्देशन जारी गरिसकेको छ । यसै वर्षको मौद्रिक नीतिको कार्यदिशामा पनि भुक्तानी तथा वित्तीय कारोबारलाई डिजिटाइजेसन गर्दै वित्तीय साक्षरता, वित्तीय पहुँच र वित्तीय समावेशिता अभिवृद्धि गरी मौद्रिक नीतिको दायरा बढाईने कुरा उल्लेख गरेको छ ।

राष्ट्र बैंकको वित्तीय साक्षरता मार्गदर्शन निर्देशिका मार्फत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई वित्तीय साक्षरताका लागि संस्थागत रुपमा नै पूर्वाधार निर्माण, लक्षित वर्ग केन्द्रीकृत कार्यक्रम, वित्तीय सचेतना, ज्ञान र सिपकाज विकास, आधुनिक वित्तीय प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यक्रमको स्तर र विषयवस्तुजस्ता योजनावद्ध कार्यक्रम ल्याउन निर्देशित गरिसकेको अवस्था छ । यसरी नेपाल राष्ट्र बैंकले विभिन्न माध्यमबाट वित्तीय शिक्षाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिरहेको छ । अडियो सन्देश, भिडियो सन्देश, विधार्थीसँग राष्ट्र बैंक, पैसाको बोट, समवृद्धितिर जस्ता पुस्तकहरु निरन्तर प्रकाशित गरिरहेको छ । वित्तीय साक्षरता विभिन्न चरणमा दिन सकिन्छ। पहिलो चरणमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको परिचय दिई साहु महाजन भन्दा फरक बुझाउँदै बचत गर्ने कर्जा दिने लगानी गर्ने र बैंकिङ उपकरणबारे जानकारी दिने र उत्प्रेरित गर्ने विषयहरु पर्दछन् । दोस्रो चरणमा कर्जाको उपयोग गरी समयमा नै चुक्ता गर्ने कानूनबमोजिम सम्पत्ति आर्जन गर्ने, विदेशी विप्रेषण बैंक मार्फत भुक्तानी लिने र रकम बैंकमा निक्षेप जम्मा गर्ने र कर्जाहरुलाई उत्पादन क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने विषयहरु पर्दछन् । तेस्रो चरणमा व्यवसाय र धनको जोखिमको पहिचान गर्ने र जोखिम कम गर्न विमा गर्नुपर्ने आवश्यक सूचनाहरु समयमा नै प्राप्त गर्ने तथा समसामयिक वित्तीय जानकारी दिने जस्ता विषयहरु पर्दछन् ।

वित्तीय साक्षरताको वर्तमान अवस्था

नेपाल राष्ट्र बैंकको सर्वेक्षण अनुसार नेपालमा वित्तीय साक्षरताको दर अझै पनि न्यून छ। विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्र, महिला, र कम शिक्षित जनसंख्यामा यो दर अझै कम छ। यसका मुख्य कारणहरुमा औपचारिक शिक्षाको अभाव, वित्तीय संस्थाहरुबाट प्रभावकारी जानकारी नपुग्नु, र सामाजिक-सांस्कृतिक बाधाहरु छन्। यसरी वित्तीय विषयमा पूर्ण जानकारीको अभावले धेरै शिक्षित मानिसहरु समेत विभिन्न ठगिमा परेका छन् । वित्तीय साक्षरताको विषय अत्यन्त गम्भिर विषयपनी हो । जान्न पर्ने, गोपनीयता कायम गर्नपर्ने जस्ता धेरै विषयमा सजक नहुँदा धेरै मानिसहरु ठगिको सिकार भएका छन् । त्यसर्थ वित्तीय पहुँच सँगसँगै वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम अत्यन्तै अपरिहार्य हुँदै गएको दुष्टान्त वर्तमान समयमा धेरै राख्न सकिन्छ । त्यसो भएको कारण हाल नेपालमा वित्तीय साक्षरता करिब ७० प्रतिशत हाराहारीमा रहेको पाइन्छ । यस सन्दर्भमा यहाँको जनसंख्याको ठूलो भाग अझै

पनि औपचारिक वित्तीय सेवाबाट वञ्चित रहेको पाइन्छ। गरिबी तथा बेरोजगारीको यो भयावह स्थिति, वित्तीय सेवाको न्यून पहुँचको अवस्था सुधारका लागि प्रभावकारी वित्तीय चेतना वा साक्षरता अभियान अपरिहार्य रहेको छ। वर्तमान अवस्थामा कतिपय सहकारीसंस्थाहरूले बचतकर्ताहरूलाई विभिन्न प्रलोभनमा बचत दुरुपयोग, अपचलन गर्ने र ठूलो वित्तीय स्रोत संकटमा परेको छ। वित्तीय प्रणालीको महत्वपूर्ण क्षेत्र सहकारी क्षेत्र अहिले विरामी छ, जस कारण लाखौं बचतकर्ताहरू अहिले पिडित भएका छन्। सहकारी क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको स्रोतपनी घुमाउरो ढंगले प्रयोग भएको कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाले पनि धेरै समस्याहरू सामना गर्नुपरेको अवस्था छ, यसरी निष्क्रिय कर्जाको दर पनि बढदो देखिन्छ। अहिले वित्तीय क्षेत्रमा देखिएको ठूलो चुनौती नै यही हो।

वित्तीय समावेशीकरण

वित्तीय पहुँच पुगेको तथा वित्तीय साक्षरता प्रदान भइसकेको अवस्थामा पनि जनसङ्ख्याको ठूलो भाग वित्तीय पहुँचभन्दा बाहिर रहेको देखिएको छ। तसर्थ बैंकड पहुँचमा आउन नसकेका खास वर्ग जातजाति तथा समुदाय आदिलाई लक्षित गरी उनीहरूलाई खास कार्यक्रमको माध्यमबाट वित्तीय क्षेत्रको मूलधारमा ल्याउन सञ्चालन गर्ने कार्यक्रमलाई वित्तीय समावेशीकरण भनिन्छ, अर्थात् वित्तीय समावेशीकरणको मूलभूत उद्देश्य प्रत्येक नागरिकलाई सुलभ तरिकाले वित्तीय सेवाको पहुँच पुऱ्याउने रहेको छ। तसर्थ वित्तीय समावेशीकरण भनेको हालसम्म पनि बैंकड मूलधारमा आइ नसकेका खास वर्ग समुदायलाई विशेष प्रकारको सेवाद्वारा आकर्षित गरी मूलधारमा ल्याउन सञ्चालन गरिने कार्यक्रमलाई बुझिन्छ, अर्थात् समाजका सबै वर्गका मानिसहरू, विशेषगरी पछाडि रहेका समुदायहरूलाई गुणस्तरीय वित्तीय सेवाहरूमा पहुँच प्रदान गर्नुलाई जनाउँछ। यसको उद्देश्य वित्तीय सेवाहरूको पहुँचमा रहेको असमानता घटाउनु र समावेशी आर्थिक विकास सुनिश्चित गर्नु हो।

वित्तीय समावेशीकरणका लागि नेपाल सरकारबाट भएका कार्य

- » नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ जारी गरे पश्चात् केन्द्रीय बैंकको भूमिका, उत्तरदायित्व र स्वायत्ततामा थप सहयोग पुगेको छ। साथै ऐनमा भएको दोस्रो संशोधनले मुलुकको दिगो विकासमा सहयोग पुग्ने गरी मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता तथा समग्र वित्तीय क्षेत्रको स्वामित्व कायम गर्न राष्ट्र बैंकको भूमिका र दायित्वलाई अझ बढी स्पष्ट पार्नुका साथै समस्याग्रस्त संस्थाहरूको फरफारकको कार्य गर्ने अधिकार नेपाल राष्ट्र बैंकले पाएको देखिन्छ।
- » सरकारको आर्थिक उदारीकरण नीति अवलम्बन भए संगै संयुक्त विदेशी लगानी (Foreign Joint Venture) बैंकको रूपमा वि.स.२०४१ मा नेपाल अरव बैंक लि. (हालको नविन बैंक लि., वि.स. २०४२ मा नेपाल इन्डोस्वेज बैंक लिमिटेड हालको नेपाल इन्भेष्टमेन्ट मेगा बैंक लिमिटेड। र वि.स.२०४३ मा नेपाल ग्रिण्डलेज बैंक लिमिटेड (हालको स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड बैंक नेपाल लिमिटेड)

को स्थापना भएको हो । यँचभण्जल व्यप्लत खलतगचभ बैंकको स्थापना भएसँगै आधुनिक बैङ्किङ सेवा, प्रविधि तथा व्यवस्थापकीय सीप समेत भित्रिएको पाइन्छ ।

- » वित्तकम्पनी ऐन, २०४० जारी, आ.व. २०४९/५० मा ग्रामीण विकास बैंक मोडल बमोजिम तत्कालिन पाँच विकास क्षेत्रमा ग्रामीण विकास बैंकको स्थापना र वि.स. २०५२ मा विकास बैंक ऐन जारी भएको थियो ।
- » तोकिएको क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले लगानी गरेको कर्जा ऋणीबाट असुल उपर हुन नसकेमा बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई क्षतिपूर्ति दिन कर्जा सुरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०३१ मा कर्जा सुरक्षण निगम प्रा.लि. को रूपमा स्थापना भएको थियो ।
- » कुनै कारणले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेपकर्ताहरूको रकम फिर्ता गर्न नसक्ने स्थिति उत्पन्न भएमा निक्षेपकर्ताको तोकिएको हदसम्मको निक्षेप फिर्ता गरी वित्तीय क्षेत्रप्रति आम जनसाधारण र सरोकारवालापक्षको दीर्घकालीन विश्वास कायम राख्ने उद्देश्यले वि.सं २०६७ साललवाट निक्षेप सुरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरेको थियो ।
- » वि.सं. २०७३ मा निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष ऐन २०७३ लागू भएपछि कम्पनी ऐन बमोजिम स्थापित निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम प्रा.लि हालको निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषमा स्वतः रूपान्तरण भएको हो।
- » सरकारी बैंकहरूको वित्तीय अवस्था खस्कदै गर्दा निष्क्रय पुँजी बढ्दै जाने क्रम बढेकोले नेपाल सरकार, विश्व बैंक र एसियाली विकास बैंकको संयुक्त सहभागितामा वि.स २०५७ देखि एकीकृत वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागू भयो । यसअन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल बैंक लि र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि को संरचनागत सुधार कार्यक्रम सञ्चालन भयो ।
- » नेपाल सरकारको पहलमा आयोजना केन्द्रित (एचयवभअत-द्यबकभम) लघुवित्त नमूना कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भएका थिए । जसअन्तर्गत पश्चिम तराई गरिवी निवारण आयोजना, सामुदायिक भूमिगत जल सिचाई सेक्टर आयोजना, तेस्रो पशु विकास आयोजना, ग्रामीण महिलाका लागि उत्पादनशील कर्जा कार्यक्रम, महिलाका लागि लघु कर्जा परियोजना सञ्चालनका लागि दातृ निकाय र नेपाल राष्ट्र बैंकसँग सम्झौता भएको थियो। हाल ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय पहुँच कार्यक्रम (Sustainable Economic Development in Rural Areas SEDRA I,II,III) सञ्चालनमा रहेको छ।
- » वित्तीय समावेशीकरणको थप आयामका लागि कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोषसँगै सामाजिक सुरक्षा कोषको स्थापनाले पनि भूमिका खेलेको छ। श्रम ऐन, २०७४ ले सबै प्रकारका निकायहरूले आफ्ना कामदार तथा कर्मचारीहरूलाई पारिश्रमिक भुक्तानी गर्दा अनिवार्य रूपमा बैंक खाता प्रयोग गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था तथा वि स २०७३ सालदेखि सामाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धित व्यक्तिको बैंक खातामा सिधै भुक्तानी गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ।

- » मिति २०७०/०९/०८ को मन्त्रीस्तरीय निर्णयअनुसार नेपाल सरकारको निवृत्तभरण बैंक खातामार्फत मात्र भुक्तानी गर्ने कार्य भइरहेको छ ।
- » वि.सं. २०७६ वैशाख १ गतेबाट 'खोलौ बैंकखाता' अभियान अन्तर्गत "समृद्धिसँग जोडौं नाता, सबै नेपालीको बैंक खाता" नाराका साथ बैंक खाता नभएका नेपाली नागरिकका लागि खाता खोल्ने नीतिको कार्यान्वयन भएको छ ।
- » नेपाल सरकारले व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी कर्जा, शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा, विदेशवाट फर्केका युवा परिचालन कर्जा, महिला उद्यमशील कर्जा, दलित समुदाय विकास कर्जा, उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कर्जा, भूकम्प पीडितहरूको लागि निजी आवास निर्माण कर्जा, कपडा उद्योग सञ्चालन कर्जा, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक परिषदबाट मान्यताप्राप्त संस्थाबाट लिइने तालिमको लागि कर्जा र युवा वर्ग स्वरोजगार कर्जामा व्याज अनुदान दिने प्रयोजनको लागि सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यविधि-२०७५ जारी गरेको र सोहीवमोजिम व्याज अनुदानसमेत उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

समावेशिकरणका आयामहरू

- » सामाजिक समावेशिकरण: जातीय अल्पसंख्यक, दलित, आदिवासी जनजाति, र अन्य सामाजिक रूपमा वञ्चित समुदायहरूलाई वित्तीय सेवामा पहुँच स्थापित गर्ने कार्यक्रम यसर्थ नेपालमा जातीय भेदभाव र सामाजिक छुवाछुतका कारण केही समुदायहरू वित्तीय सेवाबाट वञ्चित छन्।
- » लैंगिक समावेशिकरण: महिलाहरूको वित्तीय सेवामा समान पहुँच र नियन्त्रण कायम गर्ने , नेपाली समाजमा परम्परागत रूपमा पुरुषहरूले आर्थिक निर्णयमा प्रभुत्व जमाएका छन्, तर हालका वर्षहरूमा महिलाहरूको सहभागिता बढ्दै गएको छ ।
- » भौगोलिक समावेशिकरण: दुर्गम पहाडी र हिमाली क्षेत्रहरूमा वित्तीय सेवाको पहुँचा मोबाइल बैंकिङ र एजेन्ट बैंकिङ जस्ता नवउपकरणहरूले यस क्षेत्रमा उत्साहजनक प्रगति ल्याएको छ।
- » आर्थिक समावेशिकरण: न्यून आयवर्गीय परिवारहरूलाई किफायती वित्तीय सेवा प्रदान गर्नु र साना ऋण (Micro-credit), साना बीमा (Micro-insurance), र न्यूनतम बचत खाताहरू यसका उदाहरण हुन्।

वित्तीय पहुँच वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरणका सूचकहरू

- » बैंकिङ सेवा लिएका ग्राहकको संख्या,
- » औपचारिक स्रोतबाट कर्जा लिने ग्राहकको संख्या,
- » नगद रहित कारोबारको संख्या,
- » बिमा गर्ने जनताको संख्या,

- » Mobile banking, internet banking प्रयोग गर्नेको संख्या,
- » वार्षिक निक्षेप वृद्धिको अवस्था,
- » बचत खाताको संख्या,
- » प्रति बैंक एटिएम ग्राहक संख्या
- » बाह्य रेमिट्यान्स प्राप्त गर्ने अनुपात
- » बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उपस्थिति र दूरी

वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरणको फाइदा

- » औपचारिक बैंकिङ मार्फत बचत तथा निक्षेप कारोबार हुने,
- » औपचारिक बैंक मार्फत कर्जा सापट प्राप्त हुने,
- » वित्तीय क्षेत्र उपर सरकारको नियन्त्रण आधुनिक बैंकिङ सुविधाहरू सर्वसुलभ प्राप्त हुने,
- » विप्रेषणलाई बैंकिङ प्रवाहमा आबद्ध गरिएको वित्तीय नीति कार्यान्वयनमा सहजता हुने,
- » राज्यको विकासात्मक गतिविधि विस्तार हुने,
- » आम नागरिकको जीवनस्तर वृद्धिमा सघाउ पुर्याउने,
- » सबै जनतालाई विकासको मूलधारमा ल्याउन सकिने,
- » पिछडिएको वर्ग र क्षेत्रलाई विशेष सहयोग,
- » ग्रामीण एवं पिछडिएको र सिमान्तकृत क्षेत्रमा बैंकिङ सेवा पुर्याउन सकिने,

वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र समावेशीकरणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग

पछिल्लो केही दशकदेखि बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा नयाँ नयाँ प्रविधिहरू थपिँदै गएका छन्। अहिले अबलप प्लतय थयगच उयअपभत भन्ने अवधारणाका साथ नयाँ नयाँ बैंकिङ सेवाहरू प्रयोग र पेपरलेस बैंकिङ ब्रान्चलेस बैङ्किङ सुविधा प्राप्त हुँदै गएको छ। ग्राहकको रुचि पनि यसैमा रहेको र बैंक वित्तीय संस्थाहरूले पनि यसैमा जोड दिन थालेका छन्। हालै सरकारले पनि सबै सरकारी निकायले विधुतीय कारोबार गर्नुपर्ने अवधारणा ल्याएको छ। तसर्थ यस्ता प्रविधिहरूलाई वित्तीय पहुँच वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशीकरण कायम गर्न प्रभावकारी हुने देखिन्छ। यससँगै हाल प्रयोग भइरहेका नवीनतम प्रविधिहरू यस प्रकार छन्। मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ, ब्रान्चलेस ,बैंकिङ, पेपरलेस बैंकिङ ,२४ Hour Banking service, ATM card ,Credit Card, Pos Machine ,Online Banking विभिन्न वित्तीय जानकारीका लागि रोबर्टको प्रयोग Cashless transaction,QR Code लगायतका नवीनतम साधनहरू हाल प्रयोगमा छन्। यसरी वित्तीय प्रविधिहरूले हालका दिनमा धेरै फड्को मारिसकेको अवस्था छ। विभिन्न सेवा सुविधाहरू साथै प्रविधिमा भएको तिव्र प्रगतीसँगै

चुनौतीहरू पनि त्यतीनै थपिदै गएको देख्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता र वित्तीय समावेशिकरण नेपालको आर्थिक विकासका अपरिहार्य आधारहरू हुन्। यी तीनवटै विषय एकआपसमा अर्न्तनिहित भएकोले सरकार, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज र अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारहरूको समन्वयित प्रयासबाट मात्रै वित्तीय प्रणाली सबल, सुलभ र जोखिमरहित हुन सक्दछ, र वित्तीय लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ। डिजिटल प्रविधिका नव उपकरणहरूले यस क्षेत्रमा नयाँ अवसरहरू सिर्जना गरेका छन्। तर प्रविधि मात्र पर्याप्त छैन सामाजिक र सांस्कृतिक बाधाहरू हटाउन र समावेशी विकासको मानसिकता विकास गर्न आवश्यक छ । नयाँ नयाँ वित्तीय पूर्वार्धारण निर्माण सँगसँगै सुरक्षा र जोखिम व्यवस्थापन अभैबढी गम्भिर विषयहरू छन् । यसर्थ सबै अवसर हरुलाई आत्मसाथ गर्दै चुनौती र समस्याहरूलाई चिदै व्यवहारिक र कानुनी जटिलताहरू फुकाउदै पूर्ण वित्तीय साक्षर नेपाल निर्माणमा उल्लेखनीय प्रगति गर्न सकियो भने, त्यसले गरिबी निवारणमा मद्दत गरी समग्र आर्थिक विकास र सामाजिक न्यायमा पनि योगदान पुर्याउँछ । यो नेपालको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा एक महत्वपूर्ण कदम साबित हुनेछ । अन्त्यमा, वित्तीय समावेशिकरण केवल आर्थिक विषय मात्र नभएर यो मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको प्रश्न पनि हो त्यसैले प्रत्येक नेपाली नागरिकले गुणस्तरीय वित्तीय सेवामा पहुँच पाउने अधिकार छ, र यो सुनिश्चित गर्नु हामी सबैको दायित्व हो ।

सन्दर्भ सामग्री

- » आ.व २०८१/८२ को आर्थिक सर्वेक्षण
- » नेपाल राष्ट्रबैंकबाट प्रकाशित आवधिक प्रतिवेदनहरू
- » विभिन्न समयमा प्रकाशित लेख, रचना एवं वेबसाइटहरू ।

स्टार्टअप इन इन्डिया

रमिता शाह

कम्प्युटर सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

भारत सरकारले २०१६ मा प्रमुख पहलको रूपमा स्टार्टअप इन्डियाको परिवर्तनकारी यात्रा सुरु गरेको थियो। यसको उद्देश्य नवप्रवर्तनलाई पोषण गर्नु र देशभर स्टार्टअपहरूको वृद्धिलाई उत्प्रेरित गर्नु हो। जनवरी २०२५ सम्म, Department for Promotion of Industry and Internal Trade (DPIIT) मार्फत विश्वको तेस्रो ठूलो स्टार्टअप इकोसिस्टमको रूपमा स्थापित भइसकेको छ।

प्रमुख हब शहरहरूले यस रूपान्तरणको नेतृत्व गरेका थिए भने साना शहरहरूले उद्यमशीलता गतिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका थिए। फिनटेक, एडटेक, स्वास्थ्य-प्रविधि, र ई-वाणिज्यका स्टार्टअपहरूले स्थानीय चुनौतीहरूको सामना गर्दै विश्वव्यापी मान्यता प्राप्त गरेका थिए। कतिपय स्टार्टअपहरूले रोजगारी खोज्नेहरूलाई रोजगार सिर्जनाकर्तामा रूपान्तरण गरी आर्थिक प्रगति अघि बढाएका थिए। विगत नौ वर्षमा, स्टार्टअप इन्डियाले जीवन्त उद्यमशीलता इकोसिस्टमलाई आकार दिन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। नवप्रवर्तन र समावेशीतालाई प्रोत्साहन दिँदै, यसले चुनौतीहरू पार गरी उल्लेखनीय सफलता हासिल गरेको छ।

DPIIT मान्यता प्राप्त स्टार्टअपहरूको संख्या २०१६ मा करिब ५०० बाट बढेर २०२४ मा १,५९,००० पुगेको छ। कुल ७३,१०० मान्यता प्राप्त स्टार्टअपहरूमा कम्तिमा एक महिला निर्देशक समावेश छन्, जसले २०२४ मा भारतमा महिला उद्यमीहरूको उदयलाई प्रदर्शन गर्छ। यी मान्यता प्राप्त स्टार्टअपहरूले २०२४ मा रोजगारी सिर्जनामा उल्लेखनीय योगदान दिँदै १६.६ लाखभन्दा बढी प्रत्यक्ष रोजगारी सिर्जना गरेका छन्।

स्टार्टअप इन्डिया इनिशिएटिभ: भारतको उद्यमशील यात्राको रूपान्तरण

भारत सरकारले २०१६ मा स्टार्टअप इन्डिया पहल सुरु गर्दै नवप्रवर्तनलाई पोषण गर्ने र देशभरि स्टार्टअपहरूको वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्ने लक्ष्य राख्यो। यस पहलले आज भारतलाई विश्वकै प्रमुख स्टार्टअप इकोसिस्टममध्ये एकमा रूपान्तरण गरेको छ।

स्टार्टअप इन्डिया इनिशिएटिभका मुख्य विशेषताहरू

» व्यवसाय गर्न सजिलो: सरलीकृत अनुपालन, स्व-प्रमाणीकरण, र single-window क्लियरेन्सहरूले प्रक्रियाहरूलाई सुव्यवस्थित गर्दछ।

- » कर लाभहरू: योग्य स्टार्टअपहरूले लगातार तीन आर्थिक वर्षसम्म कर छुट पाउँछन्।
- » कोष समर्थन: रु.१०,००० करोडको Fund for Startups (FFS) ले प्रारम्भिक चरणका उद्यमहरूलाई सहयोग गर्दछ।
- » क्षेत्र-विशिष्ट नीतिहरू: जैविक प्रविधि, कृषि, र नवीकरणीय ऊर्जा जस्ता क्षेत्रहरूका लागि केन्द्रित नीतिहरूले लक्षित वृद्धिलाई बढावा दिन्छन्।

स्टार्टअपद्वारा सिर्जित रोजगारी

मृक्षत मान्यता प्राप्त स्टार्टअपहरूले २०२४ मा १६.६ लाखभन्दा बढी प्रत्यक्ष रोजगारी सिर्जना गरेका छन्। क्षत सेवाले २.०४ लाख, स्वास्थ्य सेवा र जीवन विज्ञानले १.४७ लाख, र व्यावसायिक सेवाले करिब ९४,००० रोजगारी प्रदान गरेका छन्। यी योगदानहरूले आर्थिक वृद्धिमा स्टार्टअपहरूको भूमिकालाई उजागर गर्छन्।

स्टार्टअप इन्डिया सीड फण्ड स्किम (SISFS)

२०२१-२२ मा रु. ९४५ करोडको कोषसहित सुरु भएको क्क्क ले अवधारणाको प्रमाण, प्रोटोटाइप विकास, उत्पादन परीक्षण, बजार प्रवेश र व्यावसायीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँछ। Expert Advisory Committee -EAC_ ले निरीक्षण गर्ने यस योजनाअन्तर्गत २०२४ मा ४५४.०४ करोड रुपैयाँको कुल स्वीकृत कोषको लागि २१३ इन्क्यूबेटरहरूलाई अनुमोदन गरेको थियो भने, २,४९० स्टार्टअपलाई लाभ पुऱ्यायो।

क्रेडिट ग्यारेन्टी स्किम (CGSS)

यो योजनाले वाणिज्य बैंकहरू, गैर-बैंकिङ वित्तीय कम्पनीहरू र भारतीय धितोपत्र तथा विनिमय बोर्ड (SEBI) दर्ता भेन्चर डेब्ट फण्डद्वारा स्टार्टअपलाई प्रदान गरिएको ऋणमा ग्यारेन्टी दिन्छ। राष्ट्रिय क्रेडिट ग्यारेन्टी ट्रस्टी कम्पनी लिमिटेड (NCGTC) द्वारा लागू,

यसले २०२४ मा यस योजना अन्तर्गत, २३५ स्टार्टअपलाई रु. ५५५.२४ करोड ऋण ग्यारेन्टी गर्‍यो, जसमा १८ महिला नेतृत्वका स्टार्टअप पनि समावेश गरिएको थियो।

Fund of Funds for Startups (FFS)

२०१६ मा सुरु भएको FFS ले घरेलु पूँजीमा पहुँच बढाउन SEBI दर्ता वैकल्पिक लगानी कोष (AIFs) मार्फत स्टार्टअपमा लगानी गर्दछ। भारतको साना उद्योग विकास बैंक (SIDBI) द्वारा व्यवस्थित यो योजनाले स्टार्टअपहरूमा प्रत्यक्ष रूपमा लगानी गर्दैन तर SEBI मा दर्ता गरिएको वैकल्पिक लगानी कोष (AIFs) लाई फण्ड प्रदान गर्दछ, जसले इक्विटी र इक्विटी-लिङ्क गरिएका उपकरणहरू मार्फत स्टार्टअपहरूमा थप लगानी गर्दछ। २०२४ सम्ममा, रु.११,१४८ करोड प्रतिबद्ध गरिएको थियो, जसले १,१६५ स्टार्टअपहरूमा रु.२१,२२१.३६ करोडको लगानी गरेको थियो।

BHASKARM उद्यमशीलतालाई डिजिटल सशक्तीकरण

DPIIT ले २०२४ मा भारत Startup Knowledge Access Registry (BHASKAR) सुरु गर्‍यो। यसले स्टार्टअप, लगानीकर्ता, सल्लाहकार र सरकारी निकायलाई जोडेर नवप्रवर्तन, सहकार्य र वृद्धिलाई सहज बनाउँछ। यसका प्रमुख विशेषताहरू:

- » नेटवर्किङ
- » केन्द्रीकृत स्रोतहरू
- » अद्वितीय पहिचान
- » खोजयोग्यता
- » विश्वव्यापी पहुँच
- » गैर-मेट्रो क्षेत्र सशक्तीकरण

स्टार्टअप महाकुम्भ (MAHAKUMBH)

स्टार्टअप महाकुम्भ २०२४ मा पहिलो पटक आयोजना भयो, जसले १,३०० भन्दा बढी प्रदर्शक, ४८,००० भन्दा बढी आगन्तुक, ३९२ वक्ता, ५,००० प्रतिनिधि र २०० लगानीकर्ताहरू, स्टार्टअपहरू, उद्योगका नेताहरू र इकोसिस्टम सरोकारवालालाई एउटै मञ्चमा ल्याई भारतको उद्यमशीलता भावना र प्राविधिक कौशल प्रदर्शन गर्दै स्टार्टअप इकोसिस्टमलाई बलियो बनाउन संवादलाई बढावा दिने काम गर्यो। यस्ता कार्यक्रमले भारतको उद्यमशील भावना र प्रविधि क्षमतालाई विश्वसामु प्रस्तुत गर्दछ।

स्टार्टअप इन्डिया अन्तर्गत अन्य पहलहरू

स्टार्टअप इन्डिया पहलले क्षमता निर्माणलाई बढावा दिने, आउटरिचलाई प्रवर्द्धन गर्ने र इकोसिस्टम सहकार्यलाई सहज बनाउने उद्देश्यले विभिन्न पहलहरू मार्फत स्टार्टअपहरूलाई समर्थन विस्तार गर्छ। यी प्रयासहरूले भारतभर जीवन्त र समावेशी उद्यमशील वातावरणको विकास सुनिश्चित गर्छन्। यसका प्रमुख उपायहरू:

(क) क्षमता निर्माण र ह्यान्डहोल्डिङ

क्षेत्रीय स्टार्टअप इकोसिस्टमलाई सुदृढ गर्न, कार्यशालाहरू प्रत्येक वर्ष स्टार्टअप रैंकिंग फ्रेमवर्कसँग सञ्चालन गर्ने। यसको उद्देश्य राज्य र केन्द्र शासित प्रदेशहरूलाई स्थानीय इकोसिस्टम विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु हो। महानगरीय शहरबाहिरका इन्क्यूबेटरहरूका लागि विशेष ह्यान्डहोल्डिङ सत्रहरू आयोजना हुन्छन्, जसले मार्गदर्शन र स्रोतहरूमा समान पहुँच सुनिश्चित गर्छ।

(ख) आउटरिच र जागरूकता

यो पहलले विशेष गरी गैर-महानगरीय क्षेत्रमा उद्यमीहरूलाई प्रेरित गर्न आउटरिच गतिविधिमा ध्यान केन्द्रित गरेको छ। यस अन्तर्गत, राज्य तथा केन्द्र शासित प्रदेश प्रशासनसँग सहकार्यमा कोषका अवसर, इन्क्युबेशन, परामर्श र व्यावसायिक जडानहरू सहजीकरण गरिन्छ। स्टार्टअप प्रदर्शनहरूले उद्यमीहरूलाई लगानीकर्तासामु आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्न प्लेटफर्म दिएका छन्, जबकि कार्यक्रमहरू सामाजिक सञ्जालमार्फत व्यापक प्रचारित गरिन्छ।

(ग) इकोसिस्टम प्रणाली विकास कार्यक्रमहरू

स्टार्टअप MAHAKUMBH जस्ता राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रमहरूले नवप्रवर्तन र उद्यमशीलतालाई बढावा दिन सरोकारवालाहरूलाई एकसाथ ल्याएका छन्। ASCEND Workshop जस्ता पहलहरूले उत्तर पूर्वी राज्यहरूमा उद्यमीलाई सहयोग गरेका छन्, भने स्टार्टअप इन्डिया नवप्रवर्तन सप्ताहले देशभर उद्यमशीलता र नवप्रवर्तनलाई उत्सवका रूपमा मनाएको छ।

(घ) अन्तर्राष्ट्रिय एक्सपोजर र सम्बन्धहरू

भारतको २० अध्यक्षताले विश्वव्यापी सहकार्यलाई सहज बनाउन स्टार्टअप संलग्नता समूहलाई संस्थागत गर्‍यो। देशभर भएका बैठकहरूले भारतका क्षेत्रीय स्टार्टअप इकोसिस्टमलाई प्रदर्शन गरेर अन्तर्राष्ट्रिय एक्सपोजर बढाए। साथै, सरकार-सरकार साभेदारी, विश्वव्यापी फोरम सहभागिता, अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम आयोजना र अन्य राष्ट्रहरूसँग पुल निर्माणले सीमापार सहकार्यलाई मजबुत बनायो।

(ङ) इकोसिस्टम सहकार्यलाई प्रोत्साहन

स्टार्टअप इन्डिया हब पोर्टल उद्यमशीलता इकोसिस्टम सरोकारवालाहरूका लागि डिजिटल प्लेटफर्म बनेको छ। यसले स्रोत, जानकारी र फाइदामा पहुँच उपलब्ध गराउँछ, विशेषगरी महानगरीय क्षेत्रबाहिरका उद्यमीहरूको समावेशिता सुनिश्चित गर्छ।

स्टार्टअप एक्सेलेरेटर चेम्बर अफ कमर्स (SACC)- INDIA

SACC INDIA एक गैर-नाफामुखी सामाजिक प्रभाव पार्ने संस्था हो जुन नवप्रवर्तन, ग्रासरूट उद्यमशीलता, र आर्थिक प्रगति मार्फत जीविकोपार्जन उत्थान गर्न समर्पित छ। सफल उद्यमीहरू, राज्य सरकारहरू, र उद्योग विशेषज्ञहरू द्वारा समर्थित, SACC ले भारतभर समावेशी वृद्धिलाई बढावा दिँदै स्वरोजगार र उद्यमशीलतालाई बढावा दिन्छ।

SACC भारत स्टार्टअप शिक्षा र उद्यमशील सीप विकासमार्फत युवा क्षमताहरू अनलक गर्न प्रतिबद्ध छ। कार्यक्रमहरूले उद्यमशील मानसिकतालाई प्रोत्साहन गर्छन्, विद्यार्थीहरूलाई २१औँ शताब्दीका सीपहरू प्रदान गर्छन् र उद्यमको सीईओ बन्ने क्षमतालाई बढाउँछन्। यसले २०० भन्दा

बढी स्टार्टअपहरूलाई गतिशील इन्क्यूबेटर केन्द्रमार्फत समर्थन गर्दै आएको छ, जसले नवप्रवर्तन, सीप विकास, र उद्यमशील सोचलाई प्रोत्साहित गर्छ। लगानी पहलहरूले स्टार्टअपहरूलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्तरोन्नति गर्न मद्दत गरेका छन्।

- » ग्रासरूट स्तरमा उद्यमीहरू सिर्जना गर्ने
- » आधिकारिक फण्ड च्यानल
- » परामर्श र मार्गदर्शन
- » डिजिटल विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम
- » स्टार्टअप शिक्षा

SACC India का कार्यक्रमहरू

१. आइडियाकृति (IDEAKRITI)

प्रारम्भिक चरणका विद्यार्थी उद्यमीहरूलाई सशक्त बनाउने pre-acceleration कार्यक्रम हो। यसले बजार अनुसन्धान, व्यापार मोडेल क्यानभास, कथा कथन र पिचिडमा सहयोग गर्दछ। अन्तरक्रियात्मक कार्यशालाहरू, जबलमक-यल-कभककष्यल र पिचिड राउन्डहरूले सहभागीहरूलाई व्यवहार्य स्टार्टअप विकास गर्न सुसज्जित गरेको आइडियाकृतिले २,०००+ विद्यार्थीलाई संवेदनशील बनायो, १५० लाई छोटो सूचीमा राख्यो, ७०+ विचार प्रस्तुत गर्‍यो र २७ स्टार्टअप इन्क्यूबेट गर्‍यो।

२. सक्षम (SAKSHAM)

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सहायक प्रविधि विकास गर्ने स्टार्टअपहरूलाई समर्थन गर्दछ। गतिशीलता, दृष्टि, श्रवणशक्ति र सञ्चार सुधारमा केन्द्रित छ। १००+ फारमहरू, १११,३००+ डिजिटल पहुँच, रु.१० लाख अनुदान र १८ सल्लाहकारहरूको समर्थन प्राप्त भयो।

३. स्टार्टअप सप्ताह (Weekends)

टेकस्टार्ससँगको सहकार्यमा ५४ घण्टाको कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ। यसले उद्यमशीलता, विविधता र समानतालाई बढावा दिँदै विचार विकास, टोली निर्माण र प्रोटोटाइप पिचिडमा सहयोग गर्छ।

४. स्टार्टअप स्टारहरू (Stars)

२४ घण्टाको Pre-acceleration कार्यक्रम हो, जसले विविधता र समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्छ। यसले परामर्श, टोली निर्माण, प्रोटोटाइपिड, Demo Day र पिच तयारीलाई संयोजन गर्छ। ७२ सहभागी संलग्न भए, जसबाट १३ स्टार्टअप जन्मिए, जसमा ७०% महिला सहभागिता थियो।

५. इकोप्रवाह (ECOPRAVA)

जलवायु कार्य, स्रोत दक्षता, कार्बन न्यूनीकरण र जलवायु-प्रविधि समाधानमा केन्द्रित कार्यक्रम हो।

PARIVARTAN नेटवर्क अन्तर्गत उत्तरी भारतमा दिगो शहरी समाधानमा काम गर्‍यो।

६. फण्डसेतु (FUNDSSETU)

DPIIT-मान्यता प्राप्त स्टार्टअपहरूको लागि १२ हप्ताको निःशुल्क कार्यक्रम हो। यसले लगानीकर्ताको तत्परता बढाउन परामर्श, विशेषज्ञ सत्र र स्टार्टअप प्लेबुकहरू प्रदान गर्छ।

७. उद्यम शक्ति

महिला-नेतृत्वको लघु-उद्यमलाई समर्थन गर्ने कार्यक्रम हो। उद्यमशीलता तालिम, डिजिटल सक्षमता, र बजार एकीकरणमार्फत २,००० महिलालाई सशक्त बनायो र ५००+ उद्यमलाई समर्थन गर्ने कार्य गरेको छ।

यी कार्यक्रमबाहेक, SACC ले इन्क्यूबेटेड स्टार्टअपहरूको लागि १५०+ प्रदर्शनी आयोजना गरेको छ, जसले १ करोड+ व्यापार सोधपुछ उत्पन्न गर्‍यो। ७०+ स्टार्टअपले पहलहरूमा भाग लिए, ६०,०००+ युवाहरू संलग्न भए, ५५६+ कार्यशालाहरू सञ्चालन गरियो, र ५०+ कलेजहरूलाई समेटियो। पाँच इन्क्यूबेटरमार्फत २००+ स्टार्टअपले पालनपोषण पाए, जसले रु.८ करोड राजस्व उत्पन्न गरेको छ। यी सबैले नवप्रवर्तन, समावेशीकरण, दिगोपन र उद्यमशीलतालाई बलियो बनाउन मद्दत गरेको छ।

सहयोगी कर्पोरेट पहल Collaborative Corporate Initiative

SACC ले २०० भन्दा बढी कर्पोरेट चुनौती सम्बोधन गर्दै र ७५+ कार्यान्वयनयोग्य समाधान प्राप्त गरे। ५००+ स्टार्टअपलाई गति मिल्यो, CSR कोषमा २५ करोड भन्दा बढी सुरक्षित गरे। १०+ कर्पोरेट एक्सेलेरेटरहरूले कार्यान्वयन गरे। १,०००+ कर्मचारी सहभागी भए र १२०+ आन्तरिक समाधान गर्नुका साथै ५०+ कर्पोरेटहरू सदस्यता कार्यक्रममार्फत संलग्न भए, ३००+ सल्लाह टचपोइन्टहरू सिर्जना गरेको छ।

रणनीतिक लगानी

एक दशकभन्दा बढी समयदेखि, क्वाट्रन्ट ले १५०+ प्रारम्भिक चरणका उद्यमहरूमा लगानी गरेको छ। यसले संस्थापक-बजार पडिक्तबद्धता, उत्पादन दृश्यता, बजार फिट, र स्केलेबिलिटीमा ध्यान दियो। ५०+ कलेज र विश्वविद्यालयसँग साभेदारीले इन्क्यूबेशन केन्द्र विस्तार गर्‍यो, जसले जीवन्त उद्यमशीलता पारिस्थितिकी प्रणाली निर्माण गर्‍यो।

सरकारी सहकार्य

- » २,०००+ विद्यार्थी सहभागी, १५० इन्क्यूबेशनको लागि सर्टलिस्ट
- » घरभित्र सरकारी इन्क्यूबेटरमार्फत ५००+ विद्यार्थी नेतृत्वको स्टार्टअपलाई समर्थन
- » क्षेत्रीय केन्द्रमार्फत ६०+ स्टार्टअपलाई सहजीकरण

नेपालको वैदेशिक व्यापारमा आयात/निर्यातको अन्तर्द्वन्द्व र अबको बाटो

भगवान ओली

कम्प्युटर सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

वैदेशिक व्यापारको परिदृश्य

नेपालको सरकारी तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा वैदेशिक व्यापारको आकार २० खर्ब ८१ अर्ब १५ करोड पुगेको छ। आ.व. २०७८/७९ मा २१ खर्ब २० अर्ब ४७ करोड रुपैयाँ पुगेको वैदेशिक व्यापारले आ.व. २०७९/८० र आ.व. २०८०/८१ मा १८ खर्बको आँकडा पार गर्न सकेको थिएन। वैदेशिक व्यापारमा भएको बढोत्तरीसँगै यस वर्ष निर्यातमा पनि नयाँ कीर्तिमान बनेको छ। २ खर्बको पुरानो रेकर्ड तोडेको निर्यात व्यापार यस वर्ष २ खर्ब ७७ अर्बमा उक्लिएको छ।

पछिल्लो पाँच वर्षको वैदेशिक व्यापारको तथ्याङ्क

आ.व.	कुल वैदेशिक व्यापार	आयात	निर्यात	व्यापार घाटा
२०७७/७८	१६ खर्ब ८० अर्ब	१५ खर्ब ३९ अर्ब	१ खर्ब ४१ ऋर्ब	१३ खर्ब ९८ अर्ब
२०७८/७९	२१ खर्ब २० अर्ब	१९ खर्ब २० अर्ब	२ खर्ब	१७ खर्ब २० अर्ब
२०७९/८०	१७ खर्ब ६८ अर्ब	१६ खर्ब ११ अर्ब	१ खर्ब ५७ अर्ब	१४ खर्ब ५४ अर्ब
२०८०/८१	१७ खर्ब ४५ अर्ब	१५ खर्ब ९२ अर्ब	१ खर्ब ५२ अर्ब	१४ खर्ब ४० अर्ब
२०८१/८२	२० खर्ब ८ अर्ब	१८ खर्ब ४ अर्ब	२ खर्ब ७७ अर्ब	१५ खर्ब २७ अर्ब

स्रोत: भन्सार विभाग

उल्लिखित तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा वैदेशिक व्यापारको आकारमा वृद्धिसँगै निर्यातमा बढोत्तरी भए तापनि व्यापार घाटा कम गर्ने गरी उल्लेख्य रूपमा निर्यात भएको भने देखिदैन। नेपालको आयात व्यापारको प्रवृत्ति हेर्दा दैनिक उपभोग्य सामग्रीतर्फ केन्द्रित भइ उपभोक्तामुखी हुँदै गएको देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा उपभोग्य सामग्रीको आयातलाई घटाउन देशभित्र त्यस्ता उपभोग्य सामग्रीको उत्पादन बढाउनु पर्ने हुन्छ। विगतका वर्षहरूमा नेपालमा बढी आयात भएका वस्तुमा पेट्रोलियम पदार्थ, फलाम तथा स्टिल, सवारी साधन तथा पार्टपुर्जा, विद्युतीय सामग्रीहरू मुख्य रूपमा रहेका छन्। नेपालको निकासी हुने वस्तुमा सोयाबिनको तेल, फलाम तथा स्टिलका वस्तु, ऊन, गलैँचा, कार्पेट, तयारी पोसाक आदि मुख्य वस्तुका रूपमा रहेका छन्।

आयात र निर्यातबीचको अन्तर्द्वन्द्व

व्यापार घाटा कम गर्ने प्रमुख उपाय भनेको निर्यात प्रोत्साहन र आयात प्रतिस्थापन नै हो भनिन्छ । चुलिँदो व्यापार घाटा नेपालको अर्थतन्त्रका निम्ति अहितकर भए तापनि तत्काल निमित्त्यान्त पार्न पनि सम्भव देखिन्छ । आयातलाई प्रतिस्थापन गर्नका निम्ति माग धान्ने गरी आन्तरिक उत्पादन बढाउन सक्नुपर्छ । नेपालमा निर्यात त के आयात प्रतिस्थापन हुने गरी स्वदेशी उत्पादन बढ्न सकेको छैन । प्रमुख रूपमा आयात हुने इन्धन, सवारीसाधन र विद्युतीय सामग्रीजस्ता वस्तु स्वदेशमा उत्पादन नै हुँदैनन् । जबकि नेपाल कृषि प्रधान मुलुकको रूपमा कृषि प्रमुख व्यवसाय हुँदाहुँदै पनि कृषिजन्य वस्तुको आयात पनि व्यापक रूपमा नै भइरहेको छ । स्वदेशमा उत्पादित वस्तु तथा सेवाको माग धान्न नसकेपछि आयात वृद्धि भएर परनिर्भरताको स्थिति देखिएको हो । त्यसैले अहिलेको समयमा निर्यात बढाएर व्यापार घाटा कम गर्ने वा आन्तरिक माग धान्न सक्ने गरी उत्पादन बढाएर आयातलाई व्यवस्थापन गर्ने भन्ने दुई विचारधाराबीच अन्तर्द्वन्द्व सिर्जना भएको अवस्था छ ।

नेपालको विरोधाभासपूर्ण व्यापार नीति

नेपालको संविधानमा राष्ट्रिय उत्पादनमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गर्ने, निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, आयात प्रतिस्थापन गर्ने, विदेशी व्यापारलाई सन्तुलित र परस्पर हितमा अधि बढाउने उल्लेख छ । अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा नेपाली वस्तु तथा सेवाको निर्बाध पहुँचका निम्ति नेपालले सन् २००४ मा विश्व व्यापार सङ्गठनको सदस्यता लिनुका साथै दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार क्षेत्र (साफ्टा) लगायत थुप्रै क्षेत्रीय तथा द्विपक्षीय व्यापार सम्झौतामा आबद्धता जनाएको छ । बहुपक्षीय, क्षेत्रीय तथा द्विपक्षीय व्यापार सम्झौतामार्फत सिर्जित अवसरको अधिकतम उपयोग गर्ने सन्दर्भमा व्यापार तथा व्यापार सम्बद्ध नीतिहरूमा समसामयिक परिमार्जन गर्दै उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति, २०८० तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । जसमा घरेलु उद्योगलाई प्रोत्साहन दिने भनिए पनि सरकारको राजस्व मुख्यतया आयातमा आधारित छ । WTO / SAFTA जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक सन्धिहरूमा सहभागिताले बजार उदारीकरणमा दबाव दिन्छ तर नेपालमा घरेलु उद्योग कमजोर भएकाले संरक्षण आवश्यक देखिन्छ । यस्ता विरोधाभासले गर्दा नीति कार्यान्वयनमा द्विविधा ल्याउँछ । नीति अनुसार उत्पादनमा विविधिकरण गरी निर्यात गर्ने भनिए तापनि नेपाल अझै कार्पेट, गार्मेन्ट, हस्तकला, तेल आदि निर्यातमा मात्र निर्भर छ । यसले नेपालको नीति अत्यन्त महत्वाकांक्षी हुने तर कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक क्षमता कमजोर रहेको विरोधाभासपूर्ण अवस्थालाई दर्शाएको छ ।

अवसर र चुनौतीको दोसाँधमा नेपाल

व्यापार सन्तुलन कायम नभएसम्म मुलुकको समृद्धिको यात्राले गति लिन नसक्ने यथार्थप्रति कसैको विमति नरहला । नेपालको वैदेशिक व्यापारको ठुलो हिस्सा भारतसँग हुँदै आएको र सबैभन्दा धेरै घाटा पनि भारतसँगै देखिएको छ । भारतपछिको तर परिमाणात्मक रूपमा हेर्दा भन्ने ठुलो व्यापार

घाटा चीनसँग देखिएको छ । नगण्य मात्रामा भए पनि नेपालले १८० राष्ट्रबाट वस्तु तथा सेवा आयात गर्दै आएको छ । आयातको तुलनामा निर्यात प्राय सबै देशसँग न्यून नै छ । भारतसँगको व्यापार घाटा अधिक हुनुमा इन्धन आयात नै मुख्य रहेको देखिन्छ । यसलाई कम गर्न १० वर्षमा १० हजार मेगावाट विद्युत् निर्यातको सम्भौता भइसकेकाले व्यापार घाटा क्रमशः कम हुने आशा गर्न सकिन्छ । उत्पादन बढाएर आन्तरिक उपभोग र निर्यात बढ्दै जाँदा देशभित्रै आय र रोजगारीको अवसरसमेत सिर्जना हुन्छ, त्यसले आयातको भयावह चुनौतीलाई कम गरी अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर बनाउन पनि सहयोग गर्दछ । तुलनात्मक लाभका वस्तुहरू उत्पादन गरी उत्तर र दक्षिणका ठुला बजारहरूको लाभ लिने अवसर र ती दुई ठुला बजारबाट वस्तु आयात गरी आयात व्यापारमा रमाउने र गरी आयातमा आधारित परनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण हुने दुबै चुनौती हाम्रो सामु रहेका छन् ।

नेपालको वैदेशिक व्यापारको समस्या

देशको अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको योगदान उच्च छ, तर उत्पादन बढ्न सकेको छैन । नेपाल कृषि प्रधान देश भए तापनि कृषि उत्पादनकै आयातमा अबौं रुपैयाँ खर्चिनु परिरहेको तितो यथार्थ हाम्रा सामु छ । नेपालको उत्पादन विदेशी बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्दा निर्यात सम्भावना भएका वस्तुको निर्यातमा पनि कमी आएको छ । राम्रो माग भएका अलैंची, चिया, कफी, गलैंचा आदिको ब्रान्डिङ गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निकासी गर्न सकिएको छैन भने पछिल्लो समय अत्यधिक सम्भावना देखाएको सूचना प्रविधि क्षेत्रलाई पनि उचित प्रोत्साहन र व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन । भौगोलिक कठिनाई, भौतिक पूर्वाधारहरूको कमी, उत्पादनमा विविधिकरणको कमी, गुणस्तर मापदण्डको पालना नहुँदा नेपालका उत्पादनहरूलाई वैदेशिक बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न कठिन भइरहेको यथार्थ हाम्रा सामु विद्यमान छ । गुणस्तरीय औद्योगिक, कृषि तथा अन्य उत्पादन बढ्न नसकेको र विलासिता तथा अन्य वस्तुहरू अत्यधिक आयात भएका कारण देशको व्यापार घाटा बढ्दै गएको हो । निर्यातलाई लक्षित गरी वस्तु उत्पादन तथा निकासीको लक्षित कार्य व्यावसायिक तवरले सञ्चालन गर्न नसक्दा देशको व्यापार घाटा घट्न नसकेको हो । देशभित्र वैदेशिक लगानीका लागि अनुकूल वातावरणको निर्माण अभावमा उद्योग कलकारखानाको अपेक्षित विकास नहुँदा उपभोगजन्य कृषि उत्पादनमासमेत विदेशी बजारको भर पर्नु परेको छ ।

वैदेशिक व्यापारको अवको बाटो

नेपालले तत्कालै ठुलो मात्रामा वस्तु तथा सेवा निर्यात गर्न नसके तापनि औद्योगिक लगानीभन्दा पनि आयात व्यापारमा रहेको व्यावसायिक आकर्षणलाई निरुत्साहित गरी कम्तिमा कृषिजन्य उपभोग्य सामग्रीको उत्पादन बढाउँदै आत्मनिर्भर हुन सकेमात्र पनि नेपालको व्यापार घाटा केहि हदसम्म कम गर्दै लग्न सकिन्छ । विद्यमान व्यापार घाटा कम गर्नका लागि वस्तु विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, विलासिताका सामग्रीको आयातलाई निरुत्साहित गर्ने, पेट्रोलियम पदार्थको

आयातलाई न्यूनीकरण गर्न जलविद्युत उत्पादन र उपयोगमा वृद्धि गर्ने, देशभित्र लगानीको वातावरण सिर्जना गर्न आर्थिक कूटनीतिलाई परिचालन गर्ने, औद्योगिक कच्चा पदार्थ, मेसिनरी सामान तथा निर्माण सामग्रीको उत्पादनका लागि स्वदेशमा उद्योग स्थापना गर्ने खालका कार्यक्रमहरू ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। नेपालको वैदेशिक व्यापारको भविष्यलाई दिगो बनाउनका लागि व्यापारको परम्परागत शैली परिवर्तन गरी नयाँ रणनीतिमा आधारित व्यापार नीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ। नेपालले आफ्नो व्यापार विविधीकरणको नीतिलाई सशक्त बनाउँदै नयाँ बजारहरूको पनि खोजी गर्नुपर्छ। त्यसका लागि कृषि, जलविद्युत, पर्यटन, जडीबुटी, सूचना प्रविधिलगायतका क्षेत्रमा रहेका नेपालका तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाको पहिचान, तिनको उत्पादन र गुणस्तरमा सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारका उत्पादन निर्यात गर्न सकेमा नयाँ बजारहरूमा नेपालको पहुँच बढाउन सकिन्छ। अमेरिका, युरोपका देशहरूमा नेपालका उत्पादनहरू पुऱ्याउनका लागि द्विपक्षीय व्यापार सम्झौता र पारवहन सुविधाका लागि पहल गर्नुका साथै विशेष आर्थिक क्षेत्र (SEZ) र निर्यात प्रशोधन क्षेत्र (EPZ) को निर्माण गरी निर्यात उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै वैदेशिक लगानी भित्राउनका लागि आकर्षक नीतिहरू ल्याउनु आवश्यक छ। यसबाहेक, भन्सार प्रक्रियालाई सरलीकृत गरी निर्यात प्रवर्द्धन, बजार विविधीकरण र व्यापार सहजीकरणलाई प्राथमिकतामा राखी वैदेशिक व्यापारलाई आधुनिक र व्यावहारिक बनाउनु नै नेपालको व्यापार घाटा कम गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने बाटो हो।

निष्कर्ष

नेपालको वैदेशिक व्यापारमा आयात र निर्यातबीचको असन्तुलन दीर्घकालीन चुनौतीका रूपमा रहेको छ। कृषिजन्य उत्पादन, जलविद्युत, पर्यटन, हस्तकला, औषधि तथा अन्य सम्भावनायुक्त क्षेत्रलाई सुदृढ गर्दै उत्पादन क्षमतामा वृद्धि नगरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रोत्साहन सम्भव देखिँदैन। विशेषगरी कृषि उत्पादनलाई औद्योगीकरण, यान्त्रिकीकरण र बजार पहुँचमा जोड दिनु अत्यावश्यक छ। नेपाल कम विकसित राष्ट्र (LDC) बाट स्तरोन्नती हुने क्रममा केही विशेष सुविधा-जस्तै निर्यातमा शुल्क छुट, सहज बजार पहुँच तथा अनुदान हराउँदै जानेछन्, जसले प्रारम्भिक चरणमा निर्यात प्रतिस्पर्धात्मकता घटाउने सम्भावना छ। तर, यसलाई अवसरका रूपमा लिएर उत्पादन क्षमतामा लगानी, मूल्य श्रृंखला विस्तार, विशेष आर्थिक क्षेत्र (SEZ) को प्रभावकारी सञ्चालन, तथा व्यापार नीतिको व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्न सकेमा नेपालले गुणस्तरीय उत्पादनमार्फत दीर्घकालीन लाभ लिन सक्छ। विकासोन्मुख राष्ट्रमा स्तरोन्नतिले विदेशी लगानी आकर्षण, ब्रान्ड इमेज सुधार र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सञ्जालमा सहभागिता बढाउने अवसर पनि हुनेछ। त्यसैले, वैदेशिक व्यापारको दिगो सन्तुलनका लागि आत्मनिर्भर र निर्यातमुखी अर्थतन्त्रतर्फ रूपान्तरण, दक्ष जनशक्ति विकास, पूर्वाधारमा लगानी र अन्तर्राष्ट्रिय बजारसँग प्रभावकारी सहकार्य आवश्यक देखिन्छ।

आर्थिक विकासमा सरकारी, निजी तथा सहकारी संस्थाहरुको भूमिका

रोजिना नगरकोटी

सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

परिचय

आर्थिक विकास भन्नाले कुनै समुदाय, क्षेत्र वा राष्ट्रभित्र आर्थिक समृद्धि, समुन्नति तथा जीवनस्तर सुधार गर्ने प्रक्रियालाई जनाउँछ। यसले सम्पत्ति सृजनागर्ने, रोजगारी बृद्धि गर्ने र समग्र समृद्धि बढाउने उद्देश्यले गरिने विभिन्न कार्यहरु समेट्दछ। यसमा व्यवसायहरुलाई आकर्षित गर्ने र कायम राख्ने, पूर्वाधार विकास गर्ने, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवापहुँच सुधार गर्ने कार्यहरु समावेश हुन्छन्। आर्थिक विकास देशको समग्र प्रगतिको आधार हो। यसले केवल आर्थिक सूचकहरु मात्र होईन, सामाजिक, राजनितिक र सांस्कृतिक विकासलाई पनि समेट्दछ।

सरकारी क्षेत्र भन्नाले राज्य वा सरकारको स्वामित्व तथा नियन्त्रणमा रहेको संस्था, उद्योग, सेवा वा निकायहरुलाई जनाउँछ। यी निकायहरु सरकार द्वारा संचालन हुने, जनताको हितका लागि काम गर्ने, नाफा भन्दा सेवालालाई प्राथमिकता दिने जस्ता विशेषता रहेका हुन्छन्। यस क्षेत्र अर्न्तगत शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा, पूर्वाधार निर्माण आदि जस्ता क्षेत्रहरु पर्दछन्। सरकारी क्षेत्रले प्रदान गर्ने सेवाप्रति नागरिकको सन्तुष्टि उच्च रहेमा मात्र सरकारी क्षेत्र प्रति जनविश्वास र भरोसा बढेर जान्छ।

निजी क्षेत्र भन्नाले व्यक्तिहरु, समुहहरु वा कम्पनीहरुको स्वामित्व तथा संचालन हुने क्षेत्रलाई जनाउँछ। यि क्षेत्रहरु नाफा कमाउने उद्देश्यले संचालन गरिन्छ र सरकारी स्वामित्व हुदैन साथै विभिन्न कम्पनीहरु बीच प्रतिस्पर्धा हुने भएकाले यि क्षेत्रहरु उपभोक्तालाई राम्रो वस्तु र सेवाहरु दिन प्रेरित हुन्छन्।

सहकारी क्षेत्र भन्नाले जनसहभागितामा आधारित आर्थिक गतिविधिको त्यस्तो क्षेत्र हो, जहाँ सदस्यहरुको आपसी सहयोग, समान स्वामित्व र साझा लाभको सिद्धान्तमा आधारित भएर संस्था संचालन गरिन्छ। नेपालमा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रमा विभाजन गरिएको आर्थिक संरचनामा तेस्रो खम्बाको रूपमा सहकारी संस्थाहरुलाई जनाउँछ। यी संस्था बचत, ऋण, कृषि, उत्पादन, सामाजिक सेवाहरुमा संलग्न रहेका हुन्छन्। नेपालमा हालसम्म ठूलो संख्यामा सदस्यता र आर्थिक परिचालन गरेको भएता पनि यस क्षेत्रमा नियमन र तरलताको समस्या देखिदै आएको छ।

१. आर्थिक विकासमा सरकारी क्षेत्रको योगदान

सरकारी क्षेत्र अन्तर्गत मन्त्रालयहरु, सार्वजनिक संस्थान, स्थानिय सरकार आदि समावेश हुन्छन् । सरकारी क्षेत्र नेपालको सामाजिक, आर्थिक र भौतिक विकासको मेरुदण्ड हो । यसले शिक्षा, स्वास्थ्य, पूर्वाधार विकास, सामाजिक न्याय जस्ता सबै क्षेत्रमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

आर्थिक विकासमा सरकारी क्षेत्रको भूमिका तथा योगदानलाई देहायबमोजिम उल्लेख गरिएको छ :

- » पूर्वाधार विकास जस्तै सडक, पुल, विमानस्थल, खानेपानी, सिँचाई, विजुली आदि निर्माण गर्ने साथै ग्रामीण भेगमा पूर्वाधार पहुँच विस्तार गर्ने,
- » अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, आयुर्वेद केन्द्र जस्ता संरचना संचालन गर्ने,
- » गरिव र दुर्गम क्षेत्रका जनतालाई निःशुल्क र सहुलियतपूर्ण स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने,
- » जेष्ठ नागरिक, अपांग, एकल महिला आदिका लागि सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउने,
- » खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम , विपन्न वर्गलाई लक्षित योजना मार्फत गरिबी न्यूनिकरणमा उल्लेख्य योगदान गर्ने,
- » वीउ, मल अनुदान, सिँचाई सहायता आदि प्रदान गरि कृषि र ग्रामीण क्षेत्रको विकासमा योगदान पुर्याउने,
- » सरकारी निकायहरुले प्रत्यक्ष रुपमा रोजगारी प्रदान गर्ने, विकास आयोजनाहरुमा अस्थायी रोजगारी सिर्जना तथा रोजगार कार्यक्रम र युवा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गरी देशमा रोजगारी सिर्जना गर्ने,
- » सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन, कानूनको कार्यान्वयन, वातावरण संरक्षण, विपद व्यवस्थापन, योजना निर्माण र निगरानी मार्फत दीर्घकालीन विकास सुनिश्चितता गर्ने,

२. आर्थिक विकासमा निजी क्षेत्रको योगदान

नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रमा आर्थिक विकासको प्रक्रिया छिटो र प्रभावकारी बनाउन निजी क्षेत्रको भूमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ । सरकार एकलैले सबै क्षेत्रमा लगानि, व्यवस्थापन र सेवा पुर्याउन नसक्ने अवस्थामा निजी क्षेत्रले उत्पादन,रोजगारी, प्रविधि, कर, निर्यात जस्ता विविध पक्षमा उल्लेखनीय योगदान पुर्याउँदै आएको छ ।

आर्थिक विकासमा निजी क्षेत्रको भूमिका तथा योगदानलाई देहायबमोजिम उल्लेख गरिएको छ :

- » निजी क्षेत्रले उद्योग, व्यापार, सेवा सूचना प्रविधि आदि क्षेत्रमा लगानी गरी ठूलो मात्रामा रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्छ । यसले बेरोजगारी घटाउँछ र जनताको जीवनस्तर उकास्न मद्दत गर्छ ।

- » निजी क्षेत्रले आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालन गरेर नयाँ उद्योग स्थापना गर्छ । यसले देशको पूँजी बजार सक्रिय बनाउँछ र लगानीको वातावरण निर्माण हुन्छ ।
- » निजी क्षेत्रले कर, भन्सार, सेवा शुल्कजस्ता माध्यमबाट सरकारलाई राजस्व योगदान दिन्छ । यो राजस्व विकास निर्माण, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि क्षेत्रमा खर्च गर्न सकिन्छ ।
- » निजी क्षेत्रले प्रतिस्पर्धामा टिक्न नवीन प्रविधिको प्रयोग गर्छ, जसले उत्पादनशीलता बढाउँछ र देशलाई प्राविधिक रूपमा सशक्त बनाउँछ ।
- » निजी क्षेत्रले उत्पादन गरेका वस्तु अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गरेर विदेशी मुद्रा आर्जन गर्छ । यसले देशको व्यापार सन्तुलन सुधार्न सहयोग पुर्याउँछ ।
- » वित्त, शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार, यातायत लगायतका सेवा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रले गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । कतिपय अवस्थामा सार्वजनिक-निजी साभेदारी मार्फत पूर्वाधार निर्माणमा समेत निजी क्षेत्र संलग्न हुने गर्छ ।
- » निजी क्षेत्रले नयाँ व्यवसाय र स्टार्टअपहरु प्रवर्द्धन गरेर उद्यमशीलता विकासमा सहयोग पुर्याउँछ । यसले आर्थिक स्वतन्त्रता र नवसंरचनात्मक सोचको विकास गर्छ ।

३. आर्थिक विकासमा सहकारी क्षेत्रको योगदान

सहकारी क्षेत्र आर्थिक विकासको मेरुदण्ड हो । नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रमा आर्थिक विकासलाई तीव्रता र दिगो बनाउने मुख्य स्रोतहरु मध्ये सहकारी क्षेत्र एक महत्वपूर्ण हिस्सा हो । सहकारी क्षेत्र नेपालको आर्थिक विकासमा योगदान पुर्याउने एक महत्वपूर्ण सामाजिक - आर्थिक प्रणाली हो । सहकार्य समृद्धि भन्ने मूल मन्त्र बोकेका सहकारी प्रणालीले ग्रामीण क्षेत्रमा व्यापक प्रभाव परिरहेको छ । गरिब, मध्यम वर्ग, कृषक, महिला र सीमान्तकृत समुदायलाई अर्थिक प्रवाहमा समावेशी सहकारीको भूमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ । नेपालमा अधिकांश सहकारी स्थानीय तहको नियामकीय प्रावधानको दायरा भित्र रहने भएकाले स्थानीय तहको नियमनकारी भूमिका सुदृढ बनाउन सकेमा मात्र पनि सहकारीमा देखा पर्न सक्ने समस्या निराकरण गर्न सकिन्छ ।

आर्थिक विकासमा सहकारी क्षेत्रको भूमिका तथा योगदानलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ :

- » सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरमै सदस्यहरुको सानो-सानो बचत संकलन गरी उनीहरुलाई सरल व्याजदरमा ऋण प्रदान गर्छन् । यसले बैकिङ पहुँच टाढा रहेका जनतालाई वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउँछ ।
- » सहकारीले कृषि, पशुपालन, साना उद्योग, सिपमूलक काममा लगानी गर्न ऋण उपलब्ध गराई स्वरोजगार सिर्जना गर्न सहयोग गर्छ । यसले बेरोजगारी घटाउने र उत्पादनशीलता बढाउने कार्य गर्छ ।

- » सहकारी संस्था महिला, दलित, जनजाति, सीमान्तकृत र पछाडि परेका वर्गलाई समेत सदस्यता दिएर उनीहरूलाई अर्थिक प्रवाहमा ल्याउँछ। यसले सामाजिक - अर्थिक समानता कायम गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ।
- » नेपालको अधिकांश सहकारी संस्था कृषि र ग्रामीण विकासमा केन्द्रित छन्। सहकारी बीउ, मल, सिँचाइ, पशु आहार, तालिम जस्ता सेवा प्रदान गरी कृषकको उत्पादन र आमदानीमा वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउँछन्।
- » सहकारीले स-साना बचतहरु जम्मा गरी स्थानीय पूँजी निर्माण गर्छ र सोही पूँजीलाई स्थानीय विकासका क्षेत्रमा प्रयोग गर्छ। यसले आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा सहयोग गर्छ।
- » सहकारीले सामाजिक सद्भाव, सहभागिता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता जस्ता लोकतान्त्रिक मूल्यहरूलाई प्रोत्साहन गर्छ। यसले दिगो र समावेशी विकासमा सामाजिक पाटोबाट पनि योगदान दिन्छ।
- » धेरै महिला सहकारी संस्था मार्फत महिलाहरु आर्थिक रुपमा सक्षम हुँदै गएका छन्। उनीहरूले बचत, ऋण, व्यवसाय संचालन, नेतृत्व आदिमा सक्रिय भूमिका खेलेका छन्।

४. सरकारी, निजी तथा सहकारी क्षेत्र बीच समन्वय

नेपालको समृद्धि, सामाजिक न्याय र दिगो विकासका लागि सरकारी, निजी र सहकारी तीनवटै क्षेत्र अत्यन्त महत्वपूर्ण छन्। यी क्षेत्रहरूबीच समन्वय नभएसम्म स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोग, नीति कार्यान्वयन र जनअपेक्षाको सम्बोधन असम्भवजस्तै हुन्छ। यस समन्वयलाई सुनिश्चित गर्न नेपालमा विभिन्न कानुनी र नीतिगत व्यवस्थाहरु निर्माण गरिएको छ, जसले तीन क्षेत्रहरूबीचको सम्बन्धलाई स्पष्ट पार्ने प्रयास गर्छ।

नेपालको संविधान २०७२ मा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था विभिन्न धाराहरूमा उल्लेख गरिएको छ। यी क्षेत्रहरूलाई समुचित ढंगले विकास र प्रोत्साहन गर्न संविधानले स्पष्ट दिशा निर्देशन दिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ४ धारा ५०(१ क) मा राज्यले सामाजिक-आर्थिक रुपान्तरणका लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सन्तुलित, समन्वयात्मक तथा विकासको नीति लिनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ। त्यसैगरी धारा ५१ (घ) मा आर्थिक नीति अन्तर्गत उत्पादन, वितरण र सेवामा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, राष्ट्रिय हित, सामाजिक न्याय र समावेशी आर्थिक विकास सुनिश्चित गर्न सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रहरूको समावेशी र सहकार्य युक्त विकास सुनिश्चित गरिने, सहकारी प्रणालीको प्रवर्द्धन र संरक्षण गरिने व्यवस्था गरिएको छ। सहकारीलाई संविधानमा विशेष मान्यता दिईएको छ। संविधान अनुसार सहकारीले सहकारी सिद्धान्तमा आधारित भएर उत्पादन, सेवा र रोजगारी सिर्जनामा योगदान गर्नुपर्ने छ। संविधानको अनुसूचिहरूमा संघ, प्रदेश र स्थानिय तहका अधिकार

तोकिएको छ ।

सार्वजनिक सेवा ऐन, सार्वजनिक खरीद ऐन, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन ऐन आदि माफत सरकारी कार्य संचालनको ढाँचा तय गरिएको छ । त्यस्तै कम्पनी ऐन २०६३, विदेशी लगानी तथा प्रविधि स्थानान्तरण ऐन २०७५, औद्योगिक व्यवसाय ऐन, श्रम ऐन २०७४ ले निजी क्षेत्रलाई कानुनी संरचना प्रदान गरी सोही अनुरूप निर्दिष्ट कार्य संचालनको मापदण्ड तय भएको छ । सहकारी ऐन २०७४ र सहकारी नीति २०६९ ले सहकारी संस्थाहरूलाई कार्य क्षेत्र तोकी मार्गदर्शन, प्रोत्साहन, अनुगमन र नियन्त्रण गर्ने तथा सामुहिकता, सहभागिता जवाफदेहिता र पारदर्शिता प्रबद्धन गर्न सक्दछ । यसरी सरकारी, निजी र सहकारी संस्थाहरू विभिन्न कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले निर्देशित भए पनि यी तीन क्षेत्रबीच समन्वयात्मक सहकार्य अभिवृद्धि गर्न Public Private Partnership (PPP) नीति २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, राष्ट्रिय विकास परिषद तथा नीति आयोगले निर्णायक भूमिका निर्वाह गरेको छ । तीनै क्षेत्रहरूको उद्देश्य एकआपसमा बाँड्दा श्रम, स्रोत र साधनमा दोहोरोपना, कानुनी नीतिगत तथा व्यवहारगत अस्पष्टताका कारण असमझदारी एवं कार्यान्वयन पक्ष फितलो हुने, प्रतिरोध, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा तथा अविश्वासको वातावरण सृजना भई संस्थागत पारदर्शिता र जवाफदेहितामा समेत प्रश्न चिन्ह उठ्ने चुनौति छ ।

५. समन्वयका कानुनी चुनौती

- » नीति र ऐनबीचको ओभरल्याप
- » दायित्व र अधिकारको अस्पष्टता
- » सहकार्यका कानुनी प्रक्रियामा ढिलाई र जटिलता
- » संस्थागत पारदर्शिता र जवाफदेहिताको अभाव
- » नियमनकारी निकायको फितलो उपस्थिति तथा नियमनको कमी वा दोहोरोपन

६. सुधारका उपायहरू

- » एकिकृत नीति निर्माण र समिक्षा संयन्त्रको सुदृढीकरण
- » PPP मोडलको कानुनी व्याख्या स्पष्ट पार्ने
- » सहकार्य सम्बन्धी स्पष्ट कार्यविधि बनाउने
- » डिजिटल प्रणाली माफत जानकारी आदानप्रदानको कानुनी आधार खडा गर्ने
- » तीनै क्षेत्रको सहभागिता सुनिश्चित रहने गरी संविधान र ऐनको संशोधन गर्ने

निष्कर्ष

नेपालको आर्थिक विकास सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रहरूबीचको सहकार्य, साभेदारी, सहभागिता र समन्वयबाट मात्र सम्भव छ । यी तीन क्षेत्रहरूलाई नियमन गर्ने नियामकीय प्रावधान तथा नीति, कानुनी संरचना कार्य प्रणाली र व्यवहारिक अभ्यासमा देखिएका कमीकमजोरीहरू औल्याउदै सुधारात्मक कदम चाल्न सकेको खण्डमा सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रलाई दक्ष, मितव्ययी, पारदर्शी र जनउत्तरदायी बनाई नागरिकमा सुशासनको अनुभूति दिलाउन सकिन्छ । यसमा राष्ट्रिय समन्वय परिषद जस्ता समन्वयकारी निकायको सक्रियताको आवश्यकताको महशुस गरिएको छ । सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रबीचको समन्वयलाई कानुनी रूपमा सुदृढ पार्न सकेमात्र विकासको दर, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व, समावेशी सहभागिता र समग्रमा संस्थागत सुशासन सम्भव हुन्छ । हालका कानुनी प्रावधानहरू आशाजनक भए पनि व्यवहारगत हिसावमा अझ पनि स्पष्ट, सरल र समावेशी कानुनी आधार आवश्यक छ । सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रबीचको समन्वयलाई एक मजबुत कानुनी प्रावधानभित्र समेट्न सकियो भने विकास र समृद्धिको नेपालको यात्रा सुनिश्चित छ ।

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषको सेवा प्रवाहमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगको अवस्था

नारायण कुमार विष्ट

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

पृष्ठभूमि

विद्युत्तिय प्रविधिको प्रयोग गरी आफ्ना विचार वा सिर्जनशीलता आदान वा प्रदान गर्न सकिने माध्यमलाई सामाजिक सञ्जाल भनिन्छ । यो मातहत निकाया वा आम मानिसमा सूचना दिने प्रविधिको सर्वोत्तम रूप हो । कम्प्युटर र मोबाइ इन्टनेट प्रविधिमाफत आफुले शिर्जना गरेका विचार वा अभिव्यक्ति डिजिटल रूपमा आदान-प्रदान गर्न प्रयोग गरिने माध्यम हो । सामाजिक सञ्जाल एउटा यस्तो महत्वपूर्ण विद्युत्तिय माध्यम हो । जसले सेकेण्डभरमै संसारमा के भइरहेको छ, सबै प्रकारका घटनाको बारेमा जानकारी पाउन सकिन्छ । फलस्वरूप यसको पहुँचका साथसाथै प्रयोग र प्रभावको दायरा विस्तार हुँदै गएको छ ।

सार्वजनिक सेवालार्ई गुणस्तरीय, मितव्ययी प्रभावकारी र सेवाग्राहीमैत्री बनाउन फेसबुक, ट्विटर, टिकटक, गुगल, टुइटर, भाइवर, इन्स्टाग्राम, युट्युवजस्ता सामाजिक सञ्जालहरूले महत्वपूर्ण योगदान गर्दछन् । सबै प्रकारका सेवा प्रदायकहरूले सामाजिक सञ्जालमा आफ्ना सबै सरोकारका विषयहरूलाई सजिलै भेट्न सक्ने हुनाले विकसित देशहरूमा विशेषतः सूचना सम्प्रेषण, पृष्ठपोषण, अनुभव र आविष्कारको आदान प्रदान र सार्वजनिक चासोका विषयमा बहस र छलफल गर्ने सन्दर्भमा सामाजिक सञ्जालहरूको प्रचुर प्रयोग हुँदै आएको पाइन्छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगले सुशासन अभिवृद्धि गर्न टेवा पुर्याएको छ । नेपालमा सेवा प्रदायक निकाय मन्त्रालय, विभाग, निर्देशनालय, बार्ड, परिषद, कम्पनी, संस्थान, कोष, आयोग लगायतका कर्मचारीले व्यक्तिगत रूपमा सामाजिक सञ्जालको भरपुर प्रयोग गर्दै आए पनि सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा यसको उल्लेखनीय रूपले प्रयोग भएको पाइँदैन । नेपालमा सूचना प्रविधिको पूर्वाधारमा द्रुततर विकास भएको र आम नागरिकको सामाजिक सञ्जालमा पहुँच विस्तार हुँदै गएकोले नेपालको सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना र ज्ञानको प्रवाह गर्न, सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा पारदर्शिता वृद्धि गर्न, गुनासो व्यवस्थापन गर्न, जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न, सेवा प्रदायक र सेवाग्राहीबीचको सम्बन्ध सुधार गर्न, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न, सेवाप्रदायकहरू बीच

अनुभव र ज्ञान आदानप्रदान गर्न सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गर्न सकिन्छ। नेपालले पनि डिजिटल साक्षरता बढाउँदै, डिजिटल डिभाइड घटाउने चुनौतिको सामना गर्न सकेमा, सामाजिक सञ्जाललाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहको एक महत्वपूर्ण पाटो हुनेछ।

समय क्रम संगै सामाजिक सञ्जालको प्रयोगका सन्दर्भमा विभिन्न कोण बाट बहसहरु भइरहेका छन्। यसको दिनप्रतिदिन विकास र प्रयोगले समाजको विविध आयाम र पक्षहरुमा सकारात्मक वा नकारात्मक अवधारणहरु सार्वजनिक भइरहेका छन्। जसबाट हामिले थुप्रै राम्रा र ज्ञानमूलक कुराहरुको जानकारी त पाएका छौं नै संगसंगै यसको दुरुपयोग पनि बढ्दै गएको छ। आम मानिसको हातमा डिजिटल उपकरणहरुको सहज उपलब्धताले सामाजिक संजालको प्रयोग पनि व्यापक हुन पुगेको छ। विश्वभर करिब ६७.६५ मानिसहरु इन्टरनेटको प्रयोग गर्दछन् भने ५.२४ अर्ब मानिसहरुले सामाजिक संजालको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। नेपालमा १ करोड ४३ लाख मानिसहरुले सामाजिक संजालको प्रयोग कर्ता छन् जुन कुल जनसंख्याको ४८.१ प्रतिशत हो।

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगको अवस्था

सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा सामाजिक सञ्जालको बहुआयामिक प्रभाव भए पनि कोषको सेवा प्रवाहमा खुला हृदयले यसलाई स्वागत गरिएको पाइँदैन। आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/२०८२ मा उल्लेख भए अनुसार इन्टरनेट को ग्राहकको घनत्व १४४.२३ प्रतिशत छ। त्यस्तै टेलीफोन प्रयोगकर्ताको संख्या २०८१ फागुन सम्म ३ करोड ९४ लाख ४ सय ७५ रहेको छ। साथै, सामाजिक सञ्जालको प्रयोगकर्ताको संख्या पनि दिनानुदिन बढ्दै गएको छ। यसले गर्दा कोषले प्रवाह गर्ने सेवामा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगलाई खुल्ला हृदयले स्वागत गर्दै यसका लाभहरु लिन ढिलो गर्नु हुँदैन। विगत केही समय यता निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले सामाजिक सञ्जालमा आफ्नो एकाउन्ट खोलेको पाइँन्छ। आफ्नो वेब साइटको होमपेजमा फेसबुक, टुइटर, युटुव, इस्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको लिंक राखि कोषले प्रवाह गर्ने सेवाको बारेमा जानकारीमूलक भिडियो, फोटा, समाचार आदि राखि कोषको बारेमा जानकारी प्रदान गर्दै आएका पनि कोषले प्रवाह गर्ने सेवामा सामाजिक सञ्जाल मार्फत सेवा प्रवाह गर्न सकिएको अवस्था भने छैन। यद्यपि कोषले आफ्ना सामाजिक संजालहरु नियमित अद्यावधिक गरेको पाइँन्छ। त्यस्तै, मातहत कार्यालयहरु र कर्मचारीलाई माशिक, अर्थ वार्षिक र वार्षिक रुपमा हुनु पर्ने र गर्नु पर्ने काम कारवाहीको बारेमा सामाजिक संजाल whatsapp मार्फत नियमति रुपमा जानकारी गर्ने गरेको पाइँन्छ। यस साथै लोकप्रिय सामाजिक सञ्जाल फेसबुक मार्फत कोषले गरेका हरेक गतिविधिहरु पनि सार्वजनिक गर्दै आएको छ। तथापि सरोकारवालाहरुलाई नियमित रुपमा सामाजिक सञ्जालहरुको प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरेको भने पाइँदैन।

केहि सार्वजनिक निकायले सामाजिक सञ्जाललाईको माध्यमाबाट सेवा ग्राहिलाई थप सहज र

प्रभावकारी बनाउन लागि परेका छन् जस्तै : नेपाल प्रहरीले टुइटर र फेसबुकमा खाता खोली जनताको सुझावलाई कार्यान्वयन गर्दै आएको छ। नेपाल टेलिकमले समेत फेसबुक पेज खोली आफ्ना ग्राहकहरूको गुनासो सुन्ने सामाजिक सञ्जालमा आएका गुनासोहरूको सुनुवाई गर्ने र आफुले प्रवाह गर्ने सेवाको बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने कार्यको थालनी गरेको छ। कर्मचारी संचय कोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, नागरिक उड्यन प्राधिकरण, नेपाल वायुसेवा निगम, दुग्ध विकास संस्थान, कृषि सामाग्री कम्पनी लि., नेपाल आयल निगम, नेपाल विद्युत प्राधिकरण र लोक सेवा आयोगले समेतले पनि आफ्नो फेसबुक पेजमा आफ्ना कृत्याकलापलाई नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्दै गएका छन्। प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालयले सञ्चालन गर्दै आएको Twitter एकाउन्ट हेलोसरकार निकै प्रभावकारी भएको छ। यो एकाउन्टले केवल प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयसम्बन्धी मात्र हैन समग्र राजनीतिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रका गुनासाहरूको नियमित सुनुवाई गर्दै आएको छ। यी र यस्तै केही उदाहरणीय कार्यका बावजुद समग्रमा सेवा प्रदायकले व्यक्तिगत रूपमा सामाजिक सञ्जालको भरपुर प्रयोग गरेपनि सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा यसको नगन्य प्रयोग भएको पाइन्छ। निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले सार्वजनिक सेवा प्रवाहसँग जोडेर सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरेको पाइदैन। यसका साथै कोषको सेवा प्रवाहमा कस्ता सामाग्री ? कसरी ? कस्ले ? कति बेला ? सामाजिक सञ्जालमा राख्ने भन्ने स्पष्ट कार्यविधिको अभावले समेत कोषमा सामाजिक सञ्जालको प्रभावकारी प्रयोगमा केही समस्या सृजना गरेको छ। हाल कोषको फेसबुक पेज सञ्चालन कोषमा सामाजिक सञ्जाल संचालनको आधार भएका छ।

कोषमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगको सम्भाव्यता

नेपाल दुइ ठुला शक्ति राष्ट्रको विचमा रहेको एक भुपरिवेष्ठित राष्ट्र हो। साथै भौगोलिकरूपमा विकटता भएको देश हो। भौगोलिक विकटताको चुनौतिलाई पार गर्दै सूचना र ज्ञानको प्रसारण, प्रकाशन र वितरण गर्न सामाजिक सञ्जालहरू सहायक सिद्ध भएका छन्। भण्डै १ करोड २५ लाख युवाहरू का माभ कोषको बारेमा सूचनाप्रवाह गर्न सामाजिक सञ्जालहरू निकै उपयोगी हुन सक्छन्। २०२० मा चिन बाट भित्रिएको कोरोना महामारीका बेला सामाजिक सञ्जालको प्रयोग निकै खटिएता पनि यसका माध्यम बाट कोषले मात्र नभइ सिङ्गो राष्ट्रले सेवा प्रवाहमा ठुलो फाइदा लिएको पाइन्छ।

अहिले सूचना प्रविधिको विकासले जनता सरकारबाट केवल एक क्लिक मात्रै टाढा छन्। सरकारका कार्य र निर्णय तथा सेवा प्रदायकको व्यवहारको बारेमा तत्कालप्रतिक्रिया आउने अवस्था छ। यसले सेवाग्राही र सेवाप्रदायक बीचको सम्बन्ध सुधार गर्न र सेवा प्रदायकलाईजम्मेवार भएर पारदर्शी तवरले कार्य सम्पादन गर्नसहयोग पुग्न सक्छ। साथै, सेवाग्राहीले निरन्तरसामाजिक सञ्जालको माध्यमबाट खबरदारी गरिरहनेहुनाले त्यस्तो खबरदारीले जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्न सक्ने देखिन्छ। नेपाल संघीयता कार्यान्वयनको चरणमा छ। नयाँ

व्यवस्थाको कार्यान्वयनको चरणमा विभिन्न कठिनाइर चुनौतीहरू आउन सक्छन् । त्यस्ता चुनौतिको सामना गर्दै समस्याको हल गर्न संघीय, प्रादेशिक र स्थानीयतहका सेवा प्रदायकहरूबीच अनुभव र ज्ञान आदान प्रदान महत्वपूर्ण हुन्छ । यस्तो ज्ञानको आदान प्रदान गर्ने माध्यमको रूपमा सामाजिक सञ्जालहरू निकै उपयोगी हुन सक्छन् । त्यसैगरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत सूचना रसचेतनाका सामग्रीहरू निर्माण र वितरण गर्ने कार्य निकै मितव्ययी हुन सक्छ । साथै सामाजिक सञ्जालका प्रयोगकर्ताहरू कोषको समग्र गतिविधिको निर्णय र कार्यको बारेमा नियमित रूपमा टिका टिप्पणी गर्ने हुँदा यसले जनसहभागिता र सहकार्यलाई टेवा दिन्छ । जस्तै फेसबुक पेज वा ग्रुप मार्फत सेवा प्रदायकले आफुले प्रदान गर्ने सेवाको तरिका, मुल्य, समय र गुणस्तरको बारेमा जानकारी प्रदान गर्न सक्छन् । साथै, नियमित रूपमा सेवाप्रदायकका कृयाकलापको विवरण तस्विर तथा भिडियो अपलोड गर्नाले सेवाग्राहीहरू लाभान्वित हुन सक्दछन् । यसले कोष र सेवाग्राही बीचका सम्बन्ध सुमधुर बनाउन र सेवाग्राहीप्रति सम्मानभाव बढाउन समेत उल्लेखनीय योगदान पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

कोषले प्रवाह गर्ने सेवामा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगका चुनौतीहरू

म्याक्सिमर ग्लोवल इन्सीच्युटले गरेको एक अध्ययनले सामाजिक सञ्जालका नकारात्मक पक्षहरूलाई औलाएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनले सामाजिक सञ्जालमा व्यक्तिकताको चोरी हुने, बौद्धिक सम्पतिको नास हुने, जस्ता समस्याका पहिचान गरेको छ । वर्तमान विश्वमा सामाजिक सञ्जालहरू निकै सहज, सरल, छिटो, छरितो, मितव्ययी र लोकप्रिय माध्यम भएपनि सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग निकै चुनौतीपूर्ण छ । सामाजिक सञ्जालका निकै धेरै सबल पक्ष हुँदाहुँदै पनि सार्वजनिक सेवा खासमा सामाजिक सञ्जालको माध्यमबाट वितरण गर्न सम्भव हुदैन । सामाजिक सञ्जालमा राख्ने सामग्रीहरू थोरैमात्र पनि गलत भएमा यसको प्रभाव अकल्पनीय हुन सक्छ । सेवा प्रदायकले सामाजिक सञ्जालमा धेरै समय विताएको खण्डमा सेवा प्रवाह नै प्रभावित हुन सक्छ । त्यसैले सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता बढाउँदै सामाजिक सञ्जालको उपयोग गर्नुपर्ने अवस्था छ । सूचना प्रवाह गर्दा चुस्त दुरुस्त सबैले बुझ्न सक्ने बनाउनु, सबैले बुझ्ने सरल सहज भाषामा आकर्षक रूपमा सामग्री निर्माण र प्रकाशित गर्नु, सरोकारवालाको गुनासोलाई सकेसम्म चाँडो सम्बोधन गर्नु जस्ता चुनौतिलाई कोषले पार गर्नु पर्नेछ । सबैभन्दा ठूलो चुनौति मनोवैज्ञानिक त्रास कसरी हटाउने भन्ने छ । धेरै जसो उच्च तहका राजनीतिज्ञ तथा प्रशासक सामाजिक सञ्जाल प्रयोगलाई समयको बर्बादको रूपमा हेर्दछन् । डिजिटल साक्षरता बढाउने, डिजिटल डिभाइड घटाउने, नियमित विद्युत आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने, सूचना प्रविधिसम्बन्धी नीति तथा कानूनको समसामयिक परिवर्तन गर्ने चुनौती कोष सामु उभिएका छन् । मुख्य कुरा त कोषले कराडौँ सर्वसाधारणको निक्षेपको सुरक्षण गर्ने भएकाले यसको गोपनियतामा अझ विशेष ध्यान पुराउनु पर्ने चुनौती कोष सामु रहेको छ ।

निष्कर्ष

कोषमा अभैसम्म पनि सामाजिक सञ्जाललाई सदस्य संस्थासंग कसरी जोडने ? सामाजिक सञ्जालका सकारात्मक पक्षबाट कसरी फाइदा लिने ? भन्ने विषयमा खासै बहस भएको पाइदैन । तथापि, कोषले यसको प्रयोगलाई सुरुवात गरेको छ । सामाजिक सञ्जाल आधुनिक जीवनको अभिन्न अंग भइसकेको अवस्थामा कोषले प्रदान गर्ने सेवामा यसको प्रयोग गर्नु अनिवार्य जस्तै भएको छ । कोषमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गर्न हाम्रो अगाडिका चुनौतीलाई क्रमशः कम गर्दै कोषका हरेक शाखा कार्यालयमा सूचना अधिकारी तोक्ने र सूचना अधिकारीलाई सामाजिक सञ्जाल मार्फत सेवाग्राहीसँग सम्वाद गर्ने जिम्मा दिनुपर्छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो, पारदर्शी, जवाफदेही, प्रभावकारी र मितव्ययी बनाउन, सेवा प्रदायकलाई सेवाग्राहि र अन्य संघ संस्थासँग अन्तरकृयाको प्लेटफम तयार गर्न, सूचना सम्प्रेषणलाई प्रभावकारी बनाउन र सदस्य सस्था र कोष बीच सिधा र दोहोरो सम्वादको अवसर सृजना गर्न समेत कोषमा समाजिक सञ्जालको प्रयोगलाई स्वागत गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ ।

सरकारी लेखाप्रणालीको व्यवस्था र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको भूमिका

मनिराम जैशी,

प्रधान सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विषय प्रवेश

सरकारी प्रशासनको पारदर्शिता, जवाफदेहिता र वित्तीय अनुशासन सुनिश्चित गर्न लेखा प्रणालीको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। राज्यको सम्पत्ति, आम्दानी र खर्चको लेखाजोखा गर्ने औपचारिक प्रक्रिया नै सरकारी लेखा प्रणाली हो। लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीमा सरकारद्वारा संकलित कर, शुल्क, अनुदान आदिको सही उपयोग सुनिश्चित गर्न नागरिकप्रतिको जवाफदेहितासँग जोडिएको हुन्छ, जसका लागि सशक्त लेखा प्रणाली अपरिहार्य छ। सरकारी लेखा प्रणाली भन्नाले राज्यले सार्वजनिक स्रोतको व्यवस्थापन, उपयोग, नियन्त्रण र लेखाजोखा गर्न प्रयोग गर्ने विधि, प्रक्रियाहरूको समूहलाई जनाइन्छ। यस प्रणाली अन्तर्गत सरकारका सबै आम्दानी, खर्च, सम्पत्ति र दायित्वहरूको अभिलेख राखिन्छ। नेपालमा लेखा प्रणालीको प्रमुख आधार Cash Based Accounting System हो, जसमा नगद भुक्तानी वा प्राप्तमा आधारित लेनदेन मात्र अभिलेख गरिन्छ। यस प्रणालीमा बजेट कार्यान्वयन, लेखापरीक्षण, रिपोर्टिङ आदिको सुनिश्चितता गरिन्छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) नेपालको लेखा र लेखापरीक्षण क्षेत्रको मुख्य संस्था हो। यो संस्था वि.सं. २०५३ साल माघ १७ गते “नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था ऐन, २०५३” अनुसार स्थापना गरिएको हो। नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) नेपालको लेखा व्यवसाय नियमन गर्ने कानुनी निकाय हो। यस संस्थाले लेखा व्यवसायलाई पेसागत, नैतिक, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन विविध पहलहरू सञ्चालन गर्छ। यो संस्था सरकारबाट स्वायत्त रहेको, नाफा नकमाउने, पेशागत संस्था हो। यसको मुख्य उद्देश्य नेपालमा लेखा तथा लेखापरीक्षणको गुणस्तर बढाउनु, दक्ष चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट (CA) उत्पादन गर्नु, र वित्तीय पारदर्शिता कायम गर्नु हो। सहयोगी सदस्य (Articled Student), दर्तावाला लेखापरिक्षक (ख/ग/घ वर्ग-करिब ७२१२जना), चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स (CA, FCA-२१५० जना) गरी ९३६२ भन्दा बढि सदस्य रहेको ICAN को पछिल्लो वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख छ। त्यस्तै सिए र आरएका लेखापरिक्षण फर्म ७२१ र २७१५ गरी जम्मा ३४३६ संख्यामा रहेका छन् भने नेपालमा लेखा व्यावसायिक कार्य गर्नका लागि आईक्यानको सदस्यता अनिवार्य छ।

नेपालमा सरकारी लेखा प्रणालीको लागि गरिएका व्यवस्था:

नेपालमा सरकारी लेखा प्रणालीलाई व्यवहारमा लागू गर्न विभिन्न निकाय तथा कानुनी उपकरण प्रयोगमा छन्। नेपाल सरकारले निम्न कानुनी, संस्थागत लगायत अन्य प्रणालीमार्फत लेखा व्यवस्था गर्दछ:

अ) कानुनी व्यवस्था (Legal Framework)

नेपालमा सरकारी लेखा प्रणालीलाई कानुनी रूपले आधार प्रदान गर्ने विभिन्न ऐन, नियम, नीति तथा संवैधानिक प्रावधानहरू छन्। यी कानुनी व्यवस्थाले लेखा प्रणालीलाई पारदर्शी, उत्तरदायी र विधिसम्मत बनाउन भूमिका खेल्दछन्।

प्रमुख कानुनी दस्तावेजहरू:

- क) नेपालको संविधान, २०७२
- » सार्वजनिक लेखा, लेखापरीक्षण र वित्तीय पारदर्शिता सुनिश्चित गर्ने संवैधानिक आधार प्रदान गर्छ।
 - » धारा २४१ अनुसार महालेखा परीक्षकको व्यवस्था गरिएको छ।
- ख) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६
- » बजेट निर्माण, कार्यान्वयन, लेखा व्यवस्थापन र रिपोर्टिङ सम्बन्धी स्पष्ट नियमहरू निर्धारण गर्छ।
- ग) लेखा परीक्षण ऐन, २०७५
- » सरकारको आय, व्यय, सम्पत्ति र दायित्वको लेखापरीक्षण गर्ने अधिकार महालेखा परीक्षकलाई दिन्छ।
 - » स्वायत्तता र निष्पक्षता सुनिश्चित गर्दछ।
- घ) सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३
- » सरकारको खर्चतर्फ हुने क्रय प्रक्रियालाई पारदर्शी र लेखापरक बनाउने कानुनी मापदण्ड प्रदान गर्दछ।

आ) संस्थागत व्यवस्था (Institutional Framework)

सरकारी लेखा प्रणालीलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि विभिन्न संस्थागत संरचनाहरू रहेका छन्। यी निकायहरू नीतिगत निर्देशन, लेखा रेकर्ड राख्ने, लेखापरीक्षण गर्ने, प्रतिवेदन प्रकाशित गर्ने कार्यमा सक्रिय छन्।

क) महालेखा नियन्त्रक कार्यालय (Financial Comptroller General Office–FCGO)

- » सरकारको केन्द्रीय लेखा निकाय हो।
- » सबै राजस्व र खर्चको लेखा परीक्षण, अनुगमन तथा प्रतिवेदनको जिम्मेवारीमा हुन्छ।
- » TSA (Treasury Single Account) प्रणाली संचालन गर्छ।

ख) महालेखा परीक्षकको कार्यालय (Office of the Auditor General – OAG)

- » सरकारको लेखापरीक्षण गर्ने संवैधानिक निकाय।
- » बजेट खर्च, स्रोतको सदुपयोग र अनियमितताको परीक्षण गरी प्रतिवेदन संसदमा बुझाउने कार्य गर्छ।
- » यसले नियमितता, कार्यदक्षता, प्रभावकारीता, मितव्ययिता र औचित्यताका आधारमा सरकार तथा सरकार अन्तर्गतका निकायको आर्थिक कारोबारको अन्तिम लेखा परीक्षण गर्दछ।

ग) लेखा शाखाहरू (Accounts Sections)

- » प्रत्येक मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश र स्थानीय तहमा लेखा शाखा रहने व्यवस्था छ।
- » दैनिक लेखाजोखा राख्ने र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई प्रतिवेदन बुझाउने कार्य यिनै शाखा मार्फत हुने गर्दछ।

घ) सार्वजनिक लेखा समिति (Public Accounts Committee – PAC)

- » संसद अन्तर्गत रहेको समिति जसले लेखापरीक्षकको प्रतिवेदनलाई विश्लेषण गर्छ र सरकारलाई कारबाही सिफारिस गर्छ।

ई) अन्य व्यवस्था (Other Mechanisms and Systems)

सङ्गठनात्मक र कानुनी ढाँचा बाहेक लेखा प्रणालीलाई अझ प्रभावकारी बनाउन विभिन्न सूचना प्रविधि प्रणाली, प्रशिक्षण, आन्तरिक नियन्त्रण, अन्तर-निकाय समन्वय जस्ता व्यवस्था पनि महत्वपूर्ण छन्।

क) सूचना प्रविधिमा आधारित प्रणालीहरू:

- » SUTRA (Sub-national Treasury Regulatory Application): स्थानीय तथा प्रदेश सरकारको लेखा प्रणाली।
- » CGAS (Computerized Government Accounting System): केन्द्रीय सरकारका लागि कम्प्युटराइज लेखा प्रणाली।
- » TSA (Treasury Single Account): सबै सरकारी खाताहरू एकीकृत गरी एकै ठाँउबाट भुक्तानी गर्ने प्रणाली।

ख) नियम, कार्यविधि र मार्गदर्शिका:

- » प्रत्येक मन्त्रालय तथा निकायका आन्तरिक लेखा निर्देशिका र SOP (Standard Operating Procedure) हुन्छन्।
- » यसले कार्यगत लेखा प्रणाली संचालनमा सहजीकरण गर्छ।

ग) प्रशिक्षण र क्षमतावृद्धि:

- » लेखापाल, लेखा अधिकृत तथा कर्मचारीलाई नियमित रूपमा तालिम दिइन्छ।
- » FCGO र OAG द्वारा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ।

घ) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली:

- » खर्च स्वीकृति, अभिलेख परीक्षण, अनियमितता पहिचान आदि प्रक्रियामार्फत आन्तरिक लेखा नियन्त्रण प्रणाली लागू गरिन्छ।

सरकारी लेखाप्रणालीमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको भूमिका

विश्वास(Trust), आपसी सम्मान (Mutual Respect), नवप्रवर्तन (Innovation), प्रासंगिकता (Relevance), जवाफदेहिता (Accountability), इमान्दारिता (Integrity), न्याय (Fairness), पेशागत उत्कृष्टता (Professional Excellence) जस्ता कोर मुल्य मान्यता रहेको नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) को भूमिका सरकारी लेखाप्रणालीमा सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनलाई पारदर्शी, उत्तरदायी र अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताअनुसार प्रभावकारी बनाउने दिशामा प्राविधिक सहयोग, मापदण्ड विकास तथा पेशागत मानव संशाधन उत्पादनमार्फत महत्वपूर्ण रहँदै आएको छ।

क) लेखा र अडिट मानक विकासमा सहयोग

ICAN ले Nepal Public Sector Accounting Standards (NPSAS) को विकासमा योगदान दिएको छ। यी मानकहरू सरकारी निकायहरूले प्रयोग गर्ने वित्तीय प्रतिवेदन प्रणाली हुन्, जसले पारदर्शिता, जवाफदेहिता, र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विश्वासयोग्य लेखाप्रणाली सुनिश्चित गर्छ।

- » IPSAS (International Public Sector Accounting Standards)लाई आधार बनाएर ICAN ले सरकारलाई सल्लाह दिएको हो।
- » यसको लागि ICAN ले Public Finance and NPSAS Committee गठन गरेको छ।

ICAN ले सरकारलाई सार्वजनिक लेखामा IPSAS लागू गर्न सहयोग गर्दै आएको छ। यसले सरकारी लेखा प्रणालीलाई अन्तर्राष्ट्रिय मान्यतासहित पारदर्शी बनाउने प्रयास गर्दछ।

ख) पेशागत दक्षता विकास

ICAN ले सरकारका कर्मचारी तथा अडिटरहरूलाई विभिन्न तालिम तथा प्रशिक्षण उपलब्ध गराउँछ:

- » लेखा परीक्षण,
- » बजेट अनुगमन,
- » सार्वजनिक खर्चको लेखा परीक्षण,
- » धोखाधडी पहिचान सम्बन्धी तालिम।

ICAN ले लेखा अधिकृत तथा सरकारी लेखा कर्मचारीलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार जस्ता कार्यक्रमको माध्यमबाट सरकारी लेखाप्रणालीमा दक्ष बनाउँछ। साथै ICAN ले Chartered Accountant (CA) उत्पादन गरेर: Comptroller General's Office, Office of the Auditor General, Ministry of Finance, Social Security Fund, Tax Office आदि निकायहरूलाई दक्ष जनशक्ति उपलब्ध गराइरहेको छ।

ग) स्वच्छता, पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन

ICAN ले निम्न प्रणालीहरू लागू गरेको छ जसले सरकारी लेखाप्रणालीमा सुधार ल्याउँछ:

- » UDIN (Unique Document Identification Number): हरेक अडिट रिपोर्टमा विशेष कोड प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था जसले नकली अडिट रोक्छ।
- » NOCLAR (Non-compliance with Laws and Regulations): अडिटरले सरकार वा अन्य निकायमा कानून विपरीत काम देखे रिपोर्ट गर्नुपर्ने नीति।
- » Ethics Code: सरकारी लेखापालले पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता निर्धारण।

घ) ICAN र सरकार बीच सहकार्य

MoU र साभेदारी कार्यक्रमहरू

ICAN ले सरकारले नियमन गर्ने विभिन्न निकायहरूसँग MoU गरी निम्न कार्य गरिरहेको छ:

- » Inland Revenue Department सँग कर सुधार सम्बन्धी।
- » Insurance Board सँग बीमा लेखाप्रणाली सुधारमा।
- » Securities Exchange Board सँग वित्तीय प्रतिवेदन पारदर्शिता।
- » Social Security Fund सँग अडिट र लेखा प्रणाली निर्माण।

नीति निर्माणमा सल्लाहदाता भूमिका

ICAN ले:

- » बजेट निर्माणमा सल्लाह,
- » सरकारी वित्तीय नीति,

» Internal Control System,

» Risk-based Auditing Methodologies मा सरकारलाई सुझाव दिने काम गर्छ।

नेपाल सरकारले अपनाएको लेखा प्रणाली सुधार (Public Financial Management Reform) अन्तर्गत ICAN एक सल्लाहकार संस्था हो जसले लेखा सुधार योजनामा प्राविधिक सहयोग दिन्छ। साथै ICAN ले अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, लेखा परीक्षण विभाग लगायत संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सरकारी लेखा प्रणालीका लागि उपयुक्त नीति सिफारिस गर्छ।

सार्वजनिक निकायमा चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट (CA) को भूमिका विस्तार

हालसम्म अधिकांश चार्टर्ड एकाउन्टेन्टहरू निजी क्षेत्र वा अन्तर्राष्ट्रिय अडिट कम्पनीमा सीमित थिए। तर ICAN ले सार्वजनिक निकायहरूमा पनि ऋणहरूको प्रवेश बढाउने नीति लिएको छ।

» स्थानीय तह (गाउँपालिका/नगरपालिका) मा वित्तीय व्यवस्थापनमा सहयोग।

» प्रदेश र संघीय सरकारका लेखा शाखा, महालेखा परीक्षक कार्यालय, र महालेखाकारको कार्यालयमा समावेशीकरण।

निष्कर्ष तथा सुझाव

सरकारी लेखाप्रणाली भन्नाले राज्यको सम्पत्ति, राजस्व, खर्च, दायित्व, अनुदान, कर्जा आदि सम्बन्धित सबै आर्थिक लेनदेनहरू दर्ता, परीक्षण र प्रतिवेदन दिने प्रणाली हो। सरकारी लेखाप्रणालीले बजेटको पारदर्शी कार्यान्वयन र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न Line Ministry Budget Information System (LMBIS) र Sub-National Treasury System (SuTRA) लाई अझ कार्य सक्षम बनाउने, खर्चका विवरणमा विलम्ब र पारदर्शिताको अभाव हटाउने, बजेट कार्यान्वयनमा स्थानीय तहमा लेखा जनशक्ति र तालिमको कमी हुन नदिने, लेखा परीक्षण (audit) पछि सुधार नभएको repetition of irregularities (अनियमितताको पुनरावृत्ति) हटाउनुपर्ने देखिन्छ। साथै सुधारका लागि प्राविधिक पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति र नियमित अनुगमन आवश्यक छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) नेपालको लेखा प्रणाली तथा सरकारी लेखाप्रणालीलाई पेशागत, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउने मेरुदण्ड संस्था हो। यसको मापदण्ड, तालिम, जनशक्ति उत्पादन तथा सल्लाहदाताको भूमिकाले देशको आर्थिक सुशासनमा सकारात्मक प्रभाव पारिरहेको छ। ICAN लाई ग्रामीण तथा सार्वजनिक क्षेत्रको पहुँचमा विस्तार, सदस्यहरूमा नवीनतम प्राविधिक तालिम (AI, डिजिटल लेखा आदि), सार्वजनिक लेखा सुधारमा सरकारसँग प्रत्यक्ष सहकार्य, अनुसन्धान र नीतिगत सल्लाहमा सक्रियता अझ विस्तार गर्न आवश्यक देखिन्छ। यसले लेखा पेशाको मापदण्ड, योग्यता र नैतिकता सुनिश्चित गर्दै राष्ट्रको आर्थिक पारदर्शिता र जवाफदेहितामा महत्वपूर्ण योगदान दिदै आएको छ। यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन नीति निर्माणमा गहिरो सहभागिता र प्राविधि अनुकूलता आवश्यक छ। साथै नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था भन्ने वित्तिकै कुन प्राईभेट

संस्था हो भन्ने जनमानसको संख्या ठूलै छ। तसर्थ यसले आफ्नो प्रचार-प्रसार तथा प्रवर्द्धनमा राम्रो काम गर्नु पर्ने देखिन्छ भने अन्य पेशागत नियामक निकाय नेपाल मेडिकल काउन्सिल, नेपाल प्रेस काउन्सिल, नेपाल इन्जिनियरिङ परिषद, नेपाल कानून व्यावसायि परिषद, राष्ट्रिय खेलकुद परिषद र सेवा क्षेत्रको नियामक निकाय विद्युत नियमन आयोग, नेपाल बिमा प्राधिकरण, नेपाल दुरसञ्चार प्राधिकरण, नेपाल धितोपत्र बोर्ड जस्तै नाममा परिषद/ काउन्सिल/ प्राधिकरण/ आयोग/ बोर्ड/ प्रतिष्ठान/ शब्द राखी अलि संगठित निकाय हो भन्ने भान पो गराउने कि ? अझ नेपालमा चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स सेवा र नियामक निकाय छुट्टाछुट्टै आवश्यक पो छ कि ? के नेपालमा चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स कलेज आवश्यक नभएको हो र ? अडिट फर्मको अडिट हुन्छ कि हुदैन ?

सन्दर्भ सामग्री:

- » अर्थ मन्त्रालय <https://Mof.gov.np/>
- » च्याट जिपिटि <https://openai.co:/index/chatgpt/>
- » नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन तथा नियामावालि
- » नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था <https://en.ican.org.np/en/>
- » नेपालको संविधान
- » बजेट दिग्दर्शन
- » महालेखा नियान्त्रकको कार्यालय <https://fcgo.gov.np/>
- » महालेखा परिक्षकको कार्यालय <https://oag.gov.np>
- » विभिन्न प्रत्रपत्रिका तथा लेख रचना

कर्मचारीको दैनिकीमा समय र तनावको सन्तुलन

सुनिल राज खत्री

सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विषय प्रवेश

कुनै संस्था/क्षेत्रमा अस्थायी, स्थायी, करार वा अन्य रूपमा नियुक्त भई निश्चित पारिश्रमिक लिएर आफुमा भएको ज्ञान, सीप, क्षमताको सहि सदुपयोग गरी सेवा प्रदान गर्ने व्यक्ति नै कर्मचारी हुन्। कर्मचारी संगठनका सबैभन्दा महत्वपूर्ण चेतनात्मक साधन हुन् भन्दा पनि फरक नपर्ला, जसले संगठनलाई नवप्रवर्तन तथा सृजनशीलतर्फ डोहोर्याउन प्रोत्साहन गर्दछन्। आजको आधुनिक, प्रतिस्पर्धात्मक तथा व्यस्त जीवनशैलीमा कर्मचारीको दैनिकी कामको चाप, समयको अभाव र मानसिक तनावले भरिएको छ। तनाव प्रायः प्रतिकूल वातावरणले सृजना गर्ने नतिजा हो, जुन शारीरिक तथा मानसिक वा दुवै हुन सक्छ, जसले कर्मचारीको कार्यक्षमतामा प्रत्यक्ष असर पार्दछ। कार्यालयमा धेरै जसो काम तोकिएको समयमा गर्नुपर्ने बाध्यताका साथै व्यक्तिगत जिवनमा समेत समय दिनुपर्ने भएकाले कर्मचारीलाई समयको सहि सदुपयोग गर्दै कार्यक्षेत्र तथा निजि जीवनमा समयको सन्तुलन प्रयोग गर्न चुनौति रहेको छ र त भनिन्छ, नि समय भनेको जीवनको सार हो जुन अमूल्य रहेको छ, जसको सही सदुपयोगले सफलता दिन्छ, भने दुरुपयोगले केवल पछुतो मात्र दिन्छ।

समय र तनाव बीचको आपसी सम्बन्ध

समय र तनावबीचको सम्बन्ध घनिष्ठ तथा कारण र असर बीचको सम्बन्ध रहेको छ। समय अभावले तनाव बढाउँछ, जब कसैलाई कुनै कार्य छोटो समयसीमाभित्र पूरा गर्नुपर्छ, उनीमा तनाव बढ्ने सम्भावना उच्च हुन्छ। समयको कमीले मानिसलाई हतार गर्ने, गल्ती गर्ने, र मानसिक थकान हुने अवस्था सिर्जना गर्छ, साथै, तनावले समयको अनुभूति प्रभावित पार्दछ, किनकी मानिस तनावमा हुँदा समय छिटो वा ढिला चलिरहेको अनुभूति हुन्छ। यसले कार्यमा ढिलाई ल्याउँछ, र समयको सदुपयोग हुन सक्दैन। यसले फेरी थप तनाव उत्पन्न गर्छ। यसरी यो एक प्रकारको “दुष्चक्र” हो भन्दा पनि फरक नपर्ला तर, सकारात्मक समय व्यवस्थापनले तनाव घटाउँछ, जो मानिसले आफ्नो समयलाई राम्रोसँग योजनाबद्ध गर्छ, कार्यहरूलाई प्राथमिकतामा राख्छ, र आरामको समय छुट्याउँछ, उनीहरूले सामान्यतः तनाव कम महसुस गर्दछन् त्यसैले समयको सदुपयोग गर्न जान्ने मानिसले तनाव कम गर्न सक्छ, र तनाव कम भएको व्यक्तिले समयलाई अझ प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सक्छ।

समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न नसक्नुका कारणहरू

भनाइ छ नि, हरेक कुराको पछि केहि न केहि कारण हुन्छ भनेजस्तै समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न नसक्नुका पनि विभिन्न कारणहरू रहेका छन्, जुन निम्नानुसार छन्:

समय व्यवस्थापन गर्न नसक्नुका कारणहरू	तनाव व्यवस्थापन गर्न नसक्नुका कारणहरू
<ul style="list-style-type: none"> » सामाजिक सञ्जाल तथा डिजिटल डिभाईसमा अनावश्यक समय व्यतित गर्नु, » समय अनुसार कामको प्राथमिकता निर्धारण गर्न नसक्नु, » स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण गर्न नसक्नु, » दैनिक योजना बनाउन नसक्नु, » एकैपटक धेरै काम सम्पन्न गर्न खोज्नु, » सबैको कामलाई सहजै स्वीकृत गर्नु आदि। 	<ul style="list-style-type: none"> » भावनात्मक (रिस, निराशा, डर) नियन्त्रण गर्न नसक्नु, » समस्याको समाधान नखोजी तनावमाथि मात्र ध्यान केन्द्रीकरण गर्नु, » नकारात्मक (म बाट हुन्न, जटिल छ जस्ता) सोच सृजना गर्नु, » निरन्तर काम गर्ने तर कामपश्चात विश्राम नलिने बानी हुनु, » अनुशासनको कमी तथा शारीरिक स्वास्थ्यको बेवास्ता गर्नु, » मनोविचारको आदानप्रदानमा कमी हुनु आदि।

समय तथा तनाव व्यवस्थापनको महत्व

समय र तनाव व्यवस्थापन मानव जीवनका दुई अत्यन्त महत्त्वपूर्ण आयामहरू हुन्, जसले व्यक्तिगत, पेशागत र सामाजिक सफलतामा प्रत्यक्ष असर पार्दछ। जसको महत्व निम्न रहेका छन्:

समय व्यवस्थापनको महत्व	तनाव व्यवस्थापनको महत्व
<ul style="list-style-type: none"> » कर्मचारीको कार्यदक्षता र उत्पादकत्व दुबैमा वृद्धि गर्न, » अल्पकालिन तथा दीर्घकालीन अवधीका लक्ष्यहरू स्पष्ट रूपमा हासिल गर्न, » कर्मचारीमा आत्मानुशासन र आत्मविश्वास को अभिवृद्धि गर्न, » व्यक्तिगत र पेशागत जीवनबीच सन्तुलन कायम राख्न, » कार्यसम्पादनका दौरानमा कार्यबोभका कारण हुने तनाव व्यवस्थापन गर्न, » कर्मचारीमा काम साँच्ने बानीको अन्त्य गर्न आदि। 	<ul style="list-style-type: none"> » निर्णय क्षमतामा सुधार गर्न, » व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र निर्णय बढाई उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गर्न, » मानसिक स्वास्थ्यको संरक्षण गर्न, » शारीरिक स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउन, » सृजनशीलता र नवप्रवर्तन प्रवर्द्धन गर्न, » सहकार्य र समझदारीपूर्ण सम्बन्ध निर्माण गर्न » कार्यदक्षता र सिर्जनशीलता बढाउन, » दीर्घकालीन योजना बनाउन र कार्यान्वयन गर्न आदि।

समय र तनाव व्यवस्थापन एक अर्कासँग अभिन्न रूपमा जोडिएका छन्। समयको उचित उपयोगले

तनाव घटाउँछ, र तनावको नियन्त्रणले समयको सदुपयोग गर्न सहज बनाउँछ। यदि कुनै कर्मचारीले सफल, स्वस्थ र सन्तुलित जीवन चाहान्छ भने, समय र तनाव व्यवस्थापन निजको जीवनशैलीको अभिन्न अङ्ग बन्नुपर्छ।

समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न नसक्दा देखा पर्ने असर:

समय तथा तनाव व्यवस्थापन केवल सजिलो जीवनका लागि मात्र नभई सफल, सन्तुलित र स्वस्थपूर्ण जीवनको आधार समेत भएकाले यसलाई वेवास्ता गर्दा शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र आर्थिक चारै क्षेत्रमा नकारात्मक असर पर्दछ। जसको ज्वलन्त उदाहरण भारतका चर्चित उद्योगपति माल्यालाई लिन सकिन्छ। किंगफिशर एयरलाईन्स, यूवी ग्रुप, रोयल च्यालेन्जर बेंगलोर क्रिकेट टिम जस्ता व्यवसायहरूमा संलग्न उनी करोडौं सम्पत्तिका धनी थिए र भारतको “किंग अफ गुड टाइम्स” भनेर चिनिन्थे। अव्यवस्थित कार्यशैली, वित्तीय अनियमितता र तनावपूर्ण निर्णय साथै समयमै निर्णय नलिनले आज उनी कानूनी कारवाही भोगिरहेका भगौडा हुन् भने सम्पत्तिको जफत, व्यवसायको पतन, समाजिक प्रतिष्ठा पूर्ण रूपमा हराएको व्यक्ति समेत हुन्। प्रभावकारी रूपमा समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न नसकेमा कार्यक्षमतामा गिरावट, आर्थिक क्षति, लक्ष्य प्राप्तमा बाधा, पारिवारिक तथा कार्यक्षेत्रका सदस्यहरूसँगको सम्बन्धमा बाधा आउनु जस्ता नकारात्मक असर देखा पर्दछन्।

समय व्यवस्थापन र तनाव व्यवस्थापनका उपाय

समय तथा तनाव व्यवस्थापनलाई पनि कर्मचारीले आफ्नो दैनिकी क्रियाकलाप सरह मुख्य प्राथमिकतामा राखी दैनिकी सञ्चालन गर्ने गर्नुपर्दछ जसले निजि जीवन तथा कार्यक्षेत्रमा पनि उत्कृष्ट कार्य सम्पादन गर्न त सहयोग गर्दछ तर यो भनिरहँदा यस्तो व्यस्त जीवनशैलीमा कसरी भन्ने प्रश्न स्वयं सँग उठ्नु स्वाभाविक नै हो। यसका लागि त समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न नसक्नुका कारण पत्ता लगाई सुधार गर्नु नै समय तथा तनावको उत्तम व्यवस्थापनका उपाय हुन्। जसमध्ये केही उपायहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

समय व्यवस्थापनका उपायहरू	तनाव व्यवस्थापनका उपायहरू
<ul style="list-style-type: none"> » प्रत्येक दिन सुरु हुनु अघि दैनिक कार्य योजना बनाउने, » कामको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, » समय सीमा (रुटिङ्ग) कडाईका साथ पालना गर्ने, » अनावश्यक मिटीङ्गहरूमा समय खर्च नगर्ने, » स्क्रिन समय कम गर्ने, » हप्ताको एक पटक व्यक्तिगत/संस्थागत प्रगतिको रिभ्यु गर्ने, » काम साँच्ने बानीको अन्त्य गर्ने आदि। 	<ul style="list-style-type: none"> » ध्यान तथा गहिरो शास फेर्ने प्रयास गर्ने, » नियमित व्यायाम गर्ने, » पर्याप्त मात्रामा निन्द्रा लिने, » नकारात्मक सोचलाई हटाई सकारात्मक बनाउने, » मोबाईल तथा शोसल मीडियाको प्रयोग कम गर्ने, » सम्भव भएसम्म प्रत्येक काम पश्चात छोटो विश्राम लिने, » क्याफिन, चुरोट तथा मदिराबाट टाढा रहि सन्तुलित आहार ग्रहण गर्ने आदि।

समय तथा तनाव व्यवस्थापनका प्रयासहरु:

आजको तिव्र गतिमा विकसित हुँदै गएको विश्वमा समय व्यवस्थापन र तनाव व्यवस्थापन कार्यक्षमता, उत्पादनशीलता, र स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित महत्वपूर्ण विषयका रूपमा स्थापित भएका छन्। विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धा, प्रविधिको तिव्र प्रगति, र शहरीकरणका कारण कार्यस्थलमा कामको बोझ बढ्नुका साथै मानसिक दबाव पनि तिव्र रूपमा वृद्धि भएको छ। यसैले, व्यक्तिगत र संस्थागत दुवै स्तरमा समयको सदुपयोग र तनाव न्यूनीकरणका लागि प्रभावकारी उपायहरू खोज्नु अपरिहार्य बनेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भमा, १९८० दशकदेखि नै कम्पनी र सरकारहरूले कार्यसमयको पुनर्संरचना, लचिलो कार्य व्यवस्था, र मानसिक स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू अपनाउन थालेका छन्। अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन ले म्भअभलत ध्यचप ब्नभलमव मार्फत सुरक्षित, सन्तुलित, र मानव-केन्द्रित कार्य वातावरणको अवधारणा अघि सारेको छ। त्यस्तै विश्व स्वास्थ्य संगठन ले :भलतर्वा ज्भबतिज ब्यतथ्यल एबिल अन्तर्गत कार्यस्थलमा मानसिक स्वास्थ्य प्रवर्द्धन र तनाव न्यूनीकरणका लागि सदस्य राष्ट्रहरूलाई मार्गनिर्देशन प्रदान गर्दै आएको छ।

क) अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरु:

Amazon कम्पनीले समय व्यवस्थापनका लागि Two-Pizza Rule लागू गरेको छ, जसको अर्थ कुनै पनि मिटिङमा त्यति मात्र मानिस हुनुपर्छ, जसलाई दुईवटा पिज्जाले पेट भर्छ अर्थात् मिटिङमा ६-८ जना भन्दा बढी नहुने गरि कर्मचारी राख्नुपर्दछ, भन्दछ, जसले गर्दा निर्णय छिटो तथा नतिजामुलक हुन्छ, भन्ने हो भने, तनाव व्यवस्थापन गर्नका लागि Employee Assistance Program मार्फत गोपनीय काउन्सिलिङ, मानसिक स्वास्थ्य समर्थन, Headspace meditation जस्ता कार्य गर्दै आएको छ। Apple कम्पनीले समय व्यवस्थापनका लागि Focus Time Block विधीबाट क्यालेन्डरमा निश्चित घण्टा (Focus Time) भनेर ब्लक गरिन्छ, त्यतिबेला मिटिङ वा नोटिफिकेशन केहि हुँदैन, केवल महत्वपूर्ण काममा ध्यान दिईन्छ, भने, तनाव व्यवस्थापन गर्नका लागि इलकष्टभ Wellness & Healthy Meals कार्यक्रम मार्फत कार्यालयमै जिम, योग, र पौष्टिक खानाको व्यवस्था गरीएको छ। Tesla कार कम्पनीले समय व्यवस्थापनका लागि Direct Decision Chain अर्थात् कर्मचारीले सिधै उच्च नेतृत्वसँग कुरा गर्न पाउने गर्दछन्, जसले गर्दा निर्णय प्रक्रियामा समय बचत हुन्छ, भने तनाव व्यवस्थापनका लागि Flexible Engineer Schedule को व्यवस्था गर्न सक्ने अर्थात् प्रोजेक्टको चरणअनुसार समय मिलाउने स्वतन्त्रता हुन्छ, जसले, गर्दा समयको कडा तालिकाबाट हुने दबाव कम हुदै तनाव कम हुन्छ। त्यस्तै विकसित मुलुकहरूमा समय व्यवस्थापन गर्नका लागि Flexible Work Hours र Work From Home, Digital Productivity Tools (Jira, Trello, Microsoft Teams, Google Workspace), Agile/Scrum कार्य पद्धति (कामलाई साना भागमा बाँडेर प्राथमिकता निर्धारण गर्ने तरिका), अनावश्यक लामो मिटिङ घटाउने, SMART Goal निर्धारण गर्दै मासिक/वार्षिक प्रगति समीक्षा गर्ने जस्ता तरिकाहरु अपनाएका छन्, भने तनाव व्यवस्थापन गर्नका लागि मानसिक स्वास्थ्यका लागि योग, ध्यान र माइन्डफुलनेस सेसन सञ्चालन, Mental

Health Support & Counselling मार्फत गोपनीय काउन्सिलिङ सेवा, Flexible leave policies नियमित तनाव व्यवस्थापन वर्कशप र ट्रेनिङहरू, सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत स्वास्थ्य अभियान जस्ता कार्यक्रमहरूलाई बाध्यकारी व्यवस्था गर्दै कडाईका साथ पालना गर्न गराउन सरकारहरू नै लागि परिरहेका छन्।

ख) राष्ट्रिय प्रयासहरू:

नेपालमा समय तथा तनाव व्यवस्थापनका लागि कानूनी तथा संस्थागत स्तरमा केही महत्वपूर्ण पहलहरू भएका छन्। श्रम ऐन, २०७४ मा कार्य समय, विदा, विश्राम, र स्वास्थ्य सुरक्षासम्बन्धी प्रावधान गरिएको, निजामति सेवा ऐन, २०७४ मा सरकारी कर्मचारीको कार्यसमय, स्वास्थ्य सुरक्षा, र कार्यजीवन सन्तुलनमा जोड दिएको छ भने स्वास्थ्य ऐन, २०७४ मा मानसिक स्वास्थ्यसहित कार्यस्थल स्वास्थ्य प्रवर्द्धन जस्ता कानूनी व्यवस्था गरिएको छ। संस्थागत पहल अन्तर्गत ठूला निजी कम्पनीहरूले समय ट्र्याकिङ सफ्टवेयर, लचिलो कार्य समय, र प्रदर्शनमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाइरहेका छन्। केही कम्पनी र NGO/INGO हरूले योग, ध्यान, काउन्सिलिङ, र वेलनेस कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन्, साथै सरकारी कार्यक्रम अन्तर्गत राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य कार्यक्रम (NMHP) मार्फत मानसिक स्वास्थ्य जनचेतना, उपचार, र पुनःस्थापना सेवा विस्तार साथै सरकारी तथा निजी अस्पतालहरूमा मनोरोग सेवा र मनोवैज्ञानिक परामर्श उपलब्ध गर्ने जस्ता सकारात्मक पहल भएको देखिएको छ। यस्ता व्यवस्था तथा प्रावधानहरू पूर्ण रूपमा लागू भएको भने देखिदैन।

नेपालको सन्दर्भमा समय तथा तनाव व्यवस्थापनका लागि नीतिगत/कानूनगत, संस्थागत तथा व्यक्तिगत स्तरमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। कानूनी र नीतिगत स्तर सुधार अन्तर्गत मानसिक स्वास्थ्यसम्बन्धी स्पष्ट नीति बनाउने, लचिलो कार्यसमयको व्यवस्था विस्तार गर्ने, अतिरिक्त कार्य सीमित गर्ने नियम कडाईका साथ लागू गर्ने आदि, संस्थागत स्तर सुधार अन्तर्गत कार्य-जीवन सन्तुलन नीति लागू गर्ने, प्राथमिकताका आधारमा काम वितरण गर्ने, नियमित तालिम र क्षमताको विकास गर्ने आदि, त्यस्तै व्यक्तिगत स्तरमा गर्नुपर्ने सुधार अन्तर्गत स्वास्थ्यमैत्री जीवनशैली प्रवर्द्धन गर्ने, सकारात्मक कार्यसंस्कृतिको विकास गर्ने आदि लगायत समय तथा तनाव व्यवस्थापन गर्नका लागि प्राविधिक र डिजिटल साधनहरूको (Time Tracking Software, Task Management App, Mental Health App) उपयोग गर्ने जस्ता व्यवस्थित उपायहरू अपनाउने तथा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरूको उपयोग गर्नका लागि सबै क्षेत्रबाट तथा व्यक्तिगत रूपमै पहल गर्नुपर्दछ।

अन्त्यमा,

विश्वव्यापिकरण सँगै अगाडि बढिरहेको व्यावसायिक संसारमा समय र तनाव व्यवस्थापन कर्मचारीहरूका लागि मात्र होइन, संस्थाका लागि पनि एक अत्यावश्यक चुनौती बन्दै गएको छ। समयको उचित व्यवस्थापन बिना व्यक्तिगत तथा व्यावसायिक लक्ष्यहरू हासिल गर्न कठिन हुन्छ, भने

तनावको असन्तुलित स्थितिले शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्छ। यसकारण समय र तनाव दुबैलाई सन्तुलित रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्ने कर्मचारी नै व्यक्तिगत सफलता र संस्थागत प्रगतिको मेरुदण्ड बन्न सक्छ। त्यसैले, यी चुनौतीहरूको सामना गर्न रणनीतिक सोच, आत्मअनुशासन, र सहयोगात्मक कार्यसंस्कृतिको विकास अपरिहार्य छ।

सन्दर्भ सामाग्री

- » विभिन्न माध्यमहरूमा उपलब्ध लेख तथा रचनाहरू,
- » विषयगत ज्ञान।

हरित अर्थतन्त्र र नेपाल

दिपक घतानी,

सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

पृष्ठभूमि:

हरित अर्थतन्त्र (Green Economy) भनेको दिगो विकासमा केन्द्रित एक मोडल हो, जसले वातावरणीय जोखिम कम गर्छ र वातावरणलाई हानि नगरी आर्थिक वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्छ। यो न्यून-कार्बन, स्रोत-कुशल र सामाजिक रूपमा समावेशी प्रणालीमा आधारित छ, जसले वित्तीय, प्राविधिक र क्षमता निर्माणलाई एकीकृत गरी शून्य-कार्बन उत्सर्जन र गरिबी उन्मूलनको लक्ष्य राख्छ। हरित अर्थतन्त्रले दिगो विकासलाई प्राथमिकता दिन्छ, जसमा नवीकरणीय ऊर्जा, स्रोत दक्षता र सामाजिक समानता समावेश छ। यसले जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधता ह्रास र प्रदूषणलाई सम्बोधन गर्दै आर्थिक अवसरहरू सिर्जना गर्छ। हरित अर्थतन्त्र विश्वमा दिगो आर्थिक वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्ने र पर्यावरणीय चुनौतीहरूको समाधान गर्ने र सामाजिक समानतालाई प्रवर्द्धन गर्ने रणनीतिक दृष्टिकोण हो।

विश्वमा हरित अर्थतन्त्रको इतिहास:

हरित अर्थतन्त्र (Green Economy) को अवधारणा विश्वमा औपचारिक रूपमा सन् १९८० को दशकमा चर्चामा आएको हो, तर यसको जरा सन् १९७० को दशकको पर्यावरणीय आन्दोलनसम्म पुग्छ। सन् १९७२ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको स्टकहोम सम्मेलन (UN Conference on the Human Environment) ले पहिलो पटक पर्यावरण संरक्षण र आर्थिक विकासलाई जोड्ने विश्वव्यापी बहस सुरु गर्‍यो, जसले हरित अर्थतन्त्रको आधार तयार गर्‍यो। सन् १९८७ मा प्रकाशित ब्रुन्टल्यान्ड प्रतिवेदन (Our Common Future) ले 'दिगो विकास' को अवधारणा प्रस्तुत गरेर हरित अर्थतन्त्रको वैचारिक ढाँचा बलियो बनायो।

सन् १९८९ मा बेलाईतका अर्थशास्त्री डेभिड पियर्सले "Blueprint for a Green Economy" पुस्तकमार्फत पर्यावरणीय लागतलाई आर्थिक निर्णयमा समावेश गर्ने विचार प्रस्तुत गरे, जसले हरित अर्थतन्त्रको अवधारणालाई औपचारिकता दियो। त्यसपछि, सन् १९९२ को रियो अर्थ समिट र सन् १९९७ को क्योटो प्रोटोकलले हरित अर्थतन्त्रलाई विश्वव्यापी नीतिगत प्राथमिकतामा ल्यायो। सन् २०११ मा संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रम (UNEP) को "Towards a Green Economy" प्रतिवेदनले

यसलाई स्पष्ट रूपमा परिभाषित गर्दै सामाजिक समावेशीकरण र पर्यावरणीय दिगोपनालाई जोड दियो। यसरी, हरित अर्थतन्त्रको अवधारणा सन् १९७० को दशकबाट प्रारम्भिक चेतनाको रूपमा सुरु भई सन् १९८० र १९९० को दशकमा औपचारिक र नीतिगत रूपमा स्थापित भएको हो।

सन् १९९२ मा ब्राजिलको रियो दि जेनेरियोमा भएको संयुक्त राष्ट्रसंघको पर्यावरण र विकास सम्मेलन (United Nations Conference on Environment and Development), जसलाई सामान्य रूपमा अर्थ समिट भनिन्छ, हरित अर्थतन्त्र र दिगो विकासको लागि ऐतिहासिक कोसेढुङ्गा साबित भयो। सन् २०१२ मा ब्राजिलको रियो दि जेनेरियोमा भएको संयुक्त राष्ट्रसंघको दिगो विकास सम्मेलन (United Nations Conference on Sustainable Development), जसलाई रियो+२० भनिन्छ, सन् १९९२ को अर्थ समिटको २० वर्षपछिको पुनरावलोकन थियो। यो सम्मेलनले हरित अर्थतन्त्रलाई दिगो विकास र गरिबी निवारणको सन्दर्भमा केन्द्रमा राख्यो। यसको मुख्य नारा “हामीले चाहेको भविष्य” (The Future We Want) रहेको थियो।

नेपालमा हरित अर्थतन्त्र:

नेपालको सन्दर्भमा हरित अर्थतन्त्र एउटा दूरदर्शी र समग्र आर्थिक ढाँचा हो, जसले पर्यावरणीय दिगोपना, सामाजिक समानता, र आर्थिक समृद्धिलाई एकीकृत रूपमा सम्बोधन गर्छ। यो प्रणालीले नेपालको प्राकृतिक सम्पदा—हिमाल, पहाड, तराईका वनजंगल, जलस्रोत, र जैविक विविधताको संरक्षण र दिगो उपयोगलाई प्राथमिकता दिँदै न्यून कार्बन उत्सर्जन, नवीकरणीय ऊर्जा (जस्तै सौर्य, जलविद्युत, र बायोग्यास), र पर्यावरणमैत्री प्रविधिमा आधारित विकासलाई जोड दिन्छ। नेपालको दिगो विकास तथा आर्थिक वृद्धिका लागि उपयुक्त माध्यम हरित अर्थतन्त्र हो। अर्गानिक कृषि उत्पादन, पर्यटन उद्यम, जडिबुटी उत्पादन, नवीकरणीय ऊर्जा, खोलानालाको सदुपयोग र सम्बर्द्धनमार्फत् नेपालले सबल र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सकिन्छ। दिगो वन व्यवस्थापन र सोको प्रमाणीकरण, वैकल्पिक ऊर्जा (सौर्य, जलविद्युत, वायु ऊर्जा, बायोग्यास) को प्रयोग, कार्बन अवशोषणका लागि वन जंगलको संरक्षण र विस्तार, वातावरणीय सेवा भुक्तानी कार्यान्वयन, वतावरणमैत्री पूर्वाधार विकास, हरित रोजगारी, प्रांगारिक कृषि खेती प्रवर्द्धन, जीविकोपार्जनका लागि प्राकृतिक स्रोतमाथिको निर्भरतालाई कम गर्ने स्वच्छ यातायात प्रविधि एवं पर्या-पर्यटनलाई बढावा दिनेगरी विकास नीति तर्जुमा गर्नुपर्दछ। वातावरण मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगले न्यून कार्बन विकास रणनीति तर्जुमा गरेका छन्। जलवायु परिवर्तन नीति बनेको छ। तर, कार्यान्वयन शून्यप्रायः छ। अझै पनि विकासको ढाँचा आर्थिक मात्रै हो भन्ने दृष्टिकोणले जरा गाडेको छ।

विगत तीन दशक (१९९३-२०२२) मा जलवायु परिवर्तनका कारण चरम मौसमी घटनाबाट सबैभन्दा बढी प्रभावित देशको मूल्यांकन गर्ने जर्मनवाचद्वारा प्रकाशित जलवायु जोखिम सूचकांक २०२५ मा नेपाल ६९ औँ स्थानमा छ। यो सूचकांक विभिन्न देशमा बाढी, पहिरो, खडेरी, अत्यधिक वर्षा र तापक्रम उतारचढावजस्ता जलवायु-प्रेरित प्राकृतिक प्रकोपको प्रभावको आधारमा तयार पारिन्छ।

नेपालको दिगो विकासका लागि उपयुक्त माध्यम हरित अर्थतन्त्र हो। पृथ्वीमा बसोबास गर्ने सबै मानव जातिको समृद्धिका लागि सन् २०३० सम्ममा प्राप्त गर्ने भनेर तय गरिएको दिगो विकास एजेण्डा/लक्ष्य प्राप्त गर्न पनि हामीले हरित अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्दछ। अर्गानिक कृषि उत्पादन, पर्यटन उद्यम, जडिबुटी उत्पादन, नवीकरणीय ऊर्जा, खोलानालाको सदुपयोग र सम्बर्द्धनमार्फत् हामीले सबल र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सक्छौं। नेपालको हरित अर्थतन्त्रले दिगो विकास लक्ष्य (कमन्क) प्राप्तिका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्छ, जसले भावी पुस्ताका लागि स्वच्छ, सुरक्षित, र समृद्ध पर्यावरण सुनिश्चित गर्दै आर्थिक वृद्धि र सामाजिक कल्याणबीच सन्तुलन कायम राख्छ। उदाहरणका लागि, सामुदायिक जलविद्युत परियोजना, हरित उद्यम, र वन-आधारित जीविकोपार्जनले स्थानीय समुदायलाई आत्मनिर्भर बनाउँदै पर्यावरणीय संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउँछ। नेपालको अद्वितीय भौगोलिक, सामाजिक-आर्थिक, र पर्यावरणीय सन्दर्भलाई ध्यानमा राख्दा, हरित अर्थतन्त्र विशेष रूपमा सान्दर्भिक छ किनभने देशले अनियमित मनसुन, बाढी, पहिरो, र खडेरी जस्ता गम्भीर जलवायु जोखिमहरूको सामना गरिरहेको छ, जसले जीविकोपार्जन र आर्थिक स्थिरतामा खतरा उत्पन्न गर्छ।

हरित अर्थतन्त्रका आधारभूत सिद्धान्तहरू:

- » न्यून कार्बन उत्सर्जन गर्ने सिद्धान्त,
- » प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने सिद्धान्त,
- » नवीकरणीय ऊर्जाको विकास सिद्धान्त,
- » हरित प्रविधिको प्रयोगमा जोड सिद्धान्त,
- » जलविद्युत उत्पादनमा जोड सिद्धान्त,
- » वन व्यवस्थापन सम्बन्धि सिद्धान्त,
- » पर्यटन संचालन सम्बन्धी सिद्धान्त,
- » कृषि क्षेत्रको उपयोग सम्बन्धी सिद्धान्त,

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को सन्दर्भमा वित्तीय नीति, बजेट र मौद्रिक नीतिमा हरित अर्थतन्त्र सम्बन्धी व्यवस्था:

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ मा वित्तीय नीति, बजेट र मौद्रिक नीतिमा हरित अर्थतन्त्र (ग्रीन इकोनोमी) सम्बन्धी प्रावधानहरू समेटिएका छन्। यी प्रावधानहरूले दिगो विकास, वातावरण संरक्षण र नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धनलाई जोड दिएका छन्। यद्यपि, राजनीतिक अस्थिरताको कारणले कार्यान्वयनको चुनौति नेपालको समकालीन अर्थराजनीतिको जटिल समस्याको रूपमा रहेको छ। यस सम्बन्धी मुख्य-मुख्य व्यवस्थाहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

१. वित्तीय नीति (Fiscal Policy) मा हरित अर्थतन्त्र सम्बन्धी व्यवस्था:

- » दिगो आर्थिक वृद्धि र वातावरण संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था,
- » वित्त मन्त्रालयको नीतिमा दिगो, समावेशी र उच्च दरको आर्थिक वृद्धिलाई जोड दिइएको,
- » यसले हरित अर्थतन्त्रलाई समेट्ने गरी वातावरणमैत्री पूर्वाधार विकास र प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोगलाई प्राथमिकतामा राखेको,
- » राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगलाई प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनसम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान गरी सरकारलाई सिफारिस गर्ने जिम्मेवारी दिइएको,
- » यस प्रावधानले हरित अर्थतन्त्रको लागि प्राकृतिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापनमा जोड दिएको,
- » विकास सहायता परिचालन नीति, २०८१ मार्फत् सरकारले हरित परियोजना र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहायता परिचालनलाई प्राथमिकतामा राखेको,
- » यस सम्झौताले दिगो विकास र हरित परियोजनाहरूलाई समर्थन गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

२. बजेट २०८२/८३ मा हरित अर्थतन्त्र सम्बन्धी व्यवस्था:

- » बजेटले नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धन मार्फत जलविद्युत, सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जा परियोजनामा लगानी वृद्धि गर्न कर छूट र अनुदानको व्यवस्था,
- » निजी क्षेत्रलाई स्वच्छ ऊर्जा परियोजनामा सहभागी हुन प्रोत्साहन गर्न विशेष सुविधा,
- » जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण गरी जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिम न्यूनीकरणका लागि बजेटमा विशेष कोष स्थापना,
- » बजेटले हरित अर्थतन्त्रसँग सम्बन्धित क्षेत्र (जस्तै, नवीकरणीय ऊर्जा, वन व्यवस्थापन र जैविक कृषि) मा रोजगारी सिर्जना गर्न विभिन्न तालिम र अनुदान कार्यक्रमको व्यवस्था,
- » वातावरणमैत्री सडक, भवन र सहरी विकास परियोजनामा लगानीलाई प्राथमिकता दिई दिगो पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा जोड दिएको,
- » बजेटले ६ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि र ५.५ प्रतिशत मुद्रास्फीति कायम गर्ने लक्ष्य राखेको छ। जसले हरित अर्थतन्त्रलाई समर्थन गर्न नवीकरणीय ऊर्जा, वन संरक्षण र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका कार्यक्रममा लगानीलाई प्राथमिकता दिएको छ,
- » जलविद्युत परियोजनाको विकास र नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतहरू (जस्तै: सौर्य र वायु ऊर्जा) लाई प्रोत्साहन गर्न विशेष कार्यक्रम समावेश गरिएका छन्। यी परियोजनाले हरित ऊर्जा उत्पादन र कार्बन उत्सर्जन न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याउँछन्,

- » हरित अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्न निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति,
- » विशेषगरी, वातावरणमैत्री व्यवसाय र प्रविधिमा लगानीलाई प्राथमिकता दिइएको,
- » बजेटले वन संरक्षण, जैविक विविधता, र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि विशेष कोष र कार्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ।

३. मौद्रिक नीति (Monetary Policy) मा हरित अर्थतन्त्रसम्बन्धी व्यवस्था:

- » मौद्रिक नीतिले वातावरणीय दिगोपनलाई समर्थन गर्ने परियोजनामा लगानी बढाउन बैंकहरूलाई निर्देशन दिएको छ। यसले हरित (ग्रीन) बण्ड र अन्य वित्तीय उपकरणलाई प्रोत्साहन गर्छ।
- » वित्तीय संस्थाहरूलाई जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको मूल्यांकन गर्न र यस्ता जोखिमहरू न्यूनीकरण गर्न लगानी रणनीति बनाउन निर्देशन दिइएको छ।
- » हरित कर्जा र वित्तीय सुविधा प्रदान गरी मौद्रिक नीतिमा हरित अर्थतन्त्रलाई समर्थन गर्न हरित कर्जा (ग्रीन फाइनेन्सिङ) र वातावरणमैत्री परियोजनाका लागि सहुलियतपूर्ण ऋण सुविधाको व्यवस्था गरिएको छ। जसले कर्जा नवीकरणीय ऊर्जा, ऊर्जामा दक्षता र दीगो कृषि परियोजनामा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्छन्।
- » विदेशी मुद्रा सञ्चिति र आयात नियन्त्रण गरी रेमिट्यान्सको उपयोगलाई प्रभावकारी बनाउन जोड दिई हरित अर्थतन्त्रलाई समर्थन गर्न स्थानीय स्रोत र उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्छ।
- » जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिम न्यूनीकरणका लागि वित्तीय संस्थालाई दीगो लगानीमा प्रोत्साहन गर्ने र यसले हरित बण्ड (ग्रीन बण्ड) जस्ता वित्तीय उपकरणको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्छ।

नेपालमा हरित अर्थतन्त्रको चुनौतीहरू:

- » भौगोलिक र सामाजिक-आर्थिक अवरोधहरू,
- » सीमित वित्तीय स्रोतहरू तथा साधनहरूले गर्दा उच्च पूर्वाधार लागत, बैंकयोग्य हरित परियोजनाहरूको अभाव र दीर्घकालीन वित्तको कमी,
- » क्षमता र जागरूकता अभाव हुँदा हरित अर्थतन्त्रको परिभाषामा सहमति र प्राविधिक विशेषज्ञताको नहुनु,
- » नेपाल जलवायु परिवर्तनको जोखिम उच्च रहेको छ, जसले गर्दा हरित अर्थतन्त्रमा विकासमा जटिलता,
- » नीति कार्यान्वयनमा थप सशक्त नहुँदा पूँजीगत खर्च सुधारमा ढिलाईले हरित अर्थतन्त्र

कार्यान्वयनमा समस्या,

- » लागत उच्च हुँदा हरित प्रविधि र पूर्वाधारमा लगानीको अभाव,
- » दक्ष जनशक्ति र प्रविधिको कमीले ठूला परियोजनाहरू कार्यान्वयनमा ढिलाई,
- » जलवायु जोखिम हिमाल पग्लने, बाढी र पहिरोजस्ता जलवायुजन्य जोखिमले हरित अर्थतन्त्रका प्रयासहरूमा बाधा,
- » सामाजिक असमानता ग्रामीण र सहर क्षेत्रबीच हरित अवसरहरूको असमान वितरण,
- » नेपालमा हरित अर्थतन्त्रलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न राजनीतिक अस्थिरता, सीमित वित्तीय स्रोत र प्राविधिक क्षमताको कमी रहेको छ।

नेपालले हरित अर्थतन्त्रबाट प्राप्त गर्न सक्ने अवसर/सम्भावनाहरू:

- » नेपालमा सन् १९८० देखि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू गठन भएका छन्, जसले वनजंगलको दिगो व्यवस्थापन गर्छन् र कार्बन क्रेडिटमार्फत आय (२०१८-२०२४ सम्ममा NPR १.०६ अर्ब) आय आर्जन गरेको छ।
- » नेपालको जलविद्युत सम्भावना र भू नीतिहरू (कर छुट, ५०० चार्जिड स्टेशनको योजना) ले यसलाई एशियाको EV क्रान्तिमा अग्रणी बनाउँछ। जसले हरित अर्थतन्त्रमा सहयोग गर्दछ।
- » हरित वित्तमार्फत बैंकहरूले कृषिमा (कुल कर्जाको १५%) र ऊर्जामा (२०२४ सम्म १०%) लगानी बढाइरहेका छन्, जसलाई २०१८ को पर्यावरणीय र सामाजिक जोखिम व्यवस्थापन दिशानिर्देशले समर्थन गर्छ।
- » सरकारी तथा गैरसरकारी प्रयासहरू LEAD नेपाल जस्ता संस्थाहरूले कृषि-पर्यावरण गाउँ र फोहोर-बाट-ऊर्जा परियोजनाहरूलाई प्रोत्साहन गर्छन्।
- » अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरू जस्तै विश्व बैंक, IFC, ADB, IMF र UN एजेन्सीहरूसँगको साझेदारीले हरित परियोजनाहरूका लागि वित्त र प्राविधिक सहायता प्रदान गर्छ।
- » जलविद्युत सम्भावना, प्राकृतिक सौन्दर्य र जैविक विविधताले हरित अर्थतन्त्रको विकासमा ठूलो अवसर प्रदान गर्न सक्छन्।
- » अन्तर्राष्ट्रिय सहायता र निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गरेर यी अवसरलाई उपयोग गर्न सकिन्छ।
- » नेपालको हरित अर्थतन्त्रले आर्थिक वृद्धि र पर्यावरणीय दिगोपनलाई सन्तुलनमा राख्ने सम्भावना बोकेको छ।
- » प्राकृतिक स्रोतहरू (वनजंगल ४६.०८%, जलविद्युत ८३,००० मेगावाट), विद्यमान नीतिहरू

(GRID, NDCs), र अन्तर्राष्ट्रिय समर्थनको उपयोग गरेर नेपालले दिगो विकास लक्ष्यहरू (SDGs) र शून्य उत्सर्जनको महत्वाकांक्षा हासिल गर्न सक्छ।

नीतिगत सुझावहरू:

नेपालको हरित अर्थतन्त्रलाई सशक्त बनाउन नीतिगत सिफारिसहरूमा नवीकरणीय ऊर्जा, जलवायु-अनुकूल कृषि, र चक्रीय अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्ने नीतिहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ। नेपाल हरित वित्त वर्गीकरण २०२४ (NGFT) लाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नीतिगत खाडलहरू हटाउन, हरित परियोजनाहरूका लागि कर छुट र अनुदानजस्ता प्रोत्साहनहरू प्रदान गर्न, र निजी क्षेत्रको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्न वित्तीय संयन्त्रहरू (जस्तै, हरित बन्ड र कम ब्याजदरको ऋण) स्थापना गर्नुपर्छ। सामुदायिक वन व्यवस्थापन र पर्यावरणमैत्री पर्यटनलाई बलियो बनाउन स्थानीय तहमा क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग विस्तार गर्न आवश्यक छ। साथै, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र जैविक विविधता संरक्षणका लागि बलियो अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापना गर्नुपर्छ। नेपालको संविधान २०७२, जलवायु परिवर्तन नीति २०७६, राष्ट्रिय वन नीति २०७५, वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ र फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ मा भएका प्रावधानहरूलाई यथासंभव कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ, जसले नेपालको राष्ट्रिय रूपमा निर्धारित योगदान (NDC) र दिगो विकास लक्ष्य (क्मन्क)लाई समर्थन गर्दै हरित रोजगारी सिर्जना, गरिबी निवारण, र दीर्घकालीन पर्यावरणीय दिगोपन सुनिश्चित गर्नेछ।

उपसंहार:

हरित अर्थतन्त्रको इतिहास वातावरणीय संकटप्रति विश्वको प्रतिक्रियासँग जोडिएको छ। स्टकहोमदेखि पेरिस सम्मौतासम्म, यो अवधारणा नीतिगत, प्राविधिक र सामाजिक नवप्रवर्तनहरूसँगै विकसित भएको छ। यद्यपि, समान कार्यान्वयन र वित्तीय समावेशता सुनिश्चित गर्न बाँकी चुनौतीहरू पनि छन्। नेपालमा हरित अर्थतन्त्रले ठूलो सम्भावना बोकेको छ, तर उच्च लागत र पूर्वाधारहरूमा न्यून विकासले यसबाट लाभ हासिल गर्न ठूलो चुनौति रहेको छ। हरित बन्ड जस्ता बजार-प्रेरित समाधानहरूमा निर्भरताले प्रणालीगत परिवर्तनभन्दा नाफालाई प्राथमिकता दिने जोखिम छ, र भूराजनीतिक तनावले प्रगतिलाई ढिलो गर्न सक्छ। त्यसैले यस्ता समस्याहरूको नेपाल जस्तो हरित अर्थतन्त्रमा प्रचुर सम्भावना भएको देशले बेल्सैमा सरकारी, गैरसरकारी, नीजि तथा नेपाली जनतार हरूमा सकारात्मक भावनाको विकास सँगै चुनौतिलाई अवसरको रूपमा बदल्ने नीति तथा कार्यक्रम सरल र सहज ढंगबाट निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ।

सन्दर्भ सामग्री

- » बजेट आव २०८१/०८२, बजेट आव २०८२/०८३,
- » १६ औँ आवधिक योजना(२०८१/०८२-२०८५/०८६)

- » विभिन्न पत्रपत्रिकाहरु,
- » www.google.com,
- » www.imf.com, www.worldbank.com, www.adb.com,
- » www.nrb.org.com,
- » राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय लेखहरु, किताबहरु आदी।

आर्थिक विकासमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका

गजेन्द्र प्रसाद यादव,

कम्प्युटर सहायक, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष

विषय प्रवेश :

कुनै पनि राष्ट्रको आर्थिक समृद्धि, आर्थिक विकास र आर्थिक वृद्धिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। दृष्टिकोणका हिसाबले हेर्दा विकास भन्ने शब्द समृद्धि र वृद्धि सँग मात्र होईन यो बहुआयामिक पक्ष सँग गासिएको हुन्छ। विकासले अधिकार, मर्यादा, सुरक्षा, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता विविध पक्ष लाई समेटेको हुन्छ। विकास राजनीतिक स्वतन्त्रता, आर्थिक विकास र मनोवैज्ञानिक रूपमा मान्छेलाई स्वतन्त्र भएर उभ्याउने ज्ञान गुण र सीपलाई प्रस्फुटन गराउने एउटा माध्यम हो। आर्थिक उदारीकरण, निजिकरण, विश्वव्यापीकरण, राज्य, नीजिक्षेत्र र सहकारी मिश्रित आर्थिक प्रणाली, सार्वजनिक नीजि साभेदारी जस्ता अर्थ-राजनीतिले नै अहिलेको अर्थव्यवस्थालाई डोच्याएको हुन्छ। खुला वा बन्द राजनीतिक शासन प्रणालीमा पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको अहम भूमिका अर्थतन्त्रलाई चलाईमान बनाउन र पूँजी निर्माणको लागि अपरिहार्य छ। विकसित वित्तीय प्रणालीले कुनै पनि राष्ट्रको पूँजी निर्माण र लगानीलाई प्रोत्साहित गरेको हुन्छ।

मुलुकको आर्थिक रूपान्तरणका लागि विज्ञान र प्रविधिमा भएको द्रुततर विकासलाई आत्मसात् गर्दै बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रले अर्थतन्त्रको प्रणालीगत विकासमा पहरेदारको रूपमा कार्य गरेको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाले विभिन्न बचतकर्ताबाट विभिन्न खातामा निक्षेप संकलन गर्छ र संकलित रकमबाट विभिन्न प्रयोजनका लागि ऋण प्रदान गर्छ, साथै ग्राहकका लागि अन्य सुविधा समेत प्रदान गर्छ। आर्थिक विकासका लागि प्रतिव्यक्ति आय बढाउने, गरीबी घटाउने, कृषि माथिको परनिर्भरता हटाउने, पर्याप्त पूँजीको व्यवस्था, प्राकृतिक स्रोतसाधनको विकास, औद्योगिक क्षेत्रको विकास, सन्तुलित वैदेशिक व्यापार, मुद्रास्फीतिको नियन्त्रण जरुरी छ, जसको विकासमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गरेका छन्। बैंकिङ तथा वित्तीय सचेतना जगाउने, उद्योग, कृषि, पर्यटन, जलस्रोत लगायत क्षेत्रमा गरेको कर्जा लगानीले देशको आर्थिक विकास तथा रोजगारीको क्षेत्रमा उल्लेखनीय उपलब्धि प्राप्त गरेको छ।

विकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकहरूले विकासलाई तीव्र गति प्रदान गर्न अनेकौं उपाय एवं रणनीतिहरू अवलम्बन गर्दै आएका छन्। उच्च आर्थिक विकास हासिल गर्ने मुलुकहरूले आर्थिक क्रियाकलापमा मात्र जोड दिँदै आर्थिक लगानी उच्च रहने तर त्यसको प्रभाव मानवीय कल्याण

पक्षमा कमजोर हुने भएकोले गरिबी न्यूनीकरण सन्तुलित तथा दिगो आर्थिक विकास, स्थायित्व र सुशासन कायम राख्नका लागि वित्तीय क्षेत्रका असल अभ्यासहरूको कार्यान्वयन गरी दिगो विकासमा जोड दिन आवश्यक छ। विभिन्न सैद्धान्तिक र व्यवहारिक अनुसन्धानले पनि वित्तीय क्षेत्रको विकास र सुदृढीकरणले आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने देखाउछ।

आर्थिक विकास :

आर्थिक विकास भनेको एउटा लामो र निरन्तर प्रक्रिया हो। जहाँ थुप्रै दबाव, तनाव, समस्या र चुनौतीका तत्वहरूले अझै राम्रोसँग आर्थिक परिवर्तन ल्याउनको लागि काम गरिरहेका हुन्छन्। आर्थिक विकासको मुख्य उद्देश्य समाजमा बढीभन्दा बढी उत्पादनसँगै वितरण, आयसँगै बचत, मानिसको कल्याणसँगै जीवनस्तरमा सुधार र रोजगारीसँगै अवसरहरूको सिर्जना गराउन प्रयासरत हुन्छ। आर्थिक विकासले केवल आर्थिक क्रियाकलापमा मात्र जोड दिएर पुग्दैन, राष्ट्रको समग्र विकासका लागि रोजगारी, आय आर्जन, आयको वितरण, गरिबी न्यूनीकरण, बचत, लगानी आदिमा पनि जोड दिदै दिगो र सन्तुलित आर्थिक विकासको लागि सहयोग पुग्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याउनु पर्दछ। विकासोन्मुख देशहरूले उद्योग, उद्यमशीलता, पूँजी परिचालन र विकासका विविध आयाममा जोड दिन जरुरी छ।

आर्थिक विकासको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्यात्मक बृद्धिले होईन की आम सर्वसाधारणको वित्तीय संस्थाहरूसँगको पहुँच बृद्धिले मात्र पूँजी निर्माण, उद्यमशीलताको विकास, लगानीको सही अवसरहरूमा ऋणको प्रवाह, उत्पादन, रोजगारी जस्ता विभिन्न आर्थिक पक्ष सबल भएर विकास हुने गर्दछ। वित्तीय पहुँचको सुनिश्चितताले नै निम्न आय भएका वर्गलाई उचित प्रतिफल दिएर असमानतालाई न्यूनीकरण गरी गरिबी निवारणमा समेत योगदान दिएको हुन्छ। वित्तीय क्षेत्रले साना तथा मझौला उद्योगको विस्तार र वृद्धि, विपन्न वर्ग सम्म कर्जाको पहुँच र उत्पादनका क्षेत्रमा लगानी गरी उद्यमशीलताको विकास र श्रममा आधारित रोजगारीको सृजना गरेर आर्थिक विकासलाई महत्वपूर्ण योगदान दिनुका साथै वित्तीय क्षेत्रमा गरिब र सिमान्तकृत समुदायको पहुँच विस्तार गरेर गरिबी र असमानता घटाउन समेत मद्दत गरेको हुन्छ। वित्तीय स्थायित्व र स्थिरताका लागि व्यवहारिक र सबल नियमकीय नीति र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन संयन्त्र हुनु अत्यावश्यक छ।

अर्थशास्त्री बोनका अनुसार धेरैजसो अल्पविकसित देशहरूमा आर्थिक विकासको निम्ति आर्थिक विस्तारका शक्तिहरूको सिर्जना तथा संवर्द्धन गर्नुपर्ने हुनाले एक किसिमको निर्देशन, व्यवस्था तथा पथप्रदर्शन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी विद्वान बोनले आर्थिक विस्तारका शक्तिहरूको सिर्जना तथा संवर्द्धनमा जोड दिएका छन्। आर्थिक विस्तारका शक्ति भन्नाले उद्योग, व्यापार, रोजगारी, आय, उद्यमशीलता, मानव पूँजी जस्ता कुरालाई जनाउँछ। समग्रमा आर्थिक विकास भनेको देशको सम्पूर्ण नागरिकको बहुपक्षीय कल्याण र समृद्धि हो। तसर्थ आर्थिक विकास निरन्तर चलिरहने अविच्छिन्न

प्रयास भएकोले विश्वका गरिब मुलुकहरूलाई गरिबीको दुस्चक्रबाट मुक्ति दिलाउन, तिनीहरूको आम्दानीमा अभिवृद्धि गराउन र उच्चस्तरको जीवन व्यतीत गर्नसक्ने अवस्था सिर्जना गराउन प्रयासरत हुन्छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका र योगदान:

- » **पूँजी निर्माणमा वृद्धि** : विकासोन्मुख देशहरूमा पूँजी निर्माणको दर न्यून स्तरमा रहेको हुन्छ। मुलुकको तीव्र आर्थिक वृद्धिको लागि पूँजी निर्माणको दरलाई उच्च बनाउन निकै आवश्यक हुन्छ। वास्तवमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले बीचमा कडीको काम गर्दछन्। यिनै माध्यमबाट देशको वासिन्दाको बचत गर्ने बानी बढ्न जान्छ।
- » **स्वरोजगारी अवसरको वृद्धि** : बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा योगदान गर्ने हुदा बेरोजगारी, असमानता जस्ता समस्याबाट छुटकारा पाउने संभावना धेरै हुन्छ।
- » **गरिबी निवारण** : बचत परिचालनको माध्यमबाट अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले लगानी गर्ने हुँदा कृषि व्यापार, उद्योग, सेवा आदि क्षेत्रमा रोजगारीका अवसर सिर्जना हुँदा यसबाट आय आर्जन तथा आर्थिक विकासमा वृद्धि हुँदा गरिबी निवारणमा सहयोग हुन्छ।
- » **उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्न** : उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्न विकासोन्मुख देशहरूको ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि उच्च तथा दिगो हुन आवश्यक छ। केन्द्रिय बैंकले मौद्रिक नीति कार्यान्वयन गरी व्याजदर घटाई आर्थिक व्यवस्थामा आर्थिक मन्दीको व्यवस्थापन हुन जरुरी छ।
- » **स्रोत र साधनको सही उपयोग** : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको अभावमा छरिएर रहेको सानो बचत परिचालन हुन नसक्दा बचतलाई उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगानी गरी विकासोन्मुख मुलुकमा रहेको दुर्लभ साधन र स्रोतको उच्चतम परिचालन गरेमा मुलुकको उद्यमशिलतामा समेत योगदान पुऱ्याउछ।
- » **प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी गर्न** : योजनावद्ध विकासको माध्यमबाट मात्र विकासोन्मुख मुलुकहरूको तीव्र आर्थिक विकास हुन सक्छ। कुनै पनि योजना निर्माण गर्दा उद्देश्य रणनीति तथा प्राथमिकताहरूलाई ध्यान राखि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले लगानी गर्नु जरुरी रहेको हुन्छ।
- » **मुद्रा तथा पूँजी बजारको विकासमा योगदान** : देशका दुर्गम भेगसम्म बैंक तथा वित्तीय संस्था स्थापना र विस्तार भएमा त्यस्ता ठाउँ सम्म गरिबी निवारणको लागि सहयोग पुग्दछ, र आर्थिक क्रियाकलाप विस्तार हुन गई सन्तुलित विकासमा सहयोग पुग्दछ।
- » **मुद्रा तथा पूँजी बजार विकासमा योगदान** : स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न देशमा मुद्रा तथा पूँजी बजारको विकास हुन आवश्यक रहेको हुन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाले छरिएर रहेको बचतलाई संकलन गरी अनुत्पादकबाट उत्पादक बनाउन सहयोग गर्दछन्। यस्ता संस्थाहरूले भौतिक सम्पत्तिका सट्टा वित्तीय सम्पत्तिमा लगानी गर्न उत्प्रेरित गर्दछन्। जसले गर्दा

मुद्रा तथा पूँजी बजारको विकासमा दिगो भूमिका खेल्छ।

- » **अन्य भूमिका:** देशभित्र वित्तीय संस्थाहरूको स्वस्थ प्रतिस्पर्धाले कर्जा लगानीको व्याजदर घट्ट दछ, जसबाट लगानी बढ्न जान्छ, र आर्थिक क्रियाकलापमा सकरात्मक असर र प्रभाव पर्दछ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पहुँच गाउँ सम्म पुग्न जाँदा स्थानीय जमिन्दार व्यापारी आदिको शोषण बाट जनतालाई मुक्त गराउँछ। विदेशमा रहेकाहरूले विप्रेषण वापतको रकम गाउँ गाउँ सम्म पुऱ्याउन एक ठाउँ देखि अर्को ठाउँ सम्म स्थानान्तरण गर्नुमा सहयोग पुऱ्याई अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको वृद्धि गराउन मदत पुऱ्याउँछ।

चुनौती र सम्भावनाको अवस्था :

धेरै साना बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पूँजी आधार कमजोर छ, जसले दीर्घकालीन लगानी तथा ठूला परियोजनाहरूमा कर्जा प्रवाह गर्न सक्दैनन्। ग्रामीण तथा पिछडिएको क्षेत्रभन्दा शहरी क्षेत्रमा मात्रै ध्यान दिइने, जसले आर्थिक समानता ल्याउन गाह्रो बनाउँछ। कर्जाको सही मूल्यांकन तथा व्यवस्थापन नहुँदा धेरै संस्थाहरू उच्च नोक्सानी कर्जाको चपेटामा परेका छन्। विनियमन नभएका सहकारीहरूबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू चुनौतीमा परेका छन्। डिजिटल बैंकिङ, साइबर सुरक्षा, डेटा प्रबन्धन जस्ता क्षेत्रमा धेरै संस्थाहरू अझै कमजोर छन्। दक्ष जनशक्ति अभावका कारण बैंकिङ सेवा प्रभावकारी ढंगले प्रवाह हुन सकेको छैन। ग्रामिण तथा दुर्गम क्षेत्रसम्म सेवा विस्तार गर्न नसक्दा ठूलो जनसंख्या अझै बैंकिंग सेवाबाट टाढा छ। आम नागरिकमा वित्तीय जानकारीको अभाव हुँदा सेवाको प्रयोगमा संकोच तथा भ्रम रहन्छ। विदेशी ऋण, विप्रेषण घट्टनु वा व्यापार घाटा जस्ता कारणले बैंकहरूको तरलता व्यवस्थापनमा समस्या आउने विभिन्न कारणले आर्थिक विकासमा चुनौती थपिएको छ।

त्यसैगरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई लगानी तथा सेवाको विविधिकरण गर्न प्रोत्साहन गर्ने, कृषि, ऊर्जा र पूर्वाधारजस्ता क्षेत्रमा बैंक लगानीलाई प्रोत्साहित गर्ने, ग्रामीण तथा दुर्गम क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सेवा उपलब्धता बढाउने, लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको नियमन तथा सुपरीवेक्षण संरचनालाई सुदृढ पार्ने, वित्तीय साक्षरता र शिक्षाका माध्यमबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय सेवाका उपभोक्ताहरूको हित संरक्षण गर्ने, वित्तीय क्षेत्रको कानूनी व्यवस्थामा सामञ्जस्यता ल्याएर मुलुकको आर्थिक विकास गर्न प्रबल सम्भावना रहेको छ। त्यस्तै समावेशी, सामाजिक क्षेत्रमा लगानी, सामाजिक न्याय र सुरक्षा, व्यापक औद्योगिकीकरण, संस्थागत तथा मानवीय क्षमताको विकास, निजीक्षेत्रको विकास, स्थानीय निकायको सबलीकरण, सुशासन, मानव अधिकार, कानूनी शासन, पुनःनिर्माण र विकास, विकासको प्राथमिकीकरण जस्ता कार्यहरूबाट पनि मुलुकको आर्थिक विकासमा सहयोग पुग्ने सम्भावना रहेको छ।

नेपालमा आर्थिक विकासको लागि गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरू :

मुलुकको दिगो, सन्तुलित, उच्च र समतामूलक आर्थिक वृद्धि गर्न वित्तीय क्षेत्रका अन्तर्राष्ट्रिय

असल अभ्यास अनुरूप साधन तथा स्रोतको परिचालन गर्न आवश्यक रहन्छ । नेपालका प्रमुख क्षेत्र एवं उपक्षेत्रहरूको निरन्तर विकास गर्न र आर्थिक समृद्धिको लागि देहायका क्रियाकलापहरूको आवश्यकता पर्दछ :

- » लगानी, उत्पादन, आय, रोजगारी, बचत, पुँजी परिचालन लगायतलाई गतिशील बनाउने,
- » वित्तीय प्रणालीमा रहेको साधन तथा स्रोतको समुचित उपयोग गर्न वातावरण तयार गर्ने,
- » संस्थागत सुशासन कायम गर्ने र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने,
- » दीर्घकालीन लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न पुँजी परिचालन गर्ने,
- » अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास एवं प्रचलित नियम, कानूनअनुसार वित्तीय प्रणाली सञ्चालन गर्ने,
- » योजना, बजेट तथा कार्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य हासिल गरी आर्थिक विकास गर्ने,
- » वृहत एवं सूक्ष्म आर्थिक विषयगत लक्ष्य एवं रणनीति प्राप्तिको लागि स्रोतको परिचालन गर्ने,
- » जनतालाई वित्तीय ज्ञान, शिक्षा र जानकारी प्रदान गरी मुलुकमा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,
- » वित्तीय सेवालाई विविधिकरण गर्न प्रोत्साहित गर्ने,
- » कृषि, उर्जा, पर्यटन, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायतका क्षेत्रमा वित्तीय लगानी बढाई सन्तुलित र दिगो
- » आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने,
- » अर्थतन्त्रका विद्यमान चुनौतीहरूको न्यूनीकरणसँगै अवसरमा रुपान्तरण गर्ने,
- » प्रक्रियागत जटिलतालाई प्रविधिको सहयोगबाट आधुनिक बनाई सरल र छिटो बनाउने ।

अन्त्यमा :

सरकारी वित्त निति र मौद्रिक निति बीच उचित तालमेल मिलाउदै विकासको लागि अनुकूल वातावरण बनाउनमा केन्द्रिय बैंकको निकै महत्वपूर्ण योगदान रहेको हुन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्था सुदृढ, सक्षम तथा स्वस्थ नभए मुलुकको अर्थतन्त्र एवं समग्र विकासमा योगदान पुग्न सक्दैन । त्यसैले मुलुकको आर्थिक विकास, गरिबी निवारण साधन र स्रोतको उच्च बचत तथा समृद्धि परिचालन जोखिमको न्यूनीकरण, उत्पादकत्व अभिवृद्धि र प्रविधिको विकास, व्यापार विस्तार, मुद्रा तथा पुँजी बजारको विस्तार आदिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको गुणात्मक विकासको भूमिका र योगदान रहेको हुन्छ । तर वित्तीय क्षेत्र दिगो हुन वास्तविक क्षेत्र मजबुत हुन निकै जरुरी रहेको हुन्छ । आर्थिक विकास र वित्तीय क्षेत्र विच राम्रो सम्बन्ध रहने कारण एक क्षेत्रले अर्को क्षेत्रको विकास र स्थायित्वमा योगदान पुऱ्याउन अति आवश्यक रहेको हुन्छ । आर्थिक गतिविधिमा भईरहेको परिवर्तनमा राष्ट्र बैंकको निकै ठूलो भूमिका रहेको हुन्छ त्यसैले भइरहेको तरलता अभाव र वित्तीय व्यवस्थापनलाई नियन्त्रण गरी सहज वातावरण गराईदिनु निकै आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री:

- » वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति (२०७३/७४ - २०७७/७८)
- » आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/८२
- » bankingkhabar.com
- » aarthik abhiyan (abhiyandaily.com)
- » nagariknews.com
- » rashtriyadainik.com

English Part

Deposit and Credit Guarantee: Nepalese Perspective

Dr Nabaraj Adhikari
Executive Director, Securities Board of Nepal

1. Introduction

Financial stability is one of the topical issues that has been accorded increased attention from central bank, Government, market players, borrowers and deposit insurer. As banks rely on customer deposits that can be withdrawn on little or no notice, banks in financial trouble are prone to bank runs, where depositors seek to withdraw funds quickly ahead of a possible bank insolvency which have the potential to triggers a broad spectrum of harmful events, including economic recessions, policy makers maintain deposit and credit guarantee schemes to protect depositors and give them comfort that their funds are not at risk. Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) is a system that protects depositors against loss of their deposits placed with Bank and Financial Institutions (BFIs) in the case of unlikely event of the BFIs failure. The major objective of deposit and credit guarantee system is to contribute to financial stability by securing public confidence in the banking system through provision of deposit and credit guarantee, particularly for the benefit of the small depositors.

Deposit guarantee/insurance was initiated by the United States of America more than 90 years back by establishing the Federal Deposit Insurance Corporation in 1933 is now recognised globally as an important component of a country's financial safety net and has been implemented in 120 countries around the world. In 1974, a directive of the Central Bank-Nepal Rastra Bank (NRB) to the commercial banks was issued to invest some percentage of their investment in agriculture, industry and service sectors defined as priority sector. The commercial banks were reluctant to invest in these sectors in absence of guarantee coverage. So, under the initiative of NRB, DCGF was established in 1974, to guarantee the loan provided by commercial banks in the priority sectors. As a deposit insurer, DCGF has started the deposit guarantee scheme in Nepal from the year 2010. DCGF has given the statutory responsibility to perform both the deposit guarantee and credit guarantee function through Company Act, 2021 initially and now through Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2016 (the Act). The preamble of the Act states that whereas, it is expedient to make legal provisions

concerning establishment and operation of Deposit and Credit Guarantee Fund to protect and safeguard economic welfare and interests of the public through protection of deposit and credit having enhanced credibility of the banking and financial system for economic development of the country, the Act is enacted pursuant to Clause (1) of Article 296 of the Constitution of Nepal.

Initially, DCGF was owned by four institutions, namely Government, NRB, Nepal Bank Limited (NBL), and Rastriya Banijya Bank (RBB) with the stake of 89.17 percent, 9.99 percent, 0.55 percent, and 0.28 percent respectively amounting to Rs. 2 billion. Currently DCGF has Rs.10 billion paid up capital of which 90 percent owned by GoN and 10 percent owned by NRB. In the DCGF Board there has been representation of four from the Government and one from NRB. Obviously, DCGF is a government sponsored and administered separate entity. Generally, deposit guarantee system is a government sponsored scheme. In Nepal, so far deposit guarantee scheme is confined to BFIs. DCGF guarantees the deposit of the natural person depositors held with the commercial banks and financial institutions licensed by NRB and to compensate the loss to the depositors in case of legitimate bankruptcy of the member institution. Guarantee the credit advanced by the BFIs presently in livestock, Small and Medium Sectors (SMEs) including priority sector, deprived and micro-finance sector and to compensate the loss under a risk sharing modality as per the concerned regulation in case of the proven death and permanently infertile of livestock and indisputable default of other loans. Nepal government has been providing credit guarantee subsidy on a certain level on micro finance and deprived sector credit; SMEs credit; and livestock credit.

Guarantee of bank deposits is intended to give a measure of protection to depositors, particularly small depositors, from the risk of loss of their savings arising from bank failures. Such protection by infusing confidence in the minds of the public, contributes to the growth of banking system by assisting in development of banking habits and mobilisation of resources by the banks which in turn can be utilised for purposes accorded national priority. Establishment of the DCGF system globally came in the wake of certain bank failures in the fifties and early sixties and consequent efforts to restore the confidence of the depositing public in the banking system by safeguarding their interests.

2. Operation of the DCGF System

In the priority sector and SME sector scheme the operation starts from the borrower. Borrower has to apply for loan in the bank and once the loan is approved, it is disbursed to him. It is the responsibility of the bank to send the statements of loan and the

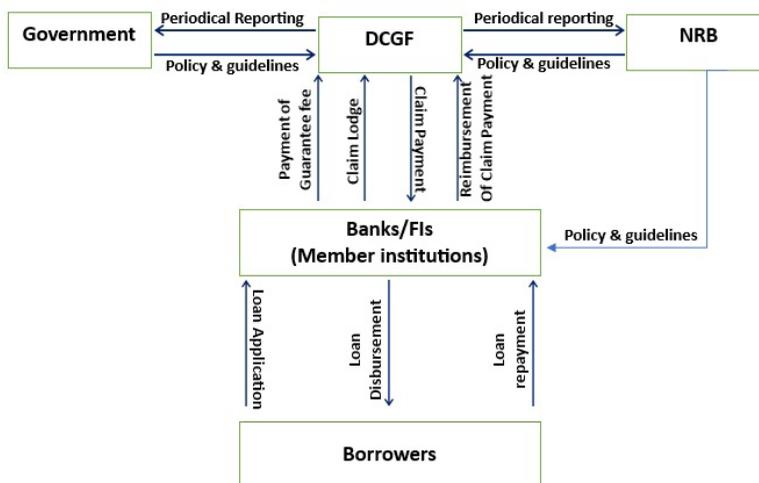
guarantee fee to DCGF. If the borrower does not pay the loan in due date, the bank can file for claim to DCGF and if the claim is approved, the payment is made to the bank. However, it is the responsibility of the bank to recover the loan from the borrower and once it is recovered the bank has to refund to DCGF an equal amount as has been compensated.

In the Livestock guarantee scheme the operation starts from the borrower. The borrower has to apply for loan to purchase livestock in the bank. Once the loan is approved and disbursed the livestock farmer has to purchase the livestock and go through the guarantee procedure for the guarantee of the livestock. The livestock farmer has to pay the guarantee fee. If there is death of the guaranteed livestock the livestock farmer can file for claim through the bank. Once the claim is approved the compensation is paid to the livestock farmer through the bank.

The guaranteed BFIs submit the monthly report comprising of type of deposit, number of depositors and deposit amount within 15 days of next month on the format as specified by the DCGF. Similarly, BFIs submit a copy of the quarterly financial statements that shows overall financial condition, and auditing report and annual report regularly to NRB and DCGF. The DCGF provides guarantee the maximum set limit which is currently Rs.5,00,000 of deposit guarantee and reimburse the deposits of the guaranteed depositors.

The Government and NRB issue policy and guidelines to DCGF regarding deposit and credit guarantee schemes, and DCGF makes periodical reporting regarding the deposit and credit guarantee performance to the Government and NRB. The overall outline and operation of the DCGF system is presented below:

Outline and Operation of the DCGF System

3. Deposit and Credit Guarantee Scheme, Limit, and Charges

In case of deposit guarantee scheme, DCGF guarantees the deposit of the natural person depositors upto Rs. 5,00,000 held with the BFIs licensed by NRB. The premium rate is 0.16 percent annually and paid on quarterly basis at the rate of 0.04 percent calculated on the basis of average deposit amount of last three months of the quarter. In case of BFIs' liquidation, the concerned liquidator prepares the list of depositors to be compensated and send it to the DCGF. As per the liquidator's list of depositors, DCGF pays the amount to the concerned depositors through the liquidator.

In case of livestock credit guarantee scheme, livestock purchased from the loan advanced by the member BFIs upto the limit of Rs. 150,000 is guaranteed by DCGF. The premium rate is fixed at the rate of 5 percent per annum out of which only 50 percent of premium amount (i.e. of the guaranteed amount) should be paid by concerned loanee. Remaining 50 percent of premium amount (i.e., 2.5 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. In case of death of livestock within the policy period, DCGF pays compensation to the farmer through the member institution at the rate of 90 percent of the guaranteed amount (principal loan amount). In case of the livestock turns out to be unproductive within the policy period, the farmers are compensated upto 50 percent of the guaranteed amount through the concerned bank/financial institution.

In case of micro- finance and deprived sector guarantee scheme, loans advanced to each individual under group guarantee upto Rs. 10,00,000. Loans advanced to each individual with collateral upto Rs. 20,00,000. Loans advanced to each individual with educational certificate as collateral upto Rs. 7,00,000. Loans advanced up to Rs.15,00,000 with the prior consent of DCGF for micro-enterprises promoted by women entrepreneurs under personal or group guarantee or project collateral. Loans advanced to Dalits and foreign returned citizens with skill-based training under group guarantee or project collateral up to Rs.10,00,000. The premium rate is 0.8 per annum out of which 50 percent of premium amount (i.e., 0.40 percent of the guaranteed amount) shall be paid by the member institution at the rate of 0.20 percent each on the outstanding loan of Poush end and Asadh end respectively. Remaining 50 percent of premium amount (i.e., 40 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. In case of subsidised loan, the subsidy is claimed from NRB. The maximum tenure to lodge claim by member institutions with the Fund is within two years from the due date of payment of loan. The bank can file a claim of the unrecovered outstanding loan after the due date of payment of the loan and in case of default loans before the due date of the loan. The compensation rate is 75 percent of the outstanding balance of the loan at due date.

In case of SME sector credit guarantee, the loans advanced by the member institutions upto Rs. 1,00,00,000 for the promotion of service sectors and industries shall be guaranteed by the DCGF under this scheme. For the loans above Rs.1,00,00,000 upto 3,00,00,000 the member institutions have to obtain prior approval of the Fund before disbursing. The premium rate is fixed at 0.6 percent per annum out of which only 50 percent of premium amount (i.e., 0.30 percent of the guaranteed amount) shall be paid by the member institution at the rate of 0.15 percent each on the outstanding loan of Poush end and Asadh end respectively. Remaining 50 percent of premium amount (i.e., 0.30 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. The maximum tenure to lodge claim by member institutions with the DCGF is within two years from the due date of payment of Loan. The compensation rate on guaranteed loan upto Rs.5,00,00,000 is 80 percent of the outstanding balance whereas the compensation rate on the guaranteed loan above Rs.50,00,000 upto Rs.2,00,00,000 is 70 percent of outstanding balance. The bank can file a claim of the unrecovered outstanding loan after the due date of payment of the loan and in case of default loans before the due date of the loan.

In case of agricultural credit guarantee, loans advanced by member institutions upto Rs.1, 00,00, 000 for promotion of service sectors and industries shall be guaranteed by the DCGF under this scheme. For the loans above Rs. 1,00,00,000 upto 3,00,00,000 the member institutions have to obtain prior approval of the DCGF before disbursing. The premium rate fixed at 0.6 percent per annum out of which only 50 percent of premium amount (i.e., 30 percent of the guaranteed amount) shall be paid the member institution at the rate of 0.15 percent each on the outstanding loan of Poush end and Asadh end respectively. Remaining 50 percent of premium amount (i.e.,0.30 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. The maximum tenure to lodge claim by member institutions with the DCGF is within two years from the due date of payment of Loan. The compensation rate on guaranteed loan upto Rs.50,00,000 is 80 percent of the outstanding balance whereas the compensation rate on the guaranteed loan above Rs.5,00,000 upto Rs.2, 00,00,000 is 70 percent of outstanding balance.

In case of educational loan and educational unemployed business credit guarantee, the education loan advanced by member institutions upto the limit of Rs.10,00,000. The loan advanced by the member institutions upto Rs.5,00,000 without collateral or on a group guarantee to the educated unemployed persons for skill development and to establish and run the business on their own. The premium is fixed at 1 percent per annum out of which only 50 percent of premium amount (i.e., 0.50 percent each on the outstanding loan of Poush end and Asadh end respectively. Remaining 50 percent

of premium amount (i.e., 0.50 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. The maximum tenure to lodge claim by member institutions with the DCGF is within two years from the due date of payment of Loan. The compensation rate is 80 percent of the outstanding balance of the loan at due date. In case of export credit guarantee scheme, loans advanced by the member institutions upto Rs. 2,00,000 for the promotion of export-oriented business shall be guaranteed by the Fund under this scheme. For the loans above Rs. 2,00,000 upto 10,00,000 the member institutions have to obtain prior approval of the DCGF before disbursing. The premium rate is fixed at 1 percent per annum out of which only 50 percent of premium amount (i.e., 0.50 percent of the guaranteed amount) shall be paid by the member institution at the rate of 0.25 percent each on the outstanding loan of Poush end and Asadh end respectively. Remaining 50 percent of premium amount (i.e., 0.50 percent of the guaranteed amount) will be received as subsidy from the Government. The maximum tenure to lodge claim by member institutions with the DCGF is within two years from the due date of payment of Loan. The compensation rate on guaranteed loan up to Rs.2,00,000 is 80 percent of the outstanding balance whereas the compensation rate on the guaranteed loan above Rs. 2,00,000 and upto Rs.10,00,000 is 70 percent of outstanding balance.

4. Concluding Remarks

Deposit and credit guarantee is a measure implemented across the globe to protect bank depositors, in full or in part, from losses caused by a bank's inability to pay its debts when due. Deposit guarantee systems are one component of a financial system safety net that promotes financial stability. Financial safety nets are to make systemic banking breakdowns less likely, and when they do occur, to limit the disruption and fiscal costs. Financial safety nets require, inter-alia, prudential regulation/supervision, lender of last resort, deposit insurance, a clearly defined resolution mechanism for banks in distress for protecting small depositors and ensuring public confidence in the banking system. DCGF was established in Nepal in 1974 envisioning the protection of interest of depositors; help in the stability of financial system; protection of the interest of small depositors; increasing the competitiveness of financial system; reducing Government burden on financial rescue; and minimising moral hazard in financial transactions by placing limits on guarantee. The DCGF has so far infused confidence in banking system; contributed to smooth functioning of payments system; reduced potential for moral hazard by placing limits on deposit and credit guarantee; and facilitated exit of problem BFIs.

Deposit and Credit Guarantee, critical for financial safety net, need to evolve

continuously to meet the emerging challenges. The major challenges of DCGF include low level of paid-up capital-at least Rs. 50,00,00,00,000 is currently need based on international best practices and increased size of banking assets in order to have comfortable credit guarantee which is currently inadequate as it has only Rs.10,00,00,00,000 paid up capital; low awareness level in credit guarantee and its significance; low level of IT sophistication in operation; lack of consideration to moving over to risk based premium system; and lack of Compensation Fund, so that guarantee can be complied with the fund.

References

- Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2016
- Credit Guarantee Regulations, 2018
- Deposit Guarantee Regulations, 2018
- Various annual publications of DCGF including 'Sanjibani'
- Past monetary policies of Nepal Rastra Bank
- <https://dcpf.gov.np>

Credit Information Bureau of Nepal and Financial Intelligence

Maheshwar Kaphle

Summary

The Credit Information Bureau of Nepal (CIBN) is a specialized institution that contributes to financial intelligence by managing credit-related information. The main roles of CIBN are to collect loan records from banks and financial institutions, store repayment history, defaults, and outstanding obligations of borrowers, prepare credit reports of individuals and institutions, and assist banks in evaluating a borrower's creditworthiness before approving loans. The major functions of CIBN are to build an information bank by collecting & collating trade, credit and financial information of borrowers and prospective borrowers of lending institutions and disseminate that information. Financial intelligence commonly refers to the ability of executives and employees to understand and execute on accounting policies and principles. Under this notion, executives and employees who are not formally educated in finance or accounting still need to understand basic finance principles. The CIBN can play vital roles in maintaining financial intelligence by supporting financial institutions through effective financial intelligence involves strategic planning and foresight. Financially intelligent support to individuals and institutions for financial problem-solving. They are adept at identifying challenges, evaluating potential solutions, and implementing strategies to overcome obstacles. The CIBN can play a vital role by maintaining accurate credit histories, promoting transparency, ensuring financial discipline and strengthening Nepal's financial integrity and support sustainable economic growth.

Keywords: Financial {discipline, flows, integrity, intelligence, literacy, risk, stress, sustainability, transparency}

1. Credit Information Bureau of Nepal (CIBN)

The CIBN, established under Nepal Rastra Bank, is a specialized institution that contributes to financial intelligence by managing credit-related information. The main roles of CIBN are to collect loan records from banks and financial institutions, store repayment history, defaults, and outstanding obligations of borrowers, prepare credit reports of individuals and institutions, and assist banks in evaluating a borrower's

creditworthiness before approving loans. Likewise, promotes responsible borrowing and discourages willful defaults, increases accountability in the financial sector and maintains trust and stability in the banking sector. CIBN supports sustainable credit growth and overall economic development. The vision of CIBN is to establish Karja Suchana Kendra Limited as a change agent and a major catalyst in the development of the country's credit market by building a state-of-the-art repository system of credit information. The mission of CIBN is to facilitate member banks and financial institutions to make informed, objective and faster credit decisions and provide tools for effective credit risk management, to offer various innovative solutions in credit information reporting by being responsive towards the changing market needs. Be a one window solution provider for diverse areas of banking, to enhance the credibility in operation by installing a robust technical and physical infrastructure and enabling a superior information availability system to the users, to adopt a moral and ethical data handling standards and practices to maintain the accuracy and integrity of the data, to focus on good corporate culture, governance and practices, and to invest in talent and develop the workforce that continuously strives hard to provide cutting edge solutions and services to the users. The major functions of CIBN are as to build an information bank by collecting & collating trade, credit and financial information of borrowers and prospective borrowers of lending institutions and disseminate those information to them, upon request, to facilitate them on their lending decisions, to consistently offer high quality of credit reports and other innovative solutions in line with the market needs and bring credibility in products and services delivered, to focus on information accuracy and integrity and implement best practices and standards in information handling. Make the information delivery service fast, secure and error-free. Likewise, the CIBN also focuses on making Kendra a highly organized and efficient institution with the best supporting platform in terms of solutions, technology and people that is capable of meeting the increasing information needs of the banks and financial institutions, and to promote the public to strive for making a good reputation collateral.

2. Financial Intelligence

Financial intelligence refers to the collection, analysis, and use of information about financial transactions to detect patterns, irregularities, and risks related to money laundering, terrorist financing, tax evasion, fraud, and other financial crimes. The Key Aspects of Financial Intelligence are Gathering transaction records, customer profiles, and cross-border financial flows, identifying unusual patterns, suspicious transactions, or links between individuals and entities. Likewise, helping banks, regulators, and

government agencies to prevent and respond to financial crimes. Financial intelligence commonly refers to the ability of executives and employees to understand and execute on accounting policies and principles. Under this notion, executives and employees who are not formally educated in finance or accounting still need to understand basic finance principles. Financial intelligence is the ability to understand and effectively manage one's financial affairs. It involves a combination of knowledge, skills, and attitudes that enable individuals to make informed decisions about their financial resources, both in the present and in the future. It comprises core components and requires a range of skills and competencies. Understanding these components and skills is crucial to developing financial intelligence. The core components of financial intelligence include financial literacy, numeracy, and emotional intelligence. Financial literacy is the knowledge and understanding of financial concepts, such as budgeting, saving, investing, and debt management. Numeracy involves the ability to use and interpret numerical data, such as financial statements, ratios, and investment performance metrics. Emotional intelligence is the ability to manage emotions and behaviors related to money, such as impulse buying, financial stress, and procrastination.

3. Is the role of CIBN need for financial intelligence?

Yes, the role of CIBN for maintaining financial intelligence is very crucial. The CIBN plays a vital role in strengthening Nepal's financial system by promoting transparency, accountability, and discipline for the financial institutions. At the same time, improving financial intelligence is essential to ensure responsible financial behavior among citizens. The CIBN ensures secure and transparent credit flow, while financial literacy empowers individuals to make informed and responsible financial decisions. Together, they contribute to a more disciplined and sustainable financial system in Nepal.

4. Scope of Financial Intelligence

The areas for competent financial intelligence are budgeting, investing, debts, financial planning, risk management and so on. Budgeting involves managing the resources, allocating money to different expenses and savings goals. Investing refers to understanding the different types of investments, risks, and returns, and choosing appropriate investment strategies. Debt management relates to understanding the costs and risks associated with borrowing money and managing debt responsibly. Financial planning focuses on implementing long-term financial plans that align with personal goals and priorities. Risk management covers managing financial risks, such as loss of income, unexpected expenses, and market volatility.

5. Importance of financial intelligence

The importance of financial intelligence is the gathering of information about the financial affairs of entities of interest and understanding their nature, capabilities, and predicting their intentions. Generally, the term applies in the context of law enforcement and related activities. One of the main purposes of financial intelligence is to identify financial transactions that may involve tax evasion, money laundering or some other criminal activity. The financial intelligence increases financial knowledge about budgeting, investing, saving, debt management, and other personal finance topics. Financial literacy is the foundation of financial intelligence for identifying the areas and using tools such as budgeting apps or spreadsheets to track expenses and create a budget. It is important to start saving early and consistently, and provide knowledge to make a savings habit and prioritize unnecessary expenses. Investing is a critical aspect of building long-term wealth, and managing debt can be a huge obstacle to financial intelligence. So it is important to manage debt responsibly and avoid high-interest debts.

6. Way forward for promoting Financial Intelligence

The CIBN should improve its duties, functions, and responsibilities to maintain the financial intelligence to support the financial institutions through effective financial intelligence involves strategic planning and foresight. Individuals must anticipate potential financial challenges and develop actionable plans for financial stability and prosperity. Financial intelligence necessitates the ability to analyze credit data critically. This includes interpreting financial statements, evaluating investment opportunities, and assessing the financial health and status of credit of businesses or individuals. Assessing and mitigating risks is fundamental to financial intelligence. This involves business ventures, or financial decisions and implementing strategies to minimize their credit impact. Sound financial intelligence equips individuals to make rational and informed financial decisions amidst uncertainty. This includes weighing options, considering long-term consequences, and aligning decisions with overarching financial implications, connecting to credit flow. Effective communication is vital for conveying financial information clearly and persuasively, whether in discussions with financial advisors, presentations of investment proposals, or negotiations of financial agreements. Likewise, emotional intelligence plays a significant role in financial decision-making, enabling individuals to manage emotions such as fear, greed, and impulsivity that can impair judgment and lead to poor financial outcomes related to managing credit.

7. Conclusion

Financial intelligence in Nepal is crucial for safeguarding the economy against money laundering, fraud, and financial crimes. The CIBN can play a vital role by maintaining accurate credit histories, promoting transparency, ensuring financial discipline and strengthening Nepal's financial integrity and supporting sustainable economic growth. Financial intelligence helps to prioritize financial goals and develop a roadmap to achieve them. It should include short-term and long-term goals, such as building an emergency fund, paying off debt, and saving. The practices of financial intelligence require discipline and self-control through budget, avoiding unnecessary expenses, and resisting temptation. Thus, the CIBN can play a vital role in maintaining the sound financial health of financial institutions through financial intelligence.

Reference

- An article on “The role of Financial Intelligence Quotient and Financial literacy for paving a path towards Financial wellbeing” by Algita Jureviciene, Jelena Stankeviciene, Daiva Jureviciene, Kamile Taujanskaite, Irena Danileviciene, and Laura Gudelyte, at Journal of Business, Economics and Management, Department of Finance, Lithuania, 2023
- Free download book of “Financial intelligence, A manager's guide to knowing what the numbers really mean” By Karen Berman, Joe Knight, with John CASE, Harvard Business Review Press, Boston, Massachusetts, USA, 2013
- An article of “Financial Intelligence” by Maheshwar Kaphle published in the Government auditing journal, Office of the Auditor General of Nepal, 2081
- Wikipedia and Different related websites 2082.6.1 to 2082.6.10

Credit Default Swaps: A Global Innovation and Nepal's Untapped Potential

Suman Raj Subedi

Lecturer, Certified Financial Literacy Trainer (NRB), Ex-Banker

A credit default swap is a financial derivative: one standard contract whose value depends on the creditworthiness of underlying financial assets or entities. Here the underlying entity is that of a borrower (a company or government) who has issued debts such as bonds or loans. It is a method of transferring or mitigating the borrower's risk of not repaying debt i.e. default, more specifically from one party (usually an investor or a lender) to another. The transaction would be akin to an insurance policy in that a seller agrees to take the risk that the borrower will not repay; in turn, this seller receives a fee from the buyer who is worried about the failure of the borrower to repay.

How Does CDS Work?

1. The CDS Buyer (Protection Seeker): This is the party with exposure to a potential credit loss. Consider, for example, a bank that loans money to a company. The bank may want to insure itself against the possibility of that company defaulting. In this case, the bank purchases a CDS to insure the loan. The party has the obligation to pay a periodic fee (also called premium or spread) to the CDS seller, typically on a quarterly basis. Upon the borrower's default, the CDS buyer gets compensated either in cash or through asset settlement with the CSD seller.

2. The CDS Seller (Protection Provider): Such party absorbs the credit risk against receiving regular payments. They essentially bet that the borrower will not default. In case a trigger event occurs (described below), they must pay the buyer otherwise they just receive regular payments if there is no credit event.

3. The Reference Entity: This refers to the borrower or issuer of the debt whose credit risk is insured. It could be a private corporation, a government (to offset Government's bankruptcy, default etc like Sri-Lanka) or a financial institution (To offset financial institutions bankruptcy, default, etc)

4. A Trigger Event: Trigger events are the situations that trigger the claim upon CDS contracts, which requires the seller to pay the buyer. Such events include default, bankruptcy or debts restructuring carried out to avoid default of the reference entity.

A Brief with History

The theoretical nexus of credit default swaps (CDSs) epitomizes one of the foremost innovations of today's developed financial history. Today, they are common in developed economies, used for risk management and financial speculation; yet they started most limitedly and strategically in the early 1990s as follows:

Birth of CDS in Early 1990s

J.P. Morgan is the largest and perhaps the most influential in the world finance institutions because understand that huge banks are subject to increasing regulatory scrutiny over the amounts of credit risks they maintain on their below balances. The more credit risk one takes on, the more reserve capital one has to occupy, thus squeezing the ability to generate profits from new loans. To avoid all this, J.P. Morgan unpublished the first form of a credit-default swap, transferring the credit risk of a loan to a different party without removing it from the balance sheet of the originating institution. By doing so, they freed capital even while earning interest on the loan. Initially, these CDS contracts were privately negotiated deals between large institutions, primarily used to hedge the risk of interbank loans and corporate lending.

Expansion in 2000s

In the early 2000s, the financial world began to see CDS usage skyrocket. Several factors contributed this rapid growth:

- Financial innovation and advances in derivative trading
- Rising demand for higher-yield investments amid low interest rates
- The rise of structured products like collateralized debt obligations (CDOs), which bundled risky loans into tradeable assets
- Increased use of CDS for speculative purposes, not just for risk hedging

Investment banks, hedge funds, insurance companies, and even pension funds began using CDS on a massive scale. It became easier to bet for or against a company's creditworthiness without owning the company's debt. In fact, many investors purchased credit default swaps on entities they had no direct exposure to simply to profit from perceived financial distress.

By 2007, the notional value (i.e., the total face value of contracts outstanding) of CDS in the global market surpassed \$60 trillion, nearly four times the size of the U.S. GDP at the time. CDS had become a core component of the global financial infrastructure.

The Impact of CDS on the 2008 Global Financial Meltdown

Despite popularity, then implementation of CDS had a dark side. They were largely

unregulated, opaque, and traded over the counter (OTC) it means no central exchange or clearing house was tracking these contracts. As a result, no one fully understood how much risk was actually present in the system or who was holding it.

When the U.S. housing bubble burst and defaults on mortgage-backed securities began to rise, CDS contracts tied to those securities started triggering mass claims at the same time. Two major events revealed the enormous scale of the hidden danger:

1. **Lehman Brothers Collapse (2008):** Lehman Brothers, a major investment bank, had vast CDS exposure. Its sudden bankruptcy led to billions of dollars in unpaid CDS claims, shaking confidence in the entire financial system.
2. **AIG Bailout (2008):** American International Group (AIG), one of the world's largest insurance companies, had issued billions in CDS protection especially on mortgage-backed securities without setting aside sufficient capital. When claims flooded in, AIG couldn't pay. The U.S. government had to bail out AIG with over \$180 billion to prevent global collapse.

These incidents exposed the huge systemic risk CDS posed: they had the potential to cause chain reactions across financial institutions, threatening the stability of the entire global economy.

Aftermath of Global Recession

In the aftermath of the 2008 crisis:

- Regulators around the world imposed stricter rules on CDS trading.
- Central clearing houses were introduced to reduce counterparty risk.
- Transparency and reporting requirements were mandated.
- “Naked CDS” were debated heavily even several countries limited or banned their use.

The crisis served as a wake-up call to understand the nature of CDS. CDS were designed for risk management, but without proper regulation, they could become instruments of systemic collapse.

Today, Credit Default Swaps (CDS) continue to play a significant role in global financial markets, but under stricter regulation and greater transparency than before the 2008 crisis. Financial institutions such as banks, hedge funds, insurance companies, and investment firms use CDS primarily for credit risk management, allowing them to protect against potential defaults on corporate or sovereign debt. In modern markets, central clearing houses and mandatory reporting rules have reduced counterparty risk and improved market stability. While speculative uses still exist, regulators closely monitor CDS activity to prevent excessive risk taking. In essence, CDS today function as safer and more transparent tools for hedging and assessing credit risk in both

developed and emerging financial systems.

In the United States, regulation was established as part of the Dodd-Frank Act, which mandated central clearing, trade reporting, and electronic trading of CDS. Similar rules were established in Europe, where Deutsche Bank and BNP Paribas became heavyweights in the market. In Japan, Nomura and Mizuho use CDS mainly to hedge against corporate debt in the U.S. and Asia. India had a regulated framework for CDS under corporate bonds from 2011 onwards and later introduced modifications to allow limited usage by key domestic investors like insurance companies, pension funds, and mutual funds in 2021. But in many new economies, the market for CDS remains absent or underdeveloped due to weak regulations, poorly developed bond markets, and absence of investor base participation.

Credit Default Swaps are well suited to emerge in the latest financial environment. One of the advantageous features is the efficient provision of credit risk management. Financial institutions can transfer the risk of a default by a borrower to a third party using a CDS, thus allowing for greater portfolio stability and diversification. This facilitates more aggressive lending by banks without imposing capital restraints, which should help flow credit within the economy. In addition to this, CDS also safeguard price discovery in bond markets; the price level of a CDS contract indicates how the market perceives a credit risk of a concerned borrower and acts as an early warning mechanism to financial distress. CDS also give rise to mechanisms through which sovereign and corporate debt risks could be hedged at times of economic or geopolitical uncertainties. Properly designed and regulated markets in CDS could significantly enhance investor confidence and attract long-term investments in both public and private debt instruments.

Nevertheless, many risks and drawbacks are attached to credit default swaps. One concern is the possibility of creating systemic financial risk due to the huge volumes of CDS being issued on the assumption of insufficient capital backing, as seen with the financial crisis of 2008. The nearer collapse of AIG was a clear case in point, given the billions in CDS it sold without holding any adequate reserves. Without a doubt, the moral hazard can be another drawback; lenders may issue risky loans more carelessly with the belief that they could always shift the risk through the CDS contracts. The complexity and obscurity of the CDS markets add to the hardship of regulation and supervision. In many instances, they are traded in OTC market, and thus difficult for regulators to track exposures and enforce compliance with their regulations. Speculative use of CDS, especially in the form of "naked CDS" (whereby the buyer does not own the underlying asset), can further aggravate the financial instability and overstating of credit risks. Lastly, in poorly developed systems of finance or smaller

economies, the CDS may turn out to be unsuitable or harmful due to the lack of adequate infrastructure, regulatory capacity, and depth of the market itself.

CDS in the Nepalese Context

Credit default swaps (CDS) do not currently exist in the Nepalese market for a specific set of reasons. Lack of development of the bond market, sophistication of financial instruments, and a limited number of institutional investors are some ones. Lack of regulatory controls and institutional backings for this kind of trade have discouraged the entry of such complicated instruments into the financial market. Nevertheless, similar mechanisms are used in Nepal, the Deposit and Credit Guarantee Funds (DCGF), in support of Nepal Rastra Bank's provisions, has introduced products which are supposed to act towards reducing lending risks in priority sectors like agriculture and small enterprises. Insurance-backed lending of microfinance reduces the risk of default by lenders in rural and low-income segments. There are also other deviations of risk mitigations that pertain to collateralized arrangements whereby physical or monetary assets are pledged as security. Though these instruments have a risk-mitigating objective like that of a CDS, they do not provide market tradability or pricing transparency like modern CDS.

Future Possibilities in Nepal

Going forward, immense opportunities exist for instruments like CDS to be emplaced, conditional on a few basic developments in place. When corporate bond marketing will develop, needs for credit-risk-management instruments will naturally arise. Reliable rating agencies that garner trust and transparency for credit derivatives are those that evaluate bond issuers. Furthermore, the emergence of institutional investors like mutual funds, pension funds, venture capital and insurance companies will increase the demand for advanced risk-hedging instruments in the foreseeable future. The integration of Nepal into regional economic blocs like BIMSTEC can offer wider, more liquid markets to attract cross-border credit risk management. Therefore, to start moving in that direction, Nepal may pilot projects for CDS and CSD-like instruments, establish a central clearing infrastructure, and create standards for legal and procedural documentation. Such cross-border collaboration for risk-sharing will allow Nepal to gradually build a resilient credit derivatives framework according to its economy.

Conclusion

In the present context, an active market of Credit Default Swaps (CDS) is absent in Nepal mainly due to an underdeveloped bond market, infrastructural problems in financing, and regulatory constraints. Existing risk mitigation measures such as

insurance through Deposit and Credit Guarantee Fund, DCGF insurance-backed microfinance, and collateral-based lending are made in the unstandardized and non-tradable format. Looking ahead, strong prospects exist for embracing affordable risk-transferring instruments in Nepal as the corporate bond market grows and institutional investors pick pace. Launching CDS could heighten financial resilience, herald long-term investment, modernize risk management practices, and counter rising credit defaults in the developing scenario. Unambiguously cautious, the phased approach towards well planned and well-regulated implementation would then be of utmost importance to ensure a successful match into the evolving financial architecture of Nepal.

An Overview of Monetary Policy of Nepal

Umesh Thapa

Senior Officer- Risk Management (Prime Commercial Bank Limited)

Background:

Monetary policy is essentially a program of action undertaken by the monetary authorities, generally the central bank, to control and regulate supply of money with the public and the flow of credit with a view to achieving predetermined macroeconomic goals. The scope of monetary policy spans the entire area of economic transactions involving money and the macroeconomic variables that monetary authorities can influence and alter by using the monetary policy instruments.

Nepal Rastra Bank (NRB) has been established under the Nepal Rastra Bank Act, 2058, to maintain price stability, ensure balance of payments, and safeguard the stability of the entire financial sector in support of Nepal's sustainable development. In line with the Act, the NRB has full authority to formulate, implement, and enforce the country's monetary policy. Monetary policy serves as a key instrument for the NRB to maintain macroeconomic stability, control inflation, stabilize the external sector, and support economic growth.

Monetary Policy Strategy:

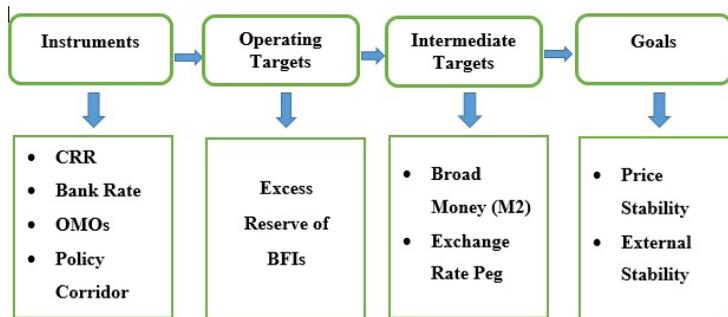
In order to implement monetary policy, it is important to have an operational plan or path that links the monetary policy instruments with the intermediate and final targets of the policy. Such a plan or strategy is a key for a successful operation of monetary policy. Currently, the monetary policy has explicit goals, intermediate strategy and operational targets. As per Nepal Rastra Bank Act 2058, the NRB has the goals of monetary stability, external sector stability, financial stability and supporting through adequate provision of liquidity. The goals of monetary stability and external sector stability are operationalized respectively in terms of containing inflation at a level stipulated by the Government's budget statement and maintaining foreign exchange reserve to cover certain months of imports of goods and services. Broad money, also refers to M2, growth is considered as intermediate target of the policy, which set on the basis of projected economic growth and inflation target as per the Government's budget for the forthcoming year. The exchange rate peg with Indian Rupee presently serves as a nominal anchor of the policy. Nepal Rastra Bank has been adopting quantity

based operational target of monetary policy, that is, the excess reserves of the banks and financial institutions (BFIs), the chosen counterparties.

Fig -1: Monetary Policy Framework of Nepal

Monetary Policy Implementation

Nepal Rastra Bank Act 2058, made a provision of Open Market Operation (OMO) to

control excess/under liquidity in the financial system, to ensure monetary stability and to provide confidence in the monetary operations. The OMOs in Nepal are divided into repo, reverse repo, outright purchase, outright sale, NRB Bond, Deposit Auction. The monetary policy framework explicitly connected the policy instruments to the intermediate and final monetary policy goals. Monetary Policy instruments are also modernized during the period. Moreover the Liquidity Monitoring and Forecasting Framework (LMFF) has also been in use since 2004/05 for assessing the excess liquidity and forecasting which served as the basis for the OMO. The key to liquidity management framework is a forward-looking assessment of system level liquidity demand and supply. The LMFF is used to forecast liquidity over short- horizon on the basis of projections of autonomous drivers of liquidity.

With a view to steer the short term rate to desired path, the NRB introduced Interest Rate Corridor (IRC) system in 2016. The NRB adopted a floating IRC hanging with the fixed ceiling rate with an objective of guiding the market rate for the short term interest rate determination.

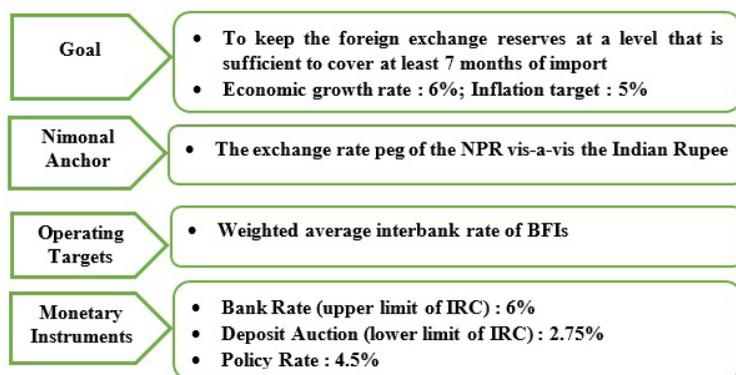
Key Features of Monetary Policy for FY 2082/83

The NRB has unveiled Monetary Policy of FY 2082/83 based on the domestic as well as external economic and financial situations and outlook along with considering the objectives and priorities of the NRB; and the implementation status of the monetary policy for FY 2081/82. The objectives, priorities, and programs set out in the government budget for FY 2082/83, the sixteenth periodic plan, the NRB's fourth strategic plan are duly considered.

With the release of the Monetary Policy for Fiscal Year 2082/83, Nepal's financial and banking sectors are poised to undergo significant shifts. This policy comes amid a backdrop of global economic uncertainty, a slow domestic recovery resulting in rising non-performing loans, declining credit demand, and liquidity pressures within the banking system. The NRB has unveiled the policy for FY 2082/83, adopting a cautious yet adaptable approach to foster economic growth while maintaining financial stability.

Fig -2: Key Features of Monetary Policy 2082/83

The key features of this policy and its impact on the financial system are described as follows:

- **Policy rate adjustment:** The bank rate, which serves as the upper limit of Interest Rate Corridor, has been reduced from 6.5 percent to 6 percent; whereas the deposit collection rate, the lower limit of Interest Rate Corridor, has been adjusted downward from 3 percent to 2.75 percent. The policy rate has been lowered from 5 percent to 4.5 percent. The rate cut makes it cheaper for banks and financial institutions to borrow from the NRB, potentially prompting them to reduce lending rates for businesses and consumers. This, in turn, will support investment and spending.
- **Inflation target and foreign exchange management:** The monetary policy also aims to keep inflation around 5 percent, reflecting its continued focus on price stability. This target aligns with regional norms. BFIs are likely to face pressure to manage cost-push inflation via interest rate mechanisms. Nepal's foreign exchange reserves reached an all-time high of Rs 2.56 trillion in mid-June. The NRB held Rs 2.27 trillion, while the rest was with other BFIs. The goal of the monetary policy is to keep foreign exchange reserves at a level sufficient to cover at least seven months of imports of goods and services. These monetary management efforts by the central bank would steer liquidity and foreign exchange management to meet the targeted 6 percent economic growth.

- **Credit growth target:** The growth rate of the broad money supply and credit to the private sector are projected to be limited to 12 percent and 12.5 percent, respectively. This is to manage excess liquidity in the financial system and channelize credit towards the productive sector to facilitate attaining the desired growth target. With the controlled credit growth target and a focus on priority sectors, banks and financial institutions are expected to reorient their credit portfolios. The NRB expects an increased focus on productive sectors like agriculture, hydropower, and small and medium-sized enterprises.
- **Non-Performing Assets Management:** In the last fiscal year, financial institutions were under pressure due to rising non-performing loans and the accumulation of non-banking assets, even though the economy is showing signs of recovery. The number of blacklisted borrowers is also growing. Increasing lending capacity, improving credit management, and strengthening capital adequacy are now critical. In this scenario, the central bank has prioritized the establishment of an Asset Management Company to tackle the problem of rising non-performing loans. The monetary policy has provided permission to include non-banking assets in the capital fund. This provision will enhance bank's lending capacity by addressing solvency issues. Despite BFIs holding over Rs 700 billion in loanable funds, some have been unable to extend further credit due to solvency concerns.

Additionally, the monetary policy has announced other important provisions to smoothen the economic and financial ecosystem. The monetary policy announces the development of a Domestic Systemically Important Bank (D-SIB) framework to impose additional regulatory and supervisory provisions on such banks. Further, Nepal Rastra Bank underscored the revision of credit-to-deposit ratio regulatory provisions following the full implementation of the Liquidity Coverage Ratio (LCR) and Net Stable Funding Ratio (NSFR), aiming to enhance stability by minimizing liquidity risks. The central bank will also issue Guidelines on Internal Liquidity Adequacy Assessment Process (ILAAP) to bolster liquidity risk management.

A way forward:

Monetary Policy 2082/83 presents a cautiously optimistic blueprint for Nepal's financial sector. By lowering interest rates and promoting sector-specific refinancing, the policy supports economic recovery while prioritizing financial discipline. Its strategic focus on digital finance, green lending, and inclusion offers long-term transformational potential.

The current monetary policy is largely accommodative and designed to spur economic growth. Its flexible provisions are anticipated to boost confidence within the private

sector, which had previously adopted a 'wait and watch' approach to credit due to stringent past monetary policy compliance. This rise in Non-Performing Loans (NPLs) negatively impacts banks and financial institutions' (BFIs) ability to lend. Concurrently, the policy highlights the potential of leveraging the current abundance of loanable funds and low interest rates, along with harnessing skills, capacity, and opportunities to adopt new technologies.

For banks and financial institutions, this is a time of both opportunity and responsibility. They must realign their strategies to tap into new growth areas, manage risks proactively, and contribute to the broader national vision of sustainable and inclusive development. As the global and domestic economies evolve, the success of this monetary policy will ultimately depend on how swiftly and effectively banks and financial institutions can adapt to change.

References:

- Dwivedi, D.N. Macroeconomic Theory and Policy (3rd edn.). New Delhi: Tata McGraw Hill Education.
- Lekhi, R.K. 2009. The Economics of Development and Planning. New Delhi: Kalyani Publications.
- Nepal Rastra Bank Act, 2058
- Nepal Rastra Bank. Sixty Years of Nepal Rastra Bank (2018).
- Nepal Rastra Bank. Monetary Policy of FY 2082/83.
- <https://kathmandupost.com/money/2025/07/12/central-bank-cuts-interest-rates-to-boost-credit-investment>
- <https://www.b360nepal.com/detail/25989/accommodative-monetary-policy-202526-goals-provisions-and-challenges>
-

Published Articles:

1. "Assessing Climate Risk and its Impact on the Insurance Sector", Nepal Insurance Authority, Beema Smarika, 57th Anniversary Publication, 2082, Kathmandu.
2. "Impairment of Financial Instruments under NFRS - 9: ECL Approach", Nepal Rastra Bank, NRB Samachar, 70th Anniversary Publication, 2082, Kathmandu.
3. "सार्वजनिक संस्थानको औचित्य, चुनौती र अवसरहरु", कर्मचारी संचय कोष, 'वार्षिक विशेषाङ्क, भदौ, २०८१, काठमाण्डौ
4. "अर्थतन्त्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको भूमिका", नेपाल धित्तोपत्र बोर्ड, ३२ औं वार्षिकोत्सव लेख विशेषाङ्क, जेठ, २०८१, काठमाण्डौ
5. "Risk Management Practices in Nepalese Banking Industry", Deposit & Credit

- Guarantee Fund, Sanjeevani Annual Publication, Volume-3, 2081. Kathmandu.
6. "Importance of Integrating Financial Literacy into School Curricula", Center for Education and Human Resource Development, Educational Souvenir, Volume-11, 2081. Kathmandu.
 7. "An Overview of Reinsurance in Nepal", Nepal Reinsurance Co. Ltd., Nepal Reinsurance Souvenir, Volume-3, 2081. Kathmandu
 8. "पूर्वाधार विकासमा सार्वजनिक निजी साभेदारीको महत्व", नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड, नेपाल पुनर्बीमा स्मारिका, अंक -२, कार्तिक, २०८०, काठमाण्डौं
 9. "लागु औषध रोकथाम र नियन्त्रणमा स्थानीय तहको भूमिका", लागु औषध नियन्त्रण शाखा, गृह मन्त्रालय, सुरक्षित जीवन जर्नल, अंक -२१, असार २०८१, काठमाण्डौं
 10. "नेपाली कृषकको स्थिति", गोरखापत्र, पुस ११ गते, २०६९ काठमाण्डौं
 11. "Inflationary Pressure on Budget", The Rising Nepal, 5th June, 2016, Kathmandu
 12. "Building Nepal", The Himalayan Times, 22nd August, 2016, Kathmandu
 13. "Ornament of Tolerance", The Himalayan Times, 10th August, 2015, Kathmandu

Need of Deposit Guarantee Funds for Banking Resilience and Public Confidence

Bikash Adhikari
Banker, Chartered Accountant

Background

We all know that banking sector is the financial sector which depends highly on trust and confidence. Banks are the custodian of Public money and need to gain high trust of general public to receive deposit from general public. A banking sector without public confidence is like a bridge without strong foundations. A bridge without strong foundation may look functional, but it's at high risk of collapse. Same like that Banks without public confidence are like bridge with poor foundations which may look good from outside but lacks strong foundations. So what it takes to build confidence and trust amongst public towards banks. The answer is, out of many things which build public confidence towards Banks, one of the most important tools is the Deposit Guarantee Fund (DGF). It is also sometimes known as a Deposit Insurance Scheme.

Need of Deposit Guarantee Fund

Most people may not think about Deposit Guarantee Fund until a bank is in trouble. When everything is positive and fine, there is not much need of Deposit Guarantee Funds. Real need of Deposit Guarantee Fund arises when Banks are unable to return back the public money. Deposit Guarantee Fund plays a silent yet critical role in ensuring stability, protecting depositors, and strengthening the overall resilience of the banking sector.

What is a Deposit Guarantee Fund?

A Deposit Guarantee Fund is a safety or guarantee fund established to safeguard or protect depositor's money if their bank fails to return the deposited amount up to the specified limit. Under such a Deposit Guarantee Scheme, depositors are assured that even if their bank becomes insolvent or fail to repay their deposited amount, they will receive their deposits up to a certain insured limit through Deposit Guarantee Fund. Deposit Guarantee Funds set their own coverage limit i.e. maximum amount per depositor per bank that the scheme will pay if a bank fails. However, Banks need to

make premium payment to be eligible for coverage.

In Nepal, we have Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF), set up by government as a deposit guarantee scheme from the year 2010. Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) acts as the primary institution offering deposit insurance in Nepal. Internationally, institutions like the Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) in the USA, the Deposit Insurance Corporation of Japan, European Deposit Insurance Scheme, Deposit Insurance and Credit Guarantee Corporation (DICGC) in India look after Deposit Insurance coverage.

Importance of DGFs for Banking Sector

Banks need to be resilient. Here, resilience means bank's ability to overcome stressful economic situations and continue operate without putting public deposit in danger. Some of the ways how DGFs support Banking resilience are explained as follows:

a) Preventing Bank Runs

When depositors lose confidence in a bank, people start to withdraw money from the Bank. Huge withdrawal can result to a bank run. When deposit of general public is insured then public will develop confidence towards their Bank. This can discourage mass withdrawals during times of uncertainty. This will protect from Bank run. We can look at the example of Silicon Valley Bank in March 2023, where FDIC, USA acted to protect Depositors of the former Silicon Valley Bank.

b) Reducing Systemic Risk

Banking is a very sensitive industry and impact on one bank can have chain effect to other peers too. If one bank collapses then it can quickly destabilize an entire financial system. With existence of Deposit Guarantee Fund this risk can be minimized by ensuring that depositors in the failed bank are provided with proper compensation increasing confidence of other bank's customers also. This helps to prevent wider panic. We can take example of Yes Bank, India on 2020 when, the Deposit Insurance and Credit Guarantee Corporation (DICGC) assured depositors against panic withdrawals which facilitated for bank restructuring.

c) Boosting Public Confidence in the Financial System

Public Confidence towards banking is built on trust that their money is safe. As per data revealed by Nepal Rastra Bank, till Mid June 2025, total 54 financial institutions with 6,518 branches are offering banking services to 59,429,367 deposit customers in Nepal. In emerging economies like Nepal, where public trust in banking institutions is still developing at rural areas this customer base is huge. In this situation, DGF can play a vital role to:

1. Attract savings into the formal banking sector: Many people still put their

money at home or at local cooperatives. With proper education and awareness about Deposit Guarantee Funds, people can develop trust towards financial system and can be interested to deposit money in banks if they believe it's secured and protected.

- 2. Encourage long-term financial relationships:** Deposit Guarantee Funds can help banks to earn customer confidence. When customers trust banks, they are more likely to use other banking services like loans, investments, and digital transactions. This helps to encourage long term financial relationships.
- 3. Support economic growth:** Deposit Guarantee Fund helps to support overall economic growth. A stable banking sector helps to increase financial literacy, employment opportunities and supports business growth through lending.

Regulatory Provisions Related to Deposit Insurance In Nepal

Currently, every bank is required to insure the deposits up to NPR 500,000 per natural person depositor per bank with DCGF. Provisions have been outlined by Nepal Rastra Bank through NRB Directives No.16/2081 as follows:

१४. निक्षेप सुरक्षण गराउने सम्बन्धमा यस बैंकबाट इजाजतपत्रप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो संस्थामा प्राकृतिक व्यक्तिका नाममा बचत तथा मुद्दती खातामा रहेको रु. ५ लाखसम्मको निक्षेप “निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष” सँग सुरक्षण गराउने आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ। साथै, इजाजतपत्रप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो संस्थामा रहेको रु. ५ लाख रुपैयाँसम्मको व्यक्तिगत बचत तथा मुद्दती निक्षेपको रकम र त्यस्ता निक्षेपकर्ताको संख्यात्मक विवरण त्रैमासिक रूपमा त्रयमास समाप्त भएको एक महिनाभित्र निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

In Nepal, deposit guarantee scheme is confined to BFIs namely

- Commercial Banks
- Development Banks
- Finance Companies and
- Micro Finance Institutions

DCGF has fixed the premium rate of 0.16 % on guaranteed deposit to all BFIs member institutions.

How can we strengthen deposit guarantee insurance in Nepal:

a) Risk Based Variable Premiums

Currently all eligible financial institutions pay a common insurance premium to get DCGF coverage. This flat premium may fail to reflect individual risk profiles of the Banking institution. DCGS may adopt a risk based model which may require banks with relatively high risks to pay more premiums and vice versa. This promotes fairness and encourages banks to minimize risks to grab benefits of low premium. For this DCGF can coordinate with regulatory bodies like NRB.

b) Effective Cross Coordination with Other Regulators

Deposit and Credit Guarantee Fund can be more effective if it can closely integrate its operation with regulatory bodies and other regulatory institutions. Effective planning with the Nepal Rastra Bank and Ministry of Finance can improve early identification of Bank distress and provide time for necessary intervention during bank distress. This will also help to ensure timely action to prevent bank crises.

c) Increase the Guarantee Fund Base

Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) is in early stage of insuring deposit risks in Nepal. The repayment fund available with DCGF may not be sufficient relative to the potential liabilities in case of large defaults. To strengthen the capacity of DCGF, premium rates could be gradually raised and repayment funds can be made well equipped.

d) Streamline and Fasten Payout

Fast and accurate payouts of insured amounts are crucial during bank failures to maintain depositor confidence. For this DCGF can digitize / automate its database and automate the process to streamline the claims process. DCGF should aim to reduce payout time aligning it with global standards. DCGF can gradually move towards real time reporting from member banks if required.

e) Public Awareness and Transparency

Still many depositors of Banks in Nepal are unaware of the coverage limits and the role of the DCGF. For this, provisions like mandatory public disclosures regarding DCGF by banks, organizing campaigns, financial literacy programs in local languages can improve awareness.

f) Expand Coverage

Currently deposit guarantee scheme is confined to Commercial Banks, Development Banks, Finance Companies and Micro Finance Institutions. Over past years, Nepal has seen major losses in large savings and credit cooperatives which are outside the scope of formal deposit protection. DCGF may plan to incorporate well-regulated, large cooperatives under the DCGF if required. This will also help to restore deposit trust towards cooperative sector. However, DCGF can implement strict prudential norms to cover them under facility. This will also help to reduce risk of the informal financial sector.

Conclusion

From above discussion we can conclude that, Deposit Guarantee Funds are not very popular, but certainly their role in ensuring the safety and stability of banks is very significant. They play instrumental role to safeguard people's deposits in difficult

situations and help in establishing confidence in the banking system. For our country like Nepal, where the banking is in high growing stage, a robust and effective guarantee fund helps to safeguard the economy from probable financial shocks. Deposit guarantee funds help the economy by establishing trust in financial system. This confidence provides a positive indicator for financial stability and growth of economy.

Some Key References

1. DCGF. Deposit and Credit Guarantee Fund. (n.d.). <https://dcgf.gov.np/>
2. FDIC acts to protect all depositors of the former Silicon Valley Bank, Santa Clara, California. FDIC.gov. (2023, March 13). <https://www.fdic.gov/news/press-releases/2023/pr23019.html>
3. The Kathmandu Post. (n.d.). Opinion: Nepal's Credit Guarantee Potential. The Kathmandu. Post. <https://kathmandupost.com/columns/2024/12/11/nepal-s-credit-guarantee-potential>
4. NRB Monthly Statistics Jestha 2082. (n.d.-a). <https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2025/06/Monthly-Balance-Sheet-Jestha-End-2082.pdf>
5. NRB Unified Directive-2081-abc-merged.PDF. (n.d.-b). <https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2025/01/UD-2081-ABC-merged.pdf>

Crowdfunding Insight from Bhutan: An Overview

Kul Chandra Rijal
Senior Officer, Nepal Stock Exchange Limited (NEPSE)

Introduction

Alternative sources of financing have been gaining momentum with the rapid emergence of financial technologies. These alternative sources of financing provide flexibility, faster access to funds, and a broader range of funding services. The rise of fintech has brought innovations in crowdfunding, made regulators and financial institutions realize the necessity to reorient traditional financial intermediation. Crowdfunding has emerged as a revolutionary financing mechanism worldwide, enabling entrepreneurs and innovators to raise capital directly from the public. In Nepal, while the concept of crowdfunding is gaining traction, the regulatory framework remains in its developmental & nascent phases. Understanding the legal landscape is crucial for regulators, entrepreneurs, investors, and platform operators seeking to navigate this evolving space.

Mollick (2014) stated that in crowdfunding, large numbers of individuals collectively contribute funds to bring impactful projects to fill the funding gaps. It is a new method to raise funding for new ventures that empower individual founders envisioning commencing cultural or social projects to collect funding from a pool of individuals, often in return for future products or equity.

Kirby and Worner (2014) divided crowdfunding into four categories: donation or social lending-based, reward-based, debt-based, and equity-based. Donation crowdfunding and reward crowdfunding are community crowdfunding (or non-investment crowdfunding), while debt-based and equity-based crowdfunding are financial return crowdfunding. Likewise, Cambridge Centre for Alternative Finance (CCAF), 2020 has refined this categorization by broadly categorizing crowdfunding into three major headings: debt-based models, equity-based models, and non-investment models. Peer-to-peer (P2P) lending is the debt-based version of crowdfunding.

Equity crowdfunding is a modern financing method that allows startups and small businesses to raise capital from a large pool of investors, typically via online platforms. While this model has gained global traction, its adoption in South Asia, particularly

in Nepal, is still in its nascent stages. Bhutan, on the other hand, has made notable progress with its own crowdfunding platform, offering valuable insights for Nepal. The intersection of traditional securities laws and practices with modern capital acquisition techniques mechanisms creates unique compliance challenges and opportunities go hand in hand in Nepal. This article tries to examine international practices, special practice of Bhutan crowdfunding, current legal framework, regulatory requirements, market intermediaries' infrastructures and practical considerations for crowdfunding activities especially equity crowdfunding in the Nepalese context.

Current Legal Status of Crowdfunding in Nepal

Nepal currently lacks specific crowdfunding laws & legislation, creating a regulatory gap that requires careful navigation. The Securities Act, 2063 (2007) and Specialized Investment Fund Regulation, 2075 (2019) form the primary legal regulatory framework governing securities offerings, which directly impacts equity-based crowdfunding activities.

Securities Board of Nepal (SEBON), Nepal's capital market apex regulator, in its recently announced policies for FY 2082/83, plans to introduce legal provisions for equity crowdfunding to modernize the investment landscape and incorporate alternative financing into the formal market.

Additionally, the Central Bank of Nepal, Nepal Rastra Bank (NRB), regulates payment systems and peer-to-peer (P2P) lending, which indirectly impacts crowdfunding operations. In January 2024, NRB released a consultative document on Peer-to-Peer Lending and Crowdfunding. The document outlines the concepts and practices of P2P lending and crowdfunding; and explores how these models can be effectively & efficiently implemented in Nepal by adopting global best practices.

The absence of dedicated crowdfunding rules & regulations means that most crowdfunding activities fall under existing securities laws, company laws, and banking & financial institutions rules regulations. This creates uncertainty for market participants and necessitates careful legal analysis for each crowdfunding initiative. The current regulatory environment requires crowdfunding platforms and fundraisers/issuers to consider multiple legal frameworks simultaneously. Securities offerings, regardless of their method, must comply with investor protection provisions, and corporate and financial disclosure requirements under existing laws.

Regulatory Framework and Governing Bodies

Securities Board of Nepal (SEBON)

The Securities Board of Nepal serves as the primary regulator for securities markets and has jurisdiction over equity-based crowdfunding activities. Registration with the

Securities Board of Nepal (SEBON) as a private equity fund is required for structured investment vehicles, though the application to crowdfunding remains unclear. SEBON's regulatory mandate includes oversight of public securities offerings, regulation of investment advisers and intermediaries, enforcement of disclosure requirements & measures of investor's rights protection.

Nepal Rastra Bank (NRB)

The central bank of Nepal, Nepal Rastra Bank (NRB) plays a crucial role in regulating peer-to-peer lending and payment systems that support crowdfunding activities. Recent developments in P2P lending regulations may impact debt-based crowdfunding platforms.

A Glimpse into Bhutan's Crowdfunding Landscape

Bhutan Crowdfunding is the first digital platform developed by the Royal Securities Exchange of Bhutan (RSEB) licensed under the Crowdfunding Rules and Regulations, 2019 issued by the central bank of Bhutan, Royal Monetary Authority of Bhutan. Bhutan Crowdfunding aims to provide an alternate financing model for start-ups, new business ventures; and cottage & small industries in Bhutan to access funds from the public. The platform offers entrepreneurs the opportunity to raise funds for their new businesses and at the same time provides new investment avenues for the public.

Additionally, Impact Bhutan is a flagship program under Bhutan Crowdfunding. It is a donation and reward-based crowdfunding with the focus on making finance accessible to social entrepreneurs, projects, charities and other activities as deemed fit by the platform which will have a positive impact on the community and the country at large. RSEB and relevant regulations have established specific criteria for Impact Bhutan campaigns. These include social impact of the project, coherent use of the funds as laid out in the budget, resume of campaigner, alignment with sustainable development goals (SDGs) and gross national happiness (GNH) values.

Funding Methods

Under fixed funding the campaigner may suggest their preferred funding method, but the platform will hold the right to choose the funding method according to the type of project. If the project is of the nature that requires the entire fund to be executed, the platform will go ahead with fixed funding methods. This funding will follow the all or nothing policy. While under flexible funding the campaign will be open for a minimum of 30 days and a maximum of 180 days according to the preference of the campaigner, where the total fund raised shall be allotted to the campaigner. The minimum fund required to achieve at least some of the goals must be clearly shown.

Required Documents

- An application duly signed by the campaigner,
- Project proposal includes the breakdown of the application of the funds raised through the portal and the timeline of the project. The proposal must highlight the impact on the community, goals and the feasibility of the project,
- Credit Information Bureau (CIB) report on the campaigner,
- Resume of the campaigner.

Process of Running a Campaign under Impact Bhutan

- The campaigner must be a certified Civil Society Organizations (CSO), youth led group, or any other entity as approved by the platform,
- Have a clear project and intention to complete such project with the proceeds raised through crowdfunding portal,
- The project must be in line with the sustainable development goals aligned to Gross National Happiness (GNH) values and should have a positive impact on the community or the country as well.

Across all donation-based campaigns on the Impact Bhutan platform, a total of Nu. 3,981,576 (approx. NPR 6.37 million) has been raised. This total reflects the funds from 11 completed campaigns listed on the RSEB crowdfunding portal, including initiatives by Ability Bhutan Society, Bhutan Cancer Society, The Toilet of Compassion, and Waste Academy. The most successful campaign to date is Ability Bhutan Society, which raised Nu. 724,301, exceeding its target of Nu. 700,000.

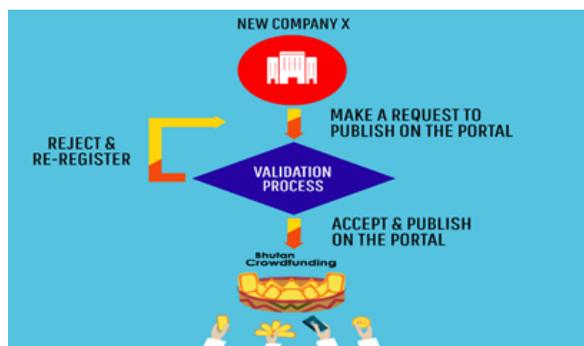
Equity Crowdfunding Campaign

Equity campaign under the Bhutan Crowdfunding since its inception in 2019 supports equity-based campaigns for startups, new ventures, and cottage/small industries—allowing entrepreneurs to raise capital by offering ownership stakes and enabling the public to invest. Equity crowdfunding in Bhutan is still nascent but meaningful—it’s shaping a more inclusive entrepreneurial ecosystem and nudging financial markets toward tech-driven participation and transparency. It supports businesses that prioritize sustainability and community impact, aligning well with Bhutan's development philosophy.

Starting an Equity Crowdfunding Campaign/Process

- **Creating project:** Start by creating a business plan and contacting the Royal Securities Exchange of Bhutan (RSEB). Then, register business with the RSEB and set up an online profile to begin accepting investments.
- **Promote the business:** Engage in ethical promotion of business in line with the regulations to attract investors for the business. & team from Royal Securities Exchange of Bhutan will help in creating business profile.

- **Raising funds:** Registered members can invest in businesses listed on the portal. Retail investors can invest up to Nu. 100,000 per business, while institutional investors have no investment limit. Investment details can be viewed through online investor account.
- **Claim the fund:** Claim the funds from the office (RSEB) after the investment period is over.

According to the Bhutan Crowdfunding platform, the total capital raised through equity crowdfunding across all campaigns stands at Nu. 36,191,400 till end of June 2025. The Bhutan Crowdfunding platform currently lists 17 registered projects, with 10 campaigns successfully completed so far. Successful equity crowdfunding campaigns in Bhutan, such as Bhutan Alternatives, Himalayan Food, and One Click Shop, have collectively raised millions of ngultrums by offering innovative, socially impactful business models that align with Bhutan's development values, demonstrating the potential of crowdfunding to finance early-stage ventures and empower local entrepreneurship. Bhutan Alternatives successfully raised Nu 8,340,110, thereby slightly exceeding its target of Nu 8,340,000.

Major provisions of Crowdfunding Rules and Regulations, 2019 issued by Royal Monetary Authority of Bhutan

- These rules & regulations shall primarily govern the operation of donation-based, reward-based and equity-based crowdfunding (CF) and apply to a crowd funding portal, issuers and investors who participate in CF.
- Prohibited issuers include financial institutions and service providers, publicly listed companies and their subsidiaries, and any other entities as specified by the Authority.
- The issuer shall be disqualified from raising fund through CF portal if the issuer has been judicially declared insolvent, is non-compliant to any of the provision of these Rules & Regulations, and/or any provisions of other regulations issued by the Authority, has been or is engaged in fraudulent transactions; and has made any false or misleading representation of material facts in any disclosure concerning the issuer or its securities.
- The limitation on the offering amount of a single issuer shall not exceed Ngultrum

Ten Million within the 12-month period.

- An issuer may close the offering prior to the lapse of offering period if the securities are fully subscribed or if the required amount is met through donation and rewards. An issuer shall notify/inform the crowd funding portal to close the offer at least 5 working days prior to the date on which the company intends to proceed with early.
- An issuer shall prepare a prospectus which shall include the varieties of information includes Nature of its business, financial reports, historical reports of operation, if any, Business plan with respect to CF offering, and Risk factors of investing in its project.

Lessons for Nepal from Bhutan's Crowdfunding Experience

One of the most significant lessons Nepal can draw from Bhutan's equity crowdfunding model is the importance of strong institutional backing. Bhutan's success was largely enabled by the central oversight of the Royal Securities Exchange and the Royal Monetary Authority, which provided credibility and regulatory structure to the platform. For Nepal, empowering an institutional body such as the Securities Board of Nepal (SEBON) to design and oversee a regulated crowdfunding framework would be critical to establishing investor trust and operational legitimacy.

Governance and transparency also played a pivotal role in Bhutan's model. Nepal should adopt basic standards, ensuring that even early-stage ventures adhere to basic governance practices to safeguard investor interests. Bhutan also demonstrated that equity crowdfunding can serve broader developmental objectives, particularly through its support of environmentally and socially impactful ventures. Nepal, with its development priorities closely aligned with the Sustainable Development Goals (SDGs), should leverage crowdfunding to finance projects with significant social value. Finally, Bhutan's ability to engage both domestic and international investors, including its diaspora, provides a valuable model for Nepal. By creating accessible digital platforms and offering targeted incentives, Nepal can mobilize its global diaspora to support homegrown innovation and entrepreneurship.

Conclusions

Nepal's crowdfunding regulatory landscape presents both opportunities and challenges. While the absence of specific crowdfunding legislation creates uncertainty, it also provides flexibility for innovation. Success in this environment requires careful navigation of existing legal frameworks, proactive compliance management, and ongoing engagement with regulatory authorities. The key to successful crowdfunding operations in Nepal lies in understanding the intersection of securities law, company law, and banking regulations. As the regulatory framework continues to evolve, staying

informed and adaptable will be crucial for all market participants.

Bhutan's equity crowdfunding journey demonstrates how a small economy can mobilize domestic and global capital for entrepreneurship through a regulated, transparent, and socially aligned framework. Its approach—anchored by institutional oversight, phased growth, and a commitment to investor protection—offers valuable lessons for Nepal. For Nepal to unlock similar potential, it must prioritize the development of a legal and regulatory infrastructure that fosters innovation while safeguarding stakeholders. Embracing equity crowdfunding can democratize access to finance, empower startups, and drive inclusive development—especially in sectors such as agriculture, green energy, and digital services. By learning from Bhutan's successes and setbacks, Nepal has an opportunity to design a crowdfunding ecosystem that not only accelerates entrepreneurship but also strengthens its broader financial and capital markets.

For entrepreneurs and investors venturing into crowdfunding, seeking qualified legal counsel and maintaining robust compliance systems are essential. The future of crowdfunding in Nepal depends on collaborative efforts between regulators, industry participants, and legal professionals to create a framework that balances innovation with investor protection

References

1. www.nepalstock.com.np
2. www.sebon.gov.np
3. www.sharesansar.com
4. www.nepallaywer.com
5. www.nrb.org.np
6. www.rsebl.org.bt
7. www.rma.org.bt
8. www.nepalpea.org
9. www.bizpati.com
10. www.bizmandu.com
11. Kirby, E., & Worner, S. (2014). Crowd-funding: An Infant Industry Growing Fast.
12. Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.06.005>
13. CCAF. (2020). The global alternative finance benchmarking report. Cambridge Center for Alternative Finance, University of Cambridge.
14. Consultative document on peer-to-peer lending & crowdfunding, Jan 2024, NRB, Economic Research Department

15. Securities Board of Nepal (SEBON)'s policies and programs for the FY 2083/83
16. Crowdfunding Rules and Regulations, 2019 by Royal Monetary Authority of Bhutan
17. Specialized Investment Fund Regulations, 2075

Deficit Financing of Government of Nepal

Rakshya Oliya

The government of Nepal has been implementing a deficit budget since long time. Thus, deficit financing can be regarded as an important tool for financing government expenditure. Such deficit, in general, is being financed through Foreign Debt, Domestic Loan & Grants. Fiscal deficit to Nominal GDP ratio for FY 2023/24 stands at 6.06%. The deficit amount is fluctuating over the analysis period of the last 14 years ranging from 3.2 % to 10.4 % of Nominal GDP. The deficit figure or ratio with respect to a gross domestic product doesn't depict any specific trend/pattern. However, the volume of deficit increased drastically on and after the implementation of the federal system in Nepal. Continuous deficit budget has resulted in persistent increase in foreign as well as domestic debt in Nepal.. Government budget, across the globe, including of Nepal, is significantly impacted due to Covid-19 & is also being hugely impacted due to ongoing geopolitical tensions in Ukraine.

Key words: fiscal deficit, deficit financing, fiscal indicators, trends and growth, Gross Domestic Product

1. INTRODUCTION

1.1. Background of Deficit Budget & Deficit Financing in Nepal

Nepal, a landlocked developing country in South Asia, has been pursuing ambitious development goals in recent decades to improve living standards, reduce poverty, and enhance infrastructure. As an agriculture-based economy, Nepal has many unused resources due to insufficient capital, poor infrastructure, and lack of modern technology. These are the major challenge for nations like Nepal is achieving economic stability and accelerating growth. To promote development and for maintaining economic stability both fiscal and monetary policies are essential. However, due to a narrow tax base, limited industrial output, and heavy dependence on agriculture and remittances, the government of Nepal has consistently faced challenges in mobilizing sufficient domestic resources to meet its growing expenditure needs. As a result, the practice of deficit budgeting has become a recurring feature of Nepal's fiscal policy.

Deficit Financing is the methods/techniques adopted to fulfill the deficit budget. Deficit financing is an approach to money management which involves spending more

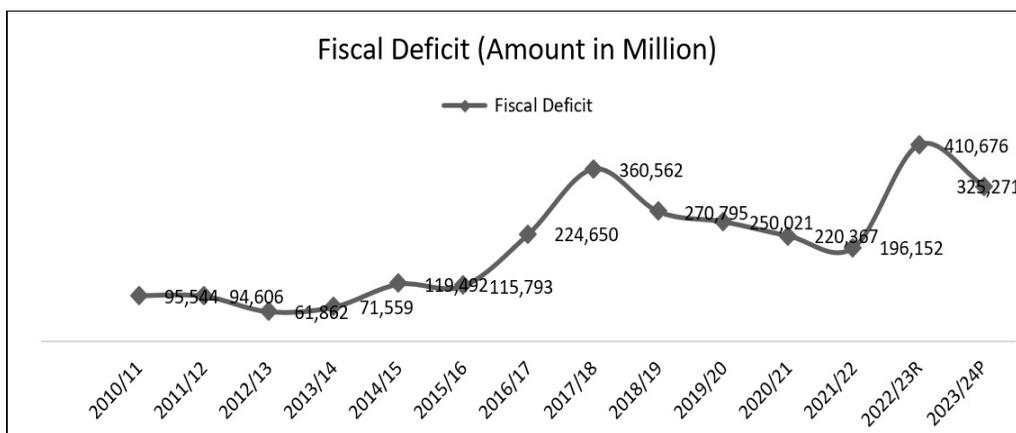
money than collected revenue during specific period of time. It is a practice in which a government spends more money than it receives as revenue. In such case, the difference between revenue and expenditure is financed through the borrowing or through grants. In an effort to finance gaps between government revenue and expenditure, Nepal has increasingly relied on deficit financing, primarily through foreign loans, domestic borrowing and foreign grants

The implementation of federalism since 2015, large-scale elections, and the need for infrastructure development for newly formed provincial and local governments have further increased the demand for fiscal resources. Moreover, global shocks such as the COVID-19 pandemic and geopolitical tensions i.e. particularly the Russia-Ukraine conflict have added fiscal pressures by hampering trade, slowing economic growth, and reducing revenue collections. In this context, deficit financing has played a vital role in maintaining essential public services, stimulating the economy, and sustaining capital investment in key sectors such as health, education, and energy.

Despite its significance, rising fiscal deficits and the growing dependence on internal and external borrowing raise concerns regarding long-term debt sustainability, inflationary pressures, and fiscal discipline which are major problem arising in developing economy like Nepal. . Therefore, analyzing the trend, structure, and implications of deficit financing in country like Nepal is essential to ensure sound fiscal management and sustainable economic development.

Trend of deficit in Government expenditure over fourteen year time period is presented below:

Fig: Fiscal deficit of Nepal over the last 14 years

Data Source: Current Macroeconomics and Financial Position , Nepal Rastra Bank

The above indicates; a steep increase in government deficit after 2015/16, majorly resulting during & after the implementation of the federal system. Such deficit reached

to the peak of NPR 360.6 billion during 2017/18 (local level election held) and started to decline thereafter and showed increasing deficit in 2022/23. The deficit in 2023/24 is NPR 325.3 billion, a slight improvement from the previous year but is still significantly high.

The deficit is being majorly financed through combination of domestic loan, foreign loan & foreign grants, as per the need & availability of funds. Deficit financing is conducted either through project-specific loans or by utilizing special drawing rights from international financial institutions such as the IMF, ADB, and World Bank.

2. DEFICIT FINANCING IN NEPAL

2.1. Magnitude of Deficit Budget & Deficit Financing

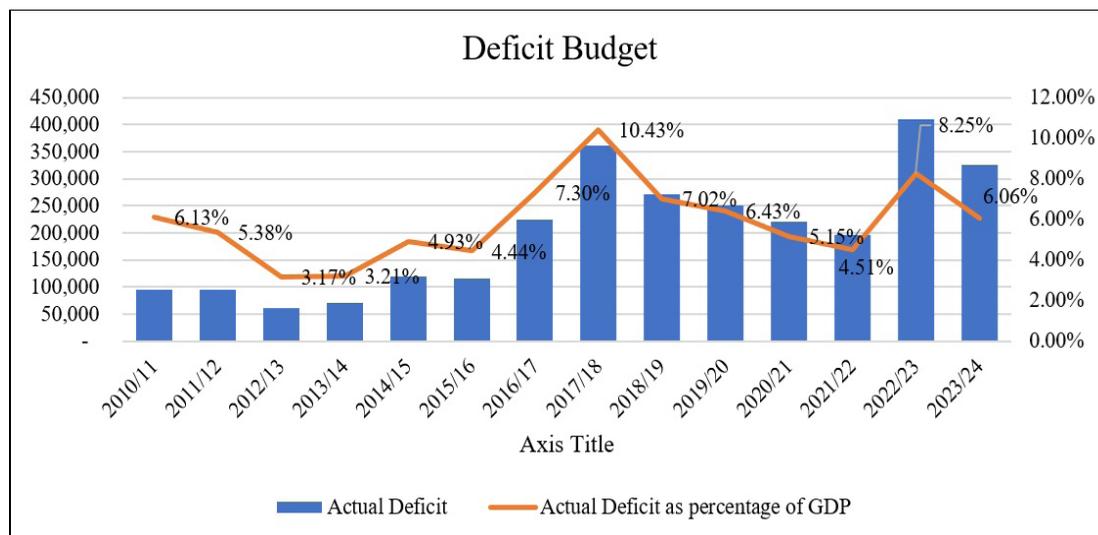
Over the analysis period of the last fourteen years; the volume of expenditure through deficit financing is continually increasing in absolute terms except for some downsides, which may be due to the unavailability of funds or under-utilization of fund than that specified on budget. The volume of government deficit in absolute terms and actual deficit in proportion to the Gross Domestic Product of Nepal is presented below:

Table: Magnitude of Deficit Budget

Amount in NPR' Million

Fiscal Year	Budgeted Deficit	Actual Deficit	Nominal GDP	Actual Deficit as Percentage of GDP
2010/11	121,256	95,544	1,559,222	6.13%
2011/12	97,446	94,606	1,758,379	5.38%
2012/13	55,541	61,862	1,949,295	3.17%
2013/14	84,017	71,559	2,232,525	3.21%
2014/15	74,271	119,492	2,423,638	4.93%
2015/16	218,132	115,793	2,608,184	4.44%
2016/17	363,214	224,650	3,077,145	7.30%
2017/18	408,652	360,562	3,455,949	10.43%
2018/19	328,128	270,795	3,858,930	7.02%
2019/20	383,969	250,021	3,888,704	6.43%
2020/21	585,027	220,367	4,277,302	5.15%
2021/22	622,669	196,152	4,352,550	4.51%
2022/23	553,719	410,676	4,976,558	8.25%
2023/24	502,692	325,271	5,366,996	6.06%

Fig: Actual Deficit and Percentage of GDP

Data Source: Current Macroeconomic & Financial Position: NRB & Budget Speeches: MOF

Above data and line chart suggests; Government of Nepal is adopting deficit budget & such deficit reaches upto highest 10.43% of Gross Domestic Product (GDP) during fiscal year 2017/18. However; same is gradually & consistently in fluctuating trend and has reached to 6.06% of Gross Domestic Product (GDP) during 2023/24. Further; in absolute terms as well; deficit had increased and gradually declined during those periods.

As compared to the deficit budget being adopted by majority of country group as presented under point 1.2 above; deficit budget/financing of Nepal is below or in line with the world average.

2.2. Proportionate Contribution of Various Sources

Deficit budget in case of Nepal is bridged through Domestic Loan, Foreign Grants and Foreign Loan. However, trend of deficit financing modality is observed to have significantly changed over the period. During the beginning of the analysis period; deficit financing was being majorly bridged through the Foreign Grant. Such sources are consistently been declining and during the recent years; deficit budget is majorly being financed with internal/external loan. Trend of sources of budgeted deficit financing is presented as below :

Table: Sources of Fiscal deficit of Nepal over the last 14 years*Amount in NPR' Million*

Fiscal Year	Foreign Grant	Foreign loan	Domestic Loan
2010/11	45,922.2	12,075.6	42,515.8
2011/12	40,810.3	11,083.1	36,418.7
2012/13	35,229.8	11,969.1	19,042.9
2013/14	42,205.8	17,998.8	19,982.9
2014/15	38,174.3	25,531.3	42,367.6
2015/16	39,544.0	34,455.9	87,774.5
2016/17	31,932.3	58,013.0	88,337.7
2017/18	39,318.7	92,232.7	144,750.9
2018/19	22,898.7	124,372.5	96,382.0
2019/20	23,718.8	116,643.9	194,642.3
2020/21	36,481.4	172,948.2	224,000.0
2021/22	27,488.1	130,693.6	232,635.5
2022/23	23,382.2	119,860.0	257,289.6
2023/24	22,357.8	123,608.1	234,421.4

Source: Current Macroeconomic situation published by NRB

The above analysis indicates an increasing reliance on deficit financing through external borrowing and domestic borrowing which has contributed to a steady rise in Nepal's cumulative public debt over the 14-year period under review.

2.3. Usages of Deficit Financing from External Sources:

Utilization of deficit financing sources to the sector which results multiplier effect in the economy only have positive economic benefit & doesn't sink the country under the debt crisis. This is time and again substantiated through the example of crisis faced by various economies in the world. Budgeted usages of sources of deficit financing over the period of last four year is as presented below.

Table: Usage of Deficit Financing From External Sources*Amount in NPR billion*

Year	Particulars	Recurrent	Capital	Financing	Total
2020/21	Grant	30.9	23.7	6.0	61
	Foreign Loan	104.9	127.4	-	232
	Proportion	46%	52%	2%	100%

2021/22	Grant	28.6	30.8	4.0	63
	Foreign Loan	59.1	158.0	-	217
	Proportion	31%	67%	1%	100%
2022/23	Grant	26.8	23.4	5.2	55
	Foreign Loan	34.4	150.7	-	185
	Proportion	25%	72%	2%	100%
2023/24	Grant	26.7	23.0	3.7	53
	Foreign Loan	31.63	150.9	51.1	234
	Proportion	20%	61%	19%	100%

Source: White Book published by MOF

Above indicates; majority of external sources of deficit financing are being utilized in capital expenditure by the government except during 2020/21. Such deviation during 2020/21 may be resulted due to expenditure incurred to combat the impact of Covid 19. However, budget thereafter for 2021/22 to 23/24 had allocated major portion for the creation of capital expenditure.

2.4. GDP Growth vs. Deficit Financing

Deficit financing is majorly considered to attain the rapid economic growth. Thus, correlation of deficit financing is integral to assess whether those expenditure is generating desired result. Though increment in GDP may not only be contributed through the expenditure made by the government through deficit budget; such expenditure exerts significant impact. GDP growth vs. proportion of deficit financing (actual) is presented as below.

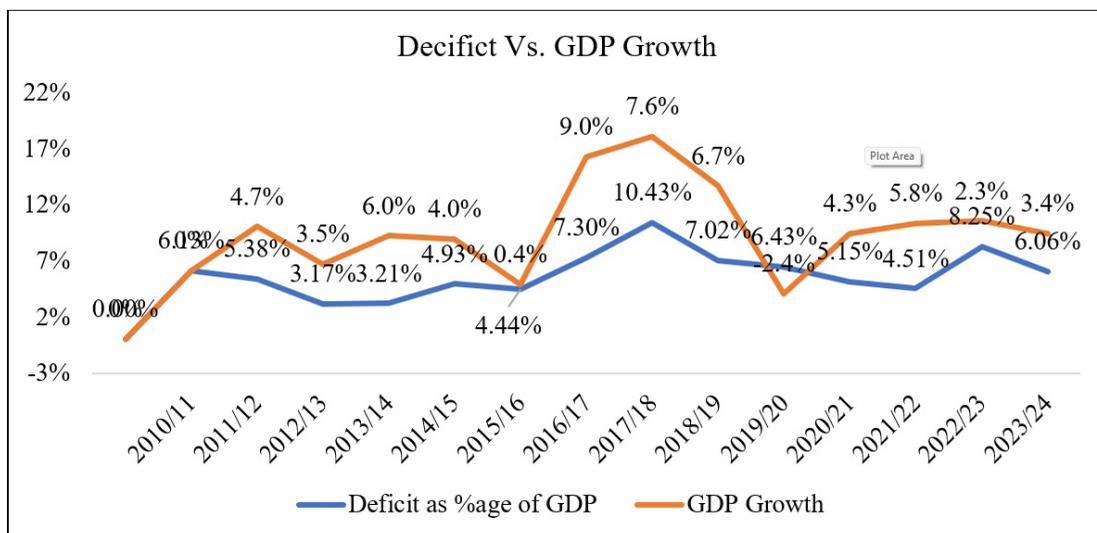
Table: GDP Growth vs Deficit Financing

Fiscal Year	Deficit as percentage of GDP	GDP Growth
2010/11	6.13%	-
2011/12	5.38%	4.7%
2012/13	3.17%	3.5%
2013/14	3.21%	6.0%
2014/15	4.93%	4.0%
2015/16	4.44%	0.4%
2016/17	7.30%	9.0%
2017/18	10.43%	7.6%
2018/19	7.02%	6.7%
2019/20	6.43%	-2.4%

2020/21	5.15%	4.3%
2021/22	4.51%	5.8%
2022/23	8.25%	2.3%
2023/24	6.06%	3.4%

Source: Current macroeconomic sceneriof published by NRB

Fig: Fiscal Deficit as percentage of GDP vs. GDP growth.

Though no specific correlation is being observed; steep increase both deficit financing as percentage of GDP & GDP growth is observed during Financial year 2016/17 & 2017/18. However; both deficit as well as growth is observed to have declined during 2018/19. Figures of 2019/20 seems to have impacted hugely due to covid resulting negative GDP growth. Prior to F/Y 2015/16; those ratios seem to have been proportionate.

3. SUMMARY & CONCLUSIONS

In line with the detailed discussion/information presented under above sections; following conclusion can be summarized:

- Majority of country group are adopting the deficit budget. Proportion of Deficit as percentage of GDP had steeply increased during the impact of Covid- 19, which is under declining trend afterwaeds. Magnitude of deficit of Government of Nepal seems lower as compared to the country group average where it falls i.e. Developing Asian Countries.

- Fiscal deficit as percentage of GDP of GON in recent years is under declining trend after Fiscal year 2017/18 where it was at the peak level i.e. 10.43% of GDP.
- Deficit financing during the start of analysis period of last 14-years was majorly bridged through foreign grant. However, deficit financing method being shifted to foreign loan resulting significant raise in external debt/loan over the period.
- Government of Nepal has invested major chunk of deficit financing to capital expenditure which includes investment in infrastructure, education, health etc. Though foreign source of deficit financing is increasing over the year in cumulative basis; investment of those fund in long run is expected to result positive impact on the economy.
- Though no specific & direct correlation is observed between ratio of fiscal deficit to GDP vis a vis GDP growth rate; substantial increase or decrease in deficit is correspondingly followed by resulting impact on the growth rate as well.
- From the perspective of deficit budget; F/Y 2016/17 seems to be the year of significant departure indicated by steep increase in government budget size, increase in GDP and increase in deficit as well.

4. RECOMMENDATION

- The government should prioritize increasing direct taxes with a broad base and minimal rates, as this method is more sustainable and effective for long-term revenue generation.
- The tax system of Nepal is not flexible which causes ongoing financial problems. Therefore, a long-term tax strategy with a wider tax base and lower rates is necessary to generate stable revenue and support rising government spending which helps to minimize the foreign loans.
- It's essential to minimize unnecessary government spending, current expenditure and ensure realistic budgeting. This will help reduce dependency on loans and overdrafts, and ensure that development expenditures are used effectively in productive sectors to boost GDP.
- Foreign grants should be favored over loans, due to their non-repayable and interest-free nature which assists in lowering the long-term debt sustainability.
- Additionally, Nepal should enhance domestic resource mobilization to reduce foreign debt and avoid future debt burdens.
- Within domestic borrowing, non-banking sources should be prioritized because they don't affect the money supply or cause inflation. Funds from institutions like the Provident Fund , BFIs and Citizen Investment Trust should be mobilized effectively.

- External loans should only be accepted for productive and impactful projects, and must be utilized efficiently.

REFERENCES

- Yearly/Monthly Current Macroeconomic Scenario - Ashad 2082: Published by Nepal Rastra Bank (NRB)
- Budget Speeches of various Fiscal Year: Ministry of Finance (MOF) Nepal website.
- Monthly Statistics- Nepal Rastra Bank (NRB)
- Economic Survey-2024: Ministry of Finance (MOF) Nepal
- Central Statistics Bureau of Nepal: Website
- Industrial Statistics, Department of Industries (DOI) Nepal
- World Economic Outlook Database: April 2022 – International Monetary Fund

Does enough climate finance solve our climate problems?

Aditya Acharya

Short bio - Author holds an Erasmus Mundus double degree master in Forestry and Environmental Sciences from the University of Eastern Finland, Finland, and Paris Institute of Technology for Life, Food and Environmental Science (AgroParisTech), France.

A landmark agreement, called the Paris Agreement, was adopted exactly a decade ago, in 2015 AD, under the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), aiming to address the global climate catastrophe. Its central goal is to limit the average temperature rise to well below 2°C above pre-industrial average temperature levels, with an aspirational target of 1.5°C. Unlike previous climate agreements, the Paris Agreement requires all developing, as well as developed countries, to submit their plans of contribution to meet this target. Such plans are called Nationally Determined Contributions (NDCs), where countries outline their actions for mitigating climate change and for fighting and adapting to the (negative) impacts of climate change. While the agreement is legally binding, the specific targets set by each country are voluntary, relying on global cooperation and accountability. Furthermore, the Nationally Determined Contributions (NDCs) also outline the financial resources required to achieve the proposed emission reductions and to adapt to both existing and anticipated impacts of climate change. It is estimated that an annual global investment of approximately USD 10 trillion will be necessary between 2030 and 2050 in order to meet the objectives set forth in the Paris Agreement.

Scientific research has proved that developing and least developed countries are more vulnerable to the impacts of climate change as they have limited capacity and resources to fight such impacts. Nepal, being one of the least developed countries, is no exception. Studies have suggested that Nepal is highly vulnerable to the negative climate change impacts. To fight against such impacts, as well as to reduce the amount of Green House Gas (GHGs) emissions, Nepal needs support from the developed world, particularly financial and technological support, as suggested by climate scientists, researchers and activists.

Nepal's climate finance requirements

Nepal's climate journey under the Paris Agreement began with its Intended Nationally Determined Contribution (INDC) in 2015, highlighting early goals in clean energy and forest conservation. It formalized these in its first NDC (2016), targeting forest cover, renewable energy, and electric mobility. In 2020, Nepal submitted its more ambitious second NDC, committing to net-zero emissions by 2045 and expanding targets across transport, energy, and adaptation. By 2025, it had already exceeded its forest cover goal. Now, with the third NDC approved in May 2025, which was released during the Sagarmatha Sambaad held in Kathmandu, Nepal has extended its targets to 2035, while emphasizing equity, resilience, and the urgent need for international financial support.

The third NDC states that the estimated costs of mitigation targets until 2035 are 73.74 billion USD, of which 85.32 % (62.916 billion USD) is expected from international climate finance and support. Additionally, 18 to 20 billion USD is required for adaptation actions, which is also expected from international climate finance and support. Only with this level of financial assistance over the next ten years will Nepal be able to advance toward its commitment to becoming a carbon-neutral country by 2045, and fully adapt to the adverse effects of climate change.

Is enough finance enough?

Researches on the relationship between climate vulnerability and public sector corruption show that they are closely linked, creating a cycle that undermines both resilience and development. Countries most exposed to climate risks, such as floods, droughts, and extreme weather, have high levels of public sector corruption. The ND-GAIN index, an index measuring the countries' climate vulnerability, puts Nepal in the category of countries with a high level of climate change vulnerability but a low level of readiness to cope with the changes, signifying the positive correlation between climate vulnerability and public sector corruption stated above. That is to say that, unless public sector corruption is highly reduced, our climate vulnerability does not seem to go away anytime soon.

Similarly, Nepal's Office of the Auditor General recently released its 62nd annual audit report, in 2082 BS. It includes information about foreign-funded projects currently run by the Ministry of Forests and Environment (MoFE). Since Nepal doesn't have a separate ministry for climate change, MoFE handles climate-related issues and represents the country at the United Nations. The audit found that many of these climate projects are spending far less money than they were given. For example, a project funded by the Global Environment Facility (GEF) with \$16.69 million used only about 23% of the

money before it ended in 2024. Another project to help vulnerable communities in the Gandaki river basin, with \$32.72 million (including \$27.4 million from the Green Climate Fund), has spent just 1.5% of its budget even though it's halfway through its timeline. A seven-year project in the Chure region, with \$47.3 million (mostly from the Green Climate Fund), has used only 13% of its funds nearly five years into its implementation. One more project has spent less than 1% of its budget, even though half its timeline has already passed. [See page number 444 of the 62nd Annual Audit Report from the Office of the Auditor General of the Government of Nepal]. This highlights serious delays in spending money meant for important climate work.

The earlier audit report highlighted similar problems. According to the 61st Annual Report of the Auditor General published in 2081 BS, out of five foreign-aid-funded projects related to forests and climate change, three had spent less than 10% of their allocated budgets, even though more than half of their project timelines had already passed [See page number 477 of the 61st Annual Audit Report from the Office of the Auditor General of the Government of Nepal]. One of those projects had spent less than 2%. This suggests that, even if all the money is spent by the end of the project period, the spending is often rushed at the last moment just to show expenses rather than being done in a well-planned and effective manner. While support is being requested and received, there appears to be little effort to seriously examine how effectively that support is being utilized.

Way forward: reducing corruption and increasing internal systems

To effectively address Nepal's growing climate challenges, two fundamental reforms are essential: reducing public sector corruption and improving institutional efficiency and effectiveness. Despite the increasing flow of international climate finance, these funds are often underutilized or mismanaged due to weak governance and bureaucratic inefficiencies. Corruption diverts resources away from their intended purpose, while institutional delays and lack of coordination prevent timely and impactful implementation of climate projects. As recent audit reports show, large portions of allocated climate funds remain unspent even as project timelines expire, highlighting serious issues in both accountability and execution. Without tackling these structural problems, even substantial financial support will fail to produce meaningful climate resilience or adaptation outcomes.

Climate change is an urgent and complex crisis that demands not only financial resources but also a responsive, transparent, and capable system to manage them. Unless Nepal strengthens its governance and ensures that institutions function effectively, the country's vulnerability to climate risks will persist regardless of how much money is poured into the problem.

Role of Supervision in Professional Practice with reference to Kadushin Model

Pratigya Bhatt
Senior Assistant, Rastriya Banijya Bank Ltd.

Introduction

Supervision does have significant role in setting up developed and professional practices through different set of fields, basically in regarding healthcare, social care and counseling. Supervision is rather a structured process which facilitates professional set of learning and development that would allow any individuals to work on reflection for enhancing their whole set of knowledge, their skills, competencies with support from next professional who comes around. Supervision clearly serves as multiple set of purpose, which would include aspects coming down to ensure up adherence for professional standards, promoting continuous learning and managing to foster up some kind of supportive work environment (Hariyati and Nunuk, 2020).

Kadushin Model of Supervision is adaptable modality which has been applied in different fields which comes beyond their social work. This model focuses basically into administrative function, educational function and supportive function for comprehensive supervision practices.

Overview of the Model

The model was developed by Helen and Bernard Kadushin, which follows structured framework that is primarily being used in social work for enhancing whole supervisory process (Unguru and Sandu, 2019). The model clearly identifies three set of central functions that comes under supervision:

- **Administrative:** The function of administrative clearly involves managerial aspects and having oversight at the social work practices, where aspects like monitoring and reviewing caseloads, ensuring compliance with agency policies and procedures and addressable of administrative issues which comes around can arise. It clearly intends to look after the goal for providing guidance and seeking ways for directing about the basic organizational aspects of whole supervisee's working process.
- **Educational:** Educational aspect clearly focuses on development of whole bunch of professional skills and knowledge of supervisee. Under this function, supervisee clearly involves in discussion about specific cases, reviewing intervention strategies,

providing set of constructive feedback upon performance. The whole function aims in promoting professional growth and competence among supervisees.

- **Supportive:** This function is more about creating kind of nurturing environment for supervisee which intends to foster set of positivity and empathy on relationship between supervisor and supervisee. It also encourages open set of discussion about experiences, challenges and emotional reactions in regarding the work related matter.

Kadushin regards that all these three functions are interconnected and only through effective supervision proper balance could be developed among them. Supervisors hereby should look into the administrative duties at the time of providing educational guidance and for seeking emotional support for supervisees there itself (Ferguson, 2018). Through initially designed social work about supervision, Kadushin Model intends to look after adaptive use in different other fields which would involve supervision and mentorship, working to demonstrate wholes et of versatility and supervisory aspects relating framework.

Major Features

The major features that this model holds are as follows:

- Three functions - administrative, educational and supportive are interconnected among each other and there should be balanced approach for effective supervision practice.
- This model requires balanced approach for having effective supervision.
- The model clearly involves identification of issues that suggests solutions, proper communication and they look into ways for evaluation of outcomes as well, all signifying that there lies struttred process here.
- With emphasis on skill development, reflective practices and continuous learning approaches, it focuses on professional growth.
- There lies emotional well-being as well which prioritizes on creating safe and supportive environment for supervisees for discussing challenges.
- It is designed generally for social work, but is applicable in all the fields.

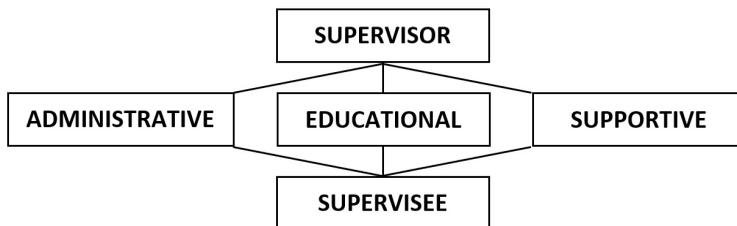
Theoretical Framework

This model looks into comprehensive approach which intends to ensure how supervision would address professional development and personal wellbeing with the set of integration for their major functions, working to promote the balanced and effective supervision process.

As presented in the figure, there lies three major aspects - administrative, educational and supportive that supervisor must undersee for strong supervision as explained

by the model. Supervision as prescribed in the model should look into three major approaches of the supervisee. Ignoring other aspects like personal life, their world outside, supervisor should simply concentrate upon three major dimensions to supervise the supervisee with level of professionalism.

Supervision through this model directly focuses on ensuring that through professional

adhere seeking ethical and regulatory set of standards which comes around, considering their whole set of learning and development (Astari, 2024). It further aims in identification of professional development based opportunities surrounding. Also, through supervision one can manage the level of stress that they have to counter upon seeking safer place for professionals for discussing their challenges and working for developing their whole set of strategies (Kadushin and Harkness, 2014).

Application

This model encompasses different applications throughout different set of fields, basically in regarding social work and their related professions. The key set of application that this model holds are:

- **Structured Supervision:** It provides direct set of clear framework for the supervisors for managing their roles in effective manner. There also lies balanced administrative approach here seeking educational and supportive functions.
- **Performance Measurement:** Supervisors can directly make use of this model for identifying, analyzing and addressing performances relating issues among supervisees through this model. It further involves systematic problem identification and solution aspects as well.
- **Emotional Support:** For fostering and nurturing environment where supervisees can openly discuss set of challenges and emotional reactions about their work, the whole set of emotional approach can be considered. It discusses whole bunch of challenges regarding their work, which contributes their wellbeing and resilience.
- **Interdisciplinary Adaptation:** So, this model also looks into adaptation in various fields like healthcare, education and counseling which demonstrates the versatility in their supervisory practices that comes along with.
- **Training:** It serves for developing supervisory skills among professionals which

focuses on areas like problem solving, performance evaluation and seeking ways for effective communication too.

Getting into the fields, they are all implacable in social work, healthcare, education and in Human Resource practices of corporate world.

Critical Evaluation of the model

Although the model holds systematic approach defining whole supervision in social work and their related fields, it has also been criticized at one set. The rigidity about top down approach might not align with modern set of collective leadership styles, and employees can rather feel micromanaged with strict administrative supervisor (Sturt and Rothwell, 2019). Seeking into ways that would lack emphasis on employee autonomy, supervision can be regarded essential and ways seeking excessive focus on administrative approach as well. There lies limited focus on team dynamics and peer supervision thereafter, and emotional support can turn out to be insufficient in highly stressed environments. The major strengths and limitations however are as under:

Strengths

This model clearly encompasses three major functions in regarding administrative, educational and supportive which directs towards holistic approach for supervision intending to address different aspects about the supervisor's relation. Carpenter, et al (2013) regards that there lies interrelatedness among the function, it further looks into ways to highlight the practices for effective supervision which would require stronger balance among administration, educational practices and support working to enhance up whole set of effectiveness there itself. Through clear, sequential process, the major problems that would underline here could be clearly defined, and the approach can rather work to improve whole set of consistency as well. It is adaptable by nature and focuses strictly on professional development.

Limitations

They are complex for implementing in real because the balances among three functions defined can be real challenge for any supervisor. If there is high pressure environment, it can rather overshadow educational or supportive roles as well. The nature of the model hereby would lead for rigidity in supervision practices intending to stifle relativity and flexibility as well. They are resource intensive as well with stronger implementation of the model which would require significant time and resources (Erera and Lazar, 1994). They hold the major drawback because there lies limitation in focus on cultural competence intending to adequately address whole importance for cultural competence. Whole success of the model then after relies upon supervisor's competence in all the

major areas. And measurement of effectiveness of whole supervision basis can be real challenge as per the model. They can be difficult to quantify in real.

Observing the whole set, Kadushin Model clearly lacks integration between set of functions which are separate and which would lead to conflict in practicality (Kadushin., et al, 2009). It is into hierarchical model seeking top down approach assuming how traditional authority based structure would go into one single directional pattern. Seeing whole limited considerations of whole power based dynamics, the model intends to address power based imbalances among supervisors and supervisees which would affect the set of trust as well. Apart, they are also not fully inclusive as they ignore systemic inequalities in whole process.

Relevance in Banking Industry

The whole approach of this supervision model, which was initially developed for the social sector now holds relevance in the banking industry as well. It allows to ensure the basic set of adherence to regulatory requirements like Basel III, AML, and KYC along with its internal policies. The model provides the set of accountability in whole functions like loan approvals, risk management, and transaction processing where the performance-based evaluation along with its audit would all align with its function. The model also fits to meet aspects regarding continuous learning which would allow for evolving financial products like banking and their cybersecurity threats. Here, supervisors can train employees about new CBS, FinTech integration and also AI tools. They can mentor junior banking staff or new comers in credit analysis, investment strategies, and customer relationship management. The model also works as a supportive function during high-stress environments, when the staff member requires emotional support. Here, the supervisor can work in providing stress managerial aspects and seek conflict resolution. It also looks into ways to encourage teamwork through high-pressure roles like investment banking or risk assessment. So, Kadushin MOdel enhances the whole set of risk management, and regulatory compliance and seeks workforce efficiency within the banking industry by integrating whole oversight-based training and seeking employee support. This would all create a versatile supervisory framework from its layer.

Conclusion

This model of supervision clearly intends to offer different important framework which would enhance whole quality and effectiveness in community services. Through integration of administrative, educational and supportive functions, holistic approach for supervision can be taken into regard (Weiss-Dagan., et al, 2018). The model can be designed in such a way that it can be applied for ensuring how ultimate users are rather

well equipped for meeting diversified needs of the community. So, it looks into ways for balancing, development of individual skill, seeking cultural competence and outcome in reality from supervisor's perspective. From supervisee's vision, this model involves active engagement, promotes good communication practices, looks into continuous learning approach and seeks wellbeing of any individual (Astuti, 2019).

Through Kadushin Model, both supervisors and supervisees would look into community service, where organizations would be creating supportive and effective environments intending to promote positive outcomes for both practitioners and their community approach where they intend to serve.

References

- Astari, S. (2024). The role of supervision in effort to increase quality of school education. *PPSDP International Journal of Education*, 3(1), 162–169. <https://doi.org/10.59175/pijed.v3i1.203>
- Astuti, A. (2019). The principal's role as a supervisor in improving the quality of education. *Adaara: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam*, 5(1), 435–449. <https://doi.org/10.35673/ajmpi.v5i1.79>
- Carpenter, J., Webb, C. M., & Bostock, L. (2013). The surprisingly weak evidence base for supervision: Findings from a systematic review of research in child welfare practice (2000–2012). *Children and Youth Services Review*, 35, 1843–1853. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.08.014>
- Erera, P., & Lazar, A. (1994). Operationalizing Kadushin's model of social work supervision. *Journal of Social Service Research*, 18(3), 109–122. https://doi.org/10.1300/J079v18n03_05
- Ferguson, H. (2018). How social workers reflect in action and when and why they don't: The possibilities and limits to reflective practice in social work. *Social Work Education*, 37(4), 415–427. <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1425145>
- Hariyati, C. D. A., & Nunuk, A. C. A. (2020). Implementation of academic supervision in improving teacher professionalism. *Jurnal Inspirasi Manajemen Pendidikan*, 8, 506–516. <https://ejournal.unesa.ac.id/index.php/inspirasi-manajemen-pendidikan/article/view/3763>
- Kadushin, A., & Harkness, D. (2014). *Supervision in social work* (5th ed.). Columbia University Press.
- Kadushin, G., Berger, C., Gilbert, C., & Aubin, M. (2009). Models and methods in hospital social work supervision. *The Clinical Supervisor*, 28(2), 180–199. <https://doi.org/10.1080/07325220903324660>
- Sturt, P., & Rothwell, B. (2019). *Implementing the integrated model of supervision*:

A view from the training room. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 31(3), 116.
<https://doi.org/10.11157/anzswj-vol31iss3id652>

- Unguru, E., & Sandu, A. (2019). Towards a model of supervision in social work institutions in the N-E region of Romania. *Postmodern Openings*, 10, 1–32.
<https://doi.org/10.18662/po/79>
- Weiss-Dagan, S., Ben-Porat, A., & Itzhaky, H. (2018). The contribution of role characteristics and supervisory functions to supervision effectiveness. *Clinical Social Work Journal*, 46, 147–159. <https://doi.org/10.1007/s10615-018-0675-4>

Determining Prices of Deposit Products: The Major Approaches

Dwaipayan Regmi
Deputy Manager, Rastriya Banijya Bank Limited.

Deposit pricing can be understood as the process through which the price of the deposit is determined. It has been understood that banks offer various deposit options, which serve as raw materials for banks, and these deposits come from different deposit holders into the bank. Banks provide different deposit schemes to customers. Banks have to ensure that they have enough deposits so that they can disburse adequate loans on one end, and they should also intend to accumulate deposits that incur low costs. It is simply the strategy that banks use to determine interest rates and terms offered on different deposit products like savings accounts, fixed deposit accounts, or call deposit accounts. Deposit pricing is the strategy that intends to attract and retain customers while managing an institution's cost of funds to seek overall profitability. The one who accepts the deposits has to pay the cost for it. Hence, deposit pricing is simply the price that banks pay for deposits that they hold.

Deposit pricing is largely dependent on numerous factors that include interest rates, market conditions, competitor analysis, customer segmentation, liquidity state, profitability, regulatory environment, economic conditions, product features, etc.

Approaches to Deposit Pricing

Some different approaches and modalities would shape and define interest rates. As of present, banks' Assets Liabilities Committee (ALCO) meetings intend to define what rate is to be offered for which product. Although through interest corridors and a few policies, banks should adhere to deposits that would incur interest. But, in general, the following are the major approaches to determining deposit pricing by banks:

Cost Plus Pricing

Cost Plus is the strategy in which the bank determines the set of costs that they would incur at the time of offering each deposit service (i.e., costs relating to labor and management time, materials, interest rates, etc). In this type of pricing strategy, there will be an estimate drawn for all operating and overhead costs that would be incurred

at the time of providing deposit service units, and hence, they will be added to the margin profit to compensate bank shareholders for placing their funds at the bank. The formula below specifies how the cost-plus strategy can be formulated:

Unit price charged to customer for deposit service = Operating expense per unit of deposit service + Estimated overhead expense allocated to the bank's deposit function + Planned profit from each deposit service unit sold.

Seeing the general case, deposits are usually priced differently from loans and other bank services, and each deposit service is often priced high enough that most of the cost of providing the service would be recovered.

Example: A bank determines through their financial accounting that for that account having 500 minimum balance, a checking account, it sells, account processing, and other operating costs will average up to Rs 4.5 per month. Their overhead expense will be on average Rs 1.25 per month. How much should the bank charge to earn a profit margin of 8 percent every month here?

Here,

Minimum Balance = Rs 500

Operating Cost = Rs 4.5

Overhead expenses = Rs 1.25

Profit Margin = 8%

Now,

Unit price charged to customer for deposit service = Operating expense per unit of deposit service + Estimated overhead expense allocated to the bank's deposit function + Planned profit from each deposit service unit sold.

Unit price charged to the customer for the deposit service

= Rs 4.5 + Rs 1.25 + 8% of 5.75 (4.5 + 1.25)

= 5.75 + 0.46

= 6.21

Banks should therefore charge Rs 6.21 per month to earn 8% profit on the total cost as per the cost-plus pricing model.

Margin Deposit Pricing

It is the approach of setting a rate by using marginal cost. In this type of cost-determining modality, incremental funds for pricing are taken into consideration. The marginal cost is the incremental cost that is incurred by a depository institution at the time of raising additional deposit funds. This approach of pricing is important for profit protection, and here, if the interest rate declines, the marginal cost of the fund would be lower than the average historical cost. In such cases, loans that were not so attractive while

checking historical costs could be profitable enough. If the interest rate increase, marginal cost would also remain higher than historical cost, and here these banks can prevent themselves from accepting new loans, which would be based on the historical average cost of funds. Marginal cost, anyway, is the cost that results from a change in the total cost and is measured as the cost of total funds that would be raised at the new rate minus the cost of total funds raised at the old rate.

Here, banks should establish the marginal cost of moving the deposit rate from one level to another and the marginal cost rate, which is expressed as a percentage of the volume of additional funds that comes into the bank.

$$\begin{aligned} \text{Marginal cost} &= \text{Change in total cost} \\ &= \text{New interest rates} \times \text{Total funds raised at new rate} - \text{Old interest rate} \times \text{Total funds raised at old rate} \end{aligned}$$

Example:

A bank that has a base amount of savings deposits of 50 million and currently pays an 8% rate on these funds. The bank seeks to raise additional funds, but will have to increase the interest rate as the amount of cash raised increases. Management anticipates an investment yield of 10% after investing deposits.

Funds Raised	Average Rate	Total Interest	Marginal Cost	Marginal cost as a percent new funds raised	Expected Marginal Revenue	Marginal Rev. Less Marginal Cost	Total Profit
50,000,000	8%	4,000,000	4,000,000	8%	10%	2%	1,000,000
100,000,000	8.50%	8,500,000	4,500,000	9%	10%	1%	1,500,000
200,000,000	9%	18,000,000	9,500,000	9.50%	10%	1%	2,000,000
300,000,000	9.50%	28,500,000	10,500,000	10.50%	10%	-0.50%	1,500,000

$$\begin{aligned} \text{Total interest} &= \text{Funds raised} \times \text{average rate paid} \\ &= 50,000,000 \times 8\% \\ &= 4,000,000 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Marginal Cost} &= \text{Change in total cost} \\ &= \text{New interest rates} \times \text{Total funds raised at new rate} - \text{Old interest rate} \times \text{Total funds raised at old rate} \\ &= (8.5\% \times 100,000,000) - (8\% \times 50,000,000) \\ &= 4,500,000 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Again, Change in total cost} &= 4,500,000 / (100,000,000 - 50,000,000) \\ &= 9\% \end{aligned}$$

As per the marginal cost approach here, banks will be making a total additional profit as high as 200,000,000, and hence the best rate derived is 9% here, based on all choices that would be given.

Market Penetration Strategy

Penetration pricing is the strategy that a firm adopts in which the products or services are offered at lower prices. The market penetration approach for deposit pricing is the strategy that would set low prices and fees or higher interest rates to encourage customers to open accounts. This strategy focuses on penetrating the market by charging lower customer fees, which could be below the industry average. Through this strategy, banks intend to attract a larger customer base, ultimately contributing to increased deposits. The cost offered would be raised later.

This strategy is often used at the time of introducing a new product. However, this strategy turns out to be appropriate at a time when demand for new deposit products would be high, and the product can be easily copied by many competitors. The lower range of price, which is set initially, intends to discourage competitors from entering the market, and this form of strategy allows banks to become more market dependent with higher repetition of business activities. Here, within the market having multiple deposits and high repeat business, selling deposit products at lower prices will also help banks to create goodwill.

This strategy is often introduced after good research and analysis, product development, and adequate promotional activities. It also intends to attract competitors' depositors.

Market Penetration Rate = $\frac{\text{Number of Customers}}{\text{Total Target Market Size}} \times 100$

Example: Banks offer Free Mobile Banking facilities, Free ATM facilities, and Discounts on lockers to attract customers. However, they charge the fees after a certain time.

Conditional Pricing

As the name suggests, conditional pricing in deposit refers to the state when the prices are charged based on a condition. The prices that are being charged here would be different depending on the conditions that would be implied here. The conditions could vary - minimum balance held, number of transactions, etc. So, if the amount within the account is maintained at some minimum level, they would obtain an interest rate at some defined rate, else it would go down. The same can be implied regarding monthly fees or other charges. So, if a bank offers a 6% interest rate for 3 months of Fixed Deposit and 7% for 6 months, that is conditional pricing. Also, if the bank offers 3% interest on a 0 balance account and 4% on an account where the minimum opening balance would be Rs 5000, that is conditional pricing as well.

Conditional Pricing depends on the following major factors:

- Average minimum balance during the account period
- The maturity period of time

- Number of transactions
- Deposit products that they prefer

Example:

Range	Monthly Maintenance Charge	Cheque Book Charge
Above 50,000	0	0
20,000-50,000	20	30
10,000-20,000	30	50
Below 10,000	50	100

Fixed Deposit

Range	Interest Rate
2 Year and above	9
12 Months	8.5
6 Months	8
3 Months	7

The first table outlines the charges for maintaining a bank account and obtaining a checkbook, based on the account balance. No charges are applied for balances above 50,000, while balances between 20,000 and 50,000 incur a monthly maintenance fee of \$20 and a checkbook fee of \$30. For balances between 10,000 and 20,000, the charges increase to 30 for maintenance and 50 for checkbooks. The highest charges apply to balances below 10,000, with a \$50 monthly maintenance fee and a \$100 checkbook fee. The second table specifies the interest rates for fixed deposits of varying durations. Deposits held for 2 years or more earn the highest interest rate at 9%, while those held for 12 months earn 8.5%. Shorter-term deposits of 6 months and 3 months offer lower interest rates of 8% and 7%, respectively. Thus, the longer the fixed deposit duration, the higher the interest rate offered by the bank.

Relationship Pricing

Banks will have different sets of relationships with customers. Relationship pricing is the concept of pricing deposit-related services based on these types of relationships. If a customer has been using multiple services from the bank, the customer will likely take advantage of relationship pricing. Here, those customers who have a good relationship with the bank will be given lower fees or will have a part of the cost waived if they use two or more services. In general, a concept is that if a customer uses two or more services from the same bank, they are offered relationship-based pricing there. So, rather than buying individual products, if they purchase all the offered products, they

will be priced lower. Also, in the real-life concept, those customers who are close to the bank will be given better prices in comparison to others.

Example: Bhageswori Enterprise has an OD loan, a business loan from XYZ Bank. They also carry out all LC-related transactions from the same bank. As a result, they are offered 2.90% interest on call deposits (for others, it is 2.50%).

Upscale Target Pricing

Upscale target pricing refers to the process of designing deposit pricing schemes to appeal to customers who have higher levels of income or net worth, such as business owners and managers, doctors, chartered accountants, lawyers, and other professionals. It is the process of aggressively concentrating on high-balance, low-activity accounts by using carefully designed advertising to target established business owners, managers, and other high-income professionals. It involves setting fees and prices on deposit accounts to attract customers who possess high balances and buy the bank's services. Banks utilize carefully designated advertising programs for targeting established professionals like doctors, professors, and lawyers, business entrepreneurs and managers, and other high-income groups with services and service charges that result in high profit margins. Banks may price other deposit accounts, specifically the low-balance and high-activity ones, to break even, or they may discourage those accounts altogether through higher pricing.

This type of product usually prioritizes brand positioning and also seeks exclusivity. It helps to position the brand as a premium player distinguished from other products. They are intended to provide high-quality perception. In brief, upscale target pricing in banking is a strategy where banks set higher fees for premium services and products, targeting affluent clients who seek superior quality, exclusivity, and personalized financial solutions.

Example:

HSBC Premier exemplifies upscale target pricing in banking by offering premium services to affluent clients. It includes features like a dedicated relationship manager, exclusive financial products, global services, wealth management, and lifestyle benefits. Premier clients benefit from preferential rates, reduced fees, and personalized financial solutions. To qualify, customers must maintain a minimum balance or meet specific financial criteria, ensuring the program caters to high-net-worth individuals. This strategy positions HSBC as a leader in premium banking, attracting clients who value superior service and exclusive offerings. The premium pricing supports enhanced customer experiences and sophisticated financial solutions, reflecting the quality and exclusivity expected by upscale clientele.

Conclusion

It can therefore be understood that deposit pricing practices are core aspects explaining how banks manage their funding-related costs, consider their liquidity, and seek customer relationships along with their competitiveness. Considering the whole set of years, the shift from whole traditional cost plus pricing to more sophisticated, market-based, and relationship-seeking approaches has transformed for attracting and retaining deposits. Allen, McAndrews, and Strahan (2002) have explained how banks should carefully adjust their deposit rates to balance competitive pressures and meet their asset liability management requirements. It is basically true in the market in which rate liberalization and technological innovation managed to increase customer-based awareness and their mobility. It is true in those markets where interest rate liberalization and technological innovation managed to increase customer awareness and their mobility approaches. And, this aspect is regarded to be true in cases where interest rate liberalization and technological innovation have all increased customer awareness-based mobility.

Also, the whole rise of digital banking and fintech competition has managed to create intensified requirement for banks for adaptation of dynamic pricing models which turns out to be responsive for real time market changes and customer based segment because of their nature where there would be precisely differential rate coming around to align with depositor's risk based profile seeking lifetime value (Birchler and Butler, 2007). The increasing use of data analytics would allow banks to create segments for customers based on the differences that would come around for aligning with depositors ' whole risk profiles and their lifetime values. Here, banks should navigate the whole impact of macroeconomic volatility with changing interest rates and environments, seeking regulatory shifts and deposit pricing strategies. By developing adaptive pricing frameworks that combine the level of transparency, their customer trust, and regulatory compliance, they would seek regulatory approval for continuing to monitor unfair pricing practices seeking excessive interest-based margins (Maudos & Fernández de Guevara, 2004).

Banks should therefore navigate the whole impact of macroeconomic volatility that would change interest rate-based environments and seek regulatory shifts on their deposit-based pricing strategies. They would all come around for developing adaptive pricing frameworks, which would combine robust risk management, seeking customer-centric innovation that would all turn out to be crucial for banks for maintaining a whole set of sustainable funding sources. The effective deposit pricing would remain the whole approach of profitability itself.

References

- Allen, F., McAndrews, J., & Strahan, P. E. (2002). E-finance: An introduction. *Journal of Financial Services Research*, 22(1–2), 5–27. <https://doi.org/10.1023/A:1019796015092>
- Birchler, U. W., & Bütler, M. (2007). *Information economics* (1st ed.). Routledge.
- Maudos, J., & Fernández de Guevara, J. (2004). Factors explaining the interest margin in the banking sectors of the European Union. *Journal of Banking & Finance*, 28(9), 2259–2281. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2003.09.004>

UNDP in Nepal: Advancing Sustainable Development and Inclusive Growth

Rumit Shrestha
Area A2 Director
District 41 Toastmasters International

UNDP supports Nepal's federalism by strengthening governance systems and promoting inclusive, participatory, and gender-responsive policies. This includes enhancing institutional capacities, driving legal and policy reforms, and encouraging civic awareness and participation. UNDP also collaborates with national human rights institutions and rule of law agencies to advance access to justice for all. To foster open governance, it improves public access to information while enabling women and marginalized groups to participate meaningfully in decision-making processes.

UNDP leverages digitalization, innovation, and financing to drive structural transformation, advance inclusive governance, and build climate resilience. By partnering at all levels, UNDP empowers communities and strengthens institutions to ensure no one is left behind. As an early adopter of the integrated portfolio approach, its programs contribute directly to three of the four outcomes outlined in the UN Sustainable Development Cooperation Framework (2023–2027).

UNDP is committed to promoting inclusive and green economic growth to reduce poverty, unemployment, and vulnerability while enhancing resilience. Through policy guidance and technical support, it helps national institutions design a sustainable financial framework strategy supporting Nepal's transition from Least Developed Country (LDC) status.

UNDP lays the groundwork for achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) and supports Nepal's aspiration to graduate from LDC status. It empowers women, youth, and marginalized groups by creating green jobs, building skills, and providing temporary income support. UNDP also supports Nepal's climate action, disaster resilience, and environmental sustainability by aligning with national priorities such as the National Adaptation Plan (2021–2050), Nationally Determined Contributions (NDCs), and the Long-Term Strategy for Net-Zero Emissions. To enhance preparedness, UNDP strengthens community and institutional capacities through advanced risk management systems, climate-resilient infrastructure, and early warning mechanisms. It also promotes sustainable natural resource management through

watershed conservation and inclusive climate adaptation plans.

Additionally, UNDP expands access to clean, affordable energy and supports renewable energy businesses, including women-led ventures.

In 2024, UNDP Nepal reaffirmed its commitment to gender equality and social inclusion by integrating GESI principles across governance, livelihoods, legal empowerment, environmental sustainability, and climate resilience initiatives. It continued addressing structural inequalities and empowering marginalized groups—including persons with disabilities—under its guiding principle of “leaving no one behind,” ensuring inclusive, equitable development. Building on achievements like the 2023 UNDP Gender Equality Seal Gold Award, UNDP further strengthened its focus on transformative, community-driven action.

UNDP in Nepal

Pokhara’s Green Ambition

Renowned for its breathtaking landscapes, Pokhara now faces mounting waste management challenges due to rapid urban growth. To tackle this, a zero-waste strategy has been launched to transform the city into a sustainable, resilient hub. The plan focuses on recycling, upcycling, and generating green employment. Key actions include household-level waste segregation and a new landfill to handle the city’s reported daily waste of 182 tons, according to the World Bank.

In collaboration with UNDP’s Green Job Creation Through Recycling and Upcycling (GCRU) project, funded by the Korea International Cooperation Agency (KOICA), Pokhara is establishing the Green Venture Zone (GVZ). This innovative hub aims to turn waste into valuable resources, support sustainable enterprises, and advance circular economy practices. The private sector plays a vital role in these efforts. For example, one plastic recycling firm processes 1,200 tons of plastic annually, generating over 9,000 tons of carbon offsets, employing 55 workers, and partnering with 350+ plastic collectors. Another repurposes plastic waste for roads and public toilets, reducing pollution while creating jobs. Together, these initiatives demonstrate Pokhara’s commitment to environmental sustainability and fostering a green economy.

Empowering Students in Madesh

In a joint effort to enhance educational resilience in Nepal’s Madhesh province, UNDP Nepal, with support from China Aid, has assisted 32 schools through the project “Support for Schools and Communities in Remote Areas for Pandemic Prevention and Green Recovery.” The initiative has benefited 18,000 students and 7,500 families, mainly from marginalized and disaster-prone groups, including Dalits, ethnic and

religious minorities, female-headed households, and persons with disabilities.

The project aims to strengthen preparedness for pandemics and natural disasters while improving access to quality education. Key activities include upgrading classrooms and enhancing water and sanitation facilities with essential furniture and equipment. To safeguard students' health during the pandemic, it provides health protection and hygiene materials. Beyond schools, families receive support through items such as mats and improved stoves, bolstering community resilience against environmental challenges.

Financial Literacy and Livelihood Creation through Temporary Basic Income(TBI)

Emerging from the challenges of the COVID-19 pandemic, UNDP's Sambodhan project, through the TBI initiative, was launched to support socio-economically vulnerable women in selected provinces of Nepal. What started as emergency relief—including cash transfers, financial literacy programs, and linking women to social protection schemes—soon evolved into a broader empowerment effort. Over 1,900 women in Madhesh and Sudurpaschim provinces received basic income support through TBI via Rastriya Banijya Bank. Despite lockdown constraints, collaboration between NGOs and municipalities ensured assistance reached those who needed it most.

As Sambodhan expanded to Gandaki and Karnali provinces, the focus shifted toward long-term empowerment. The project introduced SEVIMS (Socio-Economic Vulnerability Identification and Mapping System), a digital platform using over 200 indicators and QR-coded house numbers linked to GPS coordinates. SEVIMS enables municipalities to identify, monitor, and address vulnerabilities using real-time data.

Seventeen municipalities—five fully implementing the system—have adopted SEVIMS, enabling data-driven, locally funded interventions. To date, 6,300 women have been supported, demonstrating how data can turn vulnerability into visibility—and actionable solutions.

By filling critical information gaps, SEVIMS provides a scalable tool for governments to understand real-time needs, design tailored support programs, and strengthen community resilience. Together, Sambodhan and SEVIMS are not only delivering immediate support but also laying the foundation for smarter, inclusive governance in the future.

Nepal Secures Global Fund Grant to Strengthen Public Health

Nepal has secured a US\$ 51.27 million grant from the Global Fund to combat HIV, Tuberculosis (TB), and Malaria, with a focus on vulnerable communities and migrant

populations. This funding comes under the Global Fund’s 7th funding cycle (GC7), a partnership between the Ministry of Health and Population and UNDP, aimed at strengthening Nepal’s public health response.

The HIV grant aligns with Nepal’s National HIV Strategic Plan (2021–2026), targeting zero new infections and AIDS-related deaths by 2030. It prioritizes migrant workers, people who use drugs, and their partners, aiming to reduce new infections and improve treatment adherence. The TB component follows Nepal’s National TB Strategic Plan (2021/22–2025/26) and the global End TB 2035 goals, emphasizing increased case detection, tackling drug-resistant TB, preventive treatment, enhanced diagnostics, and private sector engagement. Malaria funding supports Nepal’s National Malaria Strategic Plan (2014–2025), directly contributing to eliminating indigenous malaria cases.

Beyond disease control, the grant strengthens Nepal’s commitment to achieving universal health coverage by 2030 and advancing its global health agenda. In 2024, UNDP also facilitated the procurement of health products worth USD 1.3 million, ensuring essential services reached key affected populations.

Cash for Work(CfW) in Post-disaster Recovery

In 2024, UNDP Nepal rolled out Cash-for-Work (CfW) programs in communities hit hard by continuous rainfall, which caused flooding, landslides, and blocked roads—disrupting transportation, livelihoods, and public safety in districts like Kavre and Lalitpur. These programs provided immediate relief while enabling local communities to actively participate in their recovery.

CfW initiatives delivered direct financial support to families affected by floods. In Namo Buddha Rural Municipality, rehabilitating an irrigation pond through CfW revitalized agriculture, while participants’ earnings ensured a steady income for daily needs.

Communities identified urgent priorities, such as clearing debris and restoring irrigation systems. This participatory approach ensured resources were allocated effectively, while inclusive decision-making fostered ownership. By injecting cash into local economies, CfW boosted markets and increased household purchasing power. Community members contributed labor and equipment, reinforcing collective responsibility and sustaining recovery efforts.

Natural disasters often leave people overwhelmed by loss. By engaging affected individuals in meaningful work, CfW programs supported both physical rebuilding and emotional recovery. Activities gave participants a renewed sense of purpose, helping communities regain momentum. Even small-scale CfW projects in productive

sectors can yield lasting benefits. In Bethanchowk, trail restoration rebuilt critical infrastructure, improved access to farmland, and enhanced local tourism. These efforts foster sustainable recovery and long-term economic development at the community level.

Lighting up Lives in Nepal's Mountains

In Nepal's remote mountain regions, limited electricity has long constrained education, healthcare, and livelihoods. Through the UNDP-supported Renewable Energy for Rural Livelihoods (RERL) project, micro-hydropower plants are transforming communities. In villages like Kharbang, electricity is driving change—children can study after dark, women have started businesses, and health posts run essential equipment. Women have become entrepreneurs, leading soap-making and milling ventures that generate income, create local jobs, and boost the rural economy. Easier energy access has reduced household burdens, giving women more time, independence, and decision-making power.

Over 400 micro-hydro systems have been installed with strong community participation, providing clean energy to more than 600,000 people. Community-owned and maintained, local energy users' groups manage operations and ensure inclusive governance. Women and indigenous communities actively participate in decision-making, shaping a more equitable energy future. This initiative doesn't just light homes—it powers opportunity. Schools function better, healthcare has improved, and small enterprises are thriving. Focused on renewable energy, the RERL project promotes climate action, economic empowerment, and inclusive development, helping mountain communities build a resilient and just future.

Fostering Resilience: Enhancing the Majhi's Livelihoods

The Majhi community—indigenous riverine dwellers of Nepal's Okhaldhunga district—has traditionally relied on fishing, boat-making, and subsistence farming for their livelihoods. Climate change, however, has severely disrupted these practices. Erratic rainfall, prolonged droughts, and declining water levels have affected fishing and hindered agriculture due to limited irrigation. Consequently, many Majhi have turned to alternative income sources such as alcohol brewing and manual labor. These challenges are worsened by harmful modern fishing methods, including electricity use, which disrupt aquatic ecosystems and threaten their way of life.

In response, the Government of Nepal, in partnership with UNDP, launched the 'Developing Climate Resilient Livelihoods in the Vulnerable Watershed in Nepal' (DCRL) project in 2020. The initiative aims to strengthen the Majhi community's resilience by blending traditional knowledge with sustainable practices. Key

interventions include constructing multipurpose ponds for irrigation and fish farming, promoting conservation agriculture, and distributing drought-tolerant seeds.

Through DCRL, 74,447 people have directly benefited from integrated watershed management—nearly half of them is women. Water-fetching time has dropped by over 65%, from 16.8 to 5.8 minutes, easing the daily burden on 5,396 women after protecting 121 water sources. Additionally, 20 hectares of drought-resistant forest species and 50 hectares of non-timber forest products were planted in community forests, supporting biodiversity and ecosystem services. By honoring indigenous knowledge and promoting adaptive solutions, DCRL demonstrates a holistic approach to climate resilience, emphasizing the empowerment of marginalized communities while safeguarding cultural heritage.

Empowering Mithila Artist by Breaking Barriers in Madhes Communities

Led by women, the centuries-old Mithila Art conveys vital messages about health, equality, and sustainability. In 2020, a woman led a team of female Mithila artists to create artworks representing the UN SDGs, localizing the seventeen global goals for the Maithili-speaking community and making complex issues like poverty and climate change more relatable. A woman working with Relative Nepal, a UNDP partner in the “Leave No One Behind Initiative,” used Mithila Art to highlight gender inequality in Madhesh province. In 2021, as part of post-COVID tourism recovery, twenty Mithila women artists painted key cultural sites in Janakpur. Supported by UNDP’s Sustainable Tourism for Livelihood Recovery Project (STLRP), the initiative provided women with income and recognition. Traveling across the country, these artists empower others to learn the craft and use it as a livelihood. Through the vibrant colors of Mithila Art, they envision a future where women lead, communities thrive, and messages about health, equality, and sustainability reach all—one stroke at a time.

The UN System at Work

In 2024, UNDP continued close collaboration with sister UN agencies to deliver integrated solutions designed to “leave no one behind.” In partnership with UNICEF and UN Women, UNDP launched the SUPER II: Strengthening Urban Preparedness and Earthquake Response project. This initiative enhances disaster resilience for over 500,000 people across Lumbini, Karnali, and Sudurpaschim provinces, strengthening urban preparedness and inclusive response capacities.

With support from the Government of Norway, UNDP and WFP are implementing the Renewable Energy for Resilient Agri-Food Systems project to improve food security in far-western Nepal. The Energy for Food initiative harnesses renewable energy to power sustainable, community-driven solutions that bolster food security and livelihoods in

vulnerable rural areas.

The Summit of the Future 2024 brought together over 170 young leaders from all seven provinces. Youth delegates discussed education, health, climate change, migration, and decent work, concluding with the presentation of a Youth Declaration contributing directly to the global Pact for the Future.

On International Women's Day, UNDP and UNHCR co-hosted a nationwide poetry competition themed "For ALL Women and Girls: Rights. Equality. Empowerment." Students from public schools across all provinces reflected on women's resilience and rights, with many poems highlighting the impact of rising heatwaves on vulnerable communities.

The National Youth Agri Innovation Bootcamp (NYAIC), co-organized by UNDP, brought together 40 aspiring agri-entrepreneurs and 21 startups from across Nepal. Women made up an inspiring 60 percent of participants. The bootcamp celebrated the innovation, energy, and leadership of Nepal's youth shaping the future of agriculture and food systems.

Green Transition in Nepal in 2024

UNDP supported municipalities in promoting a green and inclusive economy tailored to local needs. Efforts focused on restoring harmony with nature through sustainable municipal infrastructure and services, enhancing ecosystem resilience in urban areas. This integrated approach helped reduce local climate and disaster risks. At the national level, UNDP worked to create policies and governance frameworks to accelerate Nepal's transition toward a greener future. The Green Transition Portfolio in Dhangadhi represents the first implementation of this approach. Developed in close collaboration with Dhangadhi Sub-Metropolitan City, the portfolio was co-designed to ensure strong local relevance and ownership.

CLIMATE ACTION – NOW!

In May 2024, the Nepal government hosted the International Expert Dialogue on Mountain, People, and Climate in Chandragiri Municipality, Kathmandu, bringing together over 250 policymakers, practitioners, and delegates from around the world to address climate impacts on mountain communities and plan for a sustainable future. The initiative aimed to raise awareness of climate change and promote mountain agendas within United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) negotiations. Co-organized by UNDP and other development partners, the dialogue highlighted the urgent need for climate action, stressing rapid mountain warming, unpredictable monsoons, glacier retreat, reduced snowfall, and increased glacial lake outburst flood risks, while supporting biodiversity and ecosystem services in line with

the SDGs. Insights from the dialogue were shared at the Bonn Climate Conference in June 2024, reinforcing Nepal’s commitment to tackling mountain climate challenges. From high mountains to low-lying plains, participants’ call was clear: the time for climate action is now.

UNDP Partnerships

In Nepal, UNDP collaborates closely with government institutions at federal, provincial, and local levels, civil society, the private sector, academia, and national and international development partners to tackle the country’s most urgent challenges—from climate adaptation and inclusive governance to digital transformation and economic resilience. These partnerships go beyond cooperation—they drive collective progress, enabling innovation, impactful solutions, and ensuring no one is left behind. Our Country Program Document (2023–2027) reflects a joint effort with the Government of Nepal, rooted in national priorities, mutual accountability, and a shared vision for a fairer, sustainable future.

Funding Sources

In 2024, UNDP implemented programs and projects across Nepal with a total expenditure of USD 24.6 million, of which 30% came from UNDP Core Funding. The remaining 70% was mobilized through the Government of Nepal and bilateral and multilateral partners, including the Government of China, European Union, Government of Japan, Government of the Republic of Korea, Government of Norway, Government of Switzerland, the Asian Development Bank, the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, and the Global Environment Facility.

By thematic area, the largest share of delivery was in the Resilience Portfolio at 43%, followed by Governance & Rule of Law at 32%, and Inclusive Economic Growth at 25%. Over half of UNDP’s total expenditure directly or significantly advanced gender equality and social inclusion across all program portfolios. UNDP sincerely appreciates our non-core supporters for their targeted contributions, which are vital in advancing the SDGs. Their support drives meaningful progress across key development priorities in Nepal, including regional and global non-core donors.

UNDP’s Core Donors in 2024

Germany	The Netherlands	Denmark	The United States of America
Norway	Republic of Korea	Japan	Sweden
Switzerland	Canada		

Core donors provide UNDP with regular, flexible funding, enabling coordinated,

timely, and effective responses to development priorities and emergencies. This support strengthens our capacity to deliver integrated, multisectoral solutions; helps countries mobilize financing for the Sustainable Development Goals (SDGs); and fosters innovation, thought leadership, and quality assurance across our work.

Through targeted interventions in priority areas, UNDP drives transformative change, strengthens resilience, and accelerates Nepal's progress toward sustainable and inclusive development.

Expand access to renewable energy and enhance community resilience to climate risks and disasters. Promote decentralized energy solutions to support Nepal's shift toward a sustainable economy. Strengthen climate-resilient infrastructure, improve water management, and invest in early warning systems for climate-vulnerable populations, especially in flood- and drought-prone regions. Support Nepal's NDCs and biodiversity goals by mobilizing public and private resources, including blended finance and green bonds.

Promote inclusive legislative processes by fostering transparency and citizen participation in drafting and reviewing laws. Encourage collaboration between Parliament and civil society to enhance accountability, responsiveness, and transparency in policymaking. Leverage digital tools to expand public access to legislative information, enable online consultations, and modernize parliamentary operations.

Expand solar energy use for public infrastructure, including electrifying health facilities and schools in remote areas. Scale up HIV/AIDS prevention and awareness programs for high-risk and marginalized populations, strengthening community outreach and access to essential health services. Promote sustainable green jobs through urban waste management, eco-tourism, and nature-based enterprises that preserve Nepal's cultural and environmental heritage.

Mobilize public and private financing to accelerate inclusive, green economic growth and advance SDG progress in Nepal. Strengthen partnerships with multilateral development banks to leverage development finance and technical expertise for sustainable development initiatives.

References:

<https://www.undp.org/nepal>

Analysis of Proposed Amendments to the Securities Act, 2063: Addressing Insider Trading and Market Manipulation

Shishir Dhital

B.A.LL.B 5th year student at Kathmandu School of Law

Abstract

This paper examines the proposed amendments to the Securities Act, 2063, focusing on their potential impact on combating insider trading and market manipulation. It evaluates whether the proposed changes including stricter penalties and expanded enforcement powers for the Securities Board of Nepal (SEBON), adequately address the evolving challenges within Nepal's securities market and explores the broader implications for regulatory enforcement and investor interest protection. The paper argues that while these amendments mark significant progress toward safeguarding market integrity, their success will depend heavily on pragmatic implementation and enforcement. Through this analysis, the paper aims to provide insights into the effectiveness of the proposed legislative reforms and their role in fostering a more transparent and trustworthy capital market in Nepal.

Keywords: Amendment, Securities, Insider, Trading, Punishment

Introduction

The securities market is a cornerstone of a nation's economic framework, facilitating capital formation and fostering investment opportunities. In Nepal, the Securities Act, 2063 is the foundational legislation designed to regulate this crucial sector, ensuring transparency, equity, and investor protection. As the market matures, however, it encounters new challenges, particularly concerning insider trading and market manipulation. These illicit activities not only erode investor confidence but also compromise market integrity. Recognizing the urgent need to address these issues, the Government of Nepal has proposed significant amendments to the Securities Act, 2063. These amendments were tabled in the Federal Parliament following their approval by the Council of Ministers on 17th of Ashad, 2081.

Insider trading has been defined generally to mean trading in the shares of a company for making a gain or for avoiding a loss by manipulation of prices by persons who are in the management of the company or are close to them, on the basis of undisclosed price sensitive information regarding the working of the company which they possess but

which is not available to others. Every country in the world with a major stock exchange had made this practice illegal because of its potential to destroy public confidence in the stock exchange. The first country to tackle insider trading effectively was the United States. In a series of administrative decisions and injunctive proceedings, commencing in 1961, the SEC greatly broadened the applicability of Rule 10b-5 as a general prohibition against any trading on “inside information” in anonymous stock exchange transactions as well as in face-to-face dealings.

Insider trading is the buying or selling of a listed company's stock by someone who has non-public, material information. The price sensitive information should be limited to those who need to know it to discharge their responsibility. However, at times it is leaked secretly by 'insiders' consisting of board members, employees, shareholders and professional service providers. These parties tend to reveal or pass on such information to relatives and friends for undue financial gain. It provides room for certain group to manipulate the market through 'insider trading' activity which also causes rumors in the market. Such activities are treated as violation of principles of corporate governance.

In Nepal proposed amendments, registered in the Federal Parliament, introduce stricter penalties for insider trading and market manipulation, aiming to enhance the deterrence of such unethical practices. Notably, the amendments propose increasing the imprisonment for insider trading from one year to three years, alongside substantial fines. Additionally, the amendments empower the Securities Board of Nepal (SEBON) with greater authority to investigate suspicious banking transactions and enforce compliance with regulatory directives, reflecting a comprehensive approach to market regulation.

Proposed Amendments to the Securities Act, 2063: Addressing Insider Trading and Market Manipulation :

Section/ Sub-section	Existing Provisions	Proposed Provision	Reason for the Amendment
Amendment to Section 101, Sub-section (1), (2), (3), (4), and (5). The existing Sub-section (6) is replaced with the following Sub-section (6), and the existing Sub-section (7) is replaced with the following Sub-section(7).	Section 101: Punishments: 1. As per Section 91, if someone is found to have engaged in insider trading, they shall be subject to a fine equivalent to the loss incurred or imprisonment for up to one year, or both.	Section 101: Punishment 1. As per Section 91, if someone is found to have engaged in insider trading and the loss (Bigyo) is determined, they shall be required to pay a fine equivalent to the Bigyo or imprisonment for up to three years, or both. If the loss is not determined, they shall be subject to a fine ranging from NPR 50,00,000 to NPR 30,000,000 or imprisonment for up to three years, or both.	As it is necessary to clarify and amend the provisions related to securities offenses and transactions to align with current circumstances.

	<p>2. As per Sections 94, 95, and 96, if someone engages in any prohibited activity, they shall be subject to a fine ranging from NPR 50,000 to NPR 150,000 or imprisonment for up to one year, or both. If such an action results in financial damage to any person, they must also compensate for the actual financial loss.</p>	<p>As per Section 94, 95, and 96, if someone engages in any prohibited activity and the Bigyo is determined, they shall be required to pay a fine equivalent to the Bigyo or imprisonment for up to three years, or both. If the loss is not determined, they shall be subject to a fine ranging from NPR 500,000 to NPR 5,000,000 or imprisonment for up to three years, or both. If such an action results in financial damage to any person, they must also compensate for the actual financial loss.</p>	
	<p>3. As per Section 97, 98, 99, and 100, if someone engages in any prohibited activity, they shall be subject to a fine ranging from NPR 100,000 to NPR 300,000, imprisonment for up to two years, or both. If such an action results in financial damage to any person, they must also compensate for the actual financial loss.</p>	<p>3. As per Section 97, 98, 99, and 100, if someone engages in any prohibited activity and the loss is determined, they shall be required to pay a fine equivalent to the loss, imprisonment for up to three years, or both. If the loss is not determined, they shall be subject to a fine ranging from NPR 1,000,000 to NPR 5,000,000, imprisonment for up to three years, or both. Additionally, if such an action results in financial damage to any person, the person responsible must also compensate for the actual financial loss.</p>	
	<p>4. If anyone knowingly and with ill intent fails to maintain, prepare, or submit any records, books, accounts, reports, information, or similar documents required by this Act or the rules and regulations made under it, or if they fail to present such documents within the required time, or if they maintain, prepare, or present false records or documents, the Board may impose a fine ranging from NPR 50,000 to NPR 200,000.</p>	<p>4. If anyone knowingly and with ill intent fails to maintain, prepare, or submit any records, books, accounts, reports, information, or other documents required by this Act or the rules and regulations made under it, or if they fail to present such documents within the required time, or if they maintain, prepare, or present false records or documents, the Board may impose a fine ranging from NPR 500,000 to NPR 2,000,000.</p>	
	<p>5. If anyone knowingly violates this Act, the rules and regulations made under it, or any orders or directives issued under this Act, and in doing so causes harm or loss to any organized institution, securities market, securities businessperson, or investor, the Board may impose a fine ranging from NPR 50,000 to NPR 150,000. If any financial damage is caused as a result of such actions, the Board may also require the person responsible to compensate for the actual financial loss.</p>	<p>5. If anyone knowingly violates this Act, the rules and regulations made under it, or any orders or directives issued under this Act, and in doing so causes harm or loss to any organized institution, securities market, securities businessperson, or investor, the Board may impose a fine ranging from NPR 500,000 to NPR 2,000,000. If any financial damage is caused as a result of such actions, the Board may also require the person responsible to compensate for the actual financial loss.</p>	

	<p>6. If anyone issues securities or conducts securities transactions in the capacity of a securities businessperson without following the procedures required by this Act or the rules and regulations made under it, or if they operate a central depository service or specialized investment fund without proper authorization, the Board may impose a fine ranging from NPR 50,000 to NPR 150,000.</p>	<p>6. If anyone issues securities or conducts securities transactions in the capacity of a securities businessperson without following the procedures required by this Act, the rules, or regulations made under it, or if they operate a central depository service or specialized investment fund without proper authorization, or appoint a trustee without proper authorization, the Board may impose a fine ranging from NPR 5,00,000 to NPR 2,50,000.</p>	
	<p>7. If anyone violates any of the provisions of this Act, the rules and regulations made under it, or any orders or directives issued under this Act, or if they fail to perform their duties or perform actions they are not authorized to do, the Board may impose a fine ranging from NPR 25,000 to NPR 75,000.</p>	<p>7. If any organized institution registering securities or any institution holding a license from the Board fails to prepare the reports, statements, or documents required to be prepared as per this Act, or the rules, regulations, directives, or orders issued under this Act; fails to provide the required information; fails to submit the documents and statements to be submitted within the specified time; or during supervision, inspection, or monitoring, fails to provide the documents, statements, data, or records requested by the Board or any officer-level employee assigned by the Board for that purpose within the specified period, the Board may, in addition to other penalties, impose fines as follows:</p> <p>(a) For up to seven days past the deadline, a daily fine of NPR 10,000.</p> <p>(b) For eight to fifteen days past the deadline, a daily fine of NPR 25,000.</p> <p>(c) From sixteen days past the deadline, a daily fine of NPR 50,000, not exceeding NPR 5,000,000 in total.</p>	

Analysis of Proposed Amendments Addressing Insider Trading and Market Manipulation in the Securities Act, 2063:

The proposed amendments to the Securities Act, 2063, are a significant step toward addressing the pressing issues of insider trading and market manipulation in Nepal's securities market. By strengthening the penalties and enhancing the authority of the Securities Board of Nepal (SEBON), the amendments aim to foster a more transparent and fair market environment.

1. **Enhanced Penalties for Insider Trading:** The enhancement of penalties reflects a more stringent approach to deterring insider trading. The substantial increase in fines and the extended imprisonment term emphasize the seriousness with which the Nepalese government views insider trading. These changes are likely to have a deterrent effect, making potential violators think twice before engaging in such activities. However, the effectiveness of these amendments will depend on the enforcement capacity of SEBON and the judicial system. Without robust

mechanisms to detect and prosecute insider trading, the deterrent effect may be limited.

2. **Accountability for Record Keeping and Reporting:** Accurate and timely record keeping is crucial for maintaining transparency and accountability in the securities market. By imposing stricter penalties for non-compliance, the amendments aim to ensure that market participants adhere to regulatory requirements. This change is particularly important in preventing fraudulent activities, as it strengthens the ability of SEBON to monitor and investigate suspicious transactions. The increased fines reflect the importance of these obligations and are likely to improve compliance among market participants.
3. **Fines for Unauthorized Securities Transactions:** Unauthorized securities transactions pose significant risks to market integrity. The increased fines signal a zero tolerance approach to such activities, aiming to deter unauthorized market participants from engaging in or facilitating illegal transactions. The amendments also highlight the importance of obtaining proper authorization, ensuring that only qualified and approved entities participate in the securities market. This change is expected to enhance market integrity and investor protection by reducing the likelihood of fraudulent activities.
4. **Penalties for Failing to Submit Reports and Documents on Time:** The introduction of daily fines for late submissions is a proactive measure to ensure timely compliance. This provision addresses the issue of delayed reporting, which can hinder SEBON's ability to monitor and regulate the market effectively. By imposing escalating fines based on the length of the delay, the amendments encourage prompt compliance and penalize those who fail to meet deadlines. This approach is likely to improve the overall efficiency and effectiveness of regulatory oversight.
5. **Stricter Penalties for Prohibited Activities:** The proposed amendments aim to align the penalties with the gravity of the offenses, particularly in cases where financial damage is caused. By increasing fines and imprisonment terms, the amendments seek to impose a more significant financial burden on offenders, thereby discouraging prohibited activities. The introduction of higher penalties for activities covered under Section 97 to 100 further underscores the intent to crack down on market manipulation and related offenses. These changes are likely to contribute to a more disciplined market environment, provided that enforcement is consistent and effective.

Conclusion: The proposed amendments to the Securities Act, 2063, represent a comprehensive effort to strengthen the regulatory framework governing Nepal's securities market. By increasing penalties for insider trading and other prohibited

activities, the amendments aim to deter unethical practices and enhance investor interest and protection. The introduction of stricter fines and enhanced enforcement mechanisms reflects the evolving needs of the market and the importance of maintaining market integrity. While these changes are a step in the right direction, their success will ultimately depend on effective implementation and enforcement by SEBON and the judicial system. As Nepal's securities market continues to grow, these amendments will play a crucial role in fostering a transparent and trustworthy market environment.

Bibliography:

- The Securities Act, 2063.
- Dhitopatra Sambandhi Ain 2063 Lai Samsodhan Garna Baneko Bidhyek (Bill to amend the Securities Act, 2063), Nepal.
- Office of the Prime Minister and Council of Ministers. (n.d.). Cabinet decision. <https://www.opmcm.gov.np/cabinet-decision/>
- Sharma, L. M., *Amalgamations Mergers Takeovers Acquisitions: Principles, Practices and Regulatory Framework* (1st ed. Company Law Journal, Taj Press, P. 299.
- Dignam, A., & Lowry, J. (2006). *Company law* (4th ed.). Oxford University Press, P.74.
- Davies, P. L. (1997). *Gower's principles of modern company law* (6th ed.). Sweet & Maxwell, P.444.
- Ratner, D. L. (1988). *Securities regulation: In a nutshell* (3rd ed.). West Publishing Co. P.140.
- Nepal Dhitopatra Board. (2079). 30th Barsikutshav lekh bishayanka, Nepal.
- Nepal Dhitopatra Board. (2076). 27th Barsikutshav bishayanka, Nepal.
- Thorne, J. (2002). *Butterworths company law guide* (4th ed.). Butterworths LexisNexis.

The Evolving Role of Forensic Accounting in Global & Emerging Financial Systems

CA Dipendra Subedi

Forensic accounting is rapidly emerging as a crucial discipline in combating financial misconduct. It blends principles from accounting, auditing, investigation, and law to detect, analyze, and prevent financial crimes. As the global financial environment grows more complex and digitally interconnected, the demand for forensic accountants has never been greater. While forensic accounting is well-established in many developed countries, emerging economies like Nepal are only beginning to recognize its importance. Faced with rising corruption, weak financial governance, and widespread institutional inefficiencies, Nepal urgently needs to integrate forensic accounting practices to strengthen transparency and accountability in both public and private sectors.

At its core, forensic accounting applies financial analysis and investigative skills to resolve disputes or uncover fraud, often in legal contexts. Bologna and Lindquist (1995) define it as the application of financial skills and an investigative mindset to unresolved issues within the framework of legal evidence. Further studies emphasize its intersection with law, audit, and financial scrutiny (Arokiasamy & Cristal-Lee, 2011; Dhar & Sarkar, 2014). The role of forensic accountants extends beyond traditional financial review; these professionals analyze detailed transactions to detect anomalies such as unauthorized withdrawals, suspicious journal entries, or off-the-book accounts. Forensic accountants play a vital role in supporting legal proceedings by preparing and analyzing financial evidence, calculating economic damages, and often testifying as expert witnesses in court. Their expertise is also crucial in tracing stolen or hidden assets, particularly in cases involving embezzlement, money laundering, or cross-border fraud. For instance, during the Enron scandal in the United States, forensic accountants were key in uncovering fraudulent accounting practices that led to one of the largest corporate bankruptcies in history (Healy & Palepu, 2003). Similarly, in the United Kingdom, forensic accountants contributed to exposing a £263 million accounting irregularity at Tesco in 2014, which resulted in regulatory fines and reputational damage (Financial Times, 2014). Beyond investigations, forensic accountants help organizations strengthen internal controls and establish effective fraud prevention systems. This preventative function is especially critical in emerging economies, where

weak financial governance and regulatory gaps make institutions more susceptible to corruption and mismanagement (Transparency International, 2023).

They provide litigation support by preparing financial evidence, estimating damages, and serving as expert witnesses. Their duties also include tracing stolen assets and strengthening internal controls to prevent future fraud.

Though frameworks such as Generally Accepted Accounting Principles (GAAP), International Financial Reporting Standards (IFRS), and Nepal Financial Reporting Standards (NFRS) standardize reporting, their flexibility can be exploited. Research by Healy and Wahlen (1999) and Dechow, Ge, and Schrand (2010) demonstrates how management can manipulate earnings, conceal losses, or distort financial statements. Forensic accountants are trained to identify red flags such as inflated revenues, misclassified expenses, or off-balance-sheet items. According to the Association of Certified Fraud Examiners (2022), organizations implementing forensic audits detect fraud 50% faster and significantly reduce financial losses, underscoring the effectiveness of forensic practices.

Forensic accountants employ various specialized techniques to conduct investigations. Data analysis using tools such as Excel, SQL databases, and analytics platforms helps detect anomalies like revenue spikes or duplicate payments. Techniques like Benford's Law and time-series analysis assist in identifying data manipulation. Structured interviews gather firsthand evidence and insights from employees and stakeholders, often supported by behavioral analysis. Digital forensics uncovers deleted emails, unauthorized access, and hidden data, frequently requiring collaboration with IT and cybersecurity experts. Financial ratio and trend analysis benchmark performance against industry norms to detect suspicious changes. Emerging technologies such as artificial intelligence, machine learning, blockchain tracing, and data visualization are increasingly used to enhance accuracy and efficiency.

Globally, forensic accounting varies by region. In the United States, the field gained momentum after major corporate scandals such as Enron and WorldCom in the early 2000s, which prompted the Sarbanes-Oxley Act (SOX) of 2002, imposing stricter internal controls and improving transparency (Sarbanes-Oxley Act, 2002). The establishment of the Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) further institutionalized forensic oversight, with forensic accountants collaborating closely with the Securities and Exchange Commission (SEC), Internal Revenue Service (IRS), and Federal Bureau of Investigation (FBI) (Public Company Accounting Oversight Board, n.d.).

India's expanding economy and increasing financial crimes led the Reserve Bank of India (RBI) to mandate forensic audits for loan exposures exceeding INR 50 crore before fraud classification. This measure is vital in controlling bad debts and curbing willful

defaults. Agencies such as the Central Bureau of Investigation (CBI), Enforcement Directorate (ED), and Serious Fraud Investigation Office (SFIO) actively engage forensic accountants in high-profile investigations (Reserve Bank of India, 2019).

In China, forensic accounting is integral to state-led anti-corruption and tax enforcement efforts. Rapid economic growth has escalated corporate fraud, embezzlement, and bribery, with forensic audits identifying irregularities and promoting regulatory compliance, supporting government transparency initiatives (PwC China, 2020).

Nepal remains in the early stages of developing forensic accounting infrastructure. Increased awareness of corruption and misuse of public funds has motivated agencies like the Commission for the Investigation of Abuse of Authority (CIAA), Nepal Rastra Bank (NRB), and the Office of the Auditor General (OAG) to adopt forensic techniques. However, the lack of a strong legal framework, trained professionals, and institutional resources hampers wide implementation. One notable example is the high-profile Sudan Scam, where approximately NPR 280 million was embezzled during the procurement of armored personnel carriers for UN peacekeeping missions. Forensic analysis was essential in tracing the flow of funds and identifying fraudulent procurement practices (Koirala, 2011). Similarly, forensic expertise could have played a stronger role in the Melamchi Water Supply Project, which suffered from significant cost overruns, payment irregularities, and halted progress—often attributed to poor financial governance (World Bank, 2020). In such cases, forensic accountants can help uncover financial mismanagement and recommend reforms to internal control systems. Their proactive engagement is also critical in designing anti-fraud frameworks, especially in public enterprises and NGOs, which are frequently targeted for misappropriation of donor and government funds (Office of the Auditor General Nepal, 2023).

Despite its potential, forensic accounting faces challenges including a lack of standardized international practices, the complexity of modern financial systems with cryptocurrencies and digital transactions, and limitations in countries like Nepal due to shortages of skilled professionals and outdated enforcement. As fraud evolves, forensic accountants must continuously update their tools and skills.

In conclusion, forensic accounting is an indispensable tool in today's financial world, promoting transparency, accountability, and public trust. Its influence extends from corporate fraud in developed countries to governance issues in developing nations. To meet the challenges of financial complexity and digital transformation, investment in innovation, education, and international cooperation is crucial. For countries like Nepal, building a robust forensic accounting framework could significantly strengthen governance and financial system resilience.

References

- Association of Certified Fraud Examiners. (2022). Report to the nations: Global study on occupational fraud and abuse. <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2022/>
- Arokiasamy, A., & Cristal-Lee, S. (2011). Forensic accounting: A new paradigm for accounting. *Asian Journal of Business and Accounting*, 4(2), 89–112. <https://ajba.um.edu.my/article/view/4521>
- Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (1995). *Fraud auditing and forensic accounting* (3rd ed.). John Wiley & Sons.
- Dechow, P. M., Ge, W., & Schrand, C. (2010). Understanding earnings quality: A review of the proxies, their determinants and their consequences. *Journal of Accounting and Economics*, 50(2-3), 344–401. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2010.09.001>
- Dhar, A., & Sarkar, S. (2014). Forensic accounting and fraud detection. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(1), 23-34. <https://doi.org/10.5296/ijaf.v4i1.5575>
- Financial Times. (2014, October 23). Tesco accounting scandal: What went wrong? <https://www.ft.com/>
- Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13(4), 365-383. <https://aaapubs.org/doi/10.2308/acch.1999.13.4.365>
- Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2003). The fall of Enron. *Journal of Economic Perspectives*, 17(2), 3–26. <https://doi.org/10.1257/089533003765888403>
- Koirala, K. (2011). Corruption in Nepal: A case study of the Sudan scam. *Kathmandu Post*.
- PwC China. (2020). Forensic services and anti-corruption in China. <https://www.pwc.com.cn/en/services/forensic.html>
- Reserve Bank of India. (2019). Master circular on fraud classification and reporting. <https://www.rbi.org.in>
- Sarbanes-Oxley Act of 2002, Pub. L. No. 107-204, 116 Stat. 745 (2002). <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/3763>
- Transparency International. (2023). Corruption perceptions index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/nep>
- World Bank. (2020). Implementation Completion and Results Report: Melamchi Water Supply Project. <https://documents.worldbank.org/>

Trends of Cybersecurity Issues in Nepal's Banking Industry

CA Namuna Joshi

Introduction

With the growth of digitalization and technology, the way people conduct banking has drastically changed over the last decade. Physical cheque and ATM transactions have now been transformed into mobile banking and internet banking transactions. QR transactions have replaced cash transactions to a greater extent. While the digital transaction has brought great convenience and comfort to people, digitalization has also invited cybersecurity threats into the system. Cybersecurity has been an area of significant concern, especially when customers and financial institutions have been constantly vulnerable to hacks, scams and attacks.

This article attempts to identify the key trends in cybersecurity threats to Nepal's banking industry, challenges and possible ways to cope with such threats.

1. Phishing and Social Engineering Attacks

Phishing is one of the major cyberthreats in Nepal's banking industry. Attackers pose as banks through phone, emails, SMSs and other social media platforms to mislead the customers, with an aim to get people disclose their sensitive information such as login credentials, one-time passwords (OTPs) and credit card numbers.

Another form of cybersecurity attack frequently observed in Nepal is a social engineering attack. Scammers imitate individuals and trick their close ones into exposing their confidential information or convincing them to transfer funds into their account.

2. Mobile and Internet Banking Vulnerabilities

Most mobile banking and internet banking users in Nepal do not understand the significance of biometric authentication, one-time passwords and transaction alerts. Moreover, banks in Nepal also fail to update and modernize the security features in their applications frequently. Outdated applications pose a threat to customers data and assets. Also, customers are frequently using mobile banking and internet banking over public Wi-Fi, which is mostly unsecured. This increases the risk of customers data being stolen and getting attacked.

3. ATM and Card Fraud

Nepal's banks have consistently been victims of ATM fraud. Criminals install hidden devices in ATMs to capture card information and PINs. These devices are often installed in the card readers or keypads of ATMs. Hackers had also been using fake cards to withdraw money from bank accounts. The frequent ATM attack in Nepal demands a stronger and more secure ATM system, such as a chip-based card and enhanced ATM surveillance.

4. Poor Cyber Hygiene Among Users

Another prominent challenge in Nepal's banking system is a lack of awareness regarding cyber hygiene among the banking customers. Most people in Nepal are not aware of the basic safety precautions to be applied while conducting digital transactions. People often use weak or repeated passwords, ignore banking alerts and share their sensitive information with others. Customers are not well aware of the risks associated with online transactions. This makes cybercriminals gain unauthorized access to customer accounts. Also, customers ignore the security alerts and warnings sent by the bank, such as unusual login activity.

5. Insider Threats and Poor Access Control

Sometimes the threats are not external but rather internal. Internal threats include employees, who might intentionally or unintentionally harm the organization. Some employees who have knowledge of the banking system and access to sensitive information carefully plan to successfully transfer the funds and execute the fraud of transferring funds in an illegal manner, while others do not maintain the minimum safety protocols, such as poor access controls, weak authentication, and weak monitoring systems. These activities provide attackers with the confidential banking data. Mostly, small banks do not have staff who are well aware of cybersecurity. It therefore makes them an easy target for breaches or leaks of information. Such banks lack dedicated IT professionals and resources to implement robust security protocols.

6. Outdated IT Infrastructure

Most banks in Nepal do not have a heavily invested information technology infrastructure. The IT system is not updated on a timely basis. The outdated systems often fail to comply with new safety protocols, making them easier targets for hackers. The systems do not comply with new security protocols and are prone to system attacks. There seems to be particularly less investment made by small banks and cooperatives, due to resource constraints and lack of knowledge. As a result, the customer database,

if left exposed, increases vulnerability to data loss, fraud and other fraudulent activities.

7. Regulatory Landscape and NRB Initiatives

Nepal Rastra Bank (NRB), the central bank of Nepal, has taken a few steps to address cybersecurity challenges in the banking industry of Nepal. NRB has introduced guidelines on IT governance, risk management, and digital banking services. These directives require banks to establish a specialized information technology department. In addition, banks are also required to conduct an IT audit regularly to ensure that their IT system is safe and secure. While steps taken by NRB are positive, the implementation part lies with banks. NRB shall also monitor the implementation status of these directives and guidelines to create a more secure digital banking environment.

8. Low Incident Reporting and Lack of Transparency

Another issue of cybersecurity in Nepalese banks is the lower rate of cyberattack reporting by banks. Most of the banks do not report cyberattack incidents due to fear of reputational damage and fear of panic among bank customers. This creates a lack of transparency in the banking industry of Nepal. The failure to report such incidents keeps the customers and regulators in the dark regarding potential data breaches and the possibility of financial loss.

Conclusion

As Nepal's banking sector becomes increasingly digital, this demands secure and robust cybersecurity systems. While the growth of mobile and internet banking has increased customer access and convenience, it has also increased cybersecurity risks. Issues like phishing, social engineering, ATM fraud, mobile banking threats, and insider threats pose enormous challenges to banks and customers. Most institutions, particularly smaller banks and cooperatives, lack the resources to implement modern IT systems or adequately train staff members to identify and prevent cyberattacks.

Despite the growing threats, Nepal Rastra Bank (NRB) has played a critical role in alleviating these issues by creating regulatory frameworks that promote IT governance, security audits, and better data protection procedures.

Cybersecurity issues in the Nepalese banking system can be improved through regulatory oversight, investing in newer infrastructure, and increasing awareness about cybersecurity among bank staff and customers. In this way, Nepal can ensure that its financial system is safe and secure.

The Importance of Sustainability Reporting as per ISSB

Bikrant Acharya
Manager, Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF)

Introduction

In the 21st century, sustainability has emerged as one of the most critical determinants of corporate success, resilience, and accountability. Businesses today operate in an environment where climate change, social inequality, biodiversity loss, and governance failures pose risks not only to society but also to the long-term profitability of corporations. Consequently, investors, regulators, and other stakeholders increasingly demand transparent and reliable information on how companies are managing these sustainability-related challenges.

To meet this need, the **International Sustainability Standards Board (ISSB)** was established in November 2021 under the umbrella of the IFRS Foundation. The ISSB's mandate is to develop a comprehensive global baseline of sustainability disclosure standards that provide investors and capital market participants with information about a company's sustainability-related risks and opportunities. The introduction of IFRS S1 (General Requirements for Sustainability-related Financial Disclosures) and IFRS S2 (Climate-related Disclosures) in 2023 marks a historic milestone in mainstreaming sustainability reporting within the global financial reporting ecosystem. This article explores the importance of sustainability reporting as per ISSB standards, analyzing their role in promoting transparency, comparability, investor confidence, accountability, and long-term value creation.

Evolution of Sustainability Reporting:

Before discussing ISSB's importance, it is necessary to understand how sustainability reporting has evolved. Traditionally, corporate reporting focused primarily on financial results—profits, revenues, and shareholder returns. Over time, however, stakeholders realized that financial numbers alone do not capture the full picture of a company's health or risks.

1980s–1990s: Early sustainability disclosures were voluntary and mostly in the form of corporate social responsibility (CSR) reports. These reports focused more on

philanthropy and ethical branding rather than measurable financial risks.

2000s: Emergence of frameworks such as the Global Reporting Initiative (GRI), which standardized reporting on environmental and social impacts. However, these were broad and not directly tied to financial performance.

2010s: Introduction of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) and the Sustainability Accounting Standards Board (SASB) shifted focus to financially material sustainability issues.

2021 onwards: Establishment of ISSB to consolidate existing frameworks TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures), SASB Sustainability Accounting Standards Board, CDSB (Climate Disclosures Standards Board, IIRC (International Integrated Reporting Council), etc. into a single, globally consistent standard aligned with IFRS.

Thus, ISSB represents the culmination of decades of evolution, ensuring sustainability information is not treated as optional or peripheral, but as central to financial decision-making.

ISSB Standards: IFRS S1 and IFRS S2

The ISSB has so far issued two cornerstone standards:

1. IFRS S1: General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information

Provides a framework for disclosing sustainability risks and opportunities that could reasonably be expected to affect a company's enterprise value. Requires integration with traditional financial reporting.

2. IFRS S2: Climate-related Disclosures

Focuses specifically on climate risks and opportunities. Aligns with the four-pillar structure of TCFD (Governance, Strategy, Risk Management, and Metrics & Targets). Covers both transition risks (policy changes, carbon pricing, technology shifts) and physical risks (floods, heatwaves, supply chain disruptions).

Together, these standards form a global baseline of sustainability reporting, which jurisdictions can adopt or supplement with region-specific requirements (e.g., the EU's CSRD or U.S. SEC climate disclosure rules).

Importance of Sustainability Reporting as per ISSB

1. Global Consistency and Comparability

One of the greatest challenges in sustainability reporting has been the lack of comparability. Different companies used different frameworks, like, GRI, SASB, TCFD,

CDP making it difficult for investors to analyze and compare sustainability risks across borders. ISSB addresses this problem by:

- Creating a single, globally recognized standard aligned with IFRS.
 - Ensuring disclosures are comparable across industries and jurisdictions.
 - Reducing reporting burden for multinational corporations by consolidating multiple frameworks.
 - Investor focused transparency, since, they focus on financial materiality
- This global consistency is crucial for capital markets, where trillions of dollars are invested across borders, and investors need reliable benchmarks.

2. Investor-Focused Transparency:

Unlike some traditional CSR frameworks, ISSB standards are explicitly investor-oriented. They focus on financial materiality, meaning companies must disclose only those sustainability factors that could reasonably impact enterprise value.

This approach provides investors with:

- Decision-useful information about long-term risks and opportunities.
- Clarity on how sustainability challenges affect future cash flows, valuations, and growth prospects.
- Confidence in allocating capital toward companies that are resilient and future-ready.

For example, a manufacturing company exposed to high carbon taxes or supply chain vulnerabilities must disclose these risks under ISSB, allowing investors to adjust their valuation models accordingly.

3. Integration with Financial Reporting

One of ISSB's most significant contributions is its integration of sustainability disclosures with financial statements. Unlike traditional sustainability reports, ISSB requires companies to link non-financial information directly to financial outcomes. This integration:

- Promotes a holistic understanding of performance (financial + non-financial).
- Allows management to better evaluate trade-offs between short-term profits and long-term sustainability.
- Helps auditors, regulators, and investors assess the true risk exposure of a company.

For instance, if a company faces high exposure to climate-related litigation, this risk must be disclosed alongside contingent liabilities in financial reports.

4. Addressing Climate-Related Risks

Climate change is arguably the single biggest systemic risk to the global economy. By making climate disclosures mandatory, ISSB ensures that businesses proactively address:

- **Physical risks** (flooding, wildfires, droughts). Physical risks can be acute climate risk and chronic climate risks.

Acute risks are sudden, severe, short-term climate-related events that can cause immediate disruption to operations, assets, or supply chains. Examples are extreme floods or flash floods, wildfires, hurricanes, cyclones, heat waves, cold snaps and severe storms etc.

Business impact as a result of acute risks are physical damage to infrastructure & property, temporary shutdown of facilities or supply chains, disruption of transportation & logistics, increased insurance claims & premiums etc.

Chronic Climate Risks are long-term, gradual shifts in climate patterns that persist over time and lead to systemic impacts. Examples are Rising sea levels, increasing average global temperatures, Ocean acidification, Desertification and long-term water scarcity and Decline in agricultural productivity due to changing rainfall patterns etc.

Business Impact as a result of chronic risk are long-term changes in resource availability (e.g., water, crops, energy), Increased operating costs (e.g., cooling costs in hotter regions), Asset devaluation in vulnerable locations (e.g., coastal real estate), Strategic shifts needed in supply chains and business models

- **Transition risks** (policy changes, technological shifts, market preferences).

Opportunities from this risk include renewable energy investments, sustainable product innovation etc. This approach pushes companies to integrate climate resilience into strategy and operations, rather than treating it as an afterthought.

5. Enhancing Accountability and Trust

Trust is the foundation of capital markets. Inconsistent or vague sustainability claims—often referred to as “green washing”—undermine investor confidence. By adopting ISSB standards:

Companies provide credible, audited, and comparable data.

Regulators and investors can hold management accountable for their sustainability commitments. Stakeholders such as employees, communities, and customers gain greater confidence in the company’s values and strategies.

This enhanced accountability also aligns corporate behavior with societal expectations.

6. Supporting Regulatory Alignment

Many jurisdictions are considering or mandating ISSB-aligned reporting. For example: UK has announced that it will adopt ISSB standards in its sustainability disclosure regime. Canada, Japan, and Australia are consulting on ISSB integration. EU's CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive), while broader in scope, seeks interoperability with ISSB standards. Companies that adopt ISSB early will be better prepared to comply with evolving global regulations, avoiding penalties and reputational risks.

7. Improved Risk Management and Strategy

Sustainability disclosures are not just for external stakeholders—they also benefit internal decision-making. By adopting ISSB standards, companies are compelled to:

- Identify and measure sustainability risks systematically.
- Integrate these risks into corporate strategy and capital allocation.
- Develop resilience to long-term disruptions such as climate change, supply chain shocks, or resource scarcity.
- This results in stronger governance, more adaptive strategies, and improved operational resilience.

8. Access to Capital and Competitive Advantage

Sustainability is increasingly linked to financial performance. Studies show that companies with strong ESG practices often enjoy:

- Lower cost of capital.
- Higher investor demand.
- Greater brand loyalty and customer trust.

By disclosing sustainability performance under ISSB, companies can attract long-term investors, qualify for sustainable financing instruments such as green bonds and sustainability-linked loans, and build a competitive edge in global markets.

Challenges and Criticisms of ISSB

While the importance of ISSB standards is undeniable, several challenges remain:

- **Implementation Costs:** Smaller companies may find compliance expensive due to data collection, auditing, and reporting requirements.
- **Capacity Gaps:** Many firms, especially in developing countries, lack expertise in sustainability measurement and reporting.
- **Materiality Debate:** ISSB emphasizes financial materiality, whereas frameworks like GRI focus on double materiality (impacts on society and environment as well).

Some critics argue that ISSB's approach is too narrow.

- **Transition Timeline:** Companies need adequate time and guidance to transition from existing frameworks to ISSB.
- **Data Reliability:** Gathering accurate sustainability data, especially from supply chains, remains a challenge.

Despite these hurdles, the momentum toward ISSB adoption is strong, as markets and regulators recognize the urgent need for reliable sustainability disclosures.

Case Examples

a. Unilever: Known for its strong sustainability initiatives, Unilever has emphasized the need for standardized global reporting to reduce confusion. ISSB provides a framework that aligns with its long-term sustainability commitments.

b. Financial Institutions: Banks and investors increasingly demand ISSB-aligned disclosures from borrowers and portfolio companies, influencing the flow of capital toward sustainable ventures.

c. Emerging Markets: Countries like Nigeria and India are exploring ISSB adoption to attract foreign investment, demonstrating its global relevance.

Future Outlook

The adoption of ISSB standards is expected to accelerate in the coming years. Possible developments include:

- Expansion beyond climate to cover biodiversity, human rights, and social issues.
- Integration with global taxonomies for sustainable finance.
- Increasing digitalization of sustainability data to enhance real-time reporting.
- Stronger assurance and auditing mechanisms to verify sustainability disclosures.

Ultimately, ISSB is not just about compliance; it represents a paradigm shift in how businesses account for their impact and resilience in a rapidly changing world.

Conclusion

Sustainability reporting has moved from being a voluntary, reputation-driven activity to a strategic, investor-focused necessity. The ISSB plays a central role in this transformation by providing a globally consistent, financially material, and investor-relevant baseline for sustainability disclosures.

For companies, the importance of sustainability reporting under ISSB can be summarized as follows:

- It enhances transparency and comparability.
- It improves investor confidence and access to capital.
- It integrates sustainability with financial performance.

- It strengthens risk management and long-term resilience.
- It positions businesses for regulatory compliance and competitive advantage.

In an era where global markets are increasingly shaped by sustainability challenges, ISSB-based reporting is not optional—it is essential. Businesses that embrace these standards will not only secure the trust of investors and stakeholders but also ensure their own survival and prosperity in the decades to come.

Startup Loan Scheme in Nepal: Institutional Framework, Eligibility and Implementation Mechanism

Mandira Thapaliya
Manager, Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF)

Introduction

Access to finance remains a major challenge for aspiring entrepreneurs in Nepal, especially those with innovative ideas but without collateral. Traditional banking systems typically require land or property as security, which many early-stage businesses lack. To overcome this barrier and promote entrepreneurship, the Government of Nepal introduced the Startup Loan Scheme under the Startup Enterprise Loan Operation Procedure, 2082. This initiative enables eligible startups to receive loans of up to NPR 2 million at a concessional interest rate of 3 percent without requiring traditional collateral such as land or property.

The policy reflects an effort to shift from asset-based financing to opportunity-based financing, particularly focusing on innovation, technology adoption, and employment generation. By easing access to capital, Nepal aims to strengthen its entrepreneurial ecosystem and support sustainable economic growth.

Institutional Structure and Fund Flow Mechanism

The startup loan scheme functions through a collaborative framework involving multiple institutions with specific roles and responsibilities.

Ministry of Industry, Commerce and Supplies (MoICS)

The Ministry of Industry, Commerce and Supplies plays a central policy-making and supervisory role in the startup loan program. It formulates procedures, sets eligibility standards, and approves the annual budget for the scheme. Its oversight ensures that the program supports broader national economic and development goals while maintaining policy coherence.

Industrial Enterprise Development Institute (IEDI)

The Industrial Enterprise Development Institute (IEDI) is the primary implementing agency responsible for operational activities. IEDI announces application windows, receives project proposals, evaluates submissions, and recommends eligible startups to

partner banks. Public notices for applications are issued through national newspapers and the institute's official channels, giving entrepreneurs approximately 21 days to file proposals following each public announcement.

Commercial Banks and Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF)

After project approval, designated commercial banks disburse loans at the subsidized interest rate. Banks also monitor utilization of funds to ensure responsible use. To mitigate credit risks associated with lending to early-stage ventures, the Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) provides credit guarantee coverage for loans extended under the scheme. This risk-sharing mechanism encourages greater participation by financial institutions in supporting startups.

Overall, the fund flow mechanism follows this sequence: the MoICS provides policy direction and funding; IEDI manages selection and recommendation; commercial banks disburse loans and monitor repayments; and DCGF provides loan guarantees.

Eligibility and Loan Terms

Eligibility Criteria

The startup loan scheme specifically targets early-stage and growing enterprises rather than well-established firms. Eligible applicants must meet several conditions under the operating procedure:

- The business must be legally registered as a private firm, partnership firm, company, or cooperative.
- The enterprise must have been registered for no more than 10 years.
- The annual turnover of the business must not exceed NPR 15 crore.
- Priority is given to ventures with innovative or technology-oriented components, such as new products, improved services, or efficient production methods.
- Firms involved primarily in importing goods for resale, holding or investment companies, and blacklisted entities are not eligible.

These criteria aim to ensure that support goes to startups with growth potential and contributions to employment and technological advancement.

Loan Amounts and Terms

Under the current procedure, eligible enterprises may receive loans ranging from NPR 500,000 to NPR 2 million, with the minimum amount remaining unchanged and the upper limit revised due to budget constraints. The loan carries a fixed interest rate of 3 percent per annum, a maximum repayment period of five years, and a grace period of up to one year before repayments begin. No traditional collateral is required, as the

project itself is treated as security, encouraging resource-constrained entrepreneurs to participate.

Funds are released in installments instead of a lump sum, ensuring that the money is used appropriately according to project needs and milestones.

Documents Required for Startup Loan Application

Applicants are required to submit complete and verifiable documents to support their proposals. Key documents typically include:

1. Business Registration and Renewal Certificates
2. Permanent Account Number (PAN) and Tax Compliance
3. Audited Financial Statements
4. Citizenship Certificate of the Authorized Representative
5. Evidence of Innovation or Technology Use
6. Employee Salary Details

Complete documentation enhances credibility, facilitating smoother evaluation and higher approval likelihood.

Application Procedure

The application process begins with a public notice issued by IEDI through national newspapers and official digital platforms. Entrepreneurs must prepare project proposals and submit them within 21 days. Proposals must follow a specified format and include key details such as:

- Project objectives and purpose.
- Detailed cost estimates.
- Expected returns or revenue.
- Number of jobs expected to be created.
- A self-declaration confirming no prior receipt of government concessional loans
- Proposals can be submitted both online and offline, increasing accessibility for entrepreneurs across the country.

Evaluation and Approval Process

After submission, proposals undergo a structured evaluation process administered by IEDI. Initially, applications are screened for eligibility compliance with the requirements outlined in the procedure. Shortlisted applicants are then invited to present their business plans before an evaluation committee made up of government officials and industry and financial experts.

Presentations allow applicants to explain their business models, market potential,

and financial projections. The committee evaluates proposals based on criteria such as business status, growth potential, use of technology, sustainability, employment creation, and presentation quality. Projects that score at least 50 percent are recommended for loan approval.

Following evaluation, partner banks conduct credit appraisals and site inspections to verify financial feasibility and capacity to repay the loan. Selected startups are notified and must contact designated bank branches within a specified period.

Implementation Progress of the Startup Loan Program

The Startup Loan Program in Nepal was first implemented under the Startup Enterprise Loan Operation Procedure, 2080, and it received strong participation from early-stage entrepreneurs across the country. During the initial phase, a total of 1,685 project proposals were submitted and carefully evaluated by an evaluation committee. Out of these, 394 proposals were shortlisted, 335 applicants presented their business plans, and 183 startups were ultimately recommended for concessional loans.

Following the successful implementation of the first phase, the government introduced the revised Startup Enterprise Loan Operation Procedure, 2081, which came into effect on Shrawan 30, 2081. Based on lessons learned from the previous year, several improvements were made to simplify the application process. Notably, the Industrial Enterprise Development Institute (IEDI) allowed entrepreneurs to submit project proposals through both online and offline modes, making the process more accessible. By the final submission date of the second phase, 1,838 proposals were received through offline submission, while 3,320 proposals were submitted online, resulting in a total of 5,158 project proposals. The evaluation committee reviewed all submissions, shortlisted 1,314 proposals, and finally selected 661 startup enterprises for concessional loans.

For the fiscal year 2082/83, the government allocated NPR 73 crore to support startups that use technology, create jobs, and add value to Nepal's economy, demonstrating sustained commitment to fostering innovation and enterprise.

Conclusion

The Startup Loan Scheme in Nepal represents a significant policy effort to bridge the financing gap faced by early-stage entrepreneurs. By offering concessional financing without traditional collateral requirements, the program addresses one of the key barriers to startup growth—limited access to capital.

The coordinated institutional framework, involving the Ministry of Industry, Commerce and Supplies, the Industrial Enterprise Development Institute, commercial banks, and the Deposit and Credit Guarantee Fund, ensures transparency, accountability, and

shared risk. Clearly defined eligibility criteria, a structured evaluation process, and phased disbursement mechanisms further enhance the scheme's effectiveness. While the program continues to evolve in response to fiscal realities and growing demand, it has the potential to contribute significantly to Nepal's economic growth, innovation ecosystem, and sustainable employment generation if supported by consistent monitoring, policy refinement, and institutional collaboration.

Principles of Deposit Guarantee

Achyut Panta
Deputy Manager, DCGF

Introduction

Along with the growing financial crisis & bank failures, the concept of deposit guarantee (insurance) is evolved to make stable financial safety net. Since 19th century, several attempts are made in several territories & jurisdictions to get current deposit guarantee system in the world. Now, It is being a mandatory instrument for robust financial mechanism in any jurisdictions. The dynamic development of financial system requires specific principles of deposit insurance that applies consistently all over the world. Hence, the worldwide umbrella organization for deposit insurers, IADI has taken major initiative to introduce core principles for effective deposit insurance system.

What is Deposit Guarantee?

Deposit Guarantee is the system which enhances public confidence towards the banking & financial system by protecting depositors against the failure of banking & financial institutions. It is widely termed as deposit insurance and also termed as deposit protection system in some jurisdictions.

International Association of Deposit Insurers (IADI) defined deposit insurance as a system established to protect depositors against the loss of their insured deposits in the event that a bank is unable to meet its obligations to depositors. As per the IADI core principles for Effective Deposit Insurance Systems, Deposit insurance refers to the financial protection for depositors against loss up to an insured amount in the event an insured deposit taking institution is unable to meet its obligations to the depositors.

Development of Deposit Guarantee System

Current deposit insurance system in the world is the result of series of activities, initiatives and practices to maintain robust financial safety net in the world. After the financial crisis, New York State in USA adopted a bank obligation insurance program in 1829. From 1831 to 1858, five additional states adopted such insurance programs. However modern deposit insurance system in the world is initiated after the establishment of Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) in 1933 in America which is the first institution of deposit insurance in central level. The words spoken

by US president Franklin Roosevelt on March 12, 1933, "After all, there is an element in the readjustment of our financial system more important than currency, more important than gold and that is the confidence of the people" depicts the picture of need of deposit insurance system at that period.

After 1960, the deposit insurance system was followed by India, Norway, Dominica, Philippines, Germany, Canada, Lebanon, Finland, Japan and so on. Now deposit insurance system is spread all over the world covering more than 120 jurisdictions. In Nepal, Deposit insurance system is started in 2010 AD in the name of deposit guarantee scheme.

Principles of Deposit Guarantee System

The international Association of Deposit Insurers (IADI) core principles for effective deposit insurance systems are well accepted principles for deposit guarantee and are intended for jurisdictions that wish to establish or enhance their deposit insurance or guarantee systems.

The first set of Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems were jointly issued by the International Association of Deposit Insurers (IADI) and the Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) in June 2009. The Core Principles are used by jurisdictions as a benchmark for assessing the quality of their deposit insurance or guarantee systems and for identifying gaps in their deposit insurance (guarantee) practices and measures to address them. The Core Principles are also used by the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank, in the context of the Financial Sector Assessment Program (FSAP), to assess the effectiveness of jurisdiction's deposit insurance systems and practices. The core principles were revised in 2014 for effective deposit insurance system in response to the lesson learnt from 2007-2009 great financial crisis.

The Core Principles have again been revised ten years later, in 2024. This most recent update is informed by structural changes in the industry (e.g. digital innovation), the trend for increased involvement by deposit insurers in resolution and the lessons from the banking turmoil in March 2023, which marked the largest episode of systemic stress since the 2007 – 2009 global financial crisis.

The brief summary of the latest IADI Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems approved by the IADI Executive Council on 9 September 2025 is as below which includes 18 Core Principles (CPs) currently used as the global benchmark for financial safety nets.

- **Principle 1: Public Policy Objectives**

The principal objectives of a deposit insurance system (DIS) should be to protect

depositors and contribute to financial stability. These must be formally specified and publicly disclosed. The design of the deposit insurance system reflects the system's public policy objectives.

- **Principle 2: Mandate and Powers**

The deposit insurer must have a clearly defined mandate and the necessary powers to achieve its objectives. The mandates are classified into four categories.

- Pay Box Mandate
- Pay Box Plus wMandate
- Loss Minimiser Mandate
- Risk Minimiser Mandate

- **Principle 3: Governance**

The deposit insurer should be operationally independent, transparent, and accountable. It must be insulated from external political or industry interference.

- **Principle 4: Business Continuity Management**

The deposit insurer must have plans in place to maintain operations and discharge its responsibilities (such as making payouts) during a major operational disruption.

- **Principle 5: Legal Protection**

There must be legal protection provided to the deposit insurer and its staff for actions taken in good faith in the performance of their duties.

- **Principle 6: Recoveries**

The deposit insurer must be recognized as a creditor in the bank liquidation process and have a clear right to recover funds paid out to depositors.

- **Principle 7: Membership**

Membership in the deposit insurance system should be compulsory for all insured deposit-taking institutions.

- **Principle 8: Coverage**

The scope and level of coverage must be clearly defined in law, credible, and cover the vast majority of retail depositors while leaving some funds exposed to maintain market discipline.

- **Principle 9: Funding for the Deposit Insurer**

The deposit insurer should have readily available funds and funding mechanisms, including assured liquidity funding arrangements, in place as necessary to meet its mandate. Responsibility for paying the cost of deposit insurance should be borne by the member institutions of the deposit insurer.

- **Principle 10: Public Awareness**

In order to protect depositors and contribute to financial stability, the public should be informed about the benefits and limitations of deposit insurance on an ongoing basis and in the event of a failure of an insured deposit-taking institution.

- **Principle 11: Crisis Preparedness and Management**

The deposit insurer should have in place an effective framework to ensure it is at all times prepared to respond to the potential and actual failure of insured deposit-taking institutions and should have in place an effective framework with other financial safety net participants to ensure communication and coordination.

- **Principle 12: Dealing with Parties at Fault in a Failure**

The individuals that may be responsible for, or may have contributed to, a failure of an insured deposit-taking institution should be held accountable for their actions or omissions. The deposit insurer, or other relevant authority, should be provided with the power to seek legal redress against those parties at fault in the failure of an insured deposit-taking institution.

- **Principle 13: Early Detection and Timely Intervention**

The supervisor and/or deposit insurer must have powers to intervene in a bank early enough to prevent failure or minimize losses.

- **Principle 14: Failure Resolution**

A resolution regime should ensure the effective resolution of an insured deposit-taking institution that is no longer viable, or likely to be no longer viable, in a manner that protects insured depositors against losses, minimises disruptions in their access to insured deposits, and contributes to financial stability.

- **Principle 15: Reimbursement**

Depositors must be paid back promptly. The global standard target is for the majority of depositors to have access to their funds within 7 working days.

- **Principle 16: Use of the Deposit Insurance Fund in Resolution**

The conditions for the use of the deposit insurance fund to manage the resolution of failed insured deposit-taking institutions should be clearly set out in law and publicly disclosed.

- **Principle 17: Financial Safety Net Cooperation, Coordination & Information Sharing**

The deposit insurer should be part of a formal framework within the financial safety net for cooperation, coordination, and information sharing. The framework sets the individual and joint responsibilities of the financial safety net participants and how these participants discharge these responsibilities in a coordinated and cooperative manner.

- **Principle 18: Cross-border Cooperation, Coordination & Information Sharing**

Where there is a material presence of foreign insured deposit-taking institutions in a jurisdiction, formal cooperation coordination and information sharing arrangements should be in place between deposit insurers and, where necessary, with other financial safety net participants of the institutions' home and host jurisdictions, as needed to ensure that they are at all times prepared to respond to the potential and actual failure of insured deposit-taking institutions in a cooperative and coordinated manner.

Conditions Affecting the Effective Implementation of the Core Principles

The publication of IADI relating to Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems listed the following conditions that have a direct impact on the effective implementation of the Core Principles.

- a) the degree of moral hazard
- b) Financial safety net coordination and cooperation
- c) Structure of the financial system
- d) Macroeconomic conditions
- e) The legal framework and judicial system, in general
- f) Creditor hierarchy and depositor preference
- g) The existence of an effective accounting, auditing and disclosure regime
- h) Financial inclusion
- i) Fintech & digitalisation
- j) Climate change and Environmental, Social and Governance(ESG) factors

Conclusion

Deposit guarantee system is a financial safety mechanism conducted to protect depositors in the case of bank failure. It promotes public confidence towards the financial system and enhances the financial stability in specific jurisdictions. IADI Core principles for Effective Deposit Insurance Systems approved by IADI Executive Council is widely accepted principles for deposit guarantee/insurance/protection in most of the jurisdictions in the world. The effective deposit guarantee practices should evolve over time with changes in the industry and as lessons are learned to make it relevant & practical.

References

- Kerlin Jakub (2016), Development of Deposit Insurance Systems in the World
- Publications from FDIC, USA
- Publications from IADI
- Publications from DCGF
- www.google.com

Korea Credit Guarantee Fund

Ruchi Shrestha
Deputy Manager, DCGF

Korea Credit Guarantee Fund (KODIT) is a quasi-sovereign financial institution in Korea established in 1976 and plays a pivotal role in supporting small and medium enterprises (SMEs) as a policy arm of the Korean government and Financial Services Commission. Since establishment, KODIT has concentrated on supporting enterprises in Korea with its comprehensive financial services to its hundreds of branch offices in credit guarantee and credit insurance. By facilitating liquidity flow to SMEs, KODIT has contributed to virtuous cycle of funds which led to growth of not only the enterprises but also the balanced development of the Korean economy.

KODIT has been a reliable partner to SMEs in the past 40 years. In particular, the Company has been supporting SMEs to overcome the national crisis by responding to the rapidly worsening business environment preemptively during the Asian financial crisis in 1997 and the global financial crisis in 2008, as well as the recent COVID-19 pandemic. In this regard, KODIT provided credit guarantees of USD 63.8 billion in 2022 to facilitate a faster and stronger economic recovery during the pandemic and underwrote USD 15.4 billion of credit insurance to strengthen the role as a safety net for SMEs.

KODIT strives to make a paradigm shift from a conglomerate-dominated economy to a SME-oriented one and aims to drive inclusive and sustainable growth for the national economy of Korea. To this end, KODIT has set up its business goals: “Supply USD 78.18 billion in credit guarantees for innovative growth industries”,

KODIT unveiled a new vision in 2023 by adding a phrase “Beyond Guarantee” to its previous vision to show its aspiration to become a one-stop financial service provider going above and beyond guarantee. In consideration to this KODIT set one of the business goals: “Supply USD 78 billion in credit guarantees for innovative growth industries.”

Management: Board of Policy

The board consists of 12 members including the Chairman & CEO of KODIT; governmental officials from the Financial Services Commission (FSC), the Ministry of Economy and Finance (MOEF), and the Ministry of SMEs and Startups (MSS);

executives from the Bank of Korea, the Industrial Bank of Korea, and other financial institutions; and representatives from the Federation of Enterprises. The board is chaired by the Chairman & CEO of KODIT. The board has regular meetings held in February and November, and extraordinary meeting in case of necessity.

The Board of Policy decides on KODIT's major policies through enacting essential regulations. Matters for deliberation and decision include revisions to articles of association and operational guidelines, budget compilation, and establishment of operational plans.

Board of Directors

Members of the board include the Chairman & CEO, deputy president, senior executive directors, and senior non-executive directors. The board is chaired by the Chairman & CEO, who is appointed by the president of Korea and has the authority to appoint other executive directors. The CAE (Chief Audit Executive) nominated by the president of Korea attends board meetings. The Board of Directors meet every week on a regular basis.

The Board of Directors deliberates on significant issues related to the operation of KODIT following the articles of association and operational guidelines. The Board of Directors resolve major issues concerning credit guarantee, guaranteed obligation, asset management, and investment.

Capital Fund

USD 9 billion at the end of 2023.

- With combined contributions of USD 1.1 billion,
- USD 65 million from the government and
- USD 1.03 billion from financial institutions and businesses.

Financials

- Credit Guarantee Statement of Financial Position (Assets & liabilities)
- Total Capital Funds: USD 9.1 Billion
- Total Liabilities & Capital Funds: USD 11.8 Billion

Credit Guarantee Statement of Financial Operations

- Program Net Cost: USD 679 Million
- Management Cost: USD 110 Million
- Interest Income: USD 214 Million
- Contribution Revenue: USD 906 Million

Credit Guarantee Statement of Changes in Net Assets

- Net Assets: USD 12.77 Billion

KODIT offers 11 types of guarantees. They are:

- Guarantee for Bank Loan,
- Guarantee for Payment Warrant of Bank,
- Guarantee for Corporate Bond,
- Guarantee for Tax and Duty,
- Guarantee for Commercial Bill,
- Guarantee for Loans from Non-banking Financial Institution,
- Guarantee for Lease,
- Guarantee for Surety Bond,
- Guarantee for Transaction Liability,
- Guarantee for Acceptance of Trade Bill and
- Guarantee for Secured Loan.

Outstanding guarantee of manufacturing, wholesale & retail accounted for 32.8% and 35.7% respectively, making up 68.5% of the total.

KODIT's guarantee priority was

- Startups,
- Exporters,
- New deal enterprises,
- Businesses contributing to job creation and
- Retention, key industries, etc.

As a result, guarantee supplies for the priority sectors increased was USD 52.2 billion.

Green Guarantees:

As part of an effort to accelerate transition to a carbon-neutral (Net-Zero) economy, KODIT has been providing guarantees for new and renewable energy businesses. As of the end of 2023, a total of 106 enterprises received USD 118 million in new guarantees.

Refinance Guarantees for Micro and Small Enterprises

KODIT introduced refinance guarantee for COVID-affected Micro and Small Enterprises to relieve burden of high interest rates. KODIT newly provided guarantees worth USD 724 million to 16,276 businesses in 2023. KODIT served as a robust safety-net, with special guarantees designed to help businesses recover from hardship caused by continued economic uncertainties. It temporarily reduced guarantee fee to respond to high borrowing costs, and introduced special guarantee aimed at reducing

financing cost.

KODIT has increased non-face-to-face guarantee services by adopting consumer-centered business process, cutting down the time taken to approve guarantees. KODIT created a system where customers can readily access digital guarantee services. It has handled an estimated 580,000 cases digitally, from guarantee application, electronic contracting to document submission and others, significantly improving customer experience. In 2022, KODIT launched RPA (Robotic Process Automation) system to increase work efficiency with non-face-to-face, digital process and unveiled 10 action plans on digital transformation-driven efficiency.

Financial Innovation: Easy-one Guarantee

KODIT built a digital credit guarantee platform in 2020 and launched an online guarantee product, Easy-one. It is an online exclusive product combining customers' online application, interview and electronic contracting with KODIT's on-site inspection. A business can apply for guarantee via KODIT's digital platform (on PC or mobile), without a branch visit.

Trust-on Guarantee Amount in compliance with the policy to increase transparency of public fund use, KODIT introduced Trust-on Guarantee, a platform-based guarantee restricting use of the loan for purposes other than intended. The use of funds is monitored real time through the platform and the product ensures transparency of policy funds and contributes to relieving SMEs' capital shortages.

Start-up Support

In 2017, KODIT set up "4.0 Business Start-up Department", a dedicated unit for handling of startup support in the headquarters and 10 business branches dedicated to providing financial and non-financial support, from credit guarantee, investment, credit insurance, accelerating to consulting across the nation.

In 2019, two startup branches were added and 76 professionals with an ability to assess startups were assigned to the 10 branches.

In 2020, KODIT's old office building was transformed into startup incubator and accelerator named "Front 1". Soon after that, office space for early-stage startups was built laying the foundation for balanced growth of local startups. KODIT has a variety of financial and non-financial incubating programs, which are offered to 23 businesses selected from startup assessment. By replacing the former start-up incubator, "Start-up Dream Center" and two regional incubators with "NEST Space", KODIT secured inclusive infrastructure for startups.

Growth Support Program for Promising Startups

To systematically nurture startups, KODIT operates a guarantee program tailored to growth stage. The “Promising Startups Growth Support Program” consists of 4 credit guarantee programs –

- Guarantee for Pre-Stage Startup,
- Guarantee for New Startup,
- Guarantee for Early-Stage Startup, and
- Guarantee for Growth Stage Startup.

In 2023, KODIT provided an estimated amount of USD 2.9 billion under this program.

Equity Investment: Guarantee-aligned Equity Investment

As part of a follow-up measure on the government’s “Measures to Improve Competitiveness of SMEs” unveiled in 2004, KODIT launched an investment business in 2005, but it suspended new investment in 2011 because the National Assembly and the Board of Audit & Inspection concluded that the business lacked sufficient legal basis.

To help promising businesses with limited ability to raise capital in the private investment market improve access to financing and financial structure, KODIT amended the Korea Credit Guarantee Act in May 2013, creating a legal ground to regularize guarantee-aligned equity investment business. The business was resumed in 2014. KODIT invested USD 41 million in 55 SMEs from the start of the investment in 2005 to 2010. Since the guarantee-aligned equity investment became an official business in 2014, KODIT has invested USD 359 million in 704 SMEs. As of the end of 2023, USD 268 million were invested in 557 businesses.

Credit Insurance

KODIT introduced credit insurance service in accordance with Article 61-2 of the SME Promotion Act in 1997. The service has served as a social and economic safety net by preventing SMEs’ chained bankruptcies caused by buyers’s failure to pay. It also has helped businesses improve competitiveness, serving as a ladder of growth. KODIT introduced “Corporate Bill Insurance” in 1997 and “Accounts Receivable Insurance” in 2004 in order to protect SMEs from financial difficulties arising from dishonored commercial bills or non-payment of account receivables. By 2015, credit insurance was expanded to all sectors except those that deemed inadequate. KODIT currently has 10 insurance centers and 2 insurance payment centers dedicated to providing efficient and professional insurance service.

Infrastructure Credit Guarantee:

Korea Infrastructure Credit Guarantee Fund (KICGF) was established to provide credit guarantee to private operators of PPPs (Public-Private Partnerships) when they need financing from financial institutions or issue infrastructure bonds, thereby contributing to economic growth and expansion of infrastructure in accordance with the Act on Public-Private Partnerships in Infrastructure enacted on August 3, 1994.

Initially, KICGF was operated by three institutions-

- Korea Development Bank (KDB),
- Korea Technology Credit Guarantee Fund (KOTEC), and
- Korea Credit Guarantee Fund (KODIT)

But when the relevant Act was amended in January 1999, KODIT became the sole operator of the Fund. The objective of Infrastructure Credit Guarantee is to set up and operate the fund, conduct research and development on private investment, issue letter of intent (LoI) for guarantee, and exercise the right to recourse. As of the end of 2023,

- Capital fund -USD 741 million (An increase of USD 59 million from the previous year.)
- Cumulative government contribution - USD 434 million and
- Retained Earnings - USD 287 million.

Default & Debt Collection

The default rate in 2023 stood at 3.3%, on a par with the pre-pandemic level despite difficult economic conditions fueled by high inflation and a strong dollar.

Debt Collection Management

KODIT is building up its fundamental property with efficient management and collection of recourse debts. Managing recourse debts is the largest sources of KODIT's revenues apart from guarantee fees and is essential to laying the foundation for sustainable business management. Whereas in the past KODIT focused on expanding fundamental property by increasing debt collection, it now puts an emphasis on helping the debtors stand on their feet. KODIT has been working hard to strike a right balance between debt collection and helping debtors recover. In 2023, the amount of subrogation payment was USD 1.3 billion, increasing USD 442 million from USD 892 million a year earlier. As debtors' ability to pay back deteriorated by high inflation, high interest rate, and a strong dollar in the aftermath of the pandemic, KODIT made multi-faceted effort to improve debt collection. This includes expanding a business restart program, principal reduction of micro enterprises applying for credit rehabilitation and recovery. As a result of the company-wide efforts, total debt collection in 2023

reached USD 245 million.

Risk Management

KODIT set up an integrated risk management system to efficiently manage its fundamental property and make better policy decisions. KODIT can flexibly deal with challenges arising from constantly changing economic environments.

Integrated Risk Management System

The objective of the Integrated Risk Management System is to measure and control risk factors by category:

- Credit risk,
- Liquidity risk,
- Operational risk
- Treasury risk.

KODIT is keeping guarantee portfolio to efficiently control the risk and has a step-by-step crisis management scenario in place based on its analysis and forecast of changes in business environment. The system is composed of the Credit-VaR system to measure credit risks, the operational multiple management system to manage liquidity risks, and the operational risk management system to control internal and external operational risks.

Management Consulting

As part of management support to improve business competitiveness, KODIT provides

- Consulting,
- Employee training program,
- Management guidance and
- SME certification

Depending on purpose and the sector KODIT's consulting is divided into

- Management consulting,
- Specialized consulting and
- Data consulting

Professional consultants assess challenges faced by a business to provide customized solution containing areas for improvement.

Management Consulting diagnoses general difficulties related to corporate management such as management strategy, marketing, finance & accounting and ESG management. In 2023, KODIT executed 253 management consulting tasks.

Specialized Consulting Specialized Consulting provides solutions to resolve business challenges in certain areas such as overseas expansion, technology development,

intellectual property, raising investment and rechallenge support. In 2023, KODIT executed 366 specialized consulting tasks.

Data Consulting is linked to big data from KODIT's main businesses, such as credit guarantee and credit insurance. In 2023, KODIT provided 18,505 data consulting services, from CRC (Credit Risk Control) Consulting, CRM (Customer Risk Management) Consulting to BIR (Business Insight Report) Consulting.

Training Program

KODIT provides online and in-person training customized to SME executives and employees. The lessons can be applied immediately to improve job performance and management. In 2023, KODIT provided 15 training programs.

Provision of Management Information

KODIT provides information SMEs may find helpful in operating business, in the forms of booklets, electronic documents and video clips free of charge. This includes the latest business trends, video lectures focusing on practical management knowledge and actual cases, monthly newsletters on KODIT's policy and latest activities.

International Cooperation:

Through continued information sharing and personnel exchange with international organizations, governments and credit guarantee institutions around the world on the topics ranging from credit guarantee schemes to SME support and financing, KODIT has been expanding its global network. In 2023, it set up the "International Cooperation Center", a dedicated division for handling global affairs to expand its global footprint. The Center went beyond the boundaries of conventional international cooperation and delivered successful outcomes, highlighting KODIT's excellence in the global arena.

Expanding Global Network

In an effort to expand its global network, KODIT carried out a variety of new projects led by multilateral development banks. This includes inviting a group of Indian government officials to share KODIT's expertise in green finance at the request of the World Bank, hosting a seminar on credit guarantee scheme and financial support, particularly for Bangladesh PKSF, an organization dedicated to poverty eradication. In addition, KODIT executed a secondment MOU with the Asian Development Bank, becoming Korea's first credit guarantee institution to send a talented employee to an international organization as part of an effort to strengthen collaboration.

Participation in Global SME Finance Forum

KODIT has been presenting various topics and best practices at international forums and seminars, making the world realize the excellence of Korea's credit guarantee scheme. Its chairperson was invited to the AECM annual meeting 2023 to deliver a keynote speech on "Korea's regulatory way-forward for SMEs and KODIT's business support", becoming the first keynote speaker from an Asian Credit Guarantee Institution. On behalf of KODIT, he also attended ACSIC Annual Conference as a key speaker to talk about success of KODIT's guarantees and showcase new lines of business, such as BASA and green finance, promoting Korea's credit guarantee scheme before global audience.

Global Knowledge Sharing

KODIT has been sharing its credit guarantee expertise with international organizations and developing countries, contributing to expansion of the Korean government-led economic cooperation programs. In 2023, it invited working level government officials and employees of policy financing institutions in Vietnam and Cambodia to the policy financing seminar and sent its employees to Cambodia's CGCC (Credit Guarantee Corporation of Cambodia) to help the Corporation prepare an application. KODIT has been hosting knowledge sharing seminars, which include, tailored training programs on guarantee schemes for officials from international organizations and foreign guarantee institutions. In 2023, it held online and in-person seminars for new partners in Middle East (Egypt, UAE and Oman), Caucasus (Armenia and the Republic of Azerbaijan) and Central Asia (Uzbekistan). KODIT has been working to reflect the needs of foreign guarantee institutions in its seminar materials and to build a more systematic knowledge sharing system.

Global Knowledge Sharing in 2023

Category	Organisation
Guarantee expansion	CGC Egypt
Green Finance	Officials from World Bank & Indian delegation on mission to study SME Policy
Start-up Support	CGC Malaysia
Introduction of guarantee scheme	Ministry of Economy of the Republic of America
Start-up support	EBRD- Egypt KSP participants

Green Finance	Taiwan's SME & Startup Administration (SMESA)
P-CBO	Delegation from Abu Dhabi's Department of Community Development
Corporate evaluation	Credit Guarantee fund of Mongolia
Guarantee expansion	Officials from Oman's Authority for SME Development & Asia's developing economies
Introduction of guarantee scheme	Officials from the Ministry of Finance of Indonesia, OJK and ADB Bangladesh PKSF participants

Job Displacement and AI: Redefining Office Work from a Global Lens to Nepal's Reality

Raju K.C.
Officer-DCGF

Introduction

Artificial Intelligence (AI) is no longer a distant technological promise—it's here, rapidly transforming how offices operate across the world. With its growing ability to automate repetitive administrative chores, power through complex data analysis, and aid decision-making, AI is rapidly altering job structures across industries. According to a McKinsey Global Survey, 78% of organizations now use AI in at least one business function, a significant jump from 55% in 2023 (McKinsey & Company, 2024). This signals not just a technological leap, but a pivotal economic and societal shift.

The contradiction is clear: while the World Economic Forum's Future of Jobs Report 2025 indicates that 40% of employers expect to reduce their workforce where AI can automate tasks, it also projects the creation of 11 million new jobs driven by technological advancements. This means the nature of work will not disappear—it will evolve.

Key AI strategies are underway in developed countries such as the US, Germany, Singapore, and Japan. For emerging economies like Nepal, impacts may be wide-ranging. Although Nepal is still in the early stages of AI adoption, particularly outside the tech sector, industries such as banking, insurance, government administration, and IT outsourcing are beginning to see clear signs of automation. This raises several crucial questions: Which office jobs are most at risk in Nepal? What new job avenues will emerge? How can workers, companies, and policymakers prepare?

How AI Is Changing Office Work: Global and Nepali Perspectives

In leading economies, AI is deeply woven into everyday office workflows, including:

- **Administrative tasks:** Chatbots, scheduling assistants, and digital document management systems streamline daily routines.
- **Data handling:** AI performs large-scale analytics and generates detailed business reports at a speed and accuracy human workers cannot match.

- **Decision support:** Advanced predictive algorithms offer businesses a new edge in forecasting and planning.

As of mid-2024, PwC's research indicates that AI handles a significant portion of routine office tasks, with 49% of technology leaders reporting that AI is "fully integrated" into their companies' core business strategy (PwC, 2025). This integration has led to a transformation in job roles, for instance, junior accounting positions now require oversight of AI-driven tools rather than handling basic bookkeeping duties. Similarly, human resources departments increasingly utilize AI-powered platforms to shortlist candidates and schedule interviews, allowing recruiters to focus on more strategic aspects of talent management. In customer service, chatbots and virtual assistants manage routine client inquiries, freeing human agents to resolve complex or sensitive issues. Project managers now use AI tools to automate scheduling, monitor workflow, and predict project risks, streamlining coordination and decision-making.

In Nepal, AI adoption is slower yet steadily progressing. Banks and financial institutions are introducing AI-powered chatbots for customer queries, while insurance companies experiment with automated claim processing. The government's Digital Nepal Framework outlines ambitions to use AI for document digitization, citizen services, and fraud detection. Additionally, the National AI Policy 2081 (2025) is currently under discussion as a draft. The draft policy emphasizes workforce upskilling, ethical AI deployment, and digital infrastructure development, aiming to guide AI adoption in ways that support economic growth while preparing the workforce for emerging technology-driven roles (D4D Nepal, 2025).

Worker Sentiments: Anxiety and Opportunity

The Stanford HAI 2025 AI Index Report reveals a rising global awareness of AI, with 67% of people stating they have a solid understanding of the technology. Additionally, 66% believe AI will bring considerable changes to their daily lives within the next three to five years. Despite this optimism, only about 36% of respondents think AI is likely to replace their jobs during the same period. This indicates a combination of hope for AI's benefits alongside concerns about job security and employment impacts (Stanford HAI, 2025).

In Nepal, awareness of AI is still blossoming, particularly among younger office staff and professionals in service-oriented roles. As AI technologies increasingly take over tasks traditionally performed by humans, a growing sense of anxiety about job security is becoming evident. With limited understanding of AI's full potential and impact, uncertainty and concern continue to linger across the workforce.

Evolving Job Market: What's Rising and What's Declining

The evolving job market in 2025 is being significantly reshaped by AI and digital technologies, leading to the decline of some roles while driving growth in others that require specialization, creativity, and technical expertise.

Here is a clear breakdown of the top 10 fastest growing and top 10 fastest declining jobs according to the World Economic Forum's 2025 Future of Jobs Report:

Rank	Top 10 Fastest Growing Jobs	Top 10 Fastest Declining Jobs
1	AI and Machine Learning Specialists	Bank Tellers and Related Clerks
2	Sustainability Specialists	Postal Service Clerks
3	Business Intelligence Analysts	Cashiers and Ticket Clerks
4	Information Security Analysts	Data Entry Clerks
5	Fintech Engineers	Administrative and Executive Secretaries
6	Data Analysts and Scientists	Material-Recording and Stock-Keeping Clerks
7	Robotics Engineers	Accounting, Bookkeeping and Payroll Clerks
8	Electrotechnology Engineers	Legislators and Officials
9	Agricultural Equipment Operators	Statistical, Finance and Insurance Clerks
10	Digital Transformation Specialists	Door-To-Door Sales Workers, News and Street Vendors, and Related Workers

Source: - World Economic Forum. (2025).

Preparing the Workforce: Practical Strategies

For Employees

- **Boost Data literacy:** Most jobs will soon require the ability to work with data, making data literacy foundational.
- **Enhance Emotional intelligence:** Human skills like empathy remain irreplaceable even in AI-driven workplaces.
- **Develop Complex Problem-Solving Skills:** The ability to tackle non-routine challenges alongside AI tools adds career resilience.
- **Adapt Through Short Courses:** NGOs, government institutes, and private training centers in Nepal can expand access to quick upskilling options, offered in both Nepali and English.

For Employers

- **Reskilling Investment:** Amazon has invested over \$1.2 billion globally to upskill more than 700,000 employees by 2025 (Amazon, 2025). Nepal's private sector could launch similar industry-academia partnerships to train workers. Government of Nepal could also initiate the reskilling program to civil servants
- **Hybrid Workforce Planning:** Assign repetitive work to AI, reserving complex, context-rich decisions for humans.
- **Automate in Phases:** Gradual implementation helps keep employee morale steady and operations stable during transitions.

Policy Recommendations

- **Revamp Education & Skills Development:** Adapt global best practices such as Singapore's SkillsFuture model to promote lifelong learning (SkillsFuture, 2022). Integrate AI literacy, coding, and digital problem-solving into secondary and higher education curricula, and expand vocational programs in areas like data analytics, human-AI collaboration, and AI ethics.
- **Create Safety Nets:** Establish an AI Transition Fund to support retraining, reskilling, and income assistance for workers displaced by automation (Brookings, 2022). Broaden the Prime Minister Employment Program to include technology-focused training for vulnerable groups, and provide tax incentives for private-sector AI skill development initiatives (GoN, 2023).
- **Ethical AI Governance:** Develop and enforce regulations ensuring transparency, fairness, and accountability in AI use. Create an independent oversight body to monitor AI's labor market effects and workplace ethics compliance (D4D Nepal, 2025).
- **Bridge the Digital Divide:** Invest in rural broadband infrastructure to bridge the digital divide, and promote AI tools in Nepali and other local languages to enhance participation from diverse communities (Digital Nepal Framework, 2019; D4D Nepal, 2025).

Conclusion

AI is not simply a job destroyer—it's a job reshaper. While certain office roles in Nepal and globally will decline, new, higher-value opportunities will emerge for those prepared to adapt. For Nepal, the challenge lies in scaling AI adoption responsibly while ensuring workers especially in clerical and service roles are not left behind.

History suggests that technology ultimately creates more jobs than it eliminates. But this positive outcome requires proactive upskilling, continuous learning, targeted policies, and a cultural shift toward embracing AI as a partner rather than a competitor.

As Microsoft CEO Satya Nadella puts it: “The choice isn’t between humans and AI, but between humans with AI and humans without” (Nadella, 2023).

The future of work in Nepal and around the globe will be shaped not by fear of AI, but by how we adapt to it. By investing in skills development and embracing human–AI collaboration, we can turn job displacement risks into pathways for innovation and growth. With adaptability, creativity, and a balanced approach, workplaces in Nepal and worldwide can thrive in this new era, ensuring technology serves as a bridge to a better future for all.

References

- Government of Nepal, Ministry of Communication and Information Technology. (2019). Digital Nepal Framework. Retrieved from https://nepalindata.com/media/resources/items/15/bEN_Digital_Nepal_Framework_V7.2March2019.pdf
- D4D Nepal. (2025). AI and diplomacy in Nepal: Policy and strategy insights. <https://www.d4dnepal.org/wp-content/uploads/2025/03/AI-and-Diplomacy.pdf>
- Amazon. (2025). Amazon employees upskilling and training. About Amazon. Retrieved from <https://www.aboutamazon.com/news/workplace/amazon-employees-upskilling-education-training>
- Brookings Institution. (2022). AI transition insurance: A proposal for workforce security. Retrieved from <https://www.brookings.edu>
- McKinsey & Company. (2024). The state of AI in 2024. Retrieved from <https://www.mckinsey.com>
- Nadella, S. (2023). AI and the future of work. Microsoft Keynote Speech.
- PwC. (2025). AI and the future of work survey. PricewaterhouseCoopers.
- SkillsFuture. (2022). SkillsFuture credit scheme. Government of Singapore.
- Stanford HAI. (2025). AI and workforce anxiety survey. Stanford Institute for Human-Centered AI.
- World Economic Forum. (2025). Future of Jobs Report 2025. Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/>

Cybersecurity and Deposit Guarantee in Nepal's Digital Era

Ashish Poudel
Assistant Officer-DCGF

1. Context

In Nepal, money isn't just about waiting in line at the bank or signing passbooks anymore. It moves at the speed of a click now, thanks to mobile banking apps, QR codes on small tea shops, and internet banking portals. Whether it's a farmer in Sarlahi receiving remittance on a phone or a student in Kathmandu paying tuition with a QR scan, Nepal's financial life is turning digital.

By mid-March 2025, Nepal had more than 58 million deposit accounts, supported by 26.7 million mobile banking users and over 2 million internet banking users. The total value of electronic transactions almost tripled in just five years from Rs 34 trillion in FY 2020/21 to a staggering Rs 98 trillion in FY 2024/25. Mobile banking grew more than tenfold, and QR payments skyrocketed nearly 50 times. It's clear that Nepal is moving from cash to clicks at a record pace.

But every jump has a dark side. Cybercriminals are more likely to target our money as it becomes more digital. Nepal has already had a taste of this: the 2019 ATM heist by foreign hackers, scams that used mule accounts to move crores across borders, and the hacking of the "Hello Sarkar" government portal, where 50 GB of citizen data was stolen and sold online. For regular savers, these kinds of headlines make them ponder: Is my money really safe?

This is where the Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) steps in. It currently protects deposits up to Rs 500,000 per person, ensuring that even in times of crisis, small savers don't lose everything. Yet deposit guarantees were built for an older risk of bank failure; In today's world, the risk isn't just going bankrupt; it's also hackers on the other side of the world.

This article looks at a question that is very relevant right now: how can deposit guarantee and cybersecurity work together in Nepal's digital age?

2. Understanding DCGF and Its Role in Nepal

The Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) was established under the Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2073, with the mission of safeguarding depositors' funds and promoting stability in Nepal's banking sector. DCGF provides coverage for natural persons' deposits in 'A' Class commercial banks, 'B' Class development banks, 'C' Class finance companies, and 'D' Class microfinance institutions, up to NPR 500,000 per depositor per institution. DCGF builds trust, encourages saving, and keeps the economy stable by making sure that deposits are safe even if a bank goes bankrupt. The fund gets its money from member banks, who pay 0.16% of their guaranteed deposits in premiums every year. In the event of liquidation, the DCGF compensates eligible depositors based on lists provided by the liquidator, ensuring a transparent and timely claims process. This framework has worked especially well for small depositors, who make up a large part of Nepalese banks' customers. It gives them peace of mind that their savings are safe even when the economy is unstable.

The rise in the use of mobile banking and e-wallets in Nepal's financial system shows how important DCGF is becoming. The fund helps reduce the risks that come with financial instability by giving depositors a safety net. It also encourages financial inclusion, especially among low-income and rural people. But as banking becomes more digital, new risks arise, especially cyber threats. To keep depositors' trust, banks need to take extra steps.

3. Digital Transformation in Nepal's Financial System

People in Nepal are changing the way they handle money in a big way. By the middle of 2025, Nepal had more than 58 million deposit accounts. This was possible because 26.7 million people used mobile banking and more than 2 million people used internet banking. The total value of electronic transactions has almost tripled in just five years, going from Rs 34 trillion in FY 2020/21 to Rs 98 trillion in FY 2024/25. Over the past two years, QR-based payments have grown by 230% in volume and 210% in value. This shows how quickly digital payments are becoming a part of everyday life.

Nepal has made a lot of progress compared to its neighbor India, though the scale is different. India's Unified Payments Interface (UPI) handles more than 640 million transactions every day in real time. This makes even small-town transactions digital payments right away. India's financial inclusion index has risen to 67% in 2025, and more than 85% of households now have smartphones. Digital payments have also grown into a multi-trillion-dollar industry. Nepal is catching up quickly, even though it has a smaller population and a less developed infrastructure. This shows that digital financial services can move forward quickly even in a developing economy if they have

the right policies and technology.

Nepal is part of a larger trend around the world. The World Bank's Global Findex Database 2025 says that about 79% of adults around the world now have access to formal financial services. This is up from 51% in 2011. Mobile wallets, online banking, and QR-based payments are now common in Asia and Africa. These changes are changing the way people do business and making it easier for everyone to get money. Nepal's growth follows these global trends, showing that even people in remote areas can now get financial services without having to go to a bank branch.

Both public and private efforts have helped the country's digital financial growth. The Digital Nepal Framework and NRB's Payment Systems Directive 2076 are two examples of programs that promote interoperability, security, and the use of digital platforms. Banks and fintech companies are coming up with new ideas quickly, like mobile wallets, digital lending platforms, and integrated payment systems. This makes sure that digital finance reaches people in both cities and rural areas. But there are still problems that need to be solved in order for this growth to be truly sustainable: people need to learn how to use technology, there are risks to cybersecurity, and there are gaps in infrastructure.

Nepal is going from ledger books to cloud-based ledgers. The financial system is getting faster, easier to use, and more open to everyone. The digital revolution opens up huge possibilities for growth and efficiency, but it also creates new risks that need to be carefully managed, especially now that millions of depositors' savings are at the mercy of digital networks.

4. Contemporary Cybersecurity Threats to Financial Stability

Nepal's financial system is going digital, which brings with it a whole new set of risks. Cybersecurity is no longer just a technical issue for IT teams; it is now a major problem for keeping the economy stable. Every time you make a mobile payment, scan a QR code, or transfer money online, you could be giving fraudsters, hackers, and cybercriminal networks a way in. A small breach can make depositors lose trust and cause systemic risks.

Recent events show how big the threat really stands. In 2019, there was a major ATM hacking incident in Nepal where foreign hackers took advantage of weaknesses to steal a lot of money. In 2025, there were reports of transnational cybercrime networks using Nepali banks to carry out scams in India and China. One case involved nearly Rs 1 crore being laundered through mule accounts in Nepal. The "Hello Sarkar" portal was hacked, and 50 GB of sensitive data about citizens ended up on the dark web. Even government websites aren't safe. Even if each incident seems small, they all hurt people's

trust in digital systems.

The picture is even worse around the world. Hackers stole \$81 million from the central bank's account during the 2016 Bangladesh Bank SWIFT heist, demonstrating how cyberattacks can cross national boundaries and pose a direct threat to the financial system. The hack of India's Cosmos Bank in 2018, in which more than Rs 94 crore was stolen, is another example of how even strong banking systems can be weak. These examples show that cyber threats aren't just problems with technology; they can also hurt trust, liquidity, and operations at all institutions.

Nepal's digital infrastructure is getting better, but its cybersecurity readiness is still growing. Weak passwords, lack of two-factor authentication, old software in smaller banks and cooperatives, and users not knowing enough about security make it easy for attackers to get in. The role of deposit guarantee becomes more complicated in this situation. DCGF was originally set up to protect against bank bankruptcies, but now it needs to think about how cyber incidents like fraud, hacking, or system failure can make depositors lose faith in a bank even when it is still solvent.

It's very important to know about these risks. As the system becomes more connected, cyber vulnerabilities can spread from one institution to another, possibly affecting millions of depositors. Cybersecurity is not just an IT issue; it is also a key part of keeping Nepal's Deposit Guarantee Fund running smoothly, keeping depositors' trust, and keeping the country's finances stable.

5. Strengthening Confidence: The Role of Deposit Guarantee in Nepal's Digital Age

The Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) has become a key part of depositor trust as Nepal's financial system becomes more digital. The Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2073 set up the DCGF, which protects individual deposits of up to Rs 500,000 in commercial banks and licensed financial institutions. This safety net is very important because more than two-thirds of depositors in small and medium banks have balances below this level. This means that most Nepalis depend on DCGF protection directly. DCGF keeps the financial system stable by calming depositors, stopping panic withdrawals, and encouraging people to use both traditional and digital banking channels.

FDIC insurance protects deposits in case a bank fails in the United States, but it does not cover losses from cyber fraud, identity theft, or scams. Many banks have special fraud protection programs to fill this gap. For instance, Charles Schwab's Security Guarantee covers all losses from unauthorized activity, Merrill Lynch's Fraud Protection Guarantee pays clients back for fraud committed by someone else, HSBC's \$0 Liability

Online Guarantee protects against unauthorized charges if they are reported right away, and LPL Financial's Cyber Fraud Guarantee makes sure that hacked accounts are fully reimbursed. These programs, which are often used with real-time transaction monitoring and multi-factor authentication, help build trust in depositors and get more people to use digital financial services.

The Deposit Insurance and Credit Guarantee Corporation (DICGC) in India protects deposits up to 5 lakh per depositor per bank. The Reserve Bank of India has also taken steps to make online banking safer, such as requiring banks to report cyber incidents, creating secure banking domains like ".bank.in" and guidelines for fraud prevention. These actions, along with deposit guarantees, help people feel more confident about using digital banking.

As Nepal embraces digital banking, cyber frauds pose a new challenge. While DCGF currently covers bank insolvency, it does not protect against losses from cybercrimes like hacking or scams. To address this, DCGF can adopt measures inspired by the International Association of Deposit Insurers (IADI), a global body founded in 2002 in Basel, Switzerland, with 107 members, including India's DICGC. IADI's guidance, such as its Fintech Brief No. 18, suggests using real-time transaction monitoring to spot fraud instantly and adopting a "Zero Trust" system with multi-factor authentication (like passwords plus mobile codes) to block unauthorized access. DCGF should also train staff regularly, run cyberattack drills, and audit third-party vendors for security gaps. Collaborating with the Asian Credit Supplementation Institution Confederation (ACSIC) and seeking IADI associate membership can help DCGF learn global best practices. Requiring banks to have cyber insurance would further ensure quick recovery from fraud losses, boosting Nepalis' trust in digital banking and promoting financial inclusion in Nepal's evolving digital landscape.

6. Challenges for DCGF in the Digital Era

Digital literacy and rural infrastructure:

In Nepal, low digital literacy and weak rural infrastructure amplify risks. Phishing scams, social engineering attacks, and fraudulent mobile transactions could directly impact depositors, increasing potential liabilities for DCGF. Rural users, particularly farmers and low-income populations, face higher vulnerability, akin to challenges observed with Kenya's M-Pesa, where rapid mobile money adoption initially outpaced security awareness, leading to frequent fraud cases.

Digital fraud and scams:

Digital banking fraud is on the rise around the world. For instance, U.S. consumers lost \$12.5 billion to fraud in 2023 (FTC, 2024). Nepal is also seeing a rise, with Nepal

Rastra Bank reporting over 1,300 cases of banking fraud in FY 2022/23, mostly through phishing and mobile wallet scams. These kinds of things make people less trusting and could cause panic withdrawals, which would put more stress on DCGF's payout system.

Quality of data and a single customer view (SCV) :

For deposit insurance to work in the digital age, it needs accurate data on each depositor. International standards, such as IADI's Core Principles (2021), stress SCV for fast payouts within seven days. In Nepal, it's hard to do this because of broken banking systems, inconsistent KYC, and data mistakes. A cyberattack that corrupts depositor databases could also directly delay DCGF reimbursements.

Cybersecurity of Payment Channels:

Increasingly, payments in Nepal depend on digital rails like ConnectIPS and QR-based payments, which now handle millions of transactions every day (NRB, Payment Systems Report, 2023). But these channels are at risk of cyberattacks or other problems. If something goes wrong during a crisis, depositors may not be able to get their guaranteed money. The 2016 Bangladesh Bank SWIFT hack, in which \$81 million was stolen, shows that even central infrastructures can be hacked.

Legal and Institutional Shortcomings:

The laws in Nepal don't yet fully protect deposits from cyber risks. The DCGF Act of 2016 doesn't say anything about IT resilience. The BAFIA Act of 2017 focuses on regulating banks. The Payment and Settlement Act of 2019 covers digital transactions but not insurance payouts. Finally, the Electronic Transactions Act of 2008 mostly deals with cybercrime. This fragmented approach leaves DCGF with limited authority to address digital threats directly.

Cyber Capacity:

DCGF has a small amount of cyber capacity; technical staff for digital forensics and cyber monitoring as larger global deposit insurers like FDIC (U.S.) or DGS (EU), which have dedicated cyber risk units (FDIC, 2022 report). It depends on the NRB and other groups, like the Nepal Police Cyber Bureau.

7. Way forward: Modernizing Deposit Guarantee

Expand Coverage:

Since 2020, digital payments have gone up by more than 300%. DCGF should look into giving guarantees to fintech platforms, mobile wallets, and digital savings accounts. Nepal can use the US FDIC reforms of 2023 as a guide to set clear coverage limits and risk parameters for platforms like eSewa, Khalti, and IME Pay. This will make sure that users feel safe doing business online.

Risk Assessment and Fraud Monitoring:

To stop cyber threats before they happen, DCGF should set up systems for real-time monitoring, automated fraud detection, and tracking of transaction anomalies. Regular cybersecurity checks of member banks will make sure they follow strict IT security rules. DCGF could work with banks to set up rules for paying back losses from unauthorized digital transactions, which would make depositors feel more secure. This idea comes from international programs like Charles Schwab's Security Guarantee and HSBC's \$0 Liability Online Guarantee.

Digital Literacy and Public Awareness Campaigns:

Public awareness is very important, especially in rural areas where limited people have basic internet access. DCGF should start nationwide education campaigns to teach people how to bank safely online, how to report fraud, and how to avoid phishing. Working with cooperatives, community groups, and mobile service providers can help reach more people, give depositors more power, and make them less vulnerable.

Regulatory Coordination and Fintech Integration:

To make sure that DCGF coverage works with fintech rules, it is important to work closely with Nepal Rastra Bank (NRB). Deposit protection will be in line with the digital economy if there are clear rules for reporting cyber incidents, standardized compliance frameworks, and ways to share risk. Piloting a “digital deposit insurance sandbox” could allow DCGF to test coverage for e-wallets and mobile banking products before full-scale implementation.

Leverage the best practices:

Nepal can make DCGF better by looking at how other countries, like the US, India, and Europe, protect their deposits. Working with regional and international groups like the Asian Credit Supplementation Institution Confederation (ACSIC) and the International Deposit Insurance Association (IDAI) can help with technical advice, risk management plans, and sharing information. These partnerships can help DCGF use advanced methods for preventing cyber fraud, operational frameworks, and depositor education models that have worked well in other places.

References:

- Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF). (2016). Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2073 (2016). Government of Nepal. Retrieved from <https://www.dcgf.org.np>
- Federal Trade Commission (FTC). (2024, February). Consumers reported losing more than \$10 billion to fraud in 2023. Washington, DC: FTC. Retrieved from

<https://www.ftc.gov>

- International Association of Deposit Insurers (IADI). (2022). Deposit Insurance and Public Awareness: Guidance Paper. Basel, Switzerland: IADI. Retrieved from <https://www.iadi.org>
- Nepal Rastra Bank (NRB). (2023). Bank Supervision Report 2022/23. Kathmandu: NRB. Retrieved from <https://www.nrb.org.np>
- Nepal Rastra Bank (NRB). (2023). Payment Systems Oversight Report 2023. Kathmandu: NRB. Retrieved from <https://www.nrb.org.np>
- New Business Age. (2025). Navigating the Digital Payment Revolution. Retrieved from <https://newbusinessage.com/news/40018/navigating-the-digital-payment-revolution/>
- Parajuli, A. (2023, September 4). NRB records rise in banking fraud cases amid digital expansion. The Kathmandu Post. Retrieved from <https://kathmandupost.com>
- Republica. (2025, August 26). Nepal's digital transactions up by 71 pc to Rs 98.43 trillion last FY. Retrieved from <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/nepals-digital-transactions-up-by-71-pc-to-rs-9843-trillion-last-fy-77-86.html>
- Reserve Bank of India (RBI). (2024, May). Basic Statistical Return of Scheduled Commercial Banks in India, March 2024. Mumbai: RBI. Retrieved from <https://www.rbi.org.in>
- Swift, B. (2016, May 19). Bangladesh Bank cyber heist: How hackers stole \$81 million. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com>
- The Rising Nepal. (2025, July 1). Cooperative loan recovery tribunal formed. Retrieved from <https://risingnepaldaily.com/news/64360>

An Overview of Bond Market Development in Nepal

Sudip Ghimire

Introduction

Bond markets being an vital part of financial markets helps in the efficient mobilization of resources from the surplus unit to the deficit unit, provides the range of funding and investing avenues to the public and private sector, helps in financing the developmental activities of the government and help to determine the expectations of market participants about future changes in interest rates and their assessment of monetary policy condition through the yield curve. Bond markets encourage private sector players to invest in Nepalese Economy as government capital expenditure is insufficient to meet the development needs of the country. The established bond market can play a vital role for economic growth and development as it helps to mobilize the funds at lower cost for long tenure.

Key terminologies regarding bonds are:

- **Bonds:** Investment instruments wherein an investor lends funds to a corporate or a government for a fixed duration, receiving periodic interest payments in return.
- **Face Value (Par Value):** It is the redemption value set by the issuer and is printed on the bond. It refers to the value the issuer promises to pay once bond reaches the maturity.
- **Maturity:** It is the date on which issuer returns the money lent to bond investors.
- **Coupon:** It is the rate of interest paid by bond issuer to the investor.
- **Bond Yield:** It is the return on amount of capital invested on a particular bond. There are two types of bond yield, coupon yield (the yearly interest rate fixed while issuing the bonds) and current yield (coupon yield to the market price of bond)
- **Price of bond:** It refers to the sum of the present values of all likely coupon payments plus the present value of the face value at maturity.

Equity versus Bond: Key Differences

Both shares and bonds are issued by government and corporations to raise the money from the public. When an individual buys shares of any company, s/he become one of the shareholders of the company. With the ownership of the shares, there arrives both rights and responsibilities. When combined with the majority, shareholders can change the shape and strategy of the company. Shareholder gains return through the increase in prices of securities as well as through the dividend payment.

On the contrary, buying the bond is similar to lending money to someone with a promise to earn the fixed return (as an interest) at the specific periodic interval and the principal at the predefined future date. The level of risk and returns associated is more on equity than the bond. Bonds don't have the voting rights but equity do have.

Development of Bond Market in Nepal

The development of bond market has been gradual and is closely linked to the development of country's financial system. From the early phase, government has been the main issuer of the bonds with the aim of managing the fiscal deficit of the government.

Early Phase (Before 1990s)

- The promulgation of Public Debt Act in 1961 AD paved way for the government to issue treasury bills worth Rs. 7 million at 1% interest rate.
- Development bond was first issued in Nepal in 1963/64 AD worth Rs. 13.10 million at 6% interest rate.
- National Savings certificate of Rs. 250 million was issued in 1984 AD for the first time.

Transition Phase (1990s–2000s)

- Bond market in an organized way started from the decade of 1990 AD.
- In case of corporate bonds, Bottlers Nepal issued debenture of Rs. 5 million in the fiscal year 1986/87 AD followed by Shree Ram Sugar Mills in 1997/98 AD.

Modern Phase (2000s–Present)

- Nepal Rastra Bank (NRB) has made Primary and Secondary Market Management of Bond Regulations 2004 AD under Public Debt Act 2002 AD.
- Nepal Stock Exchange (NEPSE) has introduced Government Debentures Secondary Market Trading Bye Laws 2005 and Government Debentures Secondary Market Management Bye Laws.
- Securities Registration and Issue Regulations, 2016 AD and Securities issue and Allotment Directive 2017 AD formed under Securities Related Act 2006 AD has made provisions regarding issue of debenture.

- Monetary policy for 2019/20 AD mandated commercial banks to issue debentures equivalent to minimum of 25 % of its paid-up capital. With this measure the trend of issuing corporate debenture massively increased.
- Listing of corporate debentures has increased massively in NEPSE.
- Efforts to introduce Green bonds (NIFRA Green Energy Bond 6%, 2088/89) for infrastructure and sustainable financing.

Contemporary Landscape of Nepal's Bond Market

Nepalese bond market is at the cocoon stage. The bond markets in Nepal consists of the government securities market and a corporate securities market. In case of government bond Treasury bills, Foreign Employment Bonds, Citizens Savings Bond and Development bonds are issued. Government bonds are issued by government of Nepal with NRB acting as issue manager. Investment in government bonds is done by Banks, Insurance Companies, Pension Fund, Corporates, NRB and Retail Investors.

Description	Fiscal Year		
	2078/79	2079/80	2080/81
Institutional Bond (Debenture)			
Listed	56	69	74
Listed Securities (no's)('000)	118,270.40	163,882.23	179,640.05
Value of Listed Securities (in npr crore)	11,827.04	16,388.22	17,964.01
Annual Turnover (in npr crore)	42.10	26.08	199.89
Government Bonds			
Listed	47	58	74
Listed Securities (no's)('000)		603,447.00	718,947.00
	483,947.00		
Value of Listed Securities (in npr crore)	48,394.70	60,344.70	71,894.70
Annual Turnover (in npr crore)	155.00	32.00	744.57
Total Listed Bond	103	127	148
Total Listed Securities (no's)('000)	602,217.40	767,329.23	898,587.05
Total Value of Listed Securities (in npr crore)	60,221.74	76,732.92	89,858.71
Total Annual Turnover (in npr crore)	197.10	58.08	944.46

Source: SEBON annual report 2080/81

By the end of FY 2080/81, 74 government bonds worth Rs. 718.94 billion have been listed on the Nepal Stock Exchange (NEPSE) and the value of these bonds that have been traded in the secondary market is Rs. 744 billion. In addition, by the end of FY 2080/81, 74 institutional bonds worth Rs. 179.64 billion have been listed on the Nepal Stock Exchange (NEPSE). In FY 2080/81, the value of institutional bonds traded on the Nepal Stock Exchange (NEPSE) was Rs. 1.99 billion. In the previous FY, such trading amount was Rs. 260 million.

At the end of FY 2080/81, the number of institutional and government bonds listed on the stock exchange reached 148, while the value of listed bonds was Rs. 898.58 billion. The value of listed bonds was Rs. 767.32 billion at the end of the previous year, while there was a total of 127 bonds. There was an increase of 16.5 percent in the number of listed bonds and 17.1 percent in the value of listed bonds during FY 2080/81.

Potential Investor Base for Nepal's Corporate Bond Market

In Nepalese bond market, various institutional and individual investor groups show varying levels of involvement and potential. Retirement and pension funds currently invest in bonds below their investment limits, indicating a need for legal and policy reforms to encourage greater participation of these sectors. Insurance companies remain the largest investors in the bond market; however, a significant portion of their funds is still held in bank fixed deposits. Given the regulatory requirement for insurance companies to invest in bonds and the lack of long-term investment vehicles for effective asset-liability management, the insurance sector holds strong potential as a key driver for bond market growth. Banks and financial institutions, on the other hand, typically invest in bonds merely to meet mandatory regulatory requirements rather than as a strategic investment choice. Similarly, mutual funds in Nepal tend to allocate most of their resources to equities instead of fixed-income securities. The introduction of dedicated debt funds and a well-defined yield curve could incentivize these funds to increase bond investments. Furthermore, with appropriate commercial terms, awareness programs, and investor training, large corporations and retail investors could also emerge as significant participants in the bond market, contributing to its diversification and depth.

Role of Bond markets in the Economy

The bond markets contribute positively to the economy by assisting in overall economic growth, promoting financial inclusion, and enhancing financial stability. The major role of the bond markets in the economy are as follows:

- In the scenario of deficit financing, and increasing pressure on resource side, bond markets can bridge the gap by raising the required funds. By capitalizing better

sovereign risk rating, bond markets can attract foreign investment in significant amounts which can assist the development of infrastructure.

- Bond markets in the economies like Nepal has major role on the capital formation and infrastructural development. Bond markets acts as a significant source of financing for the national pride infrastructural projects, especially in energy, agriculture and transportation sectors.
- For economic planning, modelling, forecasting and providing the reference point for other interest rates of the economy, benchmarks interest rate is necessary. Such benchmark interest rate can be developed through the bond market.
- Bond markets is major medium for financial inclusion at it offers various fixed income investment options to the large range of investors. Bond market in the developing nations can be the source to diversify the portfolio, reducing the risk and contributing to the financial stability.
- Corporations through bond markets can expand their existing business operations, invest in new technologies and innovations.
- The bond markets support projects with extended payback periods by providing long-term financing through instruments with extended maturities.
- The bond markets serve as a crucial channel for implementing monetary policy, as the central bank utilizes open market operations to impact both interest rates and money supply.

Constraints on development of Bond Markets in Nepal

Despite being immense potential of bond markets, following are the major constraints hindering the development of bond market in Nepal:

- Lack of demand and supply is significant factor hindering the growth of bond market in Nepal. Taxation framework, lack of institutional investors participation and their existing investment policies, absence of provision of foreign investment in the bond market and lack of awareness among the investors are factors affecting the low demand and supply of bonds in Nepal.
- Lack of institutional capacity for robust public debt management. NRB as an issue manager brings the government debt securities to meet the short-term financing needs and instant liquidity management. There seems gap of the NRB to access the inherent risk of the existing debt structure.
- Interest earned from bond has high tax burden than the interest earned from the Time Deposits (Fixed Deposit).
- Deteriorated macroeconomic environment and limited regulatory assistance.
- Lack of longer-term bonds and trading volume have confined Nepal to develop the

sovereign yield curve. Minimum volume of primary issuance and less liquidity in the secondary market are the major factor affecting the development of sovereign yield curve.

- There is absence of established primary dealer system to trade the government securities to their clients. Treasury bills which are sold on the basis of auction are normally dominated by BFIs. Secondary market activities of treasury bills are low.
- There are not specialized market intermediaries like fixed income brokerage houses, bond research analyst and credit rating agencies to facilitate primary and
- secondary market of bonds.
- Securities act does not contain the specific provisions for the debt markets. Offshore issuance of bond is currently restricted by the regulatory regimes. In the insolvency act, seniority of bonds is not addressed. Having absence of debenture trustees can bring out the moral hazard as issue managers are acting as debenture trustees.
- In the money market instruments, there is limited diversity. Commercial Papers, Bankers Acceptance and Certificate of Deposits are yet to be introduced.
- Secondary market of government bond is illiquid in Nepal. There is the trend of holding the corporate bonds till maturity which makes limited trading of corporate bond too.

Way Forward for the development of Bond Market

For the development of bond markets, major factors to consider are massive participation of individuals and institutions in the bond market, development of necessary infrastructure and support for the government and regulators. The detail pathway for the development of bond markets in Nepal are outlined as below:

- Comprehensive strategy is to be developed by the government in consultation with NRB, SEBON and Market Participants.
- Governments need to improve market access and transparency by providing high-quality information about debt structure, funding needs, and debt management strategies to market participants and the public at large.
- For the sophistication of securities market, development of government benchmark securities yield curve is necessary.
- Creation of bond market advocacy group is essential for the development of bond market in Nepal. Bond market advocacy group can put pressure on policy formation regarding the development of bond market and protection of interest of bond market participants.
- Financial Literacy among the public about the benefits of investment in fixed income securities is to be enhanced.

- For the development of money markets, diversification in issue of money market instrument is necessary. Framework shall be developed to enhance the interbank market transactions and short-term reference rate.
- As debenture issuance process should pass the regulatory approval, process should be reengineered to get the fast-track approval for the issuance of debenture from existing process flow.
- Developing a negotiated dealing system (NDS) platform in the secondary bond market for seamless trading, ensuring market-driven price discovery, and allowing for anonymous quoting and acceptance of prices can enhance the liquidity in the bond market.
- There requires improvement in corporate governance and investors protection in the bond markets. Policymakers and regulators should revisit the existing rules, regulations to strengthen the investors' confidence.
- As market gets exposed to technology, review and improvement of cyber security frameworks need to be adhered.
- Policy amendments of the major institutional investors, tax incentives for the investors of corporate bonds, workshops and seminars regarding bond awareness, is to be done to attract foreign investment in bond markets.

References:

- A Study of Bond Market in Nepal, H.B Thapa
- Bond Investments in Nepal
- SEBON Annual Report 2081/82
- A Roadmap for Strengthening Nepal's Bond Market, PWC report
- Nepal's Bond Market Assessment, IFC Report
- Capital Market and Infrastructure Capacity Support Project (RRP NEP 43490-01)

Credit Guarantee Systems in South Asia

Aryan Dhungana

Introduction

In South Asia, credit guarantee systems have become central financial instruments in the economic growth of the region in areas that provide the much-needed links between promising entrepreneurs and the formal financial sector by resolving the long standing financing deficit that has long plagued the ability of small and medium size companies (SMEs) to achieve their goals of acquiring the needed capital. In the various South Asian economies, including India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal, Bhutan, Afghanistan and Maldives, SMEs are the pillar of the whole economy, the sector contributes to the overall economic growth through employment generation, economic growth through GDP and poverty alleviation, but they find it extremely difficult to access credit facilities by traditional banking organizations since they consider them as high-risk borrowers as there is no credit history, less acceptable collaterals, lesser financial documents and uncertain business situations. The development of credit guarantee systems proves to be a classy solution to this market failure because it offers third party guarantees to the lenders and thereby transfers a part of the credit risk of lending to SMEs to the guaranty system, allowing banks to lend to a wider range with a higher degree of certainty without lending to new segments, whilst allowing SMEs to access credit without the requirement of traditional collateral requirements.

History

Credit guarantee schemes in South Asia find their origin in the 1960s when the Reserve Bank of India initiated its initial Credit Guarantee Scheme in India. This initial program was the first initiative of the region to mitigate the risk sharing venture of the state and the financial enterprises in the form of formal practice. The system later evolved into the Credit Guarantee Fund Trust for Micro and Small enterprises (CGTMSE) which formed in 2000 between the Ministry of MSMEs and the Small Industries Development Bank of India (SIDBI).

The international impulse toward financial inclusion between the 1970s and the 1980s and also the liberalization reforms of South Asia between the 1990s added further pace to the adoption of CGSs. Multilateral organizations such as the World Bank, Asian

Development Bank (ADB), and International Finance Corporation (IFC) were very instrumental since they provided technical support and introduced international best practices. Another trend that was even wider in South Asia was the orientation of CGSs to national poverty reduction and small and medium-size enterprises (SMEs) development strategies. Due to the realization that SMEs are the main drivers of employment and economic growth in regions, credit guaranteeing mechanisms emerged as a central strategy to improve market imperfections in the financial market sphere. The change of state controlled banking to the liberalized financial system in the 1990s also contributed to the fertility of more organized credit guarantee programmes.

Governance

According to the South Asian credit guarantee systems, there is diversity in the structures of governance. CGTMSE India is involved in a trust model operation system which offers flexibility of operation amidst public accountability. On the other hand, the SME foundation in Bangladesh has a more centralized system where government direct control gives preference to a consistent policy formulation, but can be too rigid at times. The guarantee systems in Nepal are loose and usually incorporated in donor funded credit lines and not as institutions on their own. This fragmentation has the risks of duplication and inefficiency as well as showing a way forward to smaller economies to pilot schemes and then to scale them.

In Sri Lanka, in contrast, it has been playing around with cooperative-based guarantees, especially in the case of rural enterprise, where the cooperatives perform the role of intermediary between SMEs and the guarantee agencies. Such agreements are indicative of the history of robust community based financial institutions in the country.

Operationally, it is found that most CGSs in the region cover between 75 and 85 percent of the loans (intermediating between risk reduction and lender accountability). Guarantee charges depend on the loan up to a value of 0.5 per cent to 2.5 per cent of a loan with special rates sometimes provided to women business owners, rural small and medium enterprises and green enterprises. Policy priorities are expressed by guarantee fees as well. Bangladesh offers discounted fees to rural SMEs and women-led businesses, whereas Sri Lanka provides concessional guarantees to green energy, and other climate resilient companies. This sectoral focus assists in streamlining CGSs with regard to national development plans.

Future Direction

The future faces the move of integrating technology into the change of CGSs in South Asia. Artificial intelligence, access to alternative credit scoring and expense reduction through digital platforms can help more people, including the unbanked population.

Blockchain technologies can be applied in creating an irreversible, transparent record of guarantee transactions, which is not susceptible to fraud and leads to trust. Reforms are also essential with respect to policies. The standardisation of regulations in South Asia would facilitate the cross border financing of SMEs and regional risk-sharing. Accountability would be enhanced by performance-based budgeting indicating that the investment made by the public on CGSs should be pegged on some measurable factors, including creation of jobs, exports among others. Digital guarantee applications have the potential to become a game-changer for rural enterprises in Nepal where mobile penetration is already high but banking penetration is not. Sri Lanka has already piloted blockchain-based land registries that would be eventually combined with the program of collateral-free guarantees to increase access to credit among farmers. The digital gap however is there. A large number of SMEs in general, and especially those in rural sites, do not have the literacy or connectivity to take full advantage of digital platforms. Creation of a South Asian Credit Guarantee Network would promote learning between peers, capacity building and sharing of knowledge. Multilateral institutions such as multilateral institutions, especially the ADB and the World Bank are well placed as they can catalyze such initiatives.

Conclusion

South Asian credit guarantee systems have evolved beyond the test phase of experimental policies into an indispensable part of the financial infrastructure filling the longstanding gap in which the demands of SMEs intersect with the supply of the banking sector. Although both India and Bangladesh present different institutions models, both countries emphasise on the importance of CGSs as the essential means of creating inclusive finance. The second evolution phase is the digital transformation, regional integration, and evidence-based policy reforms. With proper governance mechanisms, CGSs can go beyond risk-sharing tools to innovation drivers, resilience and inclusive growth drivers in South Asia.

The policymakers of South Asia should strike the balance between sustainability and outreach. Increased guarantees in the absence of controls on moral hazard may be destabilizing to finance. Governments must thus seek risk-sharing regimes that will encourage lenders to duly appraise borrowers. There is also the opportunity of regional harmonization. A South Asian Guarantee Framework, perhaps assisted by SAARC or BIMSTEC, would be able to harmonise conditions of eligibility, guarantee ratios, and reporting standards, enabling increased volumes of financing of regional trade.

Lastly, there is a need to establish monitoring and evaluation. Most CGSs are often concerned only with the level of disbursements, with no regard to the effect on the

growth, employment of SMEs, or productivity in the long-term. The introduction of impact measurement frameworks would enable the policymakers to have a better evaluation of the contribution of CGSs to development.

Cooperative Deposit Guarantee: A Necessary Reform or a Moral Hazard?

Nirgesh K.C.
Senior Assistant-DCGF

Introduction:

What Are Cooperatives and Why Do They Matter?

A cooperative is an autonomous association of individuals who voluntarily unite to meet their common economic, social, and cultural needs through a jointly owned and democratically controlled enterprise. Guided by principles of self-help, self-responsibility, equality, equity, and solidarity, cooperatives operate under the foundational rule of “one member, one vote.”

Cooperatives are one of the three pillars of Nepalese economy alongside the public and private sectors, as recognized by the Constitution of Nepal, 2072. They play a crucial role in promoting inclusive economic growth, generating employment, and alleviating poverty, particularly in rural and semi-urban areas where access to formal financial services remains limited.

What Is a Deposit Guarantee and Why Is It Important?

A deposit guarantee is a financial safety mechanism administered by the government to protect the savings of individuals held in banks and financial institutions. Its primary goal is to strengthen public confidence in the financial system by ensuring that depositors are compensated up to a certain limit in the event of institutional failure.

Deposit guarantees serve multiple critical functions such as:

- Protecting small depositor's savings
- Maintaining financial system stability
- Fostering competitiveness in the financial sector
- Encouraging formal savings behavior, and
- Reducing reliance on state funds during financial rescues

These protections are essential for ensuring that financial institutions remain accountable and that depositor's interests are prioritized, particularly in times of uncertainty.

Why Is This Reform Relevant Now?

Nepal's cooperative sector has emerged as a key driver of rural financial inclusion, mobilizing hundreds of billions of rupees in member deposits. However, recent years have seen an erosion of public trust due to growing incidents of fraud, financial mismanagement, and delayed responses from authorities in refunding affected depositors.

To restore confidence and provide a safety net for small savers, the Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) is preparing to extend deposit insurance coverage to cooperatives, offering protection of up to NPR 500,000 per depositor, similar to the existing scheme for banks and financial institutions.

While this initiative marks a significant step toward financial inclusion, the timing raises critical concerns. Widespread governance issues and unresolved refund promises have highlighted the risks of premature implementation. The central question is whether this reform will encourage responsible financial practices, or unintentionally enable riskier behavior by poorly managed cooperatives under the protection of state-backed insurance.

A Big Step for Financial Inclusion

According to the Economic Survey 2081/82, the Small Farmer Development Microfinance Program operates through 1,812 cooperative institutions and 120 non-cooperative organizations, serving 546 local levels across 77 districts. The initiative aims to foster rural development, enhance financial inclusion, and contribute to poverty alleviation. It does so by encouraging savings mobilization, delivering micro-credit services, offering capacity-building programs, and supporting various income-generating activities that empower rural households and smallholder farmers.

As of the end of Falgun 2081, Nepal had a total of 32,965 registered cooperative institutions. These institutions had collectively mobilized a substantial base of around 10.9 million individual members. The total share capital contributed by members stood at NPR 1.43 trillion, while total savings collected through cooperatives reached NPR 11.25 trillion. In terms of lending activity, cooperatives had disbursed loans amounting to NPR 9.23 trillion. The sector provided direct employment for 90,265 individuals.

For millions of rural households and small traders, cooperatives are often the only accessible financial institutions. The proposed guarantee scheme promises to restore depositor confidence, especially after several high-profile cooperative failures shook public trust in recent years. If implemented effectively, this move can encourage more people to save formally, boosting financial intermediation and supporting Nepal's goal of expanding access to finance.

The Moral Hazard Risk

While the guarantee protects depositors, it may unintentionally reward bad governance. Many cooperatives are loosely regulated, often run by politically connected groups with weak financial discipline. Knowing that deposits are insured, some management teams might engage in riskier lending or even fraudulent practices, assuming the government will eventually foot the bill. Unless governance reforms are introduced such as strict auditing, transparency rules, and real-time data sharing with regulators, the guarantee could backfire, leaving DCGF overwhelmed with claims. Without reforms, guaranteeing these deposits risks subsidizing mismanagement rather than safeguarding honest savers.

Government and DCGF Challenges: Refund Failures and Capacity Constraints

Despite their vital role, cooperatives in Nepal have been plagued by weak governance and fraud. Investigations revealed that over NPR 49 billion was embezzled across multiple cooperatives over the past decade (CIJ Nepal, 2023).

In the FY 2024/25 budget, the government announced that small depositors would be refunded up to NPR 500,000 each using confiscated assets (Kathmandu Post, 2024). However, actual progress has been limited: only NPR 1.67 billion has been refunded to 8,155 depositors, just 4% of the NPR 39.9 billion claimed (Rising Nepal, 2025). Another NPR 3.71 billion has been returned to 61,000 depositors, while NPR 34.7 billion remains unpaid (My Republica, 2025).

In May 2025, President Ram Chandra Paudel pledged to establish a refund fund under the National Cooperative Regulatory Authority (NCRA), but no functioning mechanism has yet been created (Kathmandu Post, 2025).

Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF) currently guarantees over NPR 1,579 billion bank deposits of licensed bank and financial institutions, but its reserve fund is relatively small compared to the potential payout in a systemic crisis. Adding cooperatives, riskier than banks, could strain its capacity without sovereign funds or a clear crisis-response mechanism.

Although CEO Ramesh Ghimire has assured that sovereign backing exists, the public needs clearer communication on how claims will be funded in case of large cooperative failures. The government's poor track record in refunding depositors, coupled with DCGF's limited reserves, raises serious doubts about the system's preparedness to guarantee cooperative deposits effectively.

The Way Forward– Reform First, Guarantee Later

The cooperative deposit guarantee is not inherently a bad idea; it is a necessary reform to protect small savers. However, it must be implemented carefully. Experts and DCGF officials have stressed that deposit insurance should be accompanied by structural reforms. Such reforms include:

- Introduce tiered premiums: Riskier cooperatives with weaker governance must pay higher insurance fees.
- Mandate regular reporting and Information and Communication Technology (ICT) integration: Cooperatives should be linked to DCGF's real-time Management Information System (MIS) system for transparent monitoring and to detect financial distress early.
- Strengthen legal and regulatory authority: Strengthen the Department of Cooperatives and NCRA's powers to audit, supervise, and penalize defaulters.
- Clear public communication and awareness: Depositors must understand the guarantee covers only NPR 500,000, not full deposits.

Without these safeguards, Nepal risks turning the guarantee into a bailout mechanism for poorly managed cooperatives.

Conclusion

The cooperative deposit guarantee can either become a historic step toward inclusive financial security or a costly mistake fueled by moral hazard. The difference will depend entirely on governance and regulatory enforcement. Protecting small savers is essential, but protecting the financial system from reckless players is equally important. Nepal must strike a delicate balance before fully rolling out this scheme.

The government's repeated failure to refund existing depositors has eroded trust and highlights the system's unpreparedness for large-scale cooperative crises. Unless Nepal ensures strict regulatory enforcement, transparent monitoring, and effective crisis management, this ambitious scheme risks becoming a bailout fund for bad actors rather than a safety net for honest depositors. DCGF must prioritize strengthening regulatory discipline and financial capacity before extending guarantees to prevent the scheme from being exploited and to fulfill its purpose as a safeguard for small depositors.

References

- Ministry of Finance, Government of Nepal (2025): Economic Survey 2081/82.
- International Cooperative Alliance - Asia and Pacific (ICA-AP) Nepal Snapshot 2025
- Thakuri, S. (2024, April 30). Cooperative fraud: Will the Rs. 49 billion of people's deposits be returned? Center for Investigative Journalism – Nepal. <https://www.>

cijnepal.org/cooperative fraud

- Poudel, P. (2024, September 10). Government pledge on cooperatives deposits refund still unmet. The Kathmandu Post. <https://kathmandupost.com/national/2024/09/10/government-pledge-on-cooperatives-deposits-refund-still-unmet>
- RSS Bureau. (2025, July 7). Nearly Rs 4 billion returned to depositors of troubled cooperatives. My Republica. <https://www.myrepublica.nagariknetwork.com/news/nearly-rs-4-billion-returned-to-depositors-of-troubled-cooperatives-4588.html>
- Government makes yet another promise to cooperatives victims. (2025, May 4). The Kathmandu Post. <https://kathmandupost.com/national/2025/05/04/government-makes-yet-another-promise-to-cooperatives-victims>
- Ghimire, R. (2025, August 3). Interview with CEO Ramesh Ghimire: Will the Deposit and Guarantee Fund Hold in a Crisis? New Business Age. <https://newbusinessage.com/news/44040/will-the-deposit-and-guarantee-fund-hold-in-a-crisis/>

Artificial intelligence(AI)

Babita Shah
Senior Assistant-DCGF

Artificial intelligence commonly known as AI, is the branch of computer science that focuses on creating machines and software that can think, learn and make decisions like humans. The goal of AI is to develop system that can simulate human intelligence and assist in areas like healthcare education, finance ,agriculture, etc.AI uses technologies such as machine learning, natural language processing, robotics and neural networks to perform intelligent actions.

AI is already present in our daily lives in smartphones, voice assistants like siri and Alexa. AI holds great potential to improve efficiency solve complex problems and to support human efforts in nearly every fields.

History of Artificial Intelligence(AI)

The term artificial intelligence was first coined by John McCarthy in 1956 when he held the first academic conference on the subject. John McCarthy had coined something revolutionary which extended far beyond the human understanding at that time. The idea of intelligent machines has been around for a long time, but the real development of AI started in 1956 when the term “Artificial Intelligence” right after beings coined or introduced by scientist John McCarthy. Since then, AI has grown rapidly and is now used in many areas of our daily life. AI is used in mobile phones, computers, hospitals, banks, schools, factories, and even in cars. For example, voice assistants like Siri and Google Assistant, face recognition on phones, online shopping suggestions, and self-driving cars are all examples of AI. In healthcare, AI helps doctors find diseases faster and more accurately. In agriculture, AI helps farmers to check the health of their crops and improve production rate.

1.Early Concepts(Before 1950s):-

- Ancient stories and myths described robots and artificial beings.
- In the 1940s, Alan Turing, a British mathematician, proposed that machines could think.
- In 1950,he introduced the Turing Test to check if a machine can imitate human intelligence.

2. Birth of AI(1956):-

- The term "Artificial Intelligence" was first used in 1956 at a conference at Dartmouth College in the USA.
- Scientists like John McCarthy, Marvin Minsky, and Herbert Simon became pioneers of AI.

3. Early Development(1956-1970):-

- Researchers built programs that could solve math problems and play games like Chess.
- Computers were slow and expensive, so progress was limited.

4. AI Winter(1970-1980):-

- AI faced disappointment due to high expectation but limited result.
- Funding was reduced this period is known as the "AI Winter".

5. Raise Again (1980-1990):-

- Expert System (programs based on rules) became popular.
- Japan invested heavily in AI research during this time

6. Modern AI (2000s-present):-

- The rise of machine learning, big data, and faster computer led to rapid progress.
- Technologies like voice assistants, image recognition, chatbots and self-driving car became real.
- In recent years, powerful tools like ChatGPT, Google Bard and show how far AI has come.

Types of AI

AI can be divided into three types based on capability:

1. Narrow AI(weak AI):

- AI designed for one specific task.
- Example: Google Maps, face Recognition, Chatbots.

2. General AI (Strong AI):

- Can perform any intellectual task that a human can.
- Still in development.

3. Super AI:

- Hypothetical AI that surpasses human intelligence.
- Exists only in theory or science fiction for now.

How AI Works ?

AI uses a combination of technologies :

- Data: the fuel of AI. It learns from past data to make predictions or decisions.
- Algorithms: step-by-step instructions the AI uses to solve problems.
- Neural Networks: modeled after the human brain, used in deep learning.
- Sensors: in robotics, sensors allow machines to see, hear or move.

Where DO We Use AI ?

- Mobile phone (face unlock, voice assistant)
- Online shopping (recommendations)
- Health care (disease detection)
- Farming (smart machines)
- Banking (fraud detection)

Advantages of AI :

1. Efficiency and speed :-

- AI can process and analyze data much faster than humans.

2. No fatigue:-

- Unlike humans, AI systems can work 24/7 without breaks or tiredness.

3. Accuracy :-

- AI reduces errors and increases precision, especially in tasks like calculations and diagnostics.

4. Automation of Repetitive Tasks :-

- AI helps automate routine jobs (e.g. data entry, manufacturing), saving time and resources.

5. Smart Decision-Making :-

- AI can analyze large datasets to support informed decisions in business, medicines, finances, etc.

6. Personal Assistants :-

- AI powers tools like Siri, Alexa, and chatbots that help with daily tasks and customer service.

7. Medical Advancements :-

- AI helps in early disease detection, robotics surgery, and personalized treatment plans.

Disadvantages of AI:

1. Job Losses :-

- Automation may replace many human jobs, leading to unemployment.

2. High Costs :-

- Developing and maintaining AI systems can be very expensive.

3. Lack of Creativity :-

- AI can follow instructions and patterns but can not think creatively like humans.

4. Ethical Concerns :-

- Issues like data privacy, bias in AI decisions, and misuse of AI (e.g. deepfakes) are serious risks.

5. Dependency on Technology:-

- Overreliance on AI can reduce human thinking and problem-solving abilities.

6. Security Risks :-

- AI can be used in cyberattacks, surveillance, or military applications.

Artificial Intelligence (AI) is the ability of a machine or computer program to think, learn, and make decisions like a human. It is one of the most important technologies in today's world. AI is used to make machines smart so they can perform tasks without being told exactly what to do.

AI is used in mobile phones, computers, hospitals, banks, schools, factories and even in cars. For example, voice recognition like Siri and Google Assistant, face recognition on phones, online shopping suggestions and self-driving cars are the examples of AI.

Conclusion:

In conclusion, Artificial Intelligence (AI) is transforming the way we live, work, and interact with technology. It has become a powerful tool in various fields such as healthcare, education, transportation, finance, and communication. AI systems can analyze large amounts of data, recognize patterns, and make intelligent decisions, making processes more efficient and accurate. From voice assistants to self-driving cars, AI is making life more convenient and innovative. However, with these advancements come challenges, including job displacement, ethical concerns, data privacy, and the need for proper regulation. To ensure AI benefits society, it is important to develop responsible and transparent AI systems that are fair and safe. As we move forward, a balanced approach combining innovation with ethical use will be essential. In conclusion, AI holds great potential to shape the future, but it must be used wisely to create a positive impact on humanity.

Management Audit (agency level review)

Anil Kumar Kuwhwaha
Senior Assistant-DCGF

(A) Concept:

- Review of the performance of company/organization/agency
- Review of capability and governance of company/organization/agency
- Review of non-financial data
- Review of political system capability of state through the assessment of the its state apparatus
- So it is the test of the efficiency or performance of the belows:
 - Set objectives
 - Adopted process/procedures
 - Existing or adopted policies
 - Code of conduct, organizational culture
 - Structure, working modality, system, tools and techniques
 - Control system
 - Justice (grievance redressal mechanism)

To conclude, Management Audit is termed as the evaluation of the efficiencies and inefficiencies in discharging of management functions. Management audit in itself, as the name implies, not only checks and evaluates the managerial functions but also suggest the management how to improve these so as to achieve the targets in the current competitive business environment.

(B) Introduction:

Profit earning is the major objective of the business. To assess the financial position and profitability of a business, financial statements are prepared and to ensure the accuracy and authenticity of the financial information, financial audit is done. This financial audit is mandatory throughout the world. As this auditing is confined to financial aspect of business and in the era of competition every business wants to perform well so as to remain in the market. Here emerges the concept of management audit. Management audit is mainly concerned with the appraisal, assessment or evaluation of all the functions of management. Keeping in mind the profit earning target of management, management audit focuses on weakness, inefficiencies or inabilities in discharging of

the functions and functional areas of management. In the modern age of cut throat competition an organization can stay in the market if it provides the quality products at competitive price. Management audit helps the management to evaluate and find where the scope of cost reduction and control lies. Since it is a process of evaluating and assessing the overall working of all the management functions and functional areas of management by experts, scope remains for overcoming of shortcomings and revamping of policies and strategies.

(C) Objectives of Management Audit:

Following may be considered as the main objectives of management audit:

1. To formulate goals: It is the objective of management audit to check the reliability, realizability and the feasibility of the goals of an organization. If, after checking, it is recovered that the goals of the organization in question are somewhere lacking, the management audit team may help the management in reformulation of its goals.
2. To evaluate organisation structure: An efficient organisation structures is a guarantee to achieve the targets. Management audit evaluates the existing organisation structure and assess the suitability of that in fulfillment of those.
3. To warrant goals achievement: Management audit warrants the achievement of goals by pinpointing the loopholes such as inefficiencies, inefficacies, inabilities and so on in performance of management functions. Ways to plug these loopholes assist the management to achieve its goals efficiently by improving the discharge of managerial functions.
4. Right man at the right job: This may be one of the objective of the objective of the management audit to increase the efficiency of human resources as the person assigned a wrong job may proved to be excellent for another job. So management audit helps the management in this case by depicting the efficiencies, abilities etc. of the existing staff and re-allotment of work according to their strengths. Even the audit may suggest outsourcing or employment of experts where needed.
5. To suggest improvements: Management audit after evaluating the existing policies, strategies, procedures, processes and practices suggests the improved way to achieve the targets. Even if needed, then the drastic strategic changes may be suggested e.g. use of innovative technologies, production, marketing, purchase strategies etc.
6. To evaluate internal control system: Management audit with an objective to evaluate the internal control system not only does the critical evaluation of the control system but also suggest the measure to improve it.
7. To ensure the compliance of legal and regulatory provisions: Management audit considers the legal and regulatory provisions with respect to the organization in

hand and reports whether these provisions are being complied with or not.

8. To reduce cost: Management audit helps the management by suggesting the following of cost reduction methods. This in return helps the organization to have competitive advantages over the competitors.
9. To make MIS more effective: Management audit also assesses the current information system in the organization. The team of experts helps the management in making the MIS fully effective so as to get full competitive edge.

(D) Areas/Scope of Management audit:

- Human resource
- Research and development
- Finance
- Procurement
- IT system
- Organization structure (doctrine)
- Organizational policies and its implementations (capability and governance system)

Management audit has a vast scope and includes all management functions and functional areas of management. Following may be considered in this regard:

1. Audit of planning function including objectives and strategic health: Planning is the main and important function of management. Management audit scans the strengths and weaknesses of the objectives, relative plans and strategies of an organisation. When critical evaluation of these is conducted the management can have the view of actual performance of this function.
2. Audit of organizational structure: Viable structure of an organisation has a positive effect on the financial strength of an organisation. By conducting management audit management can view the shortcomings in present structure.
3. Auditing of staffing function: Right man at the right job is an essence of good management system. The management audit team may report Span of control, overstaffing, inefficiencies etc.
4. Audit of control function: Control is the key to success. Organisation is having good objectives, plans, strategies, budgets, human resources etc. but is lacking at control function then it will be at loss. Management audit here helps the management by pinpointing the holes and ways to plug those as far as the control function is concerned.
5. Audit of production: The management auditing team assesses the production function of an organisation . By evaluating the procedures, processes, layout,

efficiencies of available staff the management audit team may suggest the improvements and even may help in short term decisions like make or buy decision, full capacity utilization, storage and handling of materials etc.

6. Financial health: Management audit gives suggestions to improve the financial health of a concern.
7. Audit of purchases: An efficient purchase system makes an organisation cost efficient. Management audit evaluates the efficiencies of purchase system of an organisation and suggests improvements.
8. Budgeting and budgetary control: Budgeting requires expertise for allocation of the financial resources. Wrong or faulty allocation makes an organisation sick. Management audit ensures that the budgeting and budgeting control system is good and may suggest more improvements so as to attain the objectives.
9. Audit of marketing: Marketing is the backbone of an organisation. In today's world of competition and globalised environment each concern has to follow hi-fi marketing strategy. As the most of consumers are not brand loyal, because of availability of numerous brands, companies have to follow an extensive marketing campaign. Management audit helps the management by critically evaluating the current marketing campaign, its viability, need and suggest improvements so as to have competitive advantage.
10. Human resource audit: human resources are the main ingredient in the success of any company. Even having all factors in efficient position except human resources the organisation may have to face odd results. Human resource audit not only evaluate the division of work but also the inefficiencies and also suggest the way to overcome those.
11. Research and development outcomes: In the current scenario of global competition, a concern having excellent research and development department gets the edge over competitors. Management audit helps the management to evaluate the position of the research and development facilities and their outcomes. Further, if viable, outsourcing may be recommended by the audit team
12. Management information system: Information and communication system is very important for the growth, development, efficient operations, realization of objectives, effective control and many more. Management audit assesses the usefulness of the current communication system and suggests the management to improve it make it compatible in current situation.

The list above is not exhaustive the management auditors may include anything in their conduct of audit which they think can improve the efficiency of the organisation.

Conclusion:

Many of the authors term management auditing as an expensive exercise. As we go through the objectives of management audit, if done, properly and subject to the expertise of the management audit team, the organisation will not be at loss at all. However the need and success of management auditing lies in the size of the organization. Small and medium scale organizations are at lesser benefits as compared to large scale companies. These can engage highly experienced experts because they get more benefits in comparison to their costs incurred. As discussed earlier if functioning of the management is proper the concern will never feel defeated in realization of objective of profit earning. The persons against the conducting of management audit are of view that when compulsory financial audit is in operation there is no need to have such expensive exercise of management audit. No doubt financial audit is compulsory, but its objectives are limited to report true and fair view of concern, detection of frauds, embezzlements, errors etc. This does not evaluate or assess all of the management functions. In European countries and even in India, many management audit firms are efficiently working. In today's compulsions like customer demand and satisfaction, technological development, cutthroat competition internal as well as global, financial constraints, scarce resources every concern needs the evaluation of its working. Management audit does the same under one platform.

Concept of Auditing

Mina Kumari Thapa
Nepal Rastrya Basic School

An audit is a detailed examination or inspection of a company's or individuals financial records and accounting documents. Although most audits are performed on companies' finances so they can learn about their financial health and success, there are several additional types of audits. Understanding what they are and the purposes they serve can help companies and professionals decide whether they want to perform an audit and how it may benefit them. In this article, we define what an audit is, examine the various types of audits and discuss the purposes of completing them.

An audit is an "independent examination of financial information of any entity, whether profit oriented or not, irrespective of its size or legal form when such an examination is conducted with a view to express an opinion thereon. Auditing also attempts to ensure that the books of accounts are properly maintained by the concern as required by law. Auditors consider the propositions before them, obtain evidence, roll forward prior year working papers, and evaluate the propositions in their auditing report.

- Auditing refers to the physical examination of financial records and accounts.
- The word "Audit" is derived from the Latin word Audire, which means "to hear."
- Auditing means that the expenditures made by one entity are reviewed by another entity, and suggestions are provided through a report.
- Auditing involves examining financial transactions in accordance with prevailing acts, laws, policies, rules, programs, decisions, orders, and standards. It includes verifying the accuracy, impartiality, and relevance of accounts, documents, evidence, and related records, evaluating and analyzing them to prepare a report along with recommendations.
- Auditing is considered a legally recognized form of supervision based on a specific period or a specific program.
- According to the Audit Act, 2055 (1998), auditing refers to the process of examining and evaluating the accounts and accounting-related tasks of a government body and presenting a detailed and clear analysis.
- Auditing and Assurance Standard (AAS1) by ICAI: "Auditing is the independent examination of financial information of any entity, whether profit oriented or not,

and irrespective of its size or legal form, when such an examination is conducted with a view to expression an opinion thereon”

- Audit of transactions means the audit of actual financial activities. It includes the examination of documents such as records, accounts, and books maintained in accordance with prevailing laws, along with related documents, and preparing an audit report.
- According to the Constitution of Nepal, 2072 (2015), the Auditor General conducts audits every year on behalf of the government, examining income-expenditure, property, liabilities, programs, activities, and records. This is done in the name of the concerned entity following the government’s internal accounting system, as per the provisions set by the Office of the Auditor General.

Objectives of Auditing:

- Accounts And Statements Verification
- Checking Accounting Policies
- To examine the accuracy of accounts,
- To disclose the true state of the country's financial situation,
- To minimize losses in the utilization and operation of public resources and means,
- To maintain discipline in financial transactions,
- To identify errors, mistakes, or faults and provide necessary suggestions and recommendations,
- To detect and prevent irregularities and fraud,
- To verify compliance with financial acts and regulations,
- To ensure public accountability,
- To certify and verify financial statements,
- To provide necessary suggestions for the effective utilization of resources and means,
- To bring transparency in financial transactions,
- To provide the government with necessary financial information,
- To measure the level of performance.

Features of Auditing

- Audit is systematic and scientific examination of the books of account of a business/non-business entity.
- Audit is a verification of the results shown by the Profit & Loss Account and the state of affairs as shown by the Balance Sheet.
- Audit is a critical review of the system of accounting and Internal control.

- Audit is undertaken by an independent person or body of persons who are duly qualified for the job
- Audit is done with the help of vouchers, documents, information and explanations received from the authorities of a business/non-business entity to evaluate evidence, documentation and economic aspects of a financial transaction.
- Audit is done with the help of vouchers, documents, information and explanations received from the authorities of a business/non-business entity to evaluate evidence, documentation and economic aspects of a financial transaction.
- The auditor has to satisfy himself about the authenticity of the financial statements and report as to whether the same exhibits a true and fair view of the state of affairs of the concern.
- The auditor has to inspect, compare, check, review, scrutinise the vouchers supporting the transactions and examine correspondence, minutes book of shareholders, directors, Memorandum of Association and Articles of Association, bye laws etc., in order to establish correctness of the books of account.
- Audit is on-site verification activity, such as Inspection or examination of process or quality system, to ensure compliance to regulatory and other laid down requirements.

Types of Auditing:

Auditing is generally of two types: internal and final audit. However, it can also be classified based on different timeframes and other criteria.

Based on the Type of Authority and Timing of Audit

- Internal Audit
- Final Audit

Based on the Subject Matter of the Audit

- Regularity Audit
- Financial Statement Audit
- Performance Audit
- Management Audit

Based on Modern Concepts

- Social Audit

- Environmental Audit
- Ethical Audit
- Information Flow Audit
- Quality Audit

Internal Audit

- Internal audit is conducted to reduce human errors that may occur while keeping records and to immediately correct existing shortcomings and weaknesses.
- Internal audits can serve as a basis for conducting final audits.
- In Nepal, internal audits of government bodies are conducted by the Office of the Auditor General or the designated internal audit personnel.

Need and Importance of Internal Audit

- Provides timely information about internal expenses.
- Verifies the accuracy of financial transactions.
- Helps in the proper utilization of financial resources.
- Supports the successful implementation of programs.
- Prevents management errors by identifying and correcting existing mistakes.

Final Audit

- The audit conducted at the end of any office's accounting period is called the final audit.
- The responsibility for final audit lies with the Auditor General.
- Final audits examine five major aspects: regularity, financial discipline, efficiency, effectiveness, and propriety.
 - Regularity checks whether transactions are conducted according to prevailing laws.
 - Financial discipline assesses whether transactions follow proper financial norms
 - It examines whether financial transactions have been conducted efficiently.
 - It assesses whether the results of operations have been achieved effectively (i.e., the relationship between investment and return).
 - It evaluates whether the amount spent or invested is reasonable and justified.

Differences between Internal Audit and Final Audit:

Basis of Difference	Internal Audit	Final Audit
Objective	Conducted for internal assurance	Conducted to provide ultimate assurance
Public Interest	Concerned with the organization	Concerned with public interest
Time	Conducted continuously	Conducted only at the end of the fiscal year
Scope	Limited to compliance, accuracy, and financial matters	Covers compliance, accuracy, financial matters, propriety, and effectiveness
Authority	Conducted by the internal audit or accounts controlling office	Conducted by the Office of the Auditor General

Microsoft Windows 11 feature & tips

Shyam Krishna Shahi
Assistant Computer, DCGF

Introduction

Below is an in-depth look at a curated selection of tips that empower every Windows 11 user—from newcomers to seasoned power users—to work smarter and enjoy an overall more personalized desktop experience. While Windows 11 builds on a decades-long tradition with familiar functions, it also introduces clever tweaks and tools that enhance productivity and customization. The following sections break down these bonus tricks into clear, digestible segments complete with step-by-step insights and practical examples.

1. Embracing Windows 11 Keyboard Shortcuts

Windows 11's keyboard shortcuts aren't just flashy tricks—they're proven time savers. Whether you're a multitasker or simply need to navigate faster on your PC, familiarizing yourself with these shortcuts will streamline your workflow. Key examples include:

- **Windows key + A:** Opens Quick Settings so you can rapidly adjust volume, brightness, and connectivity.
- **Windows key + Z:** Activates Snap Layouts, making it easy to organize open windows on your screen.
- **Windows key + V:** Unlocks Clipboard history to revisit copied text, images, and files.
- **Windows key + L:** Instantly locks your PC, providing an extra layer of security when stepping away.
- **Windows key + X:** Brings up the Quick Menu, providing immediate access to system management areas.

These shortcuts help transform everyday computing into a fluid experience where every keystroke counts. By internalizing even a few of these commands, you'll quickly feel as if you're in control of a finely tuned command center.

2. Voice Access: Speaking Your Way Through Windows 11

In a move that echoes futuristic sci-fi narratives, Windows 11 integrates robust voice control to reduce strain and boost productivity. Windows 11 Voice Access helps you navigate your PC without lifting a finger:

- **Ease of Use:** Launch Voice Access by searching for it via the Start menu. Once activated, you can command your computer to type documents, click buttons, or even launch applications—all via voice commands.
- **Inclusivity:** For users with compromised mobility or those who simply want to take a break from typing, Voice Access offers a hands-free experience that feels both intuitive and powerful.
- **Enhanced Productivity:** Imagine dictating an email, adjusting settings, or opening files on command. With continuous improvements in speech recognition, Windows 11 transforms from a static tool into an interactive assistant.
- This feature isn't just a nod to disability support—it symbolizes Windows 11's embrace of diverse, innovative workflows that cater to every type of user.

3. Clipboard History: Never Lose Your Copy Again

How often have you copied something important, only to have it overwritten by a new command? Windows 11's Clipboard history feature solves this common problem:

- **Quick Access:** A simple Windows key + V brings up a reverse chronological log of everything you've copied.
- **Enhanced Functionality:** Beyond text, you can also access emojis, GIFs, and special characters. Once activated, this feature acts like a digital scrapbook for all your temporary data.
- **Efficiency:** Reduce the need for recopying information across different projects. Clipboard history keeps your most recent content at your fingertips for easy recall.
- This functionality is indispensable for multitasking professionals who juggle different projects and need to reference various sources without missing a beat.

4. Energy Saver: Conserve Battery and Cut Costs

Energy conservation isn't just for smartphones. Windows 11 introduces an advanced Energy Saver mode that benefits both laptops and desktops:

- **Extended Battery Life:** On battery-powered devices, Energy Saver reduces resource consumption, meaning a longer period between charges.
- **Lower Energy Bills:** Even desktop users can optimize their power draw. By exploring the System > Power > Energy Recommendations section, you can

uncover tailored advice on reducing energy consumption.

- **Simple Activation:** Toggle Energy Saver quickly through the Quick Settings menu (Windows key + A).

For users mindful of both environmental impacts and utility bills, this power mode offers a straightforward pathway to greener computing.

5. Unleashing God Mode: The Secret Control Panel

Though its name may evoke divine intervention, God Mode in Windows 11 is a clever trick that aggregates a multitude of system settings into one handy location:

- **The Setup:** Create a new folder on your desktop and rename it to the exact string: `GodMode.{ED7BA470-8E54-465E-825C-99712043E01C}`.
- **Unlocking Hidden Features:** This “God Mode” folder reveals shortcuts to critical system functions such as creating restore points, managing user accounts, showing hidden files, and more.
- **Efficiency Booster:** With all these tools in one place, you can fine-tune your system settings without the tedious navigation through multiple menus.

While it might take a bit of initial effort, God Mode quickly becomes essential for advanced troubleshooting and system optimization.

6. Streamlining File Management: Favorites in File Explorer

File Explorer in Windows 11 has evolved into a more versatile tool, thanks in part to the Favorites feature:

- **Quick Access:** Right-click any file and select “Add to Favorites” to pin vital documents or frequently used templates.
- **Consistent Workflow:** Every time File Explorer opens, your Favorites section crops up, offering immediate access to your most important files.
- **Customization:** This feature enhances both efficiency and organization, ensuring you’re never more than a click away from your most frequently accessed items.

This tip is particularly useful for professionals juggling numerous projects who rely on speedy file retrieval.

7. Focus Assist: Battle Distractions Head-On

With notifications bombarding us from every direction, managing distractions becomes crucial. Enter Focus Assist:

- **Custom Sessions:** Activate Focus Assist from the Settings menu (or simply type “Focus” in the Start menu) to enable sessions that block distracting notifications.
- **Tailored Settings:** Use the Focus settings menu to determine the duration of these sessions and to customize which alerts are allowed.

- **Enhanced Concentration:** When Focus Assist kicks in, Windows automatically minimizes distractions—letting you concentrate better whether you're working or gaming.

In today's productivity-oriented environment, staying attentive is a superpower. Focus Assist provides the digital barricade against interruptions that can derail your work.

8. Customizing Visuals with Dark Mode

For many users, aesthetic and eye comfort play a role as significant as performance. Windows 11's Dark Mode offers both:

- **System-wide Application:** Activate Dark Mode from Settings > Personalization > Colors, switching your system's look to a sleek, darker theme.
- **Reduced Eye Strain:** Especially useful for prolonged usage in low-light environments, Dark Mode becomes more than a style choice—it's a practical measure.
- **Broad Integration:** Many apps that support Dark Mode automatically sync with the system setting, creating a cohesive experience across your desktop environment.

By minimizing glare and providing a modern look, Dark Mode not only makes your experience more comfortable but also potentially conserves battery life on portable devices.

9. Phone Link: Bringing Mobile Communication to Your Desktop

Windows 11 narrows the gap between your mobile and desktop experience with Phone Link:

- **Unified Messaging:** Launch Phone Link from the Start menu and synchronize with your Android device (or limited functionality with iPhones) to send and receive texts right on your PC.
- **Ease of Access:** Eliminate the need to toggle between devices or constantly check your phone while you work.
- **Streamlined Notifications:** Even if text management is basic for iOS, the overall benefit of aggregating your communication channels on one screen is significant.

This feature builds bridges between mobile and desktop environments, ensuring you stay connected without disrupting your workflow.

10. Decluttering the Taskbar for a Cleaner Workspace

A cluttered taskbar can slow you down. Windows 11 lets you fine-tune its appearance to match your personal or professional needs:

- **Unpin Unnecessary Icons:** Remove default icons like Copilot, Edge, or Task View by simply right-clicking on them and selecting "Unpin" from the taskbar.

- **Adjust Display Settings:** Further minimize distractions by navigating to Settings > Personalization > Taskbar, where you can disable certain app icons and widgets.
- **Streamlined Interface:** A clean taskbar communicates a more organized digital environment, allowing you to step into your work without visual clutter.

A refined taskbar creates an environment where critical tools aren't lost amidst unnecessary noise.

11. Shake to Minimize: A Fun Way to Tame Desktop Chaos

Windows 11 includes an under-the-radar feature that many might overlook: the ability to “shake” a window to minimize all others, temporarily clearing your desktop:

- **Instant Focus:** Give the window a quick shake (yes, a literal wiggle with your mouse) to minimize all inactive windows.
- **Quick Transition:** This is particularly useful when you have multiple applications open; you can zero in on the one task at hand without closing important programs.
- **Simple Setup:** Head to Settings > System > Multitasking to enable “Title bar window shake.” Once activated, this feature offers a playful yet efficient method to manage window clutter.

This quirky function blends fun with functionality—an unexpected feature that brightens up even the busiest of desktops.

12. Fine-Tuning Volume with a Simple Scroll

In a move that caters to both efficiency and that “cool factor,” Windows 11 allows you to adjust volume using a simple scroll:

- **Streamlined Adjustment:** Hover your mouse over the speaker icon in your taskbar and roll your scroll wheel to adjust the volume incrementally.
- **Time Saver:** This nifty trick saves you from the extra clicks involved in conventional volume adjustments, making it a favorite among those who like to keep things moving.
- **Smooth Control:** Whether you need a quick dip in the volume for a meeting or a boost to enjoy your favorite tunes, this feature offers a fast, fluid experience.

Such small yet effective features add up to a work environment that's both efficient and enjoyable.

13. Customizing the Start Menu with Folder Favorites

Finally, don't overlook the Start menu's customization options. Windows 11 enables you to pin specific folders directly onto your Start menu:

- **Enhanced Navigation:** By right-clicking and setting key folders (like Downloads, Pictures, or even custom directories) as favorites, you can access essential files

faster than ever.

- **Personalized Interface:** This customization means that the most frequently used parts of your PC are front and center, tailoring the Start menu to match your workflow needs.
- **Further Customization:** Explore further settings in Settings > Personalization > Start, where you can adjust icon spacing, recent app displays, and more.

This tip empowers you to create a Start menu that feels uniquely yours—streamlined, efficient, and entirely custom.

Final Thoughts

Windows 11 is more than just an operating system—it's a dynamic canvas for productivity, creativity, and seamless multitasking. By integrating these tips, you not only take advantage of the system's built-in capabilities but also tailor your experience to maximize performance and enjoyment.

- Whether you're toggling between powerful keyboard shortcuts or customizing your Start menu and taskbar,
- Whether you're harnessing the sophisticated capabilities of PowerToys or enjoying hands-free control with Voice Access,
- Or even if you're simply rolling your scroll wheel to adjust volume on the fly—each tip represents a stepping stone toward a more personalized, efficient, and enjoyable Windows 11 experience.

These techniques are just the starting point for what's possible with Windows 11. For further exploration, consider how other built-in features like Copilot and advanced security measures could fit into your digital routine. As always, continuously experimenting with new settings and tools can reveal even more hidden gems that elevate your everyday computing.

Keeping your system tailored to your unique needs is a journey, and the evolution of Windows 11 reflects that ongoing quest for efficiency, flexibility, and a dash of fun. So go ahead—dive in, explore these tips, and transform your Windows 11 environment into a powerhouse of productivity and personalization.

Source:

- www.windowsforum.com
- www.microsoft.com
- Personal User Experience

